

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

БҮГЭДЭ АРАДАЙ СОНИН

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

2010 оной январин 28 Четверг

№ 3 (21749)

Убэлэй һүүл улаагшан үхэр нарын 13 гарагай 5

Манай сонин Россин хэблэлэй алтан жасада оруулагданхай

ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ ДУНДА УНГЭРГЭГДЭНН КОНКУРСЫН ДУНГУУД

Конкурсно комисси Россин журналистнуудай холбоной Бурядай региональна таһагай үнгэргэһэн конкурсын илагшадые элирүүлбэ.

Россин журналистнуудай холбоной "Честь, достоинство, профессионализм" гэһэн Хүндэлэлэй тэмдэгээр "Буряад үнэн" хэблэлэй байшангай генеральна директор - ахамад редактор Ардан Ангархаев шагнагдаа. Россин журналистнуудай холбоной Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаа гэбэл: Мунко-Жаргал Очиров - РБ-гэй Президентын болон Правительствын Захиргаанай Яһатан хоорондын харилсаануудай болон эрхэтэнэй эдбхи үүсхэл хүгжөөлгын талаар хорооной хэлэнэй политикин таһагыг даагша; Марина Хамнаева - Яруунын аймагай "Ярууна" сониний редактор; Василий Черных - Сэлэнгын аймагай "Сэлэнгэ" сониний редактор.

Ярослав Гашегай нэрэмжитэ шангууд имэ номинацинуудаар барюулагдаа:

"Хэблэмэл СМИ-нүүдтэ эрхим журналистка хүдэлмэри" - соёл, һуралсал болон оюун бодолой ажабайдал тухай толилолгоннуудай түлөө Серафима Очировада ("Молодежь Бурятия" сонин);

"ТВ-дэ эрхим журналистка хүдэлмэри" - Монгол орондо Бурядай экономика болон соёл үдэрнүүд тухай репортажуудай түлөө Сергей Соголовто, мүн тиихэдэ Буряад орон тухай фильм бүтээһэнэй түлөө РБ-гэй һуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствын Эстетическэ хүмүүжүүлгын түбэй оператор Юрий Свечинновтэ;

"Радиоод эрхим журналистка хүдэлмэри" - "Родительский дом", "Год молодежи", "Школа, которую ты выбрал" гэһэн дамжуулгануудай түлөө Зоя Коногоровада ("Бурятия" ГТРК);

"Бурядай журналисткын хүгжэлтэдэ хубита оруулһанай түлөө" - Александр Фарфудинновта (Хяагтын аймагай "Ленинское знамя" сонин);

Дипломууд барюулагдаа гэбэл:

Анна Атановада ("Бурятия" ГТРК) - жэлэй эрхим журналистка мурдэлгын түлөө;

"АИФ в Бурятии" сониндо - жэлэй эрхим журналистка ябуулгын түлөө.

"РБ-гэй экономика хүгжэлтэ тухай 2009 оной эрхим журналистка хүдэлмэри" гэһэн номинацида "Бизнес-пост" сонин шалгараа.

"СМИ-нүүдтэ нээмэл, элитэ байһанай түлөө" Улаан-Удын хотын соведэй хэблэлэй албан тэмдэглэгдээ.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Хэблэлэй албан.

БУРЯДАЙ ПРЕЗИДЕНТ ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ УУЛЗАБА

В.В.Наговицын Гүрэнэй Соведэй зүблөөндэ хабаадажа ерэнэн байна. Эндэ субъектнүүдые нэгэдүүлхэ тухай гол асуудал зүбшэгдөө.

Губернаторнууд мүнөөгөөр энээниие эхилээгүй һаа дээрэ гэһэн нэгэ һанамжатай байба гэжэ Президент тэмдэглээ. Адагай захань можо нютагай нэрыень һэлгэхын тула ямар ехэ ажал хэгдэхэ, мүнгэ зөөри гаргашалагдаха байна гэшэб. Экономикын байдалда ушарһан хэсүү байдалшые хүсэд да-

багдаагүй. Тиммэхэ орон дотор байдалай һайжарһан хойно сүлөөтэйгөөр энэ ажал эхилхэдэ болохо гэжэ можо нютагуудай толгойлогшонор тоолоно. Саарһа бэшэхэдэ, сүлөө, хүнгэн болохо гэжэ һанамжалһа, тээд энэшые иигэжэ аргагүй торохо шалтагааншые бэшэ юм ааб даа, - гэжэ Вячеслав Владимирович тэмдэглээ.

Россин Федерациин Президентын Захиргаанай хүтэлбэри-лэгшын үнгэргэһэн зүблөөндэ республикын Президент Илал-

тын жагсаал үнгэргэлгэдэ бэлдэхэ асуудал зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадалсаа. Россин Федерациин 24 субъектнүүдэй тоодо Буряад Республика үргэн дэ-лисэтэйгээр Илалтын жагсаал үнгэргэхэ хүндэ ямбада хүртэбэ.

В.В.Наговицынай хэлэхээр, сагай илгаатай байһанда торонгүй, 24 можо нютагуудта нэгэ доро жагсаалнууд үнгэргэгдэхэ юм. Республикын гол талмайда үдэрэй гурбан сагта энэ жагсаал эхилхэ. Федеральна мүнгэ зөөрээр энэ талмайда аргагүй томо плазменна экран тодогодо, республикын бүхы ажаһуушад болон айлшад тэрэ доронь һайндэрэй жагсаал хараха аргатай байха.

Республикын Президентын тэмдэглэхээр, Илалтын 65 жэлэй оие тэмдэглэгдэхэ ехэ бэлэдхэл ябуулагдаха ёһотой. Дайнай бүхы ветерануудай бэе тамирьш шалгаха хүдэлмэри үнгэргэгдэхэ. Шадалтай, энхэ элүүр байһан ветеранууд Россин 24 хотуудта үнгэргэгдэхэ жагсаалнуудай нэгэндэн хабаадаха аргатай байха.

Республикын засагай зургаанууд хоёр тээшэ ябаха харгыень мүнөөр хангаха ёһотой. Тиихэдэ республикыннай аймагуудһаа Улаан-Удэдэ үнгэргэгдэхэ Илалтын жагсаалда хабаадалсаха дуратай ветерануудай харгынь мүнгэ засаг түрэ баһал хан-

гаха гэжэ Президент мэдүүлээ.

Россин Герой-хотонуудта үнгэргэгдэхэ жагсаалнуудһаа дутахагүй хэмжээндэ манай эндэ энэ хэмжээ ябуулга эмхидхэгдэхэ ёһотой гэжэ тэрэ дуулгаба.

Россин Федерациин Региональна хүгжэлтын министрствэдэ республикын толгойлогшо «Гэр байра» гэһэн шэнэ федеральна программые зүбшэн хэлсэһэн зүблөөндэ хабаадаа. Энэ программа 2010 ондо баталан абтаха, саада жэлын бэлүүлэгдэжэ эхилхэ хараатай. Гол түлэб БАМ шадарай нютагуудай үмхиржэ хуушарһан байрануудай орондо шэнэ барилга хэгдэхэ болоно. Энээндэ 35 миллиард түхэриг һомологдохо, тэрэнэйнь 17 миллиард түхэригын Буряад орондо үгтэхэ юм. Долоон жэлэй туршада тус программын зорилгонууд бэлүүлэгдэхээр түсэблэгдэнхэй.

Республика дотор дулаасуулгын хаһа хэр үнгэргэгдэнэб гэжэ В.В.Наговицын журналистнуудта мэдээсэбэ. Манай республикада 650 котельнүүд, эды шэнэн һуури тосхонууд бин. Энээниие хараада абабал, оройдоол гурба дахин сошордомо байдал тохёолдоо хадаа аргагүй хүйтэн энэ үбэл дулаасуулгын хаһа яһалал бараг үнгэргэгдэжэ байһа гэбэ. Гансаа Северомуйск һууринда ехэ шахардуу байдалтай гэжэ тэмдэглээ.

Светлана НАМСАРАЕВА, манай корр.
Эльвира ДАМБАЕВА оршуулба.

ХУУЛИН ТҮЛЭБҮҮДЫЕ ЗҮБШЭБЭ

Һаяхан үнгэргэгдэһэн Правительствын зүблөөндэ хоёр хуулин түлэб зүбшэгдөө. Зөөрин болон газарай харилсаануудай талаар министр М.Магомедова газарай харилсаануудые нарижуулха зарим тэды хуули ёһонуудта хубилалтануудые оруулха тухай мэдээсэе. Правительствын зүблөөндэ баталамжада табигдаһан энэ хуулин түлэб дэмжэгдээд, Арадай Хуралда зүбшэн хэлсэгдэхэ болобо.

Хуули эбдэлгэнүүдһэ нэргылхэ хүдэлмэриие хууляар гуримшуулха ябуулха тухай хуулин түлэб зохёогдожо, энэ зүблөөндэ зүбшэн хэлсэгдэбэ. Правительствын гэшүүд энэ хуулин түлэбые баталба. Хуули хамгаалдаг албануудай, засаг зургаануудай, иитын эмхинүүдэй нягта харилсаатайгаар, ашагтайгаар энэ хүдэлмэри ябуулха тухай шэнэ хуули соо хэлэгдэнхэй.

Энэ хуулин түлэб тушаа Арадай Хуралай депутатууд эсэсэй шиидхэбэри баһал абаха ёһотой.

Эльвира ДАМБАЕВА, манай корр.

Улаан-Удын 100 эгээл эрхим оюутад январин 25-да тэмдэглэгдэдэг оюутадай һайндэрые уни мартахагүй. Эдэнэр энэ үдэр «People's park» гэһэн түб соо хотын залуушуулай хэрэгүүдэй талаар управлени һайндэр эмхидхээ.

Эдэ 100 эрхим хүбүүд, басагад соо хотын дээдэ, дунда һургуулинуудай эгээл бэрхэ оюутад ороһон байна. Эдэнэр һуралсал соогоо, али элдэбын спортивна хэмжээ ябуулганууд, эрдэмэй конференцинуудтэ бээ һайнаар харуулжа шаданан оюутад, - гэжэ Улаан-Удын Залуушуулай хэрэгүүдэй талаар управленин ударидагша Татьяна Борисенко хэлэнэ.

Хэмжээ ябуулгын ёһоор оюутадые 9 команда болгоод хубаагаа. Тиин эдэнэр 9 элдэбын бэрхэшээлүүдые гаталан гараа. Жэшээнь, «Respect студенчеству», «Курс молодого бойца», «Включи мозги», «Улан-Удэ forever», «vkontakte», «Смешарики».

Бүхы бэрхэшээлүүдээ гаранайһы һүүлээр эдээндэ Улаан-

МЭРЭЙ ШАГНАЛНУУД

Удын мэрэй шагналнууд барюулагдаа.

Эржена БАТОРОВА, Авторай фото.

По многочисленным просьбам 29 января в Бурятском Государственном академическом театре драмы им.Хоца Намсараева состоится премьеры спектакля "ГРОЗА" по пьесе кистайского драматурга Цао Юя.

Начало в 18:00.

Заявки на билеты принимаются по телефонам:

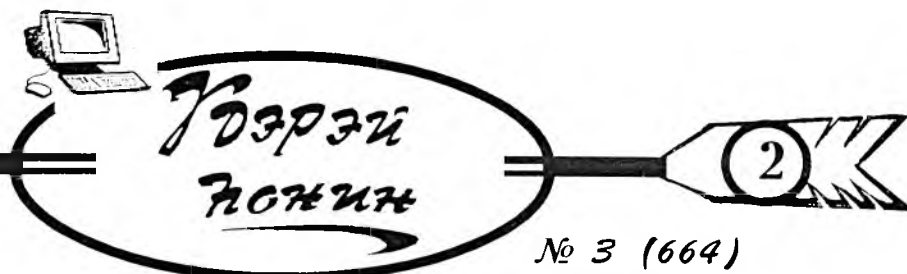
22-25-37, 22-24-05.

Комитет по межнациональным отношениям и развитию гражданских инициатив, Байкальские информационные кабельные сети, ВАРК, ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн» и Бурятская Государственная филармония проводят праздничный концерт «Национальные культурные центры в гостях у Белого тигра», посвященный Белому месяцу.

Концерт состоится в филармонии 21 февраля в воскресенье, в 12 ч. дня.

Касса с 12 дня.

Оргкомитет.

БҮРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТ-ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ТҮРҮҮЛЭГШЭ В.НАГОВИЦЫНАЙ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗУБЛӨӨНЭЙ ДҮНГҮҮДЭЭР

Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав Наговицын түсэблэлгын зүблөөн дээрэ Гүрэнэй Советдэй болон федеральна засагай зургаануудай хүдэлмэридэ хабаадаһан тухайгаа мэдээсэ.

Инфраструктурыс хүгжөөлгын талаар РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо албан хэрэгээрэ Москва ошожо ерэнэйнгээ дунгүүд, мүн тиихэдэ онсо аюулта байдал хэргыгшын болон усалхалгын талаар нэгдэхмэл гүрэнэй байгуулалтын ажаябуулгын дүнгүүдыс согсолһон Бүхэроссийн суглаанда хабаадаһан тухайгаа элдхээ.

РБ-гэй барилгын болон ЖКХ найжаруулгын министр дулаасуулгын хаһын ябаса тухай мэдээсэ, РБ-гэй байгаалийн нөөсөнүүдэй министр – Сэлэнгэ мүнрэнэй олон талаата адагта экологическа байдал тухай.

РБ-гэй Президент Хягта – Алтан-Булаг гэхэн хилэ шадархи гарасын хүдэлмэри шалгаһанай дүнгүүд тухай РБ-гэй Президентын болон Правительствын Хиналтын хорооной түрүүлэгшын элдхэл шагнаа.

Тиин Вячеслав Наговицын РБ-гэй транспорт, энергетикэ болон харгын ажахы хүгжөөлгын талаар министр, Улаан-Үдэ хотын мэридэ хүдэлмэриниснь хинахын болон гуримшуулхын тула хотын таксинуудай жолоошодто тухай үнэмшэлгэнүүдыс нэбтэрүүлэгшын асуудал хаража үзэхынь даалгаа.

РБ-гэй Экономикын министрство болон Улаан-Үдын мэри нотагайгаа үйлдбэрлэгшэдэй продукция худалдаһын тула «Түрэл тосхон» гэхэн тухай нэрэтой (бренд) магазинуудай сеть байгуулха талаар Орловско областин дүй дүршэл шэнжэлхэ; РБ-гэй хуралсаалай болон эрдэм ухаанай министр Улаан-Үдын вузуудай ректорнуудтэй суг хамта олонитын корпоративна Интернет-сеть байгуулха талаар Кемеровын гүрэнэй университетдэй дүй дүршэл хаража үзэхэ болоно.

Инфраструктура хүгжөөлгын талаар РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо болон РБ-гэй транспорт, энергетикэ болон харгын ажахы хүгжөөлгын талаар министр Вячеслав Наговицын «Электросети» ООО-гой (Хойто Байгалай аймаг) хүдэлмэрилэгшэдэй үлэсхэлэн байдал сонсохон ушар гуримшуулгыс хиналта дороо абахынь даалгаа.

РБ-гэй ажаһуугшадыс социальна талаар хамгаалгын министр Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветерануудыс гэр байраар хангалгын дүрим тухай мэдээсэл СМИ-нүүдтэ толихынь даалгаа.

Социальна хүгжэлтын талаар РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо хушалгатай катогүүдыс бариха тухай дурадхал бэлдэхэ даалгабаритай.

РБ-гэй Экономикын министрствэдэ моно-хотонуудта шэлжэ боломоор ажалай хурунуудыс хүгжөөхэ хэмжээ ябуулгануудай түсэб бэлдэхэлгэ даалгаада.

РБ-гэй транспорт, энергетикэ болон харгын ажахы хүгжөөлгын талаар министр ашаг үрэтэйгөөр элшэ хүсэ ашаглалгыс дээшлүүлгын шэглэл харуулһан хуули ёһоной акт бэлдхэн баталха юм.

РБ-гэй Экономикын болон Пуралсаалай министрствүүд Буряадай эрдэмтэд болон олзын хэрэг эрхилэгшэдтэй суг хамта экономикын шэнэ зүйл нэбтэрүүлэгшын халбаринис хүгжөөхэ талаар дурадхалуудыс оруулха болоно.

РБ-гэй Хүдөө ажахын болон эдэс хоолой министрствэдэ тарилгын кампаниин, республикын бюджетдэ мүнгэн туһаламжа абадаг хүдөө ажахын 66 предприятин түсэбүүдыс баталхынь даалгаада.

Вячеслав Наговицын социальна хүгжэлтын талаар РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын орлогшодо Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда Илалтын 65 жэлэй ойн баярта дашарамдуулагдаха баяр ёһололой парад үнгэргэлгын талаар комисси толгойлхынь даалгаа.

РБ-гэй Экономикын министрство Шанхайда эмхидхэгдэхэ «ЭКСПО-2010» гэхэн бүхэдэлхэйн үзэсхэлэндэ РБ-гэй хабаадалгын асуудал хаража үзэхэ ёһотой юм.

РБ-гэй Элүүрыс хамгаалгын министрствэдэ болон РБ-гэй барилгын болон ЖКХ найжаруулгын министр онкодиспансерэй барилгыс 2011 оной бюджеттэ хараалха тухай бэшгэ РБ-гэй Экономическа хүгжэлтын болон Элүүрыс хамгаалгын министрствэнүүдтэ үлгээхынь даалгаа.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Хэблэлэй албан.

Паяхана республиканска агротехническэ техникум соо «Концепция развития Бурятского республиканского агротехнического техникума по кадровому обеспечению агропромышленного комплекса в рамках программы социально-экономического развития РБ» гэхэн «түхэрсэн шэрээ» үнгэрөө.

АГРОТЕХНИЧЕСКЭ ТЕХНИКУМЭЙ СААШАНХИ ХҮГЖЭЛТЭ ТУХАЙ

Тус техникум Ивалга тосхондо байдаг. Барилгашан, механик, мелиоратор, гагнууршан, автомеханик, слесарь гэхэ мэтэ мэргэжэлтэдыс эндэ бэлддэг.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ц.Б. Батуев, Буряад Республикын эрдэм хуралсаалай министрэй орлогшо В.В. Сергеев, Буряад Республикын хүдөө ажахын болон эдэс хоолой министрэй орлогшо Н.Г. Доржиев, Буряад Республикын Экономикын министрствын ажалай комитедэй түрүүлэгшэ Т.В. Матвеева, «Бурятводмелиорация» хүтэлбэрлэгшэ Н.Я. Кондаков, Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатууд В.А. Павлов, А.Т. Стопичев, С.А. Дудник гэгшэд эндэ эржэ, тус техникумэй саашанхи хүгжэлтэ тухай орёо асуудал хэлсэбэ.

«Мүнөөдэр бидэнэр энэ агротехническэ техникум яажа ажалаа ябуулнаб, саашаа хүгжэхын түлөө ямар үйлэ ябуулгануудыс хэнэб гэжэ хараабди. Буряад Республикын гурбан министрствэнүүдэй түдөөлөгшэд, Арадай Хуралай депутатууд, Тарбагатайн, Мухар-Шэбэрэй, Бэшүүрэй, Ивалгын аймагуудай гурванууд эржэ, тус техникумэй саашанхи хүгжэлтэ тухай өөрын хангал бололоо хэлсэбэ», гэжэ Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ц.Б. Батуев хэлсэбэ.

Залуу мэргэжэлтэд хаана ажал олохо аргатайб, техникум дүүргэгшэдэй хуралсал дээнлүүлхын тула ямар онол аргууд, ямар шэнэ технологинууд хэрэгтэйб гэхэн асуудалууд хэлсэгдэ. Агротехническэ техникумэй дэргэдэ ресурсна түб нэхэ тухай техникумэй директор В.Б. Дашамолонов «Концепция развития Бурятского республиканского агротехнического колледжа» гэхэн элдхэл соогоо онсо тэмдэглээ.

Авторай фото.

Эржена БАТОВА.

Шухала асуудалаар хөөрэлдөөн

Бато СЕМЁНОВ: «АЯНШАЛГЫН АШАГТАЙШЬЕ НААНЬ, ХҮДӨӨ АЖАХЫ БУЛЮУ ОЛЗОТОЙ»

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат, «Росгосстрах» бүлгэмэй филиалай директор Бато СЕМЁНОВТОН хөөрэлдөө дурадханабди. Тинхэдээ Буряад орондо ямар халбарыс хүгжөөбэл, үлүү ашагтай гээшэб гэхэн гол асуудал баримталабди.

– Үнгэрхэн жэлдэ харинаа ерэнэн 340 мянган аяншалгаша Буряадта амархан байна. Энэ тоо 2025 он хүртээр 6 дахин дээшлүүлхэ тухай Буряадай Правительстводо хараална. Бато Цырендонкович, бэсэлүүлэгдэжэ боломоор түсэб гү?

– Уларилай хубилбал, бэсэлүүлмээр нааб даа. Тэдэ Бүхэдэлхэйн дулааралга хаяадашыс болохо хэбэргүй... (Энээнэ.)

Олонхи зон дулаан орондо амархыа ханадаг гээд мэдэнэбди. Дэлхэйн эрдэнэ зэндэмэни гээд суутай Байгал далаймнай аяншалгашадта һонирхолтой. Энэ мэдээжэ! Тэдэ эрьсэднэ амархаар, сэлмэг тунгалаг уһандань шунгахаар сагай тон богони байдагынь харамтай (Зунай хоёрхон һарын туршида таатай удларил үзэгдэлгэ бшуу!). Тиимһээ, минни ханахада, Буряадта айлаар бууһан аяншалгашадай тоо жэл бүри нэмэгдэбшэ, 15 жэлэй хугасаада 2 миллион хүрэхгүй.

Российн буддын шажантанай гол дасан хүржэ, Этигэлэй хамба ламын мүнхэ бэсдэ мүргэхээ, адистань хүртэжэ, абаралта гуйхыа хүсэгшэд бии. Юрэ бусын энэ үзэгдэл тухай үргэн олонитэдэ дуулгажа байха хэрэгтэй, илангаяа мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүд. Тиибэлнай Буряад руу эрхээс хүсэгшэд бүри олон болохо.

Аяншалга ашагтай, арсалтагүй. Тэдэ юрын зоной ажабайдалыс хүдөө ажахыл найжаруулха аргатай! Хүдөөгөөрхон ниотагаа орхижо, хото руу зөөнэ гээд мэдэнэбди. Тэдэ Улаан-Үдэдэ ажалаар хангадаг мантан томо

фабрика болон заводуудай үсөөн туладань, худалдаа наймаанай газартал түлхисэлдэхэ баатай болоно.

«Хальмаг Республика 2002 ондо 600 мянган толгой хонитой байгаа. Харин мүнөө хонин хүрэгшын тоо 2 миллион 700 мянга хүрэнэ. Юундэб гэхэдэ, һүүлшын долоон жэлэй туршад республикын Президент Кирсан Илюмжинов хүдөө ажахыгаа хэргээхэ талаар нилээд сэхэ оролдолго гаргаа. Российн бүридэлдэ байһан Буряад Республика мүн баһа нимэ һайн дүнгүүдыс туйлахаар бшуу»

– Мал харахада, олзо багатай гээд, хүдөөгэй зон бододог болонхой. Арай шамай нэгэ үхэрөө гурбан жэлдэ тэжээгээд, дэлгүүртэ тушаахадамнай, мүнгэн болодоггүй – сэхэдээл наа, 20-ёод мянган түхэриг хүрэнэ. Тэдэ тэды шэнээн мүнгөөр үбһэ худһан оруулагдаһан лэ байха. Шэбхэ шабааһынь гаргахааа эхилээд, ажал хэгдэнэ ха юм. Банкһаа урьһаар мүнгэ абаад, мал ажахы үүсхэхэдэ, мүн лэ олзо оршонь бага. Иимэ байдалда яагаад хүдөө ажахыс хэргээхэб?

– Хүдөөгэй байдал орёохон... Республикын толгойлошо хүдөө ажахыс үнэхөөрөө хэргээхэс хүсэбэл, элдэб арга боломжонуудыс хэргэлхэ аргатай байна ха юм. Байгша ондо федеральна ханһаа Буряад Республика руу 20 миллиард түхэриг унаа. Тэрэ мүнгэһөө горитойхон хубиниснь хүдөө ажахы руу шэглүүлжэ болоно.

Жэшээнь, 100 мянган хони худалдажа абаад, таба-табан мянгаар республикын бүхи аймагуудаар тараахаар. Тиигэбэлнэ, хүн зон

үмсэдөө олон малтай болохоо оролдохо хааб даа. Совет үсдэл совхозой мал хаража, өөдө нара харахагүйбди гэдэгшье зон байха. Тиихэдэ ашагтайгаар ажал табигдаагүй байгаа. Мүнгэ алтатайл наа, хүдөө ниотагташыс хэдэн дабхар коттеджэ бариха, халуун уһа дамжуулдаг сорго тодожо болоно бшуу.

– Нэн түрүүн хүдөө ажахыгаа хэргээбэлнай, мяха, һү болбосоруулгын халбарыс хүгжээ эхилхэ. Зон мүнгэтэй боложо, хотодо гэр байра худалдажа, абахыа ханаха. Тиимһээ барилгашаднайшыс мүнгэ орошотой байха.

– Хүдөөдэ үндыһэн залуу халаан шэбхэ шабааһаар «зууралдахагүйбди» гэдэг болонхой. Гадна мал бариха дадалгүйнүүдыс...

– Энэ мүн лэ мүнөөдэрэй бэрхшээл. Шэнэхээнэй бурядууд мори хургахада, хони гаргахада, тон бэрхшээд гэлсэнбди. Тэдээн хитадууд бэшэ. Баһал бурядууд ха юм. Илангаяа бидэндэ орходоо үндэһэн заншалаа алдаагүй... Түүхэтэ үйлэ сагуудай үймөөн соо харин орон руу зөөһөн зоноо Буряад руугаа бусааха тухай программа гүрэнэй хэмжээндэ байгуулжа болоно. Хүн зоноймнай тоо үсөөрнэ гэлсэнэ бшуубди.

– Үнэхөөрөө тиигэбэлнай, мал яагаад зүбөөр харуулаха тухай тэдээн бидэндэ заажа үгэхэ һон. Тэдэһээ жэшээ абаад, буряадууднай адуу малаа олоор үсхэбэрлэхэс хүсэхэ нааб даа. Шэнэхээнэй эрхэн буряадууднай хони хараад, түргэн болзорто баяжана гээд ажаглахаар. Хүдөө ажахын ашагтайс тэдэниг жэшээтэ ажал бодотоор гэршэлнэ бшуу. Тэдээн хэдэн һүри үбһэ бэлдэнгүй. Бүтэн жэлдэ малаа харуулна. Илангаяа бидэ саһанай орохотой сасуу һүрисэ задалаад, малдаа шэлжэ үгэнэбди. Шэнэхээнэй буряадуудай хэлһээр, ябаагүйдөө, яһа мүсөө хүдөлгөөгүйдөө, малнай таргалхагүй.

Эндэ тэндэ худалдаанай элдэб түбүүдэй

«Мал хаража, ама тоһодохо гэхэн буряад арадай үгэ байдаг. Тэрээн шэнги ажабайдалаа найжаруулхыа ханабал, бидэ малаа олоор хараха ёһотойбди. Хэр уһаа манай элинсэг хулинсагнай үргэн талаараа адуу малаа үсхэжэ, үхибүүдээ үндылгэдэг байһан. Ажал хэһэн хүн шадалтайшыс гээд мэдэнэбди.»

нээгдэһэн тухай бэшэ, мал ажахыгаа хэргээхыс уржалһан зураглалуудыс олондо мэдээсэлгын хэрэгсэлнүүдыс дамжуулжа байха ёһотой. Юрын зоной байдал найжарнагүйл даа. Ехэнхидэ харинаа асарагдаһан эдэс дэлгүүрһээ худалдажа абанабди, өөрын гэхэ малнайшыс үсөөрһөөр. Үргэн таламнай үншэржэ харагдана...

– Таряа тарихаар үржэлтэй газарнууд Буряадта бии, тиибшье хоморой бшуу. Тэдэ таряа тариха, ургасаяа хуряахын тулада тоһо түлишэ хэрэгтэй.

– Мүнөө танай хүтэлбэрлэжэ байгаа «Росгосстрах» бүлгэмэй филиал үнгэрхэн жэлдэ хэр зэргэ дүнгүүдыс туйлааб?

– Амжалтатайгаар жэлэс түгээхөөбди. 2008 оной эсэс багаар штатна хүдэлмэрилэгшэдэйнгөө тоо үсөөлөө һэмди: 200 хүнһөө зууһинһа үлөө. Тиибшье гарзтаагүйбди. Урда жэлнүүдһээ үлүү һайн дүнгүүдыс туйлаабди. Мүнөө олонхи зон гэр байрынгаа, ами наһаһайнгаа түлөө даадхал оруулна.

Манай компани страховой агентээр хэниисше ажалда абаха аргатай. Түлбэриггүйгөөр хургахабди.

Сариуна ЭРДЫНЕЕВА хөөрэлдэбэ.

СЛАВНЫЙ СЫН БУРЯТСКОГО НАРОДА*

К 95-летию А.У.Модогоева

Андрей Урупхеевич Модогоев (1915-1989) - выдающийся политический и государственный деятель нашей республики, славный сын бурятского народа. Крупная историческая личность, которой суждено было почти двадцать два года (1962-1984) возглавлять партийную организа-

цию автономной республики, представленную тогда областным комитетом КПСС - главным органом политического руководства и в равной мере государственного управления в республике.

ОБЩЕПРИЗНАННЫЙ лидер многонационального народа Бурятии, который в течение пяти лет (1966-1971) избирался кандидатом в члены, затем на протяжении пятнадцати лет (1971-1986) - членом Центрального Комитета КПСС, олицетворявшего в те годы политический «мозг» великой страны. Многоопытный и авторитетный руководитель республики, более двух десятилетий (1962-1984) достойно представлявший ее интересы в высшем законодательном органе страны как депутат Верховного Совета СССР. Человек действительно большой и завидной судьбы. Он более четырех десятилетий занимал крупные посты в политическом руководстве и государственном управлении республики. Одного беглого их перечисления достаточно, чтобы удостовериться в этом.

Первый секретарь Улан-Удэнского горкома комсомола, первый секретарь Бурят-Монгольского обкома комсомола, секретарь Бурят-Монгольского обкома партии по животноводству, заведующий организационно-инструкторским отделом, отделом партийных, профсоюзных и комсомольских органов обкома КПСС, заместитель Председателя Совета Министров Бурят-Монгольской АССР, первый секретарь Кяхтинского райкома КПСС, инструктор ЦК КПСС, секретарь Бурятского обкома КПСС по пропаганде и агитации, Председатель Совета Министров Бурятской АССР, первый секретарь Бурятского обкома КПСС.

В жизнедеятельности А.У.Модогоева в концентрированном виде отражены целые страницы богатой и содержательной летописи Советской страны, России, Бурятии, важнейшие вехи великой и единой судьбы многонационального советского народа. Андрея Урупхеевича правомерно можно отнести к одному из ярких именных символов того исторического времени, которое увековечено в этой летописи, скреплено этой судьбой. То была эпоха строительства нового общества, ранее неизведанного в человеческой истории. Эпоха, наполненная духом оптимизма, безудержной устремленности вперед, вместе с тем отнюдь не лишенная парадоксов, противоречий, недостатков. Эпоха по-особому жертвенная, тотально идеологизированная, в этом смысле далеко неоднозначная.

Тем не менее, исторический период, что связан с жизнедеятельностью А.У.Модогоева, примечателен во многих отношениях. Во-первых, он служит поучительным уроком для исторического познания. В нем немало позитива, который следует изучать и использовать в процессе вос-

питания новых поколений. Во-вторых, этот период очень важен для исторической памяти, ибо без последней, строго говоря, может быть утрачена преемственность поколений. Ведь известно, что общество, лишённое межпоколенной связи, не всегда способно полноценно двигаться вперед. В-третьих, значимость названного периода определяется тем, что он продолжает частенько и в общем-то справедливо ассоциироваться в народе с именами выдающихся его представителей.

В их числе нередко можно услышать имя А.У.Модогоева как одного из наиболее характерных или, как говорят философы, имманентных (т.е. внутренне присущих) номинантов того исторического периода. До сих пор в многонациональном народе Бурятии, в особенности у старшего поколения, сильны памятные сентенции такого типа, как «времена Андрея Урупхеевича», «эпоха Модогоева».

Такую признательность современников и потомков надо заслужить. И он, безусловно, заслужил ее.

МОДОГОЕВ - величина не только историческая, но и политическая, государственная. Об этом свидетельствует в целом позитивный опыт его партийно-политического руководства республикой, опыт созидательной работы областной партийной организации на протяжении более чем двадцати лет. Неоспорима и значительна роль Андрея Урупхеевича в деле развития и совершенствования национально-государственного строительства в республике, укрепления традиционной дружбы народов, проживающих в ней. И в этом, наверное, ничего удивительного нет, ибо он до конца своих дней был убежденным и последовательным интернационалистом.

Андрей Урупхеевич, будучи первым секретарем обкома КПСС, неустанно подчеркивал непреходящее значение интернационального воспитания для нашей многонациональной республики, для единого советского народа.

А.У.Модогоев являл собой заметную фигуру в политическом истеблишменте страны в 60-80-е годы XX столетия. В этой связи многим памятно его яркое, прозвучавшее на одном дыхании выступление с трибуны XXV съезда КПСС (1976).

Как политический и государственный деятель не только регионального, но и международного уровня А.У.Модогоев внес существенную лепту в развитие многостороннего и плодотворного сотрудничества между СССР и МНР, в укрепление советско-монгольской дружбы. Немаловажную роль здесь сыграли давние и постоянные личные контакты, многолетняя личная дружба Андрея Урупхеевича с известным в прошлом партийным и государственным лидером МНР Юмжагином Цеденбалом, целых сорок лет неизменно и уверенно стоявшим у руля страны.

Будучи крупным и талантливым организатором, многоопытным и компетентным хозяйственником, А.У.Модогоев внес значительный вклад в социально-экономическое развитие республики. За период его руководства республикой были построены и запущены в работу десятки новых предприятий, в их числе - Селенгинский целлюлозно-картонный комбинат, Улан-Удэнский завод мостовых металлических конструкций, фабрика верхнего трикотажа, кондитерская фабрика, завод по переработке птицы на мясокомбинате, также продолжали развиваться и обновлялись действующие крупные заводы и фабрики.

При Андрее Урупхеевиче были начаты строительство Бурятского участка БАМа, самого сложного на протяжении всей магистрали, строительство и монтаж Гусинозерской ГРЭС, разработка Тугуйского, Черемшанского и других важных для народного хозяйства объектов. Благодаря

этому тогда закономерно нарастала мощь экономики Бурятии. Достаточно сказать, что к 1980 году промышленное производство в республике было представлено 60-ю отраслями и подотраслями союзной и федеративной промышленности.

Несмотря на все известные трудности, включая природные катаклизмы, не оставало в своем развитии и сельское хозяйство Бурятии. Тогда заметно расширились посевные площади, возросло поголовье скота, увеличивалось производство продуктов животноводства и растениеводства.

В те годы под руководством А.У.Модогоева успешно решались разноплановые и довольно-таки сложные вопросы социального направления. Бурное развитие в республике получило жилищное строительство. Тысячи семей в Улан-Удэ и других городах Бурятии тогда обрели долгожданную и реальную возможность переселиться из преимущественно неблагоустроенных деревянных, одно-двухэтажных домов, барачных, полуподвальных помещений и т.д. в бесплатные (за счет государства) благоустроенные квартиры. Помимо этого в плановом порядке были построены сотни начальных и средних школ, причем большинство из них вступило в строй в сельской местности.

Такими же темпами шло строительство больниц и поликлиник, дошкольных и детских учреждений. После комплексной реконструкции по-новому предстал главный стадион республики, носящий имя 25-летия Бурятской АССР. Были сданы в эксплуатацию новое здание театра Бурятской драмы, современный аэровокзал, ипподром на Верхней Березовке, построены отвечающий современным требованиям полукилометровый мост через Селенгу, а также десятки железобетонных мостов через большие и малые реки Бурятии.

НЕОБХОДИМО признать, что по сей день в народе Андрея Урупхеевича вполне оправданно называют «академиком по кадровой науке». Особенно прекрасно он знал людей на местах, при этом зачастую мог, к удивлению каждого из них, спокойно «раскрутить» их родословную. Знал кадры не столько по занимаемому должностям, сколько по их реальной работе, по их деловым и человеческим качествам. Потому А.У.Модогоев по-настоящему их уважал. Всегда дорожил этими кадрами за их честность, порядочность и трудолюбие, ценил их за преданность своему делу, расторопность и личную скромность. Более того, он сознательно - в духе своего времени - пестовал рождение славных династий из передовых заводских рабочих, инженеров, чабанов, механизаторов и т.д.

Андрей Урупхеевич обладал потрясающей природной памятью на конкретные имена, на конкретные личности, причем самых разных возрастов, самых разных поколений. Великолепно знал и держал в памяти, словно в компьютерной записи, каждую конкретную местность, где приходилось ему бывать по роду работы, - будь то село или полустанок, молочная ферма или чабанское хозяйство, долина или распадок, пастбище или поле.

При всей жесткости и требовательности к кадрам, к руководящим работникам различных отраслей народного хозяйства А.У.Модогоев по большому счету всегда отличался человечностью. Он проявлял особую душевность, сердобольность и заботливость в отношении простых людей, рабочих, труженников села, рядовых учителей, врачей, ветеранов партии, войны и труда.

Заслуги Андрея Урупхеевича в деле планомерного и последовательного возвращения талантливых и перспективных руководящих кадров, ответственных партийных и советских работников для республики трудно оспорить. И такое, пожалуй, вряд ли возможно, если гово-

рить по существу вопроса. Нужно при этом отметить, что он всегда проводил достаточно грамотную и взвешенную национально-кадровую политику. В числе выдвиженцев, оправдавших высокое доверие А.У.Модогоева, можно назвать десятки, а то и сотни руководящих кадров - хорошо образованных, политически зрелых, экономически подготовленных, с должным опытом практической работы. Прежде всего это: секретари и заведующие отделами обкома КПСС, заместители Председателя Совета Министров республики, министры, председатели госкомитетов, руководители республиканских ведомств, первый и другие секретари Улан-Удэнского горкома КПСС, председатель Улан-Удэнского горисполкома и его заместители, первые секретари райкомов (горкомов) КПСС, председатели райисполкомов, секретари обкома ВЛКСМ, руководители профсоюзных органов республики, директора заводов, фабрик, председатели колхозов, директора совхозов и т.д.

Из кадрового корпуса, выпестованного Андреем Урупхеевичем для высших эшелонов власти республики, вышло немало известных людей, крупных руководителей, в том числе такие как Н.Б.Пивоваров, В.Б.Саганов, возглавлявшие Совет Министров Бурятской АССР, Б.С.Семенов, А.А.Бадиев, К.К.Шомоев, руководившие Президиумом Верховного Совета Бурятской АССР, С.Н.Булдаев, работавший Председателем Совета Министров и Верховного Совета республики, А.М.Беляков, бывший первый секретарь Бурятского обкома КПСС, К.М.Продайвода, В.Г.Бирюков, К.А.Албашев, В.Б.Лыкшитов, бывшие вторые секретари обкома (рескома) КПСС, Л.В.Потапов, Президент и Председатель Правительства Республики Бурятия, ранее работавший заместителем Председателя Верховного Совета Туркменской ССР, первым секретарем Бурятского рескома КПСС, Председателем Верховного Совета Бурятии.

АНДРЕЙ Урупхеевич являлся масштабной личностью. Он был широко и неординарно мыслящим руководителем. Как бесспорный лидер республики всегда делился своими выдающимися организаторскими способностями. В его деяниях, особенно во втором десятилетии его руководства республикой, явственно ощущалась печать не только многогранного опыта, но и глубокого, пронизывающего ума, большой человеческой мудрости. От природы и от жизни он обладал сильной интуицией и столь же сильной волей. Ему были присущи неумная энергия, поразительная мобильность и колоссальная работоспособность.

Андрей Урупхеевич ни при каких обстоятельствах не терял оптимизма духа, чувства юмора. Природа плюс сама жизнь наделили его богатой и щедрой душой. Он отличался особой коммуникабельностью. Умел находить ключ общения к любому человеку.

Именно поэтому личность Андрея Урупхеевича Модогоева, память о нем по-прежнему остаются высокоценимыми в среде его многочисленных учеников и последователей. Его имя, жизнедеятельность продолжают вызывать исследовательский интерес со стороны историков, политических биографов. Богатая и насыщенная жизнь, содержательная политическая и государственная деятельность А.У.Модогоева заслуживают и того, чтобы быть востребованными для изучения современными поколениями. Думается, идея такой востребованности должна обрести непреложный характер, потому как она представляется злободневной, вполне отвечающей императивам нынешнего времени.

Владимир АНТОНОВ,
советник Президента РБ,
доктор философских наук,
профессор, заслуженный деятель
науки Российской Федерации.

* См.: Антонов В.И. Эссе-предисловие к книге А.У.Модогоева «Годы и люди». Улан-Удэ. 2004. С. 17-25.

* Подобного рода фактическое совмещение функций обуславливалось конституционно закрепленной правящей ролью КПСС в советском обществе.

Засагай дээдын зургаануудта

БҮРЯАДАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВО: ҮДЭР ҮДЭРЭЙ ҮЙЛЭ ХЭРЭГҮҮД 2010 оной январин 18 - 22

Буряад Республикын Президент – Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав Владимирович Наговицын январин 19-дэ Буряадай Арадай Хуралай ээлжээтэ бэшэ сесси, ажаһуугшадай гриппээр үбдэлгэ болон бусад амин шухала асуудалнуудта хабаатай хүдэлмэрийн уулзалганууды үнгэргөө.

Январин 20-до Буряадай Президент Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентствын, Гэр бүлэтэй болон хүүгэдтэй хүдэлмэрийн талаар республиканска түбэй ажал хэрэгүүдтэй танилсаад, Ивалгын аймагта дулаасуулгын хаһын ябаса, эблэрүүлгын судьянарай сүүдэй участогуудай номололго тухай зүбшэн хэлсээ.

Январин 21-дэ Вячеслав Наговицын Москва хото ошожо, Россин Федерациин Гүрэнэй соведэй зүблөөндэ хабаадаа, Россин Федерациин региональна хүгжэлтын министр В.Басаргинтай, РФ-гэй транспортын министр И.Левитинтэй болон Россин Экономическа хүгжэлтын министерствын Регионуудай экономико хүгжөөлгын проектүүдэй департаментын директор А.Соколовтой уулзһан байна.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхэ орлогшо Иннокентий Матвеевич Егоров үнгэрэгшэ долоон хоногто Буряад Республикын Президентын хүтэлбэрлэн зүблөөнүүдтэ хабаадаа, РБ-гэй гүйсэдхэхэ засагай зургаануудтай болон Правительствын түсэблэлгын зүблөөнүүды хүтэлбэрлөө. Гадна «Харгалзалга болон тэдхэмжын талаар ажаябуулга эмхидхэхэ болон бэлүүлхэ тухай» РБ-гэй Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» РБ-гэй Хуулин түлэб бэлэдхэлгын талаар хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөө, РБ-гэй Олон үүргэтэ түбэй ажаябуулгада, «Буряад ороной найн дураараа Россин бүридэлдэ ороһоор 350 жэлэй ойно дашарамдуулагдһан федеральна түсэб бэлүүлгын ябаса тухай» тоосоо бэлэдхэлгэдэ, 2010 оной бюджеттэ хубилалтанууды оруулха хэрэгтэ зориулагдһан хүдэлмэрийн зүблөөнүүды үнгэргөө.

Экономическа хүгжэлтын талаар Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Александр Евгеньевич Чепик Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгын дэлгүүрэй талаар Арадай Хуралай хорооной зүблөөндэ хабаадаа, 2010 оной республикын бюджеттэ оруулагдаха хубилалтанууды зүбшэн хэлсээ, РФ-гэй Региональна хүгжэлтын, Хүдөө ажахын министерствэнүүдэй зүблөөнүүдтэ хабаадаа. Тиихэдэ электронно аргаар гүрэнэй хангалганууды үзүүлэгэ, Олон үүргэтэ болон Мэдээсэлгын-методическа түбүүдэй 2010 оной бюджет тухай хүдэлмэрийн зүблөөнүүды эмхидхээд, «Атомредметзолото» ОАО-гой генеральна директор В.В.Живовтой, «Курорт девелопмент» ЗАО-гай гендиректор О.П.Шуратай, «Северсталь-ресурс» ОАО-гой генеральна директор Н.Г.Зеленскийтэй, «Акрополь» ГК-гай генеральна директор С.В.Лепешкинтэй, «Континенталь Менеджмент» ОАО-гой генеральна директорэй орлогшо К.В.Кузнецовтой уулзһан байна.

Инфраструктуры хүгжөөлгын талаар Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Александр Андреевич Фоменко «21-дхи зуун жэлэй харгынууд» гэнэн РЦП бэлүүлгын 2008-2009 онуудай дүнгүүды болон саашанхи хараа түсэбүүды хаража үзөө, Северомуйск болон Сотниково нууринуудта дулаагаар хангалгада тохёолдоһон онсо байдал усадхаха талаар

бүлэг тогтоохо тухай зүбшэн хэлсээ. Москва хотодо РФ-гэй транспортын министрэй орлогшо А.Н.Недосековой хүтэлбэрлэн зүблөөндэ хабаадаа, «Холдинг МСРК» ОАО-гой гендиректор Н.Н.Швецтэй уулзажа, шухала асуудалнуудай тоодо республикадамай электрын олш хүсэней тарифууды хүршэ субъектүүдэй тарифуудтай зэргэсүүлмэ хэмжээндэ хүргэлгэ тухай зүбшэн хэлсээ. Гадна шэнгэн газ үйлэдбэрлгын завод түлэблэлгын, РБ-дэ газар хангалгын генеральна схемын түлэбэй асуудалнууды хаража үзөө.

Социальна хүгжэлтын талаар Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Баир Гвибалович Бальжиров хүдэлмэрийн зүблөөнүүды эмхидхээ, Улаан-Үд хотын Захиргаанай хуралсалай талаар хороондо хүүгэдэй эсэрлигүүдтэ ээлжээндэ абалгын дүрим, социальна гэр байра, бага олзын хэрэг эрхилэлгы хүгжөөлгэ, бага нууринуудай хургуулинууд, элүүржүүлгын суртаал, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветерануудай Москвада Илалтын найндэртэ хабаадалга тухай асуудалнууды зүбшэн хэлсээ. Гадна «Харгалзалга болон тэдхэмжын талаар ажаябуулга эмхидхэхэ болон бэлүүлхэ тухай» РБ-гэй Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» РБ-гэй Хуулин түлэбтэ зориулагдһан зүблөөндэ хабаадаа, БТФОМС-ын правленин, тухай бүлэгэй эрхэтэдэй пенси болон пенсидэ нэмэлтэ түлбэридэ хабаатай зүблөөнүүды хүтэлбэрлөө.

Россин Федерациин Президентын дэргэдэхэ Буряад Республикын Бүрин эрхэтэ түлөөлэгэтэ эмхидэ нимэ асуудалнуудээр ажал ябуулагдһан байна: Буряад ороной найн дураараа Росси гүрэнэй бүридэлдэ ороһоор 350 жэлэй ойн баярай хэмжээ ябуулгануудай түсэб бэлүүлгэ; зайн галай, дулаасуулгын тарифууды доошолуулга; «Байгал далай хамгаалха тухай» Федеральна Хуулида оруулха хубилалтанууд; Ой модоной ажахын федеральна агентствын мүнгэн зөөрөг техникэ худалдан абалга; элүүр хамгаалгын объектүүдэй номололго; ЛВРЗ-гэй санын баазын байшанин түлбэриггүйгөөр дамжуулан үгэлгэ; бюджетдэй урьһаламжа абалга; орёо байдалда ороһон хүүгэдэ дэмжэлгэ. Мүн РФ-гэй Хүдөө ажахын министрствэдэ АПК-е гүрэнэй талаһаа дэмжэлгын хэмжээнүүд тодорхойлогдоһон, РФ-гэй Соёлой министрствэдэ соёлой баялиг хамгаалгын асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдһэн байна.

РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо - Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Захиргаанай Хүтэлбэрлэгшэ Петр Лукич НОСКОВОЙ толгойлог байгуулгануудта РФ-гэй МЧС-эй Буряад Республикадахи Ахамад управленин начальник В.С.Михайловай хабаадалгатай брифинг, Залушуулай уран найханай театрай хүтэлбэрлэгшэ А.Б.Баскаковой хабаадалгатай пресс-конференци, үндэһэн соёлой олонитын нэгэдэлнүүдэй хүтэлбэрлэгшэдэй зүблөө эмхидхээ. Тиихэдэ РБ-гэй дэбисхэр дээрэ үршөөлгын асуудалнуудай талаар комиссин, РБ-гэй Президентын дэргэдэхэ Олонитын-политическэ зүбшэлэлгын соведэй зүблөөнүүды эмхидхэхэ талаар ажал ябуулаа.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

Буряад Республикын Арадай Хуралай түсэблэһэн хэмжээ ябуулганууд 2010 оной январин 25 - 29

1. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ БЭШЭ СЕССИ
29.01 14.00 Ехэ танхим
- II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
25.01 11.00 Бага танхим
- III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетдэй, налогуудай, финансын талаар хороон (Түрүүлэгшэ Ц.-Д.Э. Доржисев)

1. «Буряад Республикын гүрэнэй эрхэтэнэй албанай тушаалуудай тоолбори тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
2. «Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ инвестиционно ажал ябуулгыс гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуулин 9-дхи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
3. «Буряад Республикын хуралсалай байгуулгыс гүрэнэй-олонитын талаһаа хүтэлгэ болон олоной үмнэ тоосоого байга тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
4. «2009 оной 9 харын турнада республикын бюджетдэй бэлүүлгэ тухай тоосоо баталха тухай Буряад Республикын Правительствын мэдээсэл тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
5. «2010 оной республикын бюджет тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

27.01 14.00 Каб. Бага танхим
Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (Түрүүлэгшэ В.Р.Булдаев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ арбан дүрбэдхи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

27.01 10.00 Бага танхим
Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааин өнсөнүүды ашагалгын болон ороон тойронхис хамгаалалгын талаар хороон (Түрүүлэгшэ В.Г.Ирильдсев)
«2010 оной республикын бюджет тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

29.01 10.00 Каб. Бага танхим
IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХЭРЭГҮҮДЭЙ ЭРХИЛЭГШЭ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
25.01 13.30 Бага танхим
БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА
Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, ноютагай өөһөдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (Түрүүлэгшэ А.С.Скоьскыря)

1. 2010 оной февралы нарада Хорооной хүдэлмэрийн түсэб тухай

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ арбан дүрбэдхи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай
27.01 15.00 Каб.323
Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (Түрүүлэгшэ В.А.Павлов)

«Газар тухай» Буряад Республикын Хуулин 12-дхи статьяда хубилалта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

26.01 10.00 Каб.119
«Буряад Республикада хүдөө ажахын үйлэдбэрийс гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
26.01 14.00 Каб.119
«Гүрэнэй болон муниципальна эдлэлдэ байһан газарыс тэрээн дээрэ орнодог байһан, барилга, тодхонгуудай ээлгэ худалдадаа, газарай сн тогтоолгын дүрим баталха тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
27.01 14.00 Каб.119

«Буряад Республикада архини продукция

батархай найманда албан ёһоной зүбшөөрэл үгэлгын гурим тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

28.01 14.00 Каб.119
Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, залушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (Түрүүлэгшэ В.Р.Булдаев)

«Соёлой баялиг объектүүд тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай

25.01 10.00 Каб.212
«Хүдөө ноютагай соёл» тухай «дүхэриг шэрээ» үнгэргэлгэдэ бэлдэлгэ тухай

26.01 10.00 Каб.212
«Россин Федерацида харн гүрэнүүдэй эрхэтэдэй эрхэ байдал тухай» Федеральна хуулида, Россин Федерациин Налогово кодексдо болон Россин Федерациин Бюджетдэй кодексдо хубилалтанууды оруулха тухай» 308942-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

27.01 10.00 Каб.212
Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(Түрүүлэгшэ А.Т.Стопичев)
1. «Нуралсал тухай» Россин Федерациин Хуулин 12-дхи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай» 290378-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

25.01 14.00 Каб.218
2. «Россин Федерациин хуули ёһоной актуудта хубилалтанууды оруулха тухай» 265987-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

25.01 14.30 Каб.218
3. «Нуралсал тухай» Россин Федерациин Хуулида болон «Россин Федерациин ардуудай хэлэнүүд тухай» Россин Федерациин Хуулин 9-дхи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай» 293588-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

25.01 15.30 Каб.218
Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааин өнсөнүүды ашагалгын болон ороон тойронхис хамгаалалгын талаар хороон (Түрүүлэгшэ В.Г.Ирильдсев)

«Буряад Республикада автомобиллин болон хотын электрическэ пассажирска транспорт тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

26.01 10.00 Каб.211
«Буряад Республикада аргалалгын-элүүржүүлгын газарнууд, курортнууд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

26.01 10.00 Каб.203
«Хубингаа хэрэглэмжэдэ эрхэтэдэй модо бэлдэлгын дүрим болон гурим тухай» Буряад Республикын Хуулин 2-дхи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

28.01 10.00 Каб.209
V. ЭРХЭТЭДЭЙ ХҮЛЭЭН АБАЛГА Ц.Э.ДОРЖИСЕВ – Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетдэй, налогуудай, финансын талаар хорооной түрүүлэгшэ

26.01 14.00-17.00 Каб.118/235
А.С.Скоьскыря – Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, ноютагай өөһөдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хорооной түрүүлэгшэ

27.01 14.00-17.00 Каб.118/323
В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

28.01 14.00-17.00 Каб.118/119
VI. КОМАНДИРОВКОНУУД Ф.И.Чебунин – Северобайкальск хото 24-26.01

Ц.Б.Батуев – Ивалгын аймаг, Сотниково нуури 25.01

Ц.Б.Батуев – Ивалгын аймаг, Ивалга болон Ороног нууринууд 26.01

А.Т.Стопичев, В.А.Павлов, З.Л.Цы-бикмитов – Ивалгын аймаг 26.01

ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮД, ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТАНУУД

Российн Федерацийн Президентын

зарлигһаа буулгабари

РОССИЙН ФЕДЕРАЦИЙН ГҮРЭНЭЙ ШАГНАЛНУУДААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Элүүрье хамгаалгын талаар габьяатай байһанайн болон олон жэлдэ үнэн сэхээр хүдэлмэрилһэнэйн түлөө хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо гэбэл:

«РОССИЙН ФЕДЕРАЦИЙН ГАБЬЯАТА ВРАЧ»

КОЗИН Владимир Александровичта

- «Байгалай медицинскэ колледж» гээн дунда мэргэжэлэй хуралсалай гүрэнэй хуралсалай эмхи зургаанай директор

Российн Федерацийн Президент **Д.МЕДВЕДЕВ**

Москва хото, Кремль

2009 оной ноябриин 30

№1365

Буряад Республикын Арадай Хуралай

зүблэлэй тогтоол

Д.Ч.САНДУЕВАЕ БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэл тогтооно:

Олон жэлдэ эрхим найнаар хүдэлмэрилһэнэйн түлөө Буряад Республикын Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха гэбэл:

Сандуева Дарижаб Чимитдоржиевна

- Буряад Республикадахи Федеральна налогово инспекциин Аймагууд хоорондох 1-дэхи инспекциин тоосоон болон шэнжэлгэ бүридхэлдэ абалгын таһагай ахамад мэргэжэлтэн-эксперт.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын уялгануудые дүүргэгшэ **А.С.КОРЕНЕВ**

Улаан-Үдэ хото

2009 оной декабриин 17

№870-IV

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПРЕЗИДЕНТЫН ЗАРЛИГУУД

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА БАРИЛГАШАН» ГЭПЭН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОХО ТУХАЙ

Н.А.Бестужевай нэрэмжэтэ Гүрэнэй ород драмын театрай байшанай барилгада болон ашаглалгада тушааха хэрэгтэ горитой хубита оруулһанайн түлөө «Н.А.Бестужевай нэрэмжэтэ Гүрэнэй ород драмын театр» гээн гүрэнэй соёлой эмхи зургаанай директор **СТЕПАНОВ Петр Григорьевичта «БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА БАРИЛГАШАН»** гээн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 20
№375

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА ЭНЕРГЕТИК» ГЭПЭН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОХО ТУХАЙ

Ажалдаа амжалтануудые туйлаһанайн, мэргэжэл эхэтэй байһанайн, олон жэлдэ ашаг үрэ эхэтэйгээр хүдэлмэрилһэнэйн түлөө «Электрын элшэ хүсэной бөөнгөөр наймаалалгын дэлгүүрэй гурбадахи үйлэдүүлхы компани» гээн нэмэл акционернэ бүлгэмэй «Гусиноозерскын ГРЭС» филиалай хүдэлмэрилэгшэдтэ хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо гэбэл:

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА ЭНЕРГЕТИК»

СТЕПАНОВ Семен Михайловичта - харилсаанай болон уһанай тодохолгонуудай цехэй слесарь-забабариллагша **ТРОФИМЧУК Николай Владимировичта**

- котлотурбинна цехэй халаанай начальник.

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 21
№385

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Ажалдаа амжалтануудые туйлаһанайн, олон жэлдэ үнэн сэхээр хүдэлмэрилһэнэйн түлөө **БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР** шагнаха гэбэл:

1. «Электрын элшэ хүсэной бөөнгөөр наймаалалгын дэлгүүрэй гурбадахи үйлэдүүлхы компани» гээн нэмэл акционернэ бүлгэмэй «Гусиноозерскын ГРЭС» филиалай хүдэлмэрилэгшэды:

АНДРЕЕВ Игорь Александровичы

- котлотурбинна цехэй халаанай начальник

ДОРЖИЕВ Виктор Доржиевичы - үйлэдбэринн-техническэ таһагай начальнигай орлогшо

СТРЕЛЬНИКОВ Виктор Леонидовичы

- түлшын-транспортна цехэй ахамад

электромеханик

2. «14-дэхи территориальна үйлэдүүлхы компани» нэмэл акционернэ бүлгэмэй «Улаан-Үдын элшэ хүсэной комплекс» филиалай хүдэлмэрилэгшэды:

ПОПОВ Николай Николаевичы

- дулаанай сетнүүдые ашаглалгын талаар ашаглалгын 1-дэхи районой начальник

БАРТЕНЕВА Маргарита Константиновна

- үйлэдбэринн-техническэ таһагай начальнигай орлогшо

БЕРЕЗОВСКИЙ Николай Семёновичы

- турбинна цехэй халаанай начальник

3. **ПАВЛОВА Людмила Павловна**

- «Бурятэнергосбыт» ОАО-гой экономика болон мүнгэн хангай департаментын казначействын түрүү экономист.

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 21
№386

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭНҮҮДЫЕ ОЛГОХО ТУХАЙ

Ажалдаа амжалтануудые туйлаһанайн, олон жэлдэ ашаг үрэ эхэтэйгээр хүдэлмэрилһэнэйн түлөө хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо гэбэл:

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА ВРАЧ»

ГОМБОЖАПОВ Энхэ-Даши Зыгбоевичта - «В.В.Ангановай нэрэмжэтэ түргэн медицинскэ туһаламжын хотын клиническэ больница» гээн элүүрье хамгаалгын муниципальна эмхи зургаанай хирургин талаар ахамад врачай орлогшо

ДОРЖИЕВА Эржена Гармаевна

- «Дайнуудай ветерануудай республиканска клиническэ госпиталь» гээн гүрэнэй эмхи зургаанай ультразвугаар үбшэ танилгын врач

ДАШИБАЛОВА Татьяна Леонидовна

- «Н.А.Семашкын нэрэмжэтэ республиканска клиническэ больница» гээн элүүрье хамгаалгын гүрэнэй эмхи зургаанай рентгенохирургин аргаар үбшэ танилгын болон аргалалгын таһагые даагша

БАТУЕВ Чагдор-Сурун Гомбоевичта - «Зэдын аймаг» муниципальна байгууламжын «Петропавловкадахи аймагай түб больница» гээн элүүрье хамгаалгын муниципальна эмхи зургаанай врач-стоматолог

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН СОЁЛОЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

ЛАСТОЧКИНА Елена Геннадьевна

- «Хурамхаанай хүүгэдэй искусствын хургуули» гээн хүүгэдэй нэмэлтэ хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай Майскын филиалай фортепианн классай болон теоретическэ предметүүдые заагша

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ПУРАЛСАЛАЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

ДУГАРОВА Татьяна Владимировна

- «Загарайн аймаг» муниципальна байгууламжын Пуралсалай управлениин начальник

БАТУЕВА Ольга Азангасевна

- «Захааминнай аймаг» муниципальна байгууламжын Пуралсалай управлениин мэргэжэлтэйдэ талаар инспектор

ТАРАСОВ Александр Романовичта - «Зүүн Сибириин гүрэнэй технологическа университет» гээн дээдэ мэргэжэлэй хуралсалай федеральна гүрэнэй хуралсалай эмхи зургаанай «Детали машин, теория машин и механизмов» кафедрин доцент

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХАНГАЛГЫН ПАЛЛАРИН ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

КАШИНА Алла Ивановна

- «Каролина» гээн хизаарлагдамал харюусалгатай бүлгэмэй генеральна директор

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУДАЛДАА НАЙМААНАЙ ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

ХУНХЕНОВА Христина Ивановна

- Буряад Республикын Экономикын министерствын Гадаадын харилсаануудай хорооной консультант

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА БАГША»

РИНЧИНОВА Тамара Цыдендоржиевна

- «Ивалгын аймаг» муниципальна байгууламжын «Ивалгын юрэнхы хуралсалай дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай тоо бодолгын багша

ХАЛТУРИНА Елена Михайловна

- «Загарайн аймаг» муниципальна байгууламжын «Онохойн юрэнхы хуралсалай дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай директор

РИНЧИНОВ Бадма Базаровичта

- «Хэжэнгын аймаг» муниципальна байгууламжын «Дээдэ-Хэжэнгын юрэнхы хуралсалай дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай директор

ДУГДАНОВА Ханда Лубсановна

- «Хэжэнгын аймаг» муниципальна байгууламжын «Дээдэ-Худанай юрэнхы хуралсалай дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай түүхын болон общественноннй багша

СЕРЕДКИНА Наталья Ивановна

- «Муяын аймаг» муниципальна байгууламжын «А.А.Мезенцевэй нэрэмжэтэ Таксимогой юрэнхы хуралсалай 1-дэхи дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай ород хэлэн болон литературыин багша

САДАЕВА Валентина Дансарановна

- «Захааминнай аймаг» муниципальна байгууламжын «Хуртагын юрэнхы хуралсалай дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай директор

ПЕРЕВОЗНИКОВА Ольга Евгеньевна

- Улаан-Үдэ хотын «Юрэнхы хуралсалай 49-дэхи дунда хургуули» гээн хуралсалай муниципальна эмхи зургаанай биологийн багша

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГАБЬЯАТА ЭКОНОМИСТ»

АНТРОПОВА Галина Михайловна

- Буряад Республикадахи Федеральна налогово албанай Аймагууд хоорондох 8-дахы инспекциин нүүдэл шалгалтануудай таһагай начальник

СОБОЛЕВ Юрий Дмитриевичта

- «Банк Москвы» гээн нэмэл акционернэ бүлгэмэй Буряадай филиалай директор

ЦЫБИКОВА Элла Дабасамбуевна

- «Захааминнай аймаг» муниципальна байгууламжын Мүнгэн хангай управлениин начальник

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АГРОПРОМЫШЛЕННА КОМПЛЕКСЫН ГАБЬЯАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ»

ОЧИРОВ Гомбо Аюшевичта

- «Захааминнай аймаг» муниципальна байгууламжын «Үлэгшэн» гээн хүдөө ажарын үйлэдбэринн кооперативай ахамад ветеринарна врач.

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 25
№389

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОХО ТУХАЙ

Республикын театральна искусствын хүгжэлтэдэ горитой хубита оруулһанайн болон ажалдаа амжалтануудые туйлаһанайн түлөө хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо гэбэл:

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ АРТИСТ»

ВАСИЛЬЕВ Сергей Александровичта - Н.А.Бестужевай нэрэмжэтэ Гүрэнэй ород драмын театрай артист

ПЕТЕЛИН Олег Анатольевичта - Н.А.Бестужевай нэрэмжэтэ Гүрэнэй ород драмын театрай артист

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 25
№390

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Буряад Республикын социальна-экономическа хүгжэлтэдэ горитой хубита оруулһанайн, олон жэлдэ ашаг үрэ эхэтэйгээр хүдэлмэрилһэнэйн түлөө **БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР** шагнаха гэбэл:

ЕГОРОВ Иннокентий Матвеевичы

- Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо

Буряад Республикын Президент **В.В.НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото,
Правительствын байшан
2009 оной декабриин 25
№392

БУДЕМ СТРОИТЬСЯ

Светлана НАМСАРАЕВА

В Министерстве регионального развития РФ глава республики участвовал в совещании по обсуждению новой федеральной программы "Жилище", которая должна быть принята в 2010 году с началом реализации в 2011-м. Подраздел этой программы касается ветхого и аварийного жилья в зоне БАМа. Стоимость финансирования мероприятий подпрограммы ожидается в 35 миллиардов рублей, из которых 17 миллиардов приходится на Бурятию. "Эта цифра соответствует проектно-сметной документации. Программа будет действовать семь лет, до 2017 года. Министерство финансов России предварительно рассмотрело программу, главное, что она не вызывает у министерства аллергии", - сообщил Президент республики.

Также он рассказал, что была встреча в Минэкономразвития РФ, где готовятся корректировки в федеральный бюджет этого года и в федеральные целевые программы. Там обсуждались вопросы исполнения федеральной целевой программы в Бурятии, в том числе по строительству инфраструктуры в 104 "а" квартале. Напомним, республика предоставила участок в 104 "а" квартале ипотечному агентству для индивидуального жилищного строительства. Республике было рекомендовано эффективно использовать бюджетные деньги, пересмотреть концепцию, в частности, использовать этот участок для строительства социального жилья. Тем более, что с декабря 2009 года в связи с принятием нормативных правовых актов о дополнительных списках льготников на учет встали еще 1647 ветеранов, почти в три раза больше уже находящихся на учете. "Нам столько жилья нужно выделить, поэтому необходимы дополнительные участки в других кварталах. С учетом предоставления жилья детям-сиротам, военным", - сообщил Вячеслав Владимирович.

Также обсуждался вопрос о строительстве каньона в республиканском тубдиспансере. Сейчас задача республики - подготовить проектно-сметную документацию, чтобы Минэкономки РФ с будущего года включил этот объект в список для начала строительства.

Как известно, летом этого года в Улан-Удэ пройдет всемирный конвент монголов. В этом году планируется реконструкция МАП "Монды", подготовлена проектно-сметная документация по пограничным пунктам пропуска "Желтура", "Айнек-Гол", "Кяхта", реконструкция которых ожидается с 2011 года. С 2012 года по программе Росграницы начнется строительство международных терминалов в Улан-Удэнском аэропорту. В июле ожидается совещание по приграничному сотрудничеству, на котором, в том числе, будут обсуждаться вопросы по МАПам.

УРОКИ ЭТОЙ ЗИМЫ

На пресс-конференции журналисты задали вопросы о проблемах отопительного сезона в республике.

Однако глава республики выразил недовольство работой управляющих компаний, которые должны предпринимать усилия по регулировке тепла внутри дома. Имеются в виду требования к температуре отопления, горячей воды, ее давления в доме. "Это минимальные требования, которые обязаны выполнять управляющие компании", - заявил В.В.Наговицын. Также он отметил, что большая ответственность и у жильцов многоквартирных домов, которые должны обеспечить у себя тепловой контур, держать форточки закрытыми, утеплить окна и т.д. Сейчас в республике разрабатывается закон об энергосбережении, который предусматривает административную ответственность и ужесточение контроля. "Будем штрафовать те ТСЖ, которые не реагируют на запросы граждан, вынуждая их ходить по инстанциям, чтобы добиться нормальной температуры в квартире", - отметил В. Наговицын. К административной ответственности могут быть привлечены и жильцы за несоблюдение элементарных требований по экономии тепла. По словам Президента, в республиканском законе будут учтены региональные особенности, как повысить эффективность, снизить потребление и т.д.

Президент Бурятии побывал на предприятиях-победителях республиканского конкурса на "Лучший проект начинающего предпринимателя".

НУЖНЫ ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ПЛОЩАДИ

Продукция "Ажур-Текса" известна не только в Бурятии, но и в Забайкальском крае, Иркутской области. Это успех для предприятия, открывшегося всего полтора года назад и специализирующегося на выпуске бельевых трикотажа для всех возрастных категорий, всего 500 наименований..

Людмила ОЧИРОВА

По словам гендиректора Цымпилмы Барасовой, в ремонт здания бывшего банно-прачечного комбината, взятого в аренду, оборудование на момент открытия вложено восемь миллионов рублей, из них три миллиона взято в Росбанке. Условия труда очень хорошие: тепло, уютно, яркое освещение и, главное, современное оборудование. Особенно гордятся своим конструкторским отделом, для которого приобрели дорогостоящую систему автоматизированного проектирования "Сапр", не имеющую аналогов в регионе. Ведется работа по внедрению интегрированной системы, позволяющей объединить все автоматизированные продукты предприятия.

Сегодня в "Ажур-Тексе" работают 72 швеи в две смены, в основном это бывшие работники трикотажной фабрики, как и технолог Татьяна Унагаева. Зарплата достаточно высокая - от 14 до 20 тысяч. Разумеется, получают по 20 тысяч лучшие швеи, которые перевыполняют планы. Но таких работниц немного и в целом ощущается с самого открытия предприятия нехватка швей. Это серьезная проблема, тем более в планах - расширение производства. В марте этого года наконец-то откроется чулочно-носочное производство, которое планировалось с самого начала, а это 60 новых рабочих мест. Как ожидается, выручка от реализации увеличится до 25 миллионов рублей и предприятие в начале второго квартала сменит статус с малого на среднее.

Предприятие участвовало в первом республиканском конкурсе "Бизнес-старт" и получило 300 тысяч рублей, на которые закупило

Ц.Барасова, Б.Рабжаев

семь станков, в результате создано 14 новых рабочих мест.

Предприятие вновь готово претендовать на господдержку, ведь в 2011 году ожидается открытие производства верхнего трикотажа, а в планах создание целой трикотажной фабрики, выход на российский рынок.

"Хочется открыть на базе предприятия дополнительные вспомогательные производства для собственного обеспечения фурнитурой, полностью автоматизировать производство на уровне зарубежных швейных компаний. Но нужны производственные площади - говорит Цымпилма Лодонова.

"Наша продукция конкурентоспособна, пользуется спросом, не задерживается на складе, сразу уходит в сеть наших магазинов,- добавляет технолог.

- Планам о доминирующем положении в нашем и соседних регионах, выхода на российский рынок могут помешать фабрики с центральных регионов, получающие господдержку из федерального и региональных бюджетов на модернизацию, закупку нового оборудования. Без господдержки нам будет трудно конкурировать с ними,- говорит заместитель генерального директора по экономике Баир Рабжаев.

"Нужен ваш бизнес-проект, тогда определимся с помещением и выйдем на Народный Хурал с предложением о господдержке,- ответил Наговицын, весьма впечатленный успешным развитием предприятия в кризисный период.

КЛИНИКА ЖЕНСКОГО ЗДОРОВЬЯ

"Диамед". Этот медицинский центр за три с половиной года работы завоевал хорошую репутацию среди горожанок как клиника женского здоровья.

Три его филиала в каждом районе Улан-Удэ оказывают услуги по диагностике и лечению, ранней профилактике гинекологических заболеваний, индивидуальному сопровождению женщин во время беременности. В головном филиале по улице Павлова,61 Президенту сразу продемонстрировали свою гордость - УЗИ нового поколения с трехмерным цветным изображением. Он позволяет выявить врожденные пороки развития плода на ранних стадиях внутриутробного развития. Таких УЗИ в Улан-Удэ всего два. Аналогичный аппарат находится в республиканском перинатальном центре. Как сказала Валентина Дориева, генеральный директор медицинского центра, только в прошлом году 25 обратившихся в центр супружеских пар с абсолютной формой бесплодия направлены на искусственное оплодотворение в Москву и Красноярск, у 12 из них положительные результаты.

Всего за год зарегистрировано 25 тысяч обращений в "Диамед". Сделано 143 прицельных анализа с подозрением на такое грозное заболевание как рак шейки матки, ежегодно уносящий 6 тысяч жизней в России. Предраковое состояние обнаружено у 54 женщин, а у 9 подтвержден рак, но на ранней стадии, то есть на счету "Диамеда" столько же сохраненных жизней матерей, хранительниц очага! Сколько трагедий помогает избежать своевременное выявление. А рак сегодня помолодел. Потому можно приветствовать господдержку в 500 тысяч рублей, оказанную "Диамеду" в рамках конкурса "Бизнес-старт" на приобретение современных диагностических аппаратов, направленных на выявление ранних форм этого заболевания - фото видеокольпоскопов. Они есть теперь в каждом филиале. Достаточно раз в год каж-

В.Наговицын, В.Кожевников и В.Дориева

дой женщине пройти обследование, чтобы отсрочить себя от трагедии. Цена вопроса - от 400 до 500 рублей. Записаться на прием можно по телефону, по Интернету.

Всего работает на постоянной основе шесть врачей высшей категории, двенадцать работают по совместительству. Всех обучаем на центральных базах усовершенствования врачей, планируем участие в международных форумах. Так, в мае состоится форум в Берлине по профилактике рака шейки матки.

Министр здравоохранения РБ Валерий Кожевников не раз подчеркивал совместные формы работы с центром. Квоты на оказание высокотехнологичной медицинской помощи выделяет Минздрав, а раковых больных после выявления направляют в муниципальные учреждения здравоохранения. При огром-

ных очередях на обследование у женщин есть выбор, куда обращаться.

Как сказала Валентина Бадмаевна, после посещения Президента возможным станет оказание услуг по страховым полисам. Этот вопрос будет обсуждаться в правительстве. В планах также создание к 2012 году дополнительных филиалов по республике и в Улан-Удэ.

Вячеслав Наговицын отметил идущую реформу в здравоохранении, когда развитие получают как государственные, так и частные медучреждения. При этом частники делают упор на новейшее оборудование и технологии, и становятся большим подспорьем государственной медицины. И это можно приветствовать.

Фото Р-Н. БАЗАРОВА.

«АМТА» НЕ СТОИТ НА МЕСТЕ

Людмила ОЧИРОВА

Кондитерская фабрика "Амта" встречает чудесными запахами шоколада, ванили, свежей выпечки... В отличие от первых двух предприятий, где побывал Президент, "Амта" получает господдержку в форме компенсации части банковских процентов за кредит, взятый в 2006 году на техническое перевооружение вафельного производства. Проект реализован в 2007 году и сегодня Сергей Пронин с гордостью может отчитаться, что заменено 92 процента изношенного оборудования, созданы 26 новых рабочих мест, за последний год увеличена выручка от реализации продукции на 20,7 миллиона рублей. Соответственно увеличились платежи в бюджеты разных уровней.

Новая автоматизированная вафельная линия позволила повысить производительность труда и расширить ассортимент. Сейчас в смену

выпускают одновременно 2,5 тонны вафель разного ассортимента: вафли декорированные, глазированные весовые, серию вафельных батон-

чиков... Последние новинки - вкусные вафельные шоколадные торты "Путешествие по Байкалу" с халвой, обсыпанные жареными семечками.

По словам главного технолога Тамары Ванданимаевой, ассортимент вафельных тортов с различной обсыпкой будет расширяться - есть спрос на эту продукцию.

В 2009 году начат выпуск сдобного печенья 17 наименований. Отмечается высокий спрос в целом на мучную продукцию - сдобное печенье, вафли, торты, пирожные и особенно на сахарное печенье. Всего в месяц производится 180 тонн печенья и решено направить силы в 2010 году на модернизацию мучного производства и приобретение новой линии, модернизацию шоколадной линии, на обновление ассортимента шоколадных конфет, печенья и вафель, выпуск зефира. Ставится задача увеличить выручку на 40 с лишним миллионов рублей.

Потому Президент с удовлетворением заметил, что "Амта" не стоит на месте. Растут объемы производства, растут зарплата, налоговые платежи. Как сказал Наговицын, вложив более трех миллионов рублей, фактически получили новое предприятие. И господдержку "Амте" обещают и в дальнейшем.

Ну а я с огорчением отмечаю, что вкусные амтовские торты почему-то исчезли с прилавков "Абсолюта". Зато, как сказали, их все чаще заказывают на торжества.

Фото Р.Н. БАЗАРОВА.

НОВЫЙ СТАТУС ШКОЛАМИ И ДЕТСКИМ САДАМ

По сообщению председателя Комитета по образованию г.Улан-Удэ Светлана Трифонова, со временем детские сады в столице Бурятии чуть ли не все будут переведены в статус автономных учреждений.

РАНЕЕ проработавшие в этом статусе почти двадцать учреждений - школы-сады, загородные лагеря, спортивные школы и четыре общеобразовательные школы - вполне довольны новым положением. У людей появилась возможность заработать деньги, улучшить материальную базу, в некоторой степени, большая самостоятельность при распределении денежных средств и т.д.

Надо полагать, что с массовым переходом детских садов в статус автономных учреждений возрастут не только их финансовая самостоятельность и возможности, но и оплата за их услуги. Однако Светлана Трифонова взялась рассеять опасения родителей: расходование бюджетных средств, отпускаемых автономному учреждению, будет строго контролироваться городом, в отличие от денег, заработанных самой «автономией». А к возможностям «сделать деньги» можно отнести актуальные сегодня дополнительные группы, воскресные занятия и т.д.

А с 1 сентября детские сады в Улан-Удэ будут переведены на нормативно-подушевое финансирование. Что это означает? То, что количество посещающих детский сад детей будет определять бюджет учреждения. Размер подушевого норматива для детских дошкольных учреждений Улан-Удэ еще пока не определен. Кстати, родители не будут доплачивать за содержание ребенка сверх установленной подушевой нормы.

Но есть опасения, что малокомплектные детские сады не выживут в новой системе, а потому их ждет реструктуризация. Так, 15 детских садов с небольшими группами будут объединены в единый центр, сохранив при этом количество мест в детских садах и педагогических коллективов.

Впервые в столице Бурятии строится большой частный детский сад в 20 «а» квартале, на месте бывшей автостоянки. Новое учреждение рассчитано на 240 мест. Кстати, в городе уже работает несколько небольших частных дошкольных учреждений под эгидой Комитета по образованию.

ВСЕ НАЧАЛОСЬ В ЯРИКТО

В Год учителя представляется возможность всем людям, которые могут сказать, что их жизнь состоялась, поблагодарить своих любимых учителей через нашу газету.

Слово звезде бурятского спорта, директору спортивного клуба БГУ, мастеру спорта международного класса по легкой атлетике, чемпионке России, СССР и мира Наталье Соломинской.

В 1982 году окончила техникум механизации и учета, так назывался нынешний филиал МЭСИ. Здесь благодаря тренеру Виктору Ивановичу Ивакину началась моя спортивная карьера. Когда выиграла внутри техникума кросс, Виктор Иванович взял меня за руку и сказал: "Соломинская, тебе нужно тренироваться и заниматься спортом, у тебя получится". Первоначально поставил меня на лыжи и я стала выступать в лыжной команде техникума, тоже безуспешно: за короткое время выполнила норматив кандидата в мастера спорта. Потом стала призером в республике. Когда наступали весна и лето, тренер заставлял заниматься легкой атлетикой. Потом я попала в спортивное общество "Спартак", к которому относились все средне-специальные учебные заведения республики. Там меня заметил Петр Ксенофонтович Михалёв, который стал моим первым профессиональным тренером. Он тогда работал в "Трудовых резервах". В 1985 году я выполнила норматив мастера спорта. Некоторое время моими тренерами были Борис Васильевич Мирофанов и Виктор Иванович Домнин.

Расскажите, пожалуйста, о своих главных достижениях.

Основных результатов добилась в основном в перестроечные годы, в 1993-96-е. С 1997-го участвовала в профессиональных соревнованиях. Выступала во Франции, в 2001-02 году в Америке. В 1991 году выиграла последний чемпионат Советского Союза по кроссу. Являюсь неоднократным призером чемпионатов СССР и двухкратной чемпионкой России, победительницей многих международных соревнований в Китае, Японии, Южной Корее, Панаме, Греции, Италии, Франции, Болгарии, всего выступала на аренах свыше двадцати стран. Участвовала в 2001-м году в Нью-Йоркской эстафете.

Где вы родились, какую школу окончили?

Моя родина - село Ярикто Баргузинского района, где живут мои дорогие родители. Окончила Улунскую среднюю школу. Благодарна Любови Цыреновне Ложиной, классному руководителю до 10 клас-

Год учителя

са, учителю биологии. В 10 классе у нас была Галина Ивановна Эрдынева, которая вела английский язык, Бато Галсанович Баторов и Степан Ринчинович Эрдыниев, учителя физкультуры. Это мои любимые учителя. В школе я играла в баскетбол. В 1976 году стала чемпионкой района в беге на 400 метров. Все начиналась там, в Ярикто. В то время была развита в школах физическая подготовка.

После окончания школы поступала в БГПИ на учителя начальных классов, но не прошла по конкурсу. Годик отработала, окончила курсы секретаря-машинистки и в январе пришла работать на Бурятский хладокомбинат, где директором была Ольга Сергеевна Черниговская. Поработав, решила учиться на программиста и поступила на отделение проектировщика ЭВМ техникума механизации и учета. Тогда только внедрялось первое поколение ЭВМ. С благодарностью помню Татьяну Германовну Михееву, которая была куратором нашей группы и преподавала проектирование, программирование ЭВМ, Гелия Петровича Албитова, директора Лидию Александровну Васильеву. Года три назад я была у нее и привела сюда учиться племянницу Ольгу Соломинскую. Она отличница учебы. 28 лет, как окончила техникум, но связь с ним поддерживаю. Еще раз хотела бы сказать слова благодарности Виктору Ивановичу, который предопределил мой дальнейший путь в мир большого спорта. Если бы не он, я бы никогда не достигла высот в спорте.

Позже я окончила факультет экономики и управления БГУ. Признательна деканам Галине Ивановне Рогалевой, Марии Валентиновне Бадмаевой, заместителю декана Ирине Борисовне Балдаевой. Благодарна ректору Сергею Владимировичу Калмыкову, проректору Галине Ивановне Рогалевой за то, что пригласили меня заведовать спортивным клубом БГУ.

Записала Дулма БАТОРОВА.
Фото автора.

ПОМОЧЬ ЮНЫМ ТАЛАНТАМ

Алдар Эрдынеев - один из счастливых обладателей Президентской премии для одаренных детей. Победитель различных олимпиад, талантливый математик, выпускник-2008 знаменитой 32-й школы. Несмотря на успехи в математике, воспринимает себя как общественника.

Людмила ОЧИРОВА

Сейчас он студент юридического факультета БГУ, директор созданного им Института проблем талантливой и одаренной молодежи. Как он рассказал, сначала основал Клуб талантливой молодежи с целью объединить лауреатов Президентской премии при активной поддержке Комитета по молодежной политике. Но выяснилось, что талантливая молодежь в основном уезжает учиться в иные города и веси. На зимние каникулы приехали всего четыре человека.

Когда поняли, что клуб не состоялся, решили сделать его научно-исследовательским центром или Институт проблем талантливой и одаренной молодежи, зарегистрировали летом 2009 года. Разработали комплексный план работы на

базе 32-й школы совместно с преподавателями БГУ и БИПКРО, ныне это РИКУИО. В рамках проекта налажена связь со школами № 9 и 25, и 14-й гимназией. Наша задача - обнаружить, понять в какой сфере талантлив ребенок и как с ним работать, помочь ему найти себя, какие подходы осуществить. Проект органично связан с проектом Президента России "Новая школа", так называемым проектом № 2. Одно из его направлений - поддержка талантливой молодежи. Если республика примет участие в этом проекте, мы удачно в него впишемся, - говорит Алдар.

Фото Я.КИМ.

ЯНВАРСКИЙ РЕТЕЙЛ

Цены

Что ни день, то новое слово! Появился «ретеил». Это, как бы сказать точнее... Уровень потребительской активности, наполняемость корзины, ценопад, вальс этикеток. Короче говоря, как я понимаю, неологизм разгара мирового финансового кризиса.

Любовь ОРДЫНСКАЯ

А что же у нас, в «республике у Байкала», где нет нефти и газа? Поэтому, избегаю, по возможности, жонглирования глобальными цифрами валюты, останюсь кратко на кошельках среднестатистического горожанина, в которых, как понимает читатель, совсем не густо, а порой просто пшик. Ведь карман желаний в декабре был туго набит! Хотелось французского вина и фруктов, холодной телятины и гуся с яблоками. Но, думаю, многие обошлись традиционными мандаринами, позами и водкой, потратив 1,5-2 тысячи рублей.

Итак, ретеил. В январе подорожали заметно коммунальные услуги. И это единственный фактор, добавляющий пока сердечную боль. Кстати, ценовая политика в аптеках столицы стабилизировалась, и с рецептами навели порядок, а такие лекарства как отечественный аспирин, дибазол, папаверин, андипал в «Бурятфармации» по-прежнему стоят 5-8 целковых. В очереди одна пенсионерка отчего-то счастливо смеялась: мол, как получу очередную пенсию, так бегу сразу платить в ЖЭУ, в аптеку (на третьем месте у нее - расходы на питание, на четвертом - шоколадки внукам). Понятное дело, о путешествиях, о покупке шубки или хотя бы смене зубных протезов и речи нет. «Отчего смеетесь -то?» -

«Так ведь свожу концы с концами!» Удивительные у нас старики.

В эту декаду всюду в Улан-Удэ скидки, бонусы. Порой распродажи составляют до 50% от первоначальной стоимости товара. Услуги офтальмолога в «Оптике Сэсэг» на Саянах, например, и вовсе бесплатные. Со слов очаровательного доктора Д.Д.Баиновой это новогодний подарок предприятия горожанам. Меня всегда приятно волнует слегка буржуазный стиль (разумеется, в уместной оправе) С.И.Шабаковой, держащей нас, подслеповатых, под «оптическим прицелом». Вот бы расспросить её о делах, о секретах успеха, но видим только по телевизору, ведь она - депутат горсовета, меценат, занята.

Что ещё? Ну, конечно, продукты! Они съедают львиную долю наших сбережений. Однако, в целом молоко, крупы, чай, масло доступны по цене. Мясо в разгар забоя скота в пределах 110-150 рублей. Приближается «полтинник» моей двоюродной сестры Людья Егоровой, пора думать об юбилейном ужине, о порядке. Недостатка в кафе нет. Что же касается презента, решила брать нитку жемчуга, о нём говорят: «Жемчуг - если не лучшее, то милейшее создание Бога». Вспомнив классика, зашла вчера в бутик к Галине Ивановне Клапотовской. Она сказала: «Нынче в моде натуральные камни»...

Ещё раз всех с Новым годом, с «ценопадом» всех наших читателей!

«ТҮБЭД ЭМНЭЛГЫН АТЛАС» - ТА БҮГЭДЭНЭЙ АНХАРАЛДА

Выставка

эмнэлгын Атлас» гэхэн олоной анхарал татаан үзэхэлэн нээгдэхэн. Тэрэ болбол заншалта энэдхэг-түбэд эмнэлгын манлайнь болодог гэжэ хэндэшь мэдэ-эжэ.

Энэдхэг-түбэд эмнэлгын олон тоото шажанда хабаатай номууд сооһоо дүрбэн ботито «Чжуд-ши» (XII зуун жэл) гэхэн 156 хубиһаа бүридэһэн 1015 хуудаһан дээрэ бүтээгдэһэн шүлэгөөр бэшэгдэһэн найруулга онсо хуури эзэлнэ.

76 зурагуудһаа бүридэһэн «Түбэд эмнэлгын Атлас» болбол Түб Азин болон Түбэдэй арадуудай эрдэм, соёл, искусствын сэхэ шухагай гайхамшагта бүтээл болоно. Эдэ зурагууд нэгэ адли хэмжээтэй.

Энэ музейд хадагалаатай байдаг «Түбэд эмнэлгын атлас» XIX зуун жэлэй һүүл багта Зүүн Түбэдтэ оршодог Сэртөг-Мэмба гэжэ түбэд эмнэлгын сүмэһөө Сүүгэлэй дасан руу Ширав Сунуев гэжэ эмшэ лама 1869 ондо асарһан түүхэтэй. Аяар тэрэ сагта энэ дасанай дэргэдэ эмшэ ламанарыс бэлдэдэг факультет нээгдэһэн

байгаа. 76 зурагуудһаа бүридэһэн сугдуулбари 1687-1688 онуудта бүтээгдэһэн бодото «Түбэд эмнэлгын атласай» эрхим һайн буулбаринь болоно.

1926 ондо энэ бүтээл Буряадта оршодог Асагадай дасан асаруулагдажа, цаннит-хамба лама Агван Доржисв (1853-1938) болон Хамба лама Ч-Д. Ирлотусв (1843-1918) хосрой үүсхэлээр дасанай дэргэдэ эмнэлгын хургуули нээгдэһэн байна. Тэрэ сагта Асагадай эмнэлгын (манба) дасанда Тываһаа, Хальмаһаа олон олон эмшэ ламанар эржэ, эрдэм ухаагаа гүнзгүрүүлдэг һэн. Энэ дасан Монголой эмнэлгын хургуулинуудтай аргагүй дүтэ харилсаа холбоотойгоор ажалаа ябуулдаг байгаа. Мүн тиихэдэ тэрэ сагта түбэд эмнэлгэ ганса манай эндэ бэшэ, харин Санкт-Петербургын арад зондошье мэдэжэ болонхой һэн.

Энээнэйнь гэршэ А.А. болон П.А. Бадмасвууд Санкт-Петербургда түбэд аргаар хүнүүдыс аргалжа, олоной һонирхол татаа. Түбэд эмнэлгын теориис буряад ламанар нягтаар шуудалан, эмүүдтэ ородог ургамалнуудыс нари-

наар шэнжэлэн, тэрэнээ практикадаа нэбтэрүүлжэ шадаа. Мүнөөшье болотор Хамба ламанар ябаһан Ч-Д.Ирлотусвай, Д-Д.Итыгловэй эмүүдыс бэлдэхэ тухай заабаринуудыс, мүн тиихэдэ Д-Н. Ендоновой түбэд эмнэлгэ хэрэглэхэ тухай хүтэлбэринүүд мэдэжэ.

Асагадай эмнэлгын хургуулида «Түбэд эмнэлгын Атлас» дээрэ үндэһэлэн, хүнэй бэс махабад тухай элдэб таблицаһанууд, нагладна пособинууд гаргагдһан байна. Европын болон түбэдэй эмнэлгэ хоерыс зохилдуулан, хүннис яжа аргалха тухай хуушан монгол ба ород хэлэн дээрэ зохиһон Д-Н.Ендоновой бүтээлынэ сэгнэшгүүй.

Манай музей энэ үзэхэлэнгыс 1999 ондо олоной анхаралда дэлгэггэ һэн гээд һануулаа. Музейн хүдэлмэрилэгшэд эрхэсэ байһан Сагалганаар уншагшадаа хани халуунаар амаршалаад, «Түбэд эмнэлгын атласай» бүхэ байһан 76 хуудалануудыснь анхаралтайгаар эржэ харахыстнай урижа байнабди.

Цырендолгор БАДМАЦЫРЕНОВА, музейн эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ.

ОДОТО ПОЭТ ОМАР ХАЙЯМ

Манай оршуулга

Омар ХАЙЯМАЙ зохёохы ажалыс шэнжэлэгшэ Энэдхэгэй мэдэжэ эрдэмтэн Свами Говинда Тиртхи огторгойн одо мүшэдэй болон зурхайн туһаламжаар поэдэй түрэхэн үдэр, һара, жэлыснь тооложо гаргаһан байха юм. Омар Хайям Хорасанай һууриндахи урданай Нишапур хотодо 1048 оной майн 18-да баяншаг уран дархашуулай гү, али бүд нэхэлгын цехэй ударидагшын гэр бүлэдэ түрэхэн намтартай. Тэдэнэр нэхэһэн бүдөөрөө элдэбын майхангуудыс /шатры, палатки/ бүтээн зохёодог, тэдэнээ худалдалдаг һэн ха.

Тиихэдэ О.Хайямай уг гарбалхидай бүтээдэг ажалынь олондо хүндэтэй байһан дээрэһээ боложо, тэдэнэр Омар-Хайма гэхэн нэрэ соло зүүһэн хаш. Хайма үгыс ородоор оршуулхада - шатёр, палатка гэжэ удхатай.

Удангүй һуралсалайнаа эхин шатыс Хайям түрэхэн хотодоо дүүргэжэ, саашаа һурахын тула Балх хото зорино. Үшөө саашаа эрдэм белиггээ дээшлүүлжэ гэжэ тэрэ үсдэ Дунда Азин соёл болбосолой, эрдэмэй эгээн томо түб байһан Самарканд хото тээшэ XI зуун жэлэй 70-дахи оноор ошоһон харгытай.

Залуу Омар Хайямай эгээн түрүүшын эрдэмтэ хүдэлмэринүүд гэбэл: «Математикын хүшэр хүндэ асуудалнууд» болон «Эвклидэй хүшэр хүндэ асуудалнуудыс тайлбарилга» болоно. Эдэ хүдэлмэринүүдынь тэрээндэ горитойхон нэрэ соло, габьяа, хүндэтэй һур асарһан юм. Удангүй Бухарын удамаршын урилгаар тэрэ тишээ зөөжэ ошоһон байна.

Шүлэг-найруулга, бэшэлгын талаар тэрэнэй дүрбэлжэн мүртэй рубайнууд анхаралынь балайшыс татадаггүй һэн ха, тэдэнэ поэдэй ябадал дундань долгилон гарахадаа, ходоодо ухаан бодолойн һэргэлэн хурса шэдиис дайрахадаа, шангахан абятай суурьян мэтэ байжышыс болоо аалам. Хэды тиигэбэшыс Хайямай зохсон бэшэһэн рубайнууд эрээдүйн мааналта эгээн шухала дүтэ зүйлынь боложо үлөөд мүнхэрөө. Хайям дүрбэлжэн мүртэй шүлэгүүдэйнгээ түхэл маягыс эрдэнэ шулуунуудай булангуудтал, үсдөөр мүлижэ бэшэһэн, тэдэнэйнгээ досоохи удхынь ёһо журамуудыс онсоор тодорхойлһон юм. Энэ талаар тэрээнтэй мұрысэхэ хүнүүд үсөөн шахуу.

Эрдэмтэн, философ, медик О. Хайям тухай оло дахин хэлэгдэһэн, бэшэгдэһэн. Мүнөөнэй үс саг хүртэтэр тэрэнэй математикаар, философиар, медицинаар бэшэгдэһэн найман трактат-хүдэлмэринүүд мааналта мэдэжэ. Эдэ хадаа эрдэмтэнэй бэшэһэн хүдэлмэринүүдэй үсөөниинь болоно.

РУБАИ

Мүнөө хаанаб тэрэ манай газарай сээшүүл? Тэдэ үндэһэн зохёолой нюуса олоогүй бшуу. Яагаад тэдэ ормоглооб, оло дахин Бурхан тухай, Өөһэдэн зуун жэл соо һахал һалбалзуулан мордоо бшуу. Булта, хэн һаһатайб, али залууб, мүнөө наран доро ажаһуугшад Хойно хойноһоонь харанхы руу ябашаха. Тэдэ дахан уруудаашад. Энэ юртэмсын эзэн хаанай зарлиг-жолоон мүнхэ бэшэ. -

Бидэшыс ябашахабди, нүгөөдүүл хожом эрээд, зайлаха - нүгшөөд. Тэрэ һунгамал ойлголтын зам хэн эхилээб, Хэн Буракин* огторгойдо ухаагаараа элсэб, Толгойгоо гунхуулаа, өөрын удха мэдэржэ, Огторгой мэтэ, - ухаа мэдээ алдан уйлааб. Хуби заяаншны шамда юу үгэхөө шиидээб, Тэрэнэй үдхэлтэшысгүй, булъялтайшысгүй ха иигээд,

Юунэй түлөө эзэн бэшэбши, һанаа бү зобо, Харин сүлөөтэ болохын тула, юутэйбши, яба мэдээд. Гамтай һанаа хооһоор үнгэргэһэмнай, Уур-хүнэг соо обооролдоходоннай нодэхөөр һэмнай. О, һанан! Нюдөө сабшажа үрдсэгүйдэмнай, Юушыс бүтээнгүй харамтай ошоһоннай! Инагни, хэнэй харасаар зүрхэн шархатааб,

Өөрөө ооһороор уйдхараа боожо татааб. Хаанаһаа ололтойб бальзам-умда, тээд манай Эмшэлэгшын мэдэрэл огтолон манатаал. Харьяатаһаа сэнтэй, намда аягатай архи Кавусын, Кубадын һуудал болон шэн габьяа Тусын** Дурлаһашуулай бололдоон дуулдана үүр сайхада, Мүргэлһөө дээрэл, гансаардалган - буусада. Ши, зон долоной амгалани түлөө үдэрнүүдээ һалгааш, Тээд, хэһээлтын үдэр һаныш, һанаа эрьсн харыш. Шамһаа урид олонойиһе һугалалта хосороогоо Тэдэнтэй юун болооб? Мүнөө хаанаб тэдэ, хэлыш? Мүнөөдэр һайн нэрэ - бузар. Хуби заяа, хүсөө элдэхэнь - хүшэр! Угы, һогтуунь дээрэ охордохосо Орондо, үзэлэй руу харасаа зальш үтэр. Мүнөөдөө шамтай - хабар, элүүр энхэ, дуран, Мааналта гашуун умда үгэг лэ - шуһатыс шуран. Тээд ши алтан бэшэш! Шамай һалихай, тэнүүл, Нэгэтэ доогоод, дахьяд гаргахагүй түргэн. Ажаһуугыш сээсн сүлөөтэ эршүүлэй дунда, Ай, үтэр зугада худалшадһаа досоогоо буритайшуул хүндэ, Сээснэй аягаһаа хоро хүртэбэлшны дээрэ, Наһанай бальзам - умда хүнүүдһээ туддахын орондо. Бүгэдэ юумэн манайһаар бүтэн болоногүй.

Зорилгодоо хүрэхэгүйл, газарай заханы һэнэггүй. Уйдхартай гэртээ һуунабди, төөришэнхэй - Хожомдожо эрээбди, эртэ мордолго һунаһагүй. Юртэмсэдэ үзэһэн юумэшни булта - юуншыс бэшэ, Юу дуулаабыш, хэлээбши булта - юуншыс бэшэ, Юунэй гэршэ байгаабыш булта - юуншыс бэшэ, Юу сэнтэйгээр худалдан абаабыш булта - юуншыс бэшэ. Урдань ши ноиргүй, уудаггүй, сададаггүй байгаад. Үй оһолдо дарагдан, нугалагдан һүрдөөш айгаад. Үгэһэн юумэсэ бултын дахьяд буляаха шамһаа, Урданайхидал сүлөө ябахын арга оло, налайгаад. Мүнхэ ажабайдалай таабари - нээлтэдэ арай харюусахагүйш. Сээшүүлэй бодолыс ши зуун жэлдэшыс дабахгүйш. Бодыш - архитай нуга соо өөрын диваажан зохёо! Хэн мэдэб: гээгдэһэнэй хожом урма сээсрлиг орохо гүш? Энэ һананай далай энхэргэн хүсэһнөө эхитэй. Нюуса нээхэ жэмһэгыс хэншыс соолоогүй хэбэртэй. Үс бүхэндэ өөрын һэнэг - ойлгомжо, мэдэрэлдэ. Үнэн бүтээлэй удхынь хэншыс уудалаагүй, жэгтэй. Ородһоо Жорж ЮБУХАЕВ буряадшалба. Бурак - огторгойн хүлэг, тэрээндэ хаан Мухаммад мордожо, дээдын замаар элидэг байгаа. **Кавус, Кубад, Тус - Фирдуоснин «Шахнаме» зохёолой гол нюурнууд, гурбан хаанууд.

Туризм: «Байкальская кухня - 2010»

Ведущая рубрики Татьяна Орлова, преподаватель Селенгинского политехнического техникума, рассказывает о том, что по специальности «технология продуктов общественного питания» учатся более 80 человек на всех четырёх курсах. Это молодёжь, в основном, из Кабанского и Прибайкальского районов, а также из Закаменского и некоторых районов Забайкальского края. Учатся, преимущественно, девушки, но есть среди студентов и юноши, доля которых составляет 10 процентов.

ОМУЛЬ ФАРШИРОВАННЫЙ, ЗАПЕЧЕННЫЙ В ТЕСТЕ Ингредиенты: Омуль средних размеров 1 шт, лук репчатый 1/2 шт, масло растительное (для смазки)

Для теста: Мука пшеничная 330 г, яйцо 1 шт, молоко сухое 2 ст. л, вода 100 г, дрожжи (сухие) 1 ст.л, соль 1 ст.л, сахар 2 ст.л, маргарин 100 г Омуль очистить. Обработать, сделать надрез со стороны брюшка, вынуть кости с макотью. Из мякоти сделать фарш и начинить разделанного омуля, придать ему первоначальную форму. Для фарша репчатый лук нарезать кубиками, спассеровать на растительном масле, добавить соль, перец, зелень петрушки. Фаршированную рыбу завернуть

в лист раскатанного теста и закрыть в виде косички. Для теста все продукты замесить одновременно и дать постоять 40 минут. Выпекать при температуре 260 градусов 50-55 минут. Готового омуля накрыть на 10-15 минут пергаментом и после этого подавать. Подача: Подают на овальных металлических блюдах или многопорционных сервировочных тарелках, при порционировании перекладывают на мелкие столовые тарелки.

Даржана ЦЕЛОВАЛЬНИКОВА В летнее время, говорит Татьяна Васильевна, будущие технологи общественного питания работают на объектах туризма и рекреации. С удовольствием трудятся поварами, помощниками поваров, официантами, барменами на турбазах, в домах отдыха, профилакториях. Студентов техникума можно встретить в Култуйской, Сухой, Энхалуке, Байкальском прибое. Ребята работают и в Максимихе, на базе отдыха ВСГУ. Осваивают, кроме прочих премудростей, байкальскую кухню - достояние народов Байкала, бренд республики.

(Эхинийн урдахи дугаарта).

Агуу Илалтын 65 жэлэй ойдо

СЭДЬХЭЛЭЙМ ДОМОГЛОЛ

БАГЫН НААДАН ГОЁЛ ДАА

Чисаанын хургуули бин болоходоо, Загаһатын зүүн захата, Баабайн баринан гэр Баруун захадань,

хоёр модоной зайда

Сэхия абгайн хургуулида ябалга Сэхиснь хэлэхэдэ нимэ һэн: Тэрэ сагта айл бүхэн Адуу малаа харууһалхын түлөө Арбаад тугалай шэнгэн Томо үүлтэрэй монгол нохойнуудыс Туһамарша болгон гэжээдэг

байһан.

Тэдэ нохойнуудта харагдангүй, Ходоро гарахын аргагүй бэлэй, Харгын хажуугаар ехэ саһан, Холоһоо обсороод, наашаа гүйжэ, Хусажа бороходонь,

арбаадаар гүйлдэжэ,

Хашаа хоройдо хам аһалдажа, Арай гэжэ абиржа гараад, Арилжа ошоторын хүлсэхэдш, Абарха хүнийн харагдахагүй, Аабарга үхибүүдыс үзэгдэхгүй, Садатараа бархираад,

саашаа хургуулида

Саб гэмээр ошоһойб гэшыс наа, Сүхэрһэн айһан мэдэрэлдэ диилдэн, Сүүмхэс баряад гэртээ бусаха Сагыс дайралдадаг һэн. Абынгаа баринан гэртнь Аргагүй байха дуратайшыс наа, Худалдаха баатай болоо һэмди, Загаһата тосхойн захата бэшэ Пургуулидаа дүтэ боложо, Жаахан гэрхэниис худалдан абажа, Жаргажа амараа бэлэйбди.

***

Эжыгэй хүн үншэрдэггүй, Эжэлтэй хүн гажардаггүй гэһэн Үүдһэн мэрһэн үгэтэйшыс наа, Энэхээн наһанаймнай эхиндэ Эсэгэмнай ходоодо дурдагдаал даа.

Амиды бурхан абамнай Аргашьгүй мандаа дуталдаал даа. Тингэбшыс борохон гэртээ Богдошыс бэшэ наа, Борбиллоо шэнги Боодоргонууд.

Харахан гэртээ Хатаншыс бэшэ наа, Хонин хүнжэлһөө Харайн бодобоор, Хольс тойруулан Хаймадан хараад, Шэмхэжэ үгһэншинь Шэмэжэ эдсэд,

Шэблэжэ хэлһэншинь Шэхэндээ хабшуулаал, Урсахан гэртээ Уһаяшыс уубашыс, Тһһһһшыс эдибшыс Урматай ходоодо Эгшэртээ энсэлдэжэ, Ээрэмшээн гүйлдэжэ, Наадаха гэшэ гоёл һэн даа!

Нарата дэлхэйдэ үгтһэн Нэгэ наһанай жаргал һэн даа!

***

Хүдөө нотогайнгаа Хүүгдээр харилсажа, Хүнүүд болоходожо, Хүдэржэжэ эхилхэдэ, Сампил ахайм:

«Шадалтай болоходоо, Шэнэ гэр барихаб! - гэхэ. - Хоюулан хүбүүд байһанһаа Хоёр дабараар бариха һэмди...»

Гэлдэжэ энсэлдээд абагша бэлэйбди. Эжы, төөдэй, Эгшэ хоёртой

Эрэ хүн - эрдэнидэ Эсэгшнь хүбүүн Сампилдаа Дархалжа үлөөһөн Нааданайн хүлэг Дахуулан дүтэлүүлээ Морин эрдэнидэ.

МОРИНОЙ СОЛО ДУУДАЯ!

Урдын саһнаа улад зоной Урдаа харадаг морин эрдэнидэ Ухаалыг һүбэлгэнш, уян зантайш Урагшаа тэгүүдэг үлбам моридто Морин хуураа татая. Моринной соло дуудая!

Арилжа ошоторын хургуулиан фото-зурап дээрэ хуугшад (зүүн тарагта) Саһан Семёнов, Савелий Сонин, (хойнон) Баймаг Ямаал, Хонихосв, Эхэрэл, Кашанов

Анхан холоһоо арад олондо Али болохоор тэдхэн моридто Амгалан байдалш, аюулта дайш Адли тэгшэ хубаалдадаг хүлэгүүдтэ Морин хуураа татая, Моринной соло дуудая! Хүсэжэ техникэ булюу гүүлээд, Пүрөө дарагдаа, хурдан хүлэг! Хүнэй алдуу буруу болоод, Пөөргөө бусаг адуун хүрэг! Морин хуураа татая Моринной соло дуудая!

МАГТААЛ ДУУГАА БАРИЯ!
 Ард зоной анханай заншалаар Абын хүбүүд ахайнар болоходоо, Адуун хүрэгөө харууһалхын хажуугаар Ардагыс ургадан ажалда хургадаг Морин эрдэнин эзэлтэ Магтаал дуугаа бария!

ЭЖЫГЭЭЛ ХАЙРЛАДАГ СЭДЬХЭЛТЭЙ ПЭН
 Тогоошон эжынь Табатай хүбүүндэ Моринь барича, Хазаар дүнгэжэ, Эмээлдэнь нуулгаад, Жолооснь барюулгандаа: «Мухаа, морёо ехээр бү гүйлгэ», - гэхэл даа.

- Зай, зай, эжы, - гэхэн хүбүүниинь Холонд ошобоб гэхэдэ, Гэдэргэ эрьсн харажархёод, Дуугаа дуулаад, гүйлгэжэрхи даа... Хойноһоон хараһан эжынь Гайхан байжа хэлэхэ: «Ташууршыс барича ябадаггүйл аад, Хайшан гэхэдэнь моридынь Гүйлдэшэдэг гэшэб!» - гэжэ гайхаха.

Наһажаал хүришэд найрхуулаха: «Хэнһэш багань аад лэ, Хэнһэш олон бухал шэрэдэг - бухалшамнай! Ажалһаа айхагүй хүн болохо, Пайшаалда хүртээрөө ехэтэ юумэндэ тоолохо.

Төөдэйдөө, намдаа Үбэлэй шанга хүйтэндш, Зунай аяма халуундаш Сампил ахайн үбдэнэб гэшыс Нөггэтшыс дуулаһанаа һанадаггүйб. Хаа-яахан төөдэймнай Ниодаргын шэнээн сагаан саахар Хубаажа эдсэндэмнай үгэхэдэнь, Бинь абаһаар амтархан эдижэрхихэб. Сампил ахай саахараа Саарһан сооһоно орсожо, Саашань дэри дороо хэжэ орхихо. Бинь тухайлбашыс эзэлүүдгүй

һонирхохоб: «Юундэ саахараа эдинггүй ноунаш? Али саахарты дурагүй гүш?». Тиихэдэм нэгэ үгөөр ойлгуулха: «Эжыдээ», - гэжэ энсэбхилхэ. Нөггөл үгэ аманһаам мултарха: «Баарһан даа» гэжэ.

МАГТААЛ ДУУГАА БАРИЯ!

Арда зоной анханай заншалаар Абын хүбүүд ахайнар болоходоо, Адуун хүрэгөө харууһалхын хажуугаар Ардагыс ургадан ажалда хургадаг Морин эрдэнин эзэлтэ Магтаал дуугаа бария!

Хөтын угай буряад заншалаар Хүнэй хүбүүд бэсэ хүсэхэдөө, Хүдэлмэринин дүршэл олохын хажуугаар Хүлэгыс ургадан хазаар дүнгэдэг Морин эрдэнин эзэлтэ

Эжын хүбүүн эрхэ юмаа, эрхэш хадаа, Эхэ ороһоо хамгаалха Эрхэш бэшээр мордоол даа. (Арадай дуун)

Эсэгэ ороһоо хамгаалгын Агуусхэ дайнда ами наһаяа үгһэн хайрата Сампил ахынгаа нангин дурасхаалда зориулнаб.

Калининска областин дэбисхэр дээрэ 1942 ондо унагшадай тоодо сэрэгшэ Семенов Сампил Васильевич декабрин 3-да алуулаа. Великолукска районной Заслонин хууринда хүдөөлүүлэгдэнхэй.

Үдэшхэ сагай тулажа ерхэхэдэ, Үтэлһэн төөдэйһөө таһаржа ядаһаар,

Үргэһэн эжыһөө халажа ядаһаар, Үүдэнһингэ богоһыс алхажа ядаһаар,

Уһатаһан нүдөө угаажэ сэлмээд, Эрхэшгэ байһандаа эшэн татаад,

Эрын зориг эршэдэн зангидаад,

«АХАЙШ ЭРЭЛ ХАДАА ЭРЭ...»

Нөггэтэ хургуулиһаа ерээд, гайхан асуубаб төөдэйһөө: - Энэ ехэ модо хэн хаанаһаа асаржа, түлээнэй дэргэдэ буулгаба? - Сампил ахайш гурбан шарга түлээнэй модо асараа: - Эдэ модод түлээнэй бэшэ, гэргэй модод бэшэ гү? - Гэр нимэ модоор баридаггүй. Ургажа хууһан модо унагаажэ, хатаажэ, холтоһо, гэшүүһэдһэнь сэбэрлэжэ, сабшажа г.м. олон ондоо хүдэлмэри хэжэ, гэр бодходоог юм лэ гэжэ ойлгуулба.

Ахайш эрэл хадда эрэ, арбаад наһанһаа эжыгээ түлээндэ эльгээхэ болиһон юм даа. Бишыс арбан хоёртойһоо хоёр үнээдэ шаадаг боложо, эжыгээ баярлуулаа һэм даа. Тэрэнһээм түрүүн баарһан эжым тогооһоной ажалдай хажуугаар хоёр үнээгээ һаажэ, мандаа тоһо зөөхэй эльгээжэ байхаа болижо амарааб гэшэ бэшэ гү?

Тиимэ, тиимэ бэрхэш, бэрхэш... эжы баабайгаа һажаажэ, түргэ мэргэн. Оймһо нэгэ үдэр соо нэхэжэ хаядаг һэн. Ши эжынгээ түргэниис һажаагааш, удаанш гэхээр гү, али номгонш ехэдэдэг гү... - Би баабайгаа һажаагааб! Дуулаха дуратайб... Тээд Сэхия абгайн хоолой бүришыс үлүү һайхан.

- Үгытэй хүн үлгыртэшэ, үншэн хүн дууша гэжэ ехээр дуугаар һонирхоһоной хэрэггүй! - Пургуулидамнай дуунай хэшээл болодог юм лэ. - Тээд хургуулидаа дуулаарай, харин минни хажууда бү дуулаарай худариин дуунуудыс, - гэхэ.

- Зай, зай, болёоб, болёоб, - гэхэб даа. Тээд төөдэй хуршэнэртөө ошохо үедэнь, газаагуураа ябаха үедэнь һамбаашалан, садатараа дуулаад абахадам, досоом ехэ һайн болошо бэлэй.

БЭЛЭГЫНЬ - БЭХИ, ХЭШЭГЫНЬ - ХЭТЫН

Модошодой хүндэ хүшэр ажалыс модошод лэ мэдэхэ байха. Үглөөнэй харанхыда ойдо гаража, үдэшин харанхыда нормоо дүүргэжэ, моридоо эдэзлүүлжэ, өһһэдөө амардаг һэн.

Бэлдэжэ отолһон мододоо мүльһэн харгыгаар аяар Худанай эрьсээр абаашажа, штабель болгожо табяад, Худанай гэдэжэ урдахадань, Онхойн хүрэтэр үдэшэжэ тушаадаг ажалын амаргүй хүндэ байһан юм. Манай колхозой модошодой бригадын бригадир Сампил ахай байһанһаа ганса өөрынгөө урдахыс хараха бэшэш. Хүн бүхэнтэй һанал бодолын хубаалдажа, тэдэнһингээ аюулгүй ябахын түлөө оролдохош. Эггээл хүндэ ушарай дайралдахадань, өөрөө түрүүлэн, бэшэнээ дахуулха саг нэгэтэ бэшэ дайралдаха. Тэрэ сагта тэдэндэмнай тааруу хубсаһан үгтэдэггүй байһан.

Зунай эхээр, бороогүй сагта Худанай голлой уһанайн урадхалай бага байхада уһанда хаягдаһан модошодой урдса урагшаа урдахын орондо энэш, тэрэш эрьсэдэ ошожо обооржо, залам байһан газартаа байжал байха.

Тиихэдэнь багороор модон бүхэниис байраһаань хүдэлгэжэ урадхуулжа үзэхэш. Тиигэ тииһээр Онохой хүрэхэдэмнай, мүнгэнэй юумэ үгэдэгын мэдэдэг болоһон автолавканууд элдэб тавараа дэлгэнхэй угтан уралан байха даа. Тиигэжэ олоһон мүнгөөрөө сэнгэтэрээ архи уужа, тамхи татажа үзөөгүй манай ахай гэртээ, гэртэхиндэ гэжэ бэлгүүдыс абаашажа, маанадаа аргагүйшыс баярлуулха.

Эжы төөдэй хоёрто пулаадуудыс, абгай хоёрто элдэб кофто, юбкэ, джемпер г.м. эд бараа чөмөданаар дүүрэн абаашаха. Өөртөөш гэжэ мүртэй юумэ абангүй, гурбан шэб шэнхэнүүд, эшгүй хүхэнүүдыс худалдажа абаад, асарһанаа харуулжа, «гэр барихадаа хэрэггүй» гэшэш һэн.

Иймэл һайншыс, һайханшыс һанаатай ахаймнай Бурхан багшын үршөөлөөр буянтайхан эжы баабаймнай бүлэдэ буужа ерһээр үзэгдэдэг һэн даа.

Елизавета БАЛЬЖИРОВА, багшын ажалай ветеран.

(Түгэсхэлын хожом гараха).

В Издательстве ГУП ИД "Буряад үнэн" вышел экспериментальный выпуск межвузовского научно-методического сборника "ЭТНО: литературоведение, литературное образование, культура" (далее "ЭТНО") - пилотного научно-инновационного проекта эдиционной деятельности научной школы проф. С.Ж. Балданова.

НОВЫЙ ЭДИЦИОННЫЙ ПРОЕКТ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ проф. С.Ж.БАЛДАНОВА

Экспериментальный выпуск научно-методического сборника "ЭТНО" посвящен памяти профессора С.Ж. Балданова, рассчитан на специалистов-гуманитариев, преподавателей, аспирантов, магистрантов и студентов вузов, а также на тех, кто интересуется регионально-этническими особенностями современного литературоведения, литературного образования, культуры.

- выработать современную инновационную научно-исследовательскую, научно-образовательную стратегию, развивать с учетом достижений науки, техники, технологии и социальной сферы корпоративные партнерские отношения, новые уровни научных связей, креативные научно-информационные формы сотрудничества, поддерживать и продвигать региональные коллективные и индивидуальные авторские научные, научно-методические проекты, программы.

Структура сборника "ЭТНО" подчинена основной цели - анализу, обсуждению и поиску новых альтернативных путей решения ключевых проблем развития современной региональной науки, образования и культуры - этнолитературоведения, этнолитературного образования, этнокультуры.

проф. В.Б. Махатова, страницы этого раздела перераспределены между двумя остальными разделами. В дальнейшем данный раздел будет посвящен практическим разработкам учебных, учебно-методических комплексов литературоведческих дисциплин профессионального цикла вузовских этнофилологических специальностей, направлений и уровней подготовки, т.к. используя различные научно-инновационные подходы, авторы-соавторы новых учебных программ также предлагают свои опыты анализа и интерпретации как отдельных литературных произведений, так и литературного процесса в целом.

Если первые два раздела изначально направлены на решение одной с тремя очень сложными составляющими задачи, т.е. проблемы развития современного национального литературного творчества, литературного образования и литературоведения как единого комплексного целого, то третий раздел сборника, на первый взгляд, как бы выпадает из такого комплексного триединого подхода. В нем представлены статьи, посвященные самым разным аспектам этнической культуры.

Как нам представляется, сегодня сложно анализировать литературное произведение, изу-

чить специфику его художественно-эстетического функционирования без понимания того, что каждое литературное слово - это, прежде всего, "место пересечения текстовых плоскостей" (Ю.Кристева), что любой текст - это интертекст (Р.Барт), что общество, человек, история, культура и т.д. - все это есть великий предтекст, интертекст любого текста, любой культурной традиции. Поэтому, прекрасно осознавая, что поиск оптимальных решений наших литературоведческих и методических проблем возможен лишь на основе интеграции современных научно-гуманитарных парадигм, метатеоретических знаний (В.Библер, М.Фуко), мы с огромной благодарностью включили в третий раздел статьи самых разных специалистов - философов, историков, этнографов, культурологов, лингвистов, фольклористов.

С другой стороны, в раздел "Этнокультура" целенаправленно отобраны статьи, посвященные изучению традиционного и современного национального культурного пространства. Исходным методологическим императивом такого избирательного подхода послужили синергетические принципы понятия "пространство национальной культуры", границы которого, как принято считать, пролегают

не по каким-то определенным/условным этническим территориям (в нашем случае по Алтаю, Бурятии, Тыве, Хакасии и Саха), а по людям, несущим и культивирующим эту этническую культуру.

Все представленные авторами материалы включены в сборник в авторской редакции, в них максимально сохранена оригинальная стилистика авторов.

Все статьи, в первую очередь, адресованы специалистам-гуманитариям, преподавателям, аспирантам, магистрантам и студентам региональных вузов. Они нацелены на поиск и научно-инновационное продвижение этнических духовно-ценностных координат коренных народов Сибири, на дальнейшее комплексное развитие региональной науки, культуры и образования, на обновление объектов, предметов, методологии и методики традиционных гуманитарных исследований, на введение новых междисциплинарных категорий и понятий, развивающих общее представление о нашем этнолитературоведении, этнолитературном образовании и этнокультуре.

Булат БАДМАЕВ,
координатор научной школы С.Ж. БАЛДАНОВА.

В сборнике "ЭТНО" обсуждаются самые разные теоретико-методологические позиции региональных литературоведческих школ и направлений, обобщается положительный опыт разработки современных вузовских дисциплин регионально-этнической направленности, освещаются вопросы сохранения и изучения национально-культурного пространства во всем его многообразии. Концепция сборника определена следующими ключевыми задачами:

- создать на альтернативной основе общий печатный (в перспективе - электронный) орган региональных этнолитературоведческих школ, направлений, современных национально-образовательных структур гуманитарных вузов;

- обеспечить на паритетных условиях межкультурный и междисциплинарный диалог, обмен практическим опытом, накопленными теоретическими и фактологическими материалами, новыми мыслями и идеями;

Второй раздел межвузовского сборника посвящен анализу содержания национального литературного образования в условиях модернизации высшего профессионального образования. Учитывая то, что кафедрой бурятской литературы в 2009 г. опубликованы материалы I Межвузовской научно-практической конференции с международным участием "Национально-региональное в вузовском литературном образовании: перспективы и приоритеты", посвященной 80-летию

Научная школа проф. С.Ж. Балданова выражает огромную благодарность ГУП ИД "Буряад үнэн" за помощь в издании экспериментального выпуска сборника "ЭТНО". Выражаем особую признательность за понимание и поддержку всем нашим коллегам-преподавателям кафедр ПИ, ФФ БГУ (г. Улан-Удэ), кафедры теории и истории искусств и литературы ВСГАКИ (г. Улан-Удэ), кафедр алтайского языка и литературы ГАГУ (г. Горно-Алтайск), бурятской филологии ИГУ (г. Иркутск), литературы и монголоведения ЗабГГПУ им. Н.Г. Чернышевского (г. Чита), литературы ХГУ им. Н.Ф.

Катанова (г. Абакан), тувинской фольклора и литературы ТывГУ (г. Кызыл), якутской литературы ЯГУ им. М.К. Аммосова - СВФУ (г. Якутск), а также научным сотрудникам отдела литературоведения и фольклористики ИМБТ СО РАН (г. Улан-Удэ), сектора литературы ТИГИ (г. Кызыл), сектора литературы ХакНИИЯЛИ (г. Абакан), центров олонхо и изучения литературы Якутии ИГИИПМНС СО РАН (г. Якутск). Отдельное спасибо всем авторам, приславшим свои материалы в экспериментальный выпуск сборника.

ЕВГЕНИЯ ХУБИСХАЛОВА, АМАРШАЛАЯ ТАНАА! Ойн баяр

1967 ондо арбагар заахан хүбүүд, басагад эхэ эсэгынгээ хормойдо шагтагалдажа, тингэхэ сагта республикын буряад 1-дэхи интернат нургуулида ном үзэхээ 60-аад гаран үхибүүд нургуулин шабинар боложо ерэхэдэнь, мэдээжэ багшанар Худаева Матрена Ананьевна, Бадмаева Евгения Жалсаревна хоёр, Гергенова Анастасия Владимировна, Гергенова Валентина Федоровна 1-дэхи «а» класса, Тогошеева Ольга Балдановна, Жамаганова Нина Жанаевна хоёр 1-дэхи «б» классые угтажа абанан юм.

Лицей-интернатта ажалы болон дайнай ветерануудтай уулзалга. 1975 он

комсомол болоходоо, комсорг, нургуулин комсомолой организациин бюорогой гэшүүн ябагша лэн. Жения илангаяа спортоор һонирхолтой, волейбол болон баскетбол наадажа, нургуулин нэгэдэмэл командын гэшүүн ябажа, ходоодоо түрүү нуруунуудые эзэлжэ ябадаг байгаа. Жения элдэб хатарнуудые хатарха: буряад адуушадый хатар, ёохор, басагадый хатар, башкир хатарнуудые уян нугархайгаар хатараша лэн. Буряадай багшанарай дээдэ нургуулида нурража ябахандаа, «Байгалай долгинууд» гэнэн ансамблыда хатаржа, бүрн мэдээжэ болоһон байха. Дээдэ нургуулиа дүүр-

гээд, Евгения Хубисхаловна Бэшүүрэй 4-дэхи дунда нургуулида хүдэлжэ, багшын ажал эхиллэн, һүүлдэнь өөрынгөө түрэл нургуулидаа, лицей-интернаттаа ерэхэ, психологоор ажаллана. Мүнөө энэ ажалдаа оролдосотой бэрхээр хүдэлжэ, олон тоото хүбүүд, басагадта өөрынгөө талаһаа сэгнэшгүй туһа хүргэдэг. Евгения Хубисхаловнагай урда элдэб шарнууд дайралдаха, зүб тээшэнь шүглүүлжэ, ханаа сэдхэлэнь залнажа, алдуу эндүүнь ойлгуулжа табиха саг ерэдэг. Психологой ажал хүндэшье, хүндэтэйшье, хэрэгтэйшье, туһатайшье ажал ха юм даа. Ажал дээрээ ам-

жалтатай, хүндэтэй хүн бага наһанһаа эхилжэ, ниитын ажал хэжэ нурһан хүн хадаа нургуулингаа ветерануудай зүблэлэй гэшүүн, үндэр наһатай, энэ нургуулине нургуули болгоһон нэрэтэй солотой мэндэ ябаһан багшанар олон.

Мүнөө хүдэлжэ ябаһан залуу багшанарые хуушан үеын үндэр наһатай багшанартай холбожо

Раднаевна, Валентина Гавриловнатыа хамта Евгения Хубисхаловна өөрынгөө онсо хубитаяа оруулдаг. Коллектив соогоо хүндэтэй багшанарай нэгэн юм. Сугтаа нурһан хүхэдэнь зүгһөө Евгения Хубисхаловнага алдарт Алтан ойгоорнь амаршалаад, һайн һайхан уга наһа эдлэжэ, элүүр энхэ, ажал дээрээ амжалтатай, ашанар зээнэрээрэ

Е.Х.Жигмитцыренова хүүгэдтэеэ

буянтай һайхан хэрэг эрхилдэг ветеранай жасын түрүүлэгшэ. Буряад Республикын габыяата багшанар Жамбалма Дондовна, Татьяна Григорьевна, Анжима Цыдендамбаевна, Вера

бээе тойруулжа, аза жаргалтай ябыш даа гэжэ үрэн үлэгшэд сугтаа нурһан шинии нүхэд.

Жалсан САНЖИЕВ,
багшын ажалы ветеран.

Түрэл нютагтаа түрүү зэргэтэй

нагдаа бэлэй. 1943 оной намар дайн дажар гал дүлөөр соробхилхоор байһан юм. Тиймэнээ нэмэлтэ хүсэн татагдажал байба. Энэл жэлэй октябрин 23-да Дондог Найданов армид мордоо һэн.

ЮНЭН НАРЫН туршада Эрхүү можын Нижнеудинск эльгээгдэһэн байгаа. Верховно Ахамад командалагшын захиралтаар тэдэнне Ленинградий фронтын харьяата газарта боложо байһан дайн байлдаануудта хабаадуулжа, халуун бурма соогуур гаргуулаа бэлэй. Гатчынин Улаан тугта ябаган сэрэгшэдэй 224-дехи дивизинн (командирын полковник Бурмистров)

рэнэн нютагтаа хүдэлжэ шадахгүй хаб даа гэжэ түрүүшынгээ мүрдэлгэ хэжэ байхадаа тэрэ тухайлаа һэн ха. Партиин ЦК-гай сентябрин (1953 он) Пленумэй «Хүдөө ажахые хүгжөөхө хэмжээнүүд тухай» тогтоол бүхы оройномнай арад түмэнэй ажабайдалда ехэ үүргэтэй байһан түүхэтэй.

Энэ Пленумэй уряагаар гуша мянгатанай тоодо орожо, Дондок Боролдоевич Найданов Гүнэй нютагай XIX партсездын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр 1953 оной ноябрьда лунгагдаа һэн. Гүнэй хадаа ажалша бэрхэ зонтой элдин баян нютаг юм даа. 28 наһатайдаа эндэ ерээд, тэбхэр долоон жэл соо түрүүлэгшээр хүдэлхэ үедэн ажал хэрэгын урагшатай ябаа. Ажахын ништын ажал ябуулга ургаж, ашаг олзонь эрид дээшэлжэ, адуу ма-

зэргэ олгоод, үнэмшэлгэ, тэмдэг барюулхадань, үнэнхэ зүрхэнһөө баярлаа, уяраашье һэм даа. Юрэдөөл, Гүнэй нютаг ажалайм үргэн харгын эхин болоһон юм, гэжэ ажалай ветеран дурсадаг.

ХАБАРОВСК хотодохи Дээдэ партийна нургуулида дүрбэн жэл соо нуража гарахадаа, Дондок Найданов олоһон эрдэм мэдэсээ олоной аша туһада, Эхэ оройнгоо һалбаран хүгжэхын тулөө сүм элсүүлхые хүсэжэ ябаа һааб даа. Тийн партиин Агын округкомой нэгдэх секреть Н.Г.Макаров тэрэнне дууджа, Могойтын районой Зугаалайн Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшээр хүдэлхыен дурадхаа һэн. 1964 оной алтан намарай эхиндэ энэ ажахын хамтын суглаан дээрэ Д.Б.Найданов түрүүлэгшээр лунгагдаба.

орлогшонь ябаһан Урда-Ага нютагай Николай Ешеевич Ешеев түрүүлэгшээр лунгагдаһан байгаа. Нур харбалгаар Сеулай Олимпиадада хүрэл медальда хүртэгшэ, дэлхэйн чемпион, Европын гурба дахин чемпион, СССР-эй 5 дахин чемпион, оройн Кубогта олон удаа хүртэгшэ, мүнөө Росийн Нур харбалгын федерацийн президент Владимир Ешеев тэрэнэй хубүүн юм.

1969 оной эхиндэ «Гигант» колхоз 90 мянган толгой хонитой, 2300 толгой эбэртэ бодо малтай, 500 гаран адуун хүртэгшэ, 200-гаад тэмээтэй байгаа. Үргэн ехэ талмай дээрэ орооно таряа ургуулжа, үндэр баян ургаса хуряжа абадаг һэн.

Дондок Боролдоевич Найданов хорбод жэлдэ элдин баян Тари нютагай «Гигант» колхоздо инженер-барилгашанаар, партийна

ДОНДОГ ХУБҮҮХЭН 1925 Оной Сагаалганай эхиндэ — шорой шарагшан Үхэр жэлэй гарахаяа байха үеэр Агын тойрогой Сажюуртын сомоной Дунда—Агын Баруун—Хэрэг нютагта Улаалзай Хүбдүүд угтай Боролдойн Найданай бүлэдэ хоёрдох хүүгэдэнь боложо түрэнэн намтартай. Боролдойн Найданай намган Хүхын Бальжима дүрбэн хээли болоһон юм. Энэ эбтэй эетэй бүлэ үхибүүдээ дүрбэн тэгшээр, али бүхы юумэндэ түбнэндэ бэрхээр нурган хүмүүжүүлһэн байгаа.

«Аба ажы хоёрнай мааньдаа нургаал заабари ходо хэлэжэл байдаг заншалтай бэлэй. Үнэн сэхэ, ажалдаа үхсүүл элэбхитэй ябахдаа, олондо хүндэтэй, олзо ямбадай, хүнһөө доошо бэшэ, хаанашье түрүү зэргэдэ ябахалта даа гэдэг һэн. Аба, ажын нургаал хадаа наһанай хэшэг, буян болоно. Тиймэнээ эдэ бүхы нангин нургаалуудыен наринаар сажика, арга шадалаараа бээлүүлжэ ябаабди даа гэжэ наһагаш», — гээд, Дондок Боролдоевич дурсан хөөрэнэ.

1933 оной намар абань хубүүгээ Тудхалтын—Адайа колхозно залуушуулай нургуулида абаашажа, нэгдэх класста оруулаа һэн. Балданай Жаб гэжэ нэрэтэй эхэнэр багша гурбан колхозой үхибүүдые эрдэм номдо нургадаг байгаа. Дүрбэн класс дүүргээд, Агын дунда нургуулида нургахаяа оробо. Тинхэ үедэ зоний байдал тулоур байгаа — эдэе хоол, хубсааһа хунар, үзэхэ номууд, дэбэрт ба бусад зүйлүүд дуталдаха. Гэбэшье малша зоний үхибүүд эрдэм нургуули хэжэ ехэ хүсэл эрмэлзэлтэй ябаа. Үшөө дүрбэн жэл нуража, 8-дахн класс дүүргээд байтарын, 1941 ондо дайн эхилжэ, саашаа нурхань хүшэр бэрхэтэй болоо бэлэй.

1942 оной зунай эхиндэ Дондог Найданов Урда-Агын сомоной зүблэлэй нарин бэшэгэй дарга боложо, ажалайнгаа намтар эхилэһэн. Энэ ажалдаа яһала дүршэжэ, хүн зонтой танилсажа, ажахын хэрэгүүдые үшөөл хүдэ ойлгоогүй байтарын, Ворошиловай нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ, Ленинэй орденото Болодой Бабу тэрэнне дууджа, мал ажалай талаар түрүүлэгшын орлогшо болохыен дурадхаба. Тингэжэ наяд хада 17-той боложо ябаһан Дондог үнэл жэлэй октябрынаа 1943 оной намарай дунда нарын гаратар түрүүлэгшын орлогшоор яһала һайнаар ажаллажа, зоний үргэмжэ дэмжэлгэдэ хүртгэнэн юм. Ушарын хадаа тинхэ үедэ энэ колхоз округ соогоо томо ехэ ажахынудай нэгэннин байгаа: 3500 толгой эбэртэ бодо малтай, 1000 гаран адуун хүртэгшэй, 37000 толгой хонитой, 500 тэмээтэй. Энэнь залуу хубүүндэ ажалайн түрүүшын алхам болоо һэн.

Комсомол хубүүн 1943 оной август нарада «СССР-эй социалист хүдөө ажахын отличник» гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, тусхай тэмдэгээр шаг-

НАНАЙ БУЯН ХЭШЭГТЭЙ

143-дахн полкын (командирын полковник Гришин) бүридэлдэ оруулагдажа, минометно батальоний наводчигоор дайлагдахадаа, фронтын түрүү шгэлдэ ходоодо ябаа.

Үндэр томо бээтэй, хурса хөрхо харасатай, шураң солбон залуу сэрэгшэ Дондок Найданов эрлэхэ зориг харуулжа, командваннин зүгһөө магтаал һайшаалда хүртэдэг байгаа.

Хэдэн нарын урда тээ Октябрийн хубисхалай үлгы хотые дайсанай хүрээлэгэлээ гарган Ленинградий фронтын сэрэгшэд немец фашистнуудые баруун тээшэн үлдэн памнажа, Финскэ тохойдохи ехэ порт Выборг хотые зунай тэн багта сүлөөлөөд, Ахамад командалагшын Баярай тэмдэгтэ хүртөө һэн. Саашаа Балтийн далай шадархи республикануудай газар дайдые, хото городууд ба хүдөө тосхонуудые хархис булимтаргашаднаа сүлөөлһэн байгаа. 700 мянга гаран сэрэгшэдтэй эдэн немецк армияна бүридэлэн «Север» гэнэн ехэ бүлэглэл энэ манайхитай довтолгодо эсэргүүсэжэ байһан юм. «Прибалтийн довтолхы ябуулга» гэжэ нэрэтэй «Сталингай 10-дахн сохилто» Курляндийн хахад арал дээрэхи Тукумс, Лиепай хотонууд шадар дайсанай сэрэгшэдэй 33 дивизине бүлэһэн хүрээлэгээр амжалтаттайгаар түгсөө бэлэй.

Тарту хотын дэргэдэхи голлой саада бээдэ гараад байтараа, баруун хүлөө, талаан болоходо, хүнгэхэнөөр шархатажа, дивизингээ хээрын медсанбадта хахад нара соо хэбтэжэ, аргадуулһан байгаа. Эхэ, эсэгынгээ буянгаар амиды үлэһэндөө баярлажа, өөһэдынгөө часьда бусаа һэн.

Илалтын үдэрые — 1945 оной майн 9-ниие Курляндийн хахад аралай ой соо угтаа бэлэйбди. Туйлай ехэ баяр болоо һэн даа. Энэ үдэрые мүнөөшье болотор эликэнээр наһагиш, — гэжэ Дондок Боролдоевич гал дүлөөр соробхилһон хүрөөтэ үе сагта үггэрһэн залуу наһаяа дурсана.

Тийн 1946 оной апрель нарада Д.Б. Найданов сэрэгэй албанһаа табигдаад, нютагаа бусажа ербэ.

СЭРЭГЭЙ АЛБАНҺАА тасибдаһанайнгаа нүүлээр Дондок Найданов түрэл колхоздоо жэлэй турша соо хонишодой бригадираар ажаллаба. Удаань дүрбэн жэлэй хугасаа соотэрэ Агын районой комсомолой комитэдэй нэгдэх секретьяар, ВЛКСМ-эй округкомой танагые даагшаар хүдэлөө һэн.

1951 ондо Д.Найданов Эрхүүгэй хоёр жэлэй юридическэ нургуулида нурхахаяа ороод, тэрэнэ дүүргэхэдэ, юрист мэргэжэлтэй болобо. Тээд олоһон мэргэжэлээрэ, угайдхадаа, тү-

лай тоо толгой олошоруулагдажа, үндэр баян ургаса ургуулагдажа, барилга яһала хэгдэжэ, ажалшадтай, малшадтай нуудал байдал ехээр хубилаа һэн. Тэрэ сагта тон ехэ удха шанартай, саашадаа арад зоний ажабайдалда, ажахын хүгжэлтэ дэбжэлтэдэ горитой үүргэ дүүргэһэн үйлэ хэрэг асари ехэ ашаг олзо оруулагда байгаа. Хонин хүрээлэгшөө шанар шэнжые үндэһөрнө һайжаруулжа, меринос үүлтэрэй хонидые бии болгохо зорилготой ажал ябуулагдаһан юм. 1956 оной зун СССР-эй Хүдөө ажахын министрствын комиссинн шидхэбээрэ «Забайкалийн нарин ноһото» хонидой шэнэ үүлтэр бии болгодоо һэн. Тингэжэ Шэтэ можын 3 колхоз, 3 совхоз, тэрэ тоодо Могойтын районһоо «Коммунизм», «Россия», Агын районһоо XIX партсездын нэрэмжэтэ

Агуу Илалтын 65 жэлэй ойдо

колхозууд шэнэ үүлтэрэй нарин ноһото хони бии болгосоһон түүхэтэй. Можын мал ажалай туршалгын станциин эрдэмтэ хүдэлмэрлэгшэ, хүдөө ажахын эрдэмэй кандидат, хойшодоо Сибирийн Мал ажалай эрдэм — шэнжэлгын ба проектно-технологическа институдай директор, ВАСХНИЛ-ай гешүүн-корреспондент, профессор М.Д.Чамуха шэнжэлхы энэ ажалые хүтэлбэрлөө һэн.

Эдэ жэлүүдтэ тус ажахы СССР-эй Хүдөө ажахын бүхэсоюзна выставкэдэ (ВСХВ) таба дахин хабаадаһан байгаа. 1956 оной намар Дондок Боролдоевич наһанайнгаа нүхэр Цыпилматаяа түрүүшынхэ выставкэдэ ошожо, ехэ юум хараба, үзбэ. Тийн 1958 ондо колхоз ВСХВ-гэй II шатын дипломоор, ГАЗ-51 тухэлэй ашаанай машинаар шагнагдаһан юм. Ажахын дарга Д.Б.Найданов Бүхэсоюзна выставкын Томо ба Бага мүнгэн медальнуудаар тэмдэглэгдэбэлэй.

Колхознигуудаймнай габшагай, шэнжэлхы ажалые парти, правительство үндэрлөөр сэгнэжэ, 14 хонишод, мэргэжэлтэд, хүтэлбэрлэгшэд, тусхайлбал, Жамсаран Гомбожабон, Дулмажаб Дамбаева, Маюр Болотов, Дугаржаб Намтаев, Хандажаб Намжилова болон бусад СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй 1957 оной декабрийн 14-нэй Зарлигаар орден, медальнуудаар шагнагдаһан байгаа. Тэдэнэй дунда түрүүлэгшэ ябаһан миннишье энгэртэ Ажалай Улаан Тугай орден яларһан юм. 1992 оной зун колхозой 60 жэлэй ойн һийндэр боложо, баярай суглаан дээрэ намда «Хүндэтэ колхозник» гэнэн нэрэ

Түрүүлэгшын ажалтай яһала танил болоһон Дондок Боролдоевич ажахынгаа экономико хүгжөөлгэдэ гол анхаралаа хандуулахаа гадна, зоний нуудал байдалые һайжаруулгада горитой мүнэ зөөри номолдог, гаргашадтай бэлэй. Д.Б.Найдановай түрүүлэгшээр хүдэлһэн дүрбэн жэл соо эндэ ехэ капиталына барилга хэгдэбэ; хоёр даххартай захиргаанай байшан, столово, магазинууд, поликлиника, ажахын гэршүүдэй ажабуула 40 модон гэр, Спортын ордон, 1967 ондо энэ ордон баригдажа, томо ехэ хэмжээгээрээ (36 метр утатай, 18 метр үргэнтэй, 9 метр үндэртэй) гансал тойрог соогоо бэшэ, харин можо дотороо суурхаба. Урда тээнэ түрүүлэгшэ байһан Р.Р.Раднаев спорт хүгжөөлгын эхи табяа һэн.

1965 оной эхиндэ ажахын уран һайханай бүлгэмэй коллектив Агын арадай филармонийн бүридэлдэ орожо, зонин харалгада хабаадалсаа һэн. Уран бэлигтэн бултадаа лауреадууд, дипломантууд болобо. Тийн март нарада хүдөөгэй уран бэлигтэнэй бүхэсоюзна харалгада хабаадажа, Союзуудай байшангай Коллоно зал соо түрүүшынгээ концерт табихада, программаһы һайшагдажа, Кремлийн Съездуудэй ордоной тайзан дээрэ бэлиг шадбаряа харуулхадаа, мүн лэ шалгарыа һэн. Эдэ амжалтануудайн тулөө Хара-Шэбэрэй Кировэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Б.М.Мажиевта, партиин Агын округкомой секретарь Н.Ж.Жугдуровада, Зугаалайн Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Д.Б.Найдановта РСФСР-эй Соёлой министрствын, КПСС-эй Шэтын обкомой Хүндэлэлэй грамотанууд барюулагдаһан юм.

Эдэ жэлүүдтэ эндэ социаль-экономическа горитой ехэ зорилгонууд бээлүүлэгдэһэн байгаа. Колхозой автотранспортын парк сүм шэнэлэгдэжэ, 16 автомобиль, 18 трактор, 12 комбайн болон бусад оньһото техникэ худалдажа абтаба. Октябрийн хубисхалай 50 жэлэй ойдо зориулагдаһан мүрысөөндэ Зугаалайн Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз Агын округ соогоо илалта туйлажа, Хүндэлэлэй самбарта гаргагдаа һэн.

СААШАДАА Шэтэ можын Сурда захадан Олоной районой зүүн хубида оршодог суута Таринн нууруудай хойто эрьээр хабтайһан нютагуудаар нуурижаһан «Гигант» колхоздо Д.Б.Найдановай бүлэ 18 жэл соо ажаһууһан, ажаллаһан байгаа.

Томо ехэ колхозой түрүүлэгшэ Б.Б.Базаровой урихадань, энэ нютаг зөөжэ ерээд, ажахын дарханай ажал ударидаа һэн. Дүй дүршэлтэй түрүүлэгшын тэрэл жэлдэ наһанайнгаа амаралтада гарахадань, арба гаран жэлдэ

эхин эмхнин секретаряар, шалгалтын комиссийн түрүүлэгшээр хүдэлхэдөө, ажахын ашаг олзоёо арьбадхахадань, айхабтар ехэ барилга хэгдэһэн, хэдэн табан жэлэй түсбүүдые колхозой удаа дараалан дүүргэхэдэнь, соёл, болбосорол, физкультура спортын үргэнөөр хүгжөөгдэхэдэнь, эсэстэ зоний байдалай һайжаруулагдахадань, горитой хубитаяа оруулһан намтартай. Тээд олоной түлөө оролдоходоо, бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм мэдэсээ, мэргэжэл шадбаряа зоний байдал һайжаруулгада зориулаһанаа үлүү жаргал байха юм аал?!

Дондок Боролдоевич Найданов «Манай холын буряад колхоздо» гэжэ ном бэшэжэ, 2004 ондо «Буряад үнэн» - «Хэблэлэй байшанда» барлуулан гаргуулаа һэн. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай жэлүүдтэ нютагаар хидайнгаа ямараар ажаллаһан тухай, түрэл нютагаа хүгжөөхэ талаар үнгэрһэн зуун жэлэй 50-60-70-дахн онуудта тэдэнэй туйлаһан ажалай амжалта туйлалтанууд тухай автор дурсалганууд соогоо бодото баримтануудта үндэһэлэн һонирхолтойгоор, үнэншэмэ зүбөөр, тодо хурсаар бэшэжэ. Дайнда баатарай үхэлөөр унаһан ахай, мүн наһанайнгаа нүхэр тухай гүн сэдхэлэйн оёорһоо гараһан дурсахаалай үгэнүүд, уг гарбалайн һарбаалжан уншагдадые һонирхуулаһан байгаа.

Д.Б. Найдановай дайшалхы болон ажалай алдар габьяа гүрэнэй хайра шагналуудаар тэмдэглэгдэжэ, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын, Ажалай Улаан Тугай орденууд, олон медальнууд тэрэнэй энгэр шэмэглэдэг. Оройнгоо хүдөө ажахы хүгжөөлгэдэ ехэ хубитаяа оруулаһанайн тулөө тэрэндэ «Агуу Буряадай автономито тойрогой хүдөө ажахын габьяата хүдэлмэрлэгшэ» гэнэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдонхой.

ДОНДОК БОРОЛДОЕВИЧ бүлэ эбтэй эетэй, үнэр баян юм. Тэрэ наһанайнгаа хойротой хубитаяа ажалай ветеран Цыпилма Абидуевнатаяа найман үхибүүтэй боложо, тэдэнэйнгэ гарыен ганзагада, хүлыен дүрөөдэ хүргэһэн, бултыен дээдэ нургуулгитай болгоһон байгаа. Гуша гаран аша, зээпэртэй, гушанартай болонхой. Хэдэн жэлэй урда тээ наһанайн нүхэр хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, наһа бараа һэн. Дайнай болон ажалай ветеран 85 наһатай болоод, үхибүүдтэ гурбан зөөлөнөөр үргүүлжэ байдаг юм.

Бата-Мунхэ
ЖИГЖИТОВ,
журналист.

Үбгэ эсэгэ тухай домогууднаа һабагшалһан хөөрөөн

(Үргэлжэлэл. Эхининь урдах дугарта).

ДАШЫН Аюша бээрээ томо, гэртээ хүдэлжэ байхань хомор, бүхы Баргажанаар, Буряад орон соогуур, Монгол хүрэгэр ябадалтай хүн байгаа. Ябаһан газарнуудаараа үлүүсэ харуу зонтой ушараа наа, эрээд абаха, үгытэй ажалша зоние гомодхоодоггүй, хоноод гарахадаа юрөөжэ, һайниие хүсөөд ябадаг гэлсэдэг байгаа. Юрөөлынь ходоодо хүсэлдэдэг байгаа гэжэ олоншог зон мүнөөшье намда хэлэдэг.

Нэгтэ 1895 он багаар Баргажан округой 4-5 шадалтай баяшуул Баргажанай дасанай шэрээтэ Цыден Соодоев (номол һэнгэлдэр отогой) түрүүтэй Монголой Богдо гэгээнһээ адиста хүртэхээс холын харгыда гарахыа бэлдхэлээ дүүргэжэ байба. Дашын Аюша хүхэ гүүгээрэ гүйлгэжэ эрээд, хэлбэ гэдэг: «Би таанартай хамта Богдын Хүрэн ошолсохоо ерөөб, болохо гү?» - гэбэ. Сошордоһон баяшуул бултандаа хошоогоод ашаанай моритойнууд, ашааншье үгы Аюшаһаа нэгэн дуугаар абаашахыа арсабад.

Аюшын бэшье томо, эдихэ ууханшье ехэ, хүл хүндэ, хүнгөөр газашье гарахагүй, эд домбоо бөдөдэ баряад ябадаг хүн гэшэ гэжэ байгаад мохообо ха. Тэрэ мохоо үгэнүүдые шагнажа байһан шэрээтэ лама Цыден Соодоев нүгөө зондоо нигэжэ хандаба гэдэг: «Энэ хүниие үнинэй мэдэхэб, буддын шажанда ехэ тухатай, олон нотагаархидай хэрэһэ зүүхэ гэжэ байхадань, онсо илгаа харуулжа болюулһан, дасанай нэрэнүүдые аршалаж, залуу наһандаа яһала бүхэ барилдаануудта хабаадаһан, холын хүшэр харгыда аргагүй сэнтэй, эдһинээ харюулхал хүн байха», - гэжэ хэлэбэ.

Баяшуул үргэ амандаа хурса, ноёд баяд гэжэ татангүй, сэхэ нууртань хэлэдэг, хүндэ ехэ дурагүйшые хадаа, холын харгыһаа айжа, хара хүдэлмэринһөө залхууржа, шэрээтэ ламын үгэдэ орохо баатай болобо.

Дашын Аюша харгыдаа хэрэлдэхэ газартань хэрэлдээд, наншалдаха сагтань наншалдаад, заримдаа бүхэли һүниндөө унтангүй, баяшуулай эд зөөри хаража, тэднээ Богдын Хүрэн амар мэнэд хүргөө гэдэг. Тэрэ сагта Богдо Хаан Монгол гүрэнэй засагай ба Буддын шажанай нэгэ доро түрүүлгэшэ байгаа.

Үбгэн эсэгэ тухай Хурамхаанай аймагай Улонхан тосхоной тохой баяндай отогой Нимасв Эрхэ Доржиевич гэжэ үбгэн ингэжэ хэлээ бэлэй. Богдо гэгээнэй адиста хүртэхээс ошожо ерөөн Баргажанай аймагай түлөөлэгшэд ехэ ехэ нотагуудаар ябажа, арад зонтой золгодожо, асуудалдань харюусаха болобо. Нотагай тайшаанар Шэрээтэ лама Соодойн Цыден түрүүтэй түлөөлэгшэдые тодожо абаха, хүндэлхэ зорилготой байба хаш. Нэгэ тиимэ уулзалга найр дээрэ Дашын Аюшые юрын арадай дунда һуулгажа, урдань оборхон эдэе хоол табиба. Удаан шэбшэжэ байнгүй, түргэн болон, тагшашаа абажа, шэрээтэ ламын урда зогсожо, ингэжэ хэлэбэ: «Буряад угсаатанай заншалаар, андалдажа эдихэдэ амтатай, хүүлэжэ эдихэдэ хэмүүн гэдэг. Тиимэ хадань хоолоо андалдажа эдихые дуралдана гэшэбэ», - гэжэ хэлэбэ ха.

Соодой лама Баргажанай аймагай нотагуудаар ябахандаа, ехэбшэлэн юрын айлнуудаар хоноод гарадаг заншалтай байгаа. Заримдаа хоноод гарадаг айлайнгаа эдихэ хоолоор эхээр дуталдаад байхадань, нотагай шадалтайшуулда тэмдэг бэшээд эльгээхэ-

днь, тарган хони асаржа үгэдэг ушарнууд байгаа ха. Тиихэдээ бээдээ бэшэ, харин хонодог айлаа хэдэн хоног соо эдихэ мяхатай болгоно гэшэ. Шэрээтэ лама томо тагшаар билтарма тарган хоолоо Дашын Аюшада үгэжэ, хоолоо андалдаба. Энэниие хаража байгаааша отогой тайшаа ондоо эдэе хоол асаржа шэрээтэ ламын урда табихадань арсажа, андалдаһан хоолоо эдихэ. Хоол барилган дүүржэ, шэрээтэ ламаһаа абарал һураха зон сугларжа эхилбэ гэшэ. Соодой лама бодожо, Аюшада

мэдэжэ. Эдилгэ гэшэ ямаршье гүрэнэй зарим албаһадай олзо гэшэ, тиихэдээ бага бэшээр, бултанайнь амыень тоһодожо, альгыень сагаадаха хэрэгтэй байгаа. Тиимэһээ жэл соо Богдо хаанда орожо шадаагүй шажантан Монголой Урга хотодо олошоронхой, үдэр һүнигүи хаанай сүмэнүүдэй гурбан алда тухай үндэр хашаан тойроод дүүрэн хожомдожо ерөөн мургэлшэдые ордонуудай дундах талмайн хаалгада дүтэ болгодоггүй байба. Арбаад гаран хоног

тэмдэг гэшэ, тиихэдээ бүгэдын ехэ баяр болоно гэшэ, теэд энэ баярые Та, үндэр түрэлтэн, хубаалдахыемнай зүбшөөгыт гээд, һунан мүргэбэд. Танай урда бидниие ударидажа асарагша, холын Баргажанай дасанай шэрээтэ лама Соодойн Цыден гэшэ, би үнэн зүрхэнһөө буддын шажанай тала баригша, харгыдаа шэрээтэ ламын тухалагшаар ябаһан Дашын Аюша өөрөө байһаб, Танай гарһаа ламын нэрэдэ хүртэхээс арсахагүйб. Эдэнэр Баргажан нотагай эрхим

Аранжамба гэжэ Дэрээнэй залуу ламатай Энхэдэг, Түбэд, Цейлон ба бүхы Буддын шажанай гүрэнүүдээр аяншлааа гэжэ миини ехэ нагаса Аранзайн Гомбо (тохой баяндай отогой) хэлэгшэ бэлэй. Харин Аранжамба бэшэ Аранзайн Жамбо Сантаблов болоно, Хурамхаанай дасанай «Соодой лама» гэжэ номоор, 2006 он. Тэрэ олон гүрэнөөр ябаха болоходо, Үндэр ламхайд Богдо хаанай тухаламжа яһала хэрэгтэй байжа болоо. Тиимэһээ үбгэн эсэгын Соодой ламатай Монгол ошоһон ушарынь арад зоной аман зохёол бэшэ, үнэн болоһон ушар гэжэ тухайлмаар байна. Энэниие гансал архивай саарһан элдихээ ёһотой байна, теэд саашада архив соо бэдэрхэдэ болохоб гэжэ найданаб.

Үндэр ламхай ямаршье хаанда орожо шадаха аргатай гэгээн хубилгаан ябаһан гэшэ, харин олон мүргэлшэдэй Богдо хаанай албаһадта хашуулжа, жэлээрэ Урга хотодо байхыень гэртэһээ гараагүй байхандаа мэдэжэ, Дашын Аюшада Богдын Хүрэн ошоһомнай гэжэ дуулгажа болоо гэжэ һанагдана. Тиимэ үндэр түрэлтэ ехэ ламада өөрын нэххэлэй ёһоор хэлэхэдэ, бүтөөхэдэ таарахагүй хэрэгүүд байжа болоо гэжэ тоолодоно.

Нэтэрүүшэг, үндэр түрэлтэн ба ехэ ноён гэжэ гайхахагүй, юрын зонтой үгээ ойлголсодог, аюултай ушарай болоо һаань, түргэн ухаанай, хурса хэлэнэй ба хүсэтэй бэсын тамирай ашаар аюулые усадхажа шадаха хүн гэжэ Дашын Аюшые захидаа абахыа шэрээтэ ламхай шиндэһэн байгаа ха. Зорихон хэрэгэе бүтээжэ, нотаг тэһээ түхээржэ байхандаа, хамта ерөөн баяшуулһаа шэрээтэ лама нигэжэ асууба: «Зай, нихэдэ эдмэр Дашымнай Аюша харгыдаа гаргалан хоолыетнай харюулба гү?»

БАЯШУУЛ ухаатой зон байгаа бээ, теэд холын хүндэ харгы ямаршье абари зантай хүнүүдые холбодог, эбтэй болгодог гэшэ, тиимэһээ баяшуул Дашын Аюшатайгаа гараа барилсажа, бэе бэһээ хүлисэл гуйлсаа гэлсэдэг. Хожомыншье хамтаа холын харгыда ябаһан баядтайгаа үгээ ойлголсожо, эбтэй байгаа ха. Үндэр түрэлтэ Соодой лама эдэнээрэ мартангүй, сэсэн үгөөрөө ба мэргэн заабарыараа тухаладг байгаа. Үндэр ламхайн эсэгын Согсоһонхой Соодой (номол һэнгэлдэр отогой), эхэнь Зонойн Үбгэнэй (шоно отогой) басаган болоно.

1580 гаран оноор ород гүрэндэ хүлгөөтэ жэлнүүд үнгэржэ, Москвагай гүрэн хүл дээрэе гаража эхилээ. Ород гүрэнэй хаанай шэрээ дундаа буляалдажа, боярнууд ба худал хаанай хүбүүд яһала арад зоние ба гүрениие үгырүүлээ. Эзэн хаанта засагта шанга сэрэг үгы байжа, баруун тэрхи гүрэнүүдхэ хилээс хүшэрөөр аршалажа, зарим газар дайлаа алдаһан байба. Хүлгөөтэ жэлнүүдтэ гансал Доной хасагуудай дайда ород гүрэндэ нэмэлтэ болоо, тэрэнһээ гадна, буугаар зэбсэгжэнхэй бага наһанһаа дайлагдажа һураһан хасагууд ба үгырһэн эрхэ сүлөө бэдэрһэн юрын арад болоно. Хаанта засагай политикууд энэ шухала хүсниие Сибириин эзэмдэлгэдэ яһала һайһаар хэрэглэжэ шадаһан байна.

Даши АЮШИЕВ, тылэй болон ажалай ветеран. Хэлбэлдэ И.ХОБРАКОВА бэлдэбэ.

(Үргэлжэлэлын хожом гарал).

ДАШЫН АЮШЫН АЖАБАЙДАЛАЙ ОНСО УШАРАЛНУУД

ингэжэ дуралдал оруулба:

- Зай, эдисэе андалдажа хоол-лобобди, тиимэһээ ажалаа андалдаха уялгатай болобобди.

- Арсаан намда байхагүй, - гээд, Аюша Соодой ламатайгаа һуурияа хэлгэжэ һуушаба.

Ламын урда сугларһан отогой тайшаа түрүүтэй нотагай баяшуул ламын хойноһоо дахалдан хажуудань ерэхэдэнь, Аюша тээшэ зааж, тэрээнһээ һурагты гэжэ ябуулба. Бүхы Баргажан Дүүмын юрын арад зон хэндэ ямар гомдолтойгоо Дашын Аюшада дуулгадаг ба хэлэдэг байһан гэлсэдэг. Тэдэнь Аюшын сээжэ соо ябталаатай, хурса хороноор хэлэгдэхэдэнь, бэлэн болонхой байдаг байгаа.

СООДОЙ лама үбгэн эсэгэ хоёр энэ эсго ушар гаргача тухай хэлсээтэй гү, али хурса ухаагараа бэе бээ саг үе соо ойлголсодог байгаа гэшэ гү, мэдэхэ аргагүй. Дашын Аюша, хандаһан зэмтэй зондо юрын арад зоние доромжолһонинь, мэхэлһэ-

үнгэрһэнэй хойно, нэгэ үглөөнэй сай уужа байхандаа, шэрээтэ лама Цыден Соодоев хамта ергшөөдтэй ингэжэ хэлэбэ: «Бидэ мүнөөдэр Богдо хаанай адиста хүртэжэ болохобди, таанар шэнэ бүһээ бүһэлэгты, бэлэгэ үбэртөө холо хадагалаарайгы», - гэжэ хэлээд, Богдо хаанай сүмэнүүд тээшэ нүхэдөө дахуулан гэшхэлбэ. Сүмэнүүдые тойроод олон мүргэлшэд байгаашье хадаа, шууяа гаргангүй дундаа шэбэнэлдэн хөөрэлдэнэ ха.

Дашын Аюша тэндэ түрүүшээр ерэнхэй, нүхэдэйнгөө дүтэлхэтэй хамта шашхаа шууяа гаргаба. Ордонуудай талмайн хаалга тойроһон олон мүргэлшэд ехээр гайхан, сошордон тэрэниие харана. Иимэ үзэгдэшгүй шууяа ордоной захида дуулаагүй Богдо хаанай алба хаагшад түргэн гүйлдэжэ ерээд, Дашын Аюшаһаа шэрүүнээр юун болооб гэжэ асууба ха. Энэ үдэр буддын шажанда ехэ гайхалтай ба баяртай ушар болобо гэжэ тэрэн хэлэбэ. Би энэ ехэ баяр тухай үндэр түрэлтэ Богдо хаанда өөрөө хэлэжэ ёһотойб гээд, хаанай албаһанда хүтэлүүлээд, ордон тээшэ зүдхэбэ, хойноһоонь шэрээтэ ламхай бүһыень баринхай. Тэдэнэй урдахы мүргэлшэд дурагүйгөөр, хабхаан шэнгээр хабшажа боломоор баргажанайхидта харгы гаргажа үгэнэ.

БОГДО хаанай ордоной захида шэбэнэлдэжэ хөөрэлдэдэг буддын шажантанай үзэгдөөгүй шууяанһаа гайханаар, сошордоһоор байха һамбаандань, баргажанайхид хойноо ябаһан нүхэдөө холоро татажа, бултандаа ордонуудай дундахы талмай соо оробол даа. Богдо хаандаа ороод: «Бидэ Байгал далайн зүүн захида ажаһуудалтай Буддын шажантанай зүгһөө хоёр хахад мянгаад модо шахуу болохо хүшэр аюултай аян зам дабажа, Та үндэр түрэлтэнэй адиста хүртэхээс ерөөб гэшэбди. Энэмнай Буддын шажанай гайхамаар дэлгэрһэнэй

баяшуул, харгыемнай гарза хангаһан, буддын шажанай эдэбхитэн гэшэ. Буддын шажанай дэлгэрэн һалбархада, Та, үндэр түрэлтэнэй үүргэ сэгнэшэгүй,

Түүхэ түгдэрхэгүй, түрэл мартагдахагүй

тиимэһээ Баргажанай дайдын буряад угсаатанай зүгһөө багахан бэлэгэ барихамнай Тандаа, үндэр түрэлтэ Богдо хаан», - гээд, шууяа гаргалан Дашын Аюша бээс сагаалба.

Баяшуул тиигэжэ хэлэхэдэнь, бэлэгэ барюулаад, Аюшатайгаа хамта адиста хүртэжэ, газашаа ордонуудай дундахы талмайда гараба ха.

ШЭРЭЭТЭ лама Цыден Соодоев ганса адис абахыа ба бэлэг барихыаа ошоо бэшэ, харин ондоо шухала хэрэгтэй байгаа ха. Гансааран үлөөд, Богдо хаантай хөөрэлдэһэн байгаа. Тэдэнэй дунда ямар хөөрэлдөөн болооб гэхэдэ, тухайлжа боломоор байна. Баргажанай арад зон үгытэйшүүл ба баяд бүгэдөөрөө шэрээтэ ламыа ехэ хүндэлдэг байгаа, тиимэһээ Үндэр ламхай гэжэ нэрлэхэдэ, бэмын үндэрые хараа бэшэ, харин түрэлэйн үндэрые тоолодог байгаа.

Хорин аймагай ная гараһан хоёр үбгэжөөл намда ингэжэ хэлэшыень һананаб. Буряад орон соо хоёр үндэр түрэлтэ ламанар байһан юм, тэдэнэр хэд гээшэб гэхэдэ, Баргажанай Соодойн Цыден, Хорин Худанай лама болоно. Энэниие сохотойсье би мэдэнгүйб, арад зоний дунда иимэ мэдэмжэ байгаа ха.

1900 гаран оноор Үндэр ламхай шэрээтын тушаалһаа арсажа,

Элинсэг хулинсагайм эди шэди

нинь, хулгай хоб хэлэһэнинь эршэтэй хурсаар хэлэжэ үгэбэ. Богдо гэгээнһээ адиста хүртэнхэй уладта хүндэ найр хэжэ, буян хэшэгтэй болохо гэжэ зорилготой, отогой түрүү айлууд, юрын арадта голхорол хүргөөшөө олон нотагайхидеа урда, сэхэ балшыса Дашын Аюшада хэлүүлхэдэ, эшэһын ехээр эшэжэ, гайхахын ехээр гайхабад.

Шэрээтэ лама Дашын Аюшада адли хороор сэхэ нууртань хэлэхэ аргань үгы. Буддын шажан тэсбэритэй, хүлээсэтэй, энэрхы сэдхэлтэй гэжэ мэдэжэ. Тиимэ дээрһээ Богдо гэгээнэ ошоһон түлөөлэгшэдэй нэгэ гүшүүниие илгахадань голхоржо, Соодой лама Дашын Аюшын эхилһэн онсо ушарые дэмжээ ха. Саашадаа бүхы найр нааданда Дашын Аюша Соодой ламын доодо зэргэлэн һуудаг ушарын эндэһээ эхилээ гэжэ тухайлмаар.

Ехээр эшэһэн, зэмтэй зоние харахандаа, Соодой лама Аюшада ингэжэ хэлэбэ: «Габаратай, зэмэрээшэ Соодой лама болобо гэшэбэ», - гэбэ. Тиигэжэ хэлэхэдэнь, Аюша сухалтайшаг хэбэртэй: «Зэмтэй хүн зэмээ бээрээ харюусаха ёһотой, саашадаа үхибүүдэйн, аша зээнэрэйн харгы сэбэр байхын түлөө бэснүүдтэнь хэлэхэ болобоб. Та, үндэр түрэлтэ Соодой лама, номгоншог, оборхон Дашын Аюша болобо хат», - гэжэ харюусаба гэлсэдэг.

Богдо гэгээнниие тойроод алба хаагшад олоор сугларанхайнь

Зорилго: Түрэл арадайнгаа үндэһэ ёһо заншал хурагшадта гүнээгыгөөр ойлгуулан, арадайнгаа аман зохёолдо дуратайгаар хүмүүжүүлэн, найр наада үнгэргэхэ.

Хэрэгсэлнүүд: Сагаан эдеэн, хадаг, мүнгэн, хүгжэмэй фонограмма, 12 жэлэй литэ-календарь, үхибүүдэй ажалнууд: Нэеы гэрхэнүүд, саарнаар хайшалһан дүрсэнүүд, зурагууд.

ОРОЛТО ҮГЭ:
 Мүнөөдөр манда ерэнэн айлшадые буряад арадайнгаа ёһо гуримаар угтажа, найр наада үнгэргэхэбди.
 Сагаалганай баярта үдэр, Сагаан харын найндэр хабарай эхиндэ үнгэргэгдэдэг. Хатуу хүйтэн саһа бордохотой үбэл үнгэржэ, үдэр наашаа эрьжэ байдаг саг юм. Эгээл энэ үедэ малай түл абалга, Шэнэ жэлэй эдеэн дэлгэржэ, бурьялан гарадаг лүн далайн эхин нуурида Сагаан харын наада зугагаа үргэн дэлсэтэйгээр үнгэргэгдэдэг болоһон байгаа.

Далеко-далеко под жарким солнцем Юго-Восточной Азии взлетает в небо сказочный конь и только в конце февраля появляется над нашими просторами, над холодными снегами бурятской степи. Это значит, примчался до нашей стороны Новый год по лунному календарю — год Собаки! Пришел праздник Белого месяца! Слово «белый» имеет глубокий смысл. В бурятском, как и в русском языке, есть такие понятия: белый цвет, белая (молочная) пища, светлая душа. Так говорят о доброй нашей земле, о вкусной еде.

АЙЛШАДАА УГТАЛГА, ЗОЛГОХО ЁНО ГУРИМ.
 1-дэхи хурагша: (сэнхир хадагтай)
 Хүндэтэ айлшад, орогты,
 Хүлээн угтан байналди,
 Хадаг тогтоон абагты!
 (Хадагаа айлшад айада барюулна.)
 2-дохи хурагша: (сагаан эдеэ барилан басаган)
 Сагаан эдеэнһэмнай хүртэгты,

САГААЛГАН - МАНАЙ НАЙНДЭР, САГ ҮЕДЭ МАНДАХА БОЛТОГОЙ!

Эхэ талымнай, элдин дайдымнай,
 Атар тарган адуу малаймнай
 Хэшэг шэмэ энэл даа!
 (Айлшад сагаан эдеэнһээ ама хүрөөд, хойморто гаража нууна.)

3-дахи хурагша:
 Арюун Сагаан нараар,
 Арад зоной найраар!
 Сагаан сэдхэлһээ бэе бэеэ
 Сагаалганаар золгоёл даа!
 (Үхибүүн айлшанда мүнгэ нюур талаарнь нарбайгаад, «Сагаалаа» гэхэдэнь, айлшан баруун гараараа абажа, хоёр гараараа золгон, «Мэндэ-э!» гэжэ сагаалаад, «Бэлэгтнай бэхи боложо, бээтнай мүнхэ боло!» гэжэ үрээнь.)

УГТАМЖЫН ХАТАР.
 Үргэн Бурядаймнай
 Арад зон, амар мэндэ!
 Шэнэ жэлээр! Шэнын нэгэнээр!
 Хүлэг морин эрдэнээр
 Солбон хараасгай мэтэ,
 Шуран загаһан мэтэ,
 Хурдан харсага мэтэ
 Газарай холоһоо, уһанай утаһаа
 Золтой та бүгэдэнтээ
 Золгохоо ерээб,
 Сагаан харын мэндээ
 Хүргэжэ ерээб,
 Сагаан нараар! Сагаалганаар!
 Хаанахиной гээд наһабта,
 Хүндэтэ нүхэдни, намайгаа!
 Хонгёо хоолойом шагнаад,
 Хэжэнгын гэжэ наһана гүт?
 Мойһон хара нюдьем шэртээд,
 Сэлэнгын дангина гэхэ гүт?
 Үгы даа, нүхэд, битнай
 Үзэхэлэн найхан нюотагтайб.
 Уужам талануудтай,
 Үндэр хада уулануудтай,
 Үргэн найхан мурэнүүдтэй
 Мухар-Шэбэр аймагай
 Хушуун- Үзуур
 Түрэнэн гараһан тоонтонни,
 Түүрэн хэлэхэ дайдамни.
 Аялга найхан дуутай,
 Аялдар зөөлэн зантай,
 Хатархадаа гаһагай,
 Нурахадаа оншотой
 Эльвира басаган гэшэб.
 Эрдэм бэшэг, абьяас бэлиг
 Ойлгуулан үгэжэ байһан
 54-дэхи нургуулидаа баяртайб.
 Арад зомни, амаршалнаб таанараа
 Сэдхэлэй халуунаа.
 Эрдэм бэлиг буянтай,
 Элүүр солбон бээтэй
 Энэ дэлхэйдэе жаргагты!
 Сагаан нараар!
Гэсэр:
 Баатар изагуурта Гэсэрэй
 Баруун, зүүн гарнуудтал
 Шүрбэһэ нудаһа бүхэтэй
 Шуһа зүрхээ нилүүһэн
 Хэжэнгэ Хонгоодор угай
 Хүдэр буряад хүбүүнби!
 Абын түрэлэн тоонто нютаг
 Аглаг тэнюун Эдэрмэг,
 Эжым түлһэн алтан зууха
 Элдин сагаан Түгнэ юм.
 Табан үе гарбалаа
 Хургаа даран тоолохоб.
 Уужам Буряад нюотагынгаа
 Угаа найхан заншалаар
 Урихан палгай таанартаа
 Амар мэндые хүргэнэбди.
 Орожо байһан Нохой жэлээр
 Та бүгэдэни амаршалнабди.
 Жэл бүри жэгдэ амгалан,
 Он бүри омог дорюун,
 Зол жаргалтай
 Ажаһуухыетнай хүсэнэбди.
Дуун «НЮТАГАЙ ҮХИБҮҮД».
 4-дэхи хурагша: Хүндэтэ айлшад! Амар мэндэ шэнэлбэ гүт?
 Айлшад: Амгалан тайбан даа.
 5-дахи хурагша: Бэе лагшан хүнгэн гүт?

6-дахи хурагша: Буруу булшантай, дааган далантай гү?
Айлшад:
 Буруумнай булшантай,
 Дааганнай далантай,
 Бурьяһаар, нэрһеһээр
 Ондо оробобди.
7-дохи хурагша:
 Саг хубилжа,
 Сагаан эдеэн дэлбэрбэ гү?
Айлшад:
 Сагаан эдеэн дэлбэржэ,
 Наба нуулгаараа билтаржа байна.
8-дахи хурагша: Харин та хэр сагаалбат?
Айлшад: Найн даа, тарган тайбан.
 Хүн бүхэмнай нэгэ наһа нэмэжэ,
 Тугалнай буруун,
 Буруумнай хашараг,
 Унагамнай дааган,
 Дааганнай түдэлэн,
 Хурьгамнай түлгэ,
 Түлгэмнай шүлгэ болобо.
9-дэхи хурагша:
 Үнээн бүхэнһөө үрмэтэй,
 Үнэр баян хангалтай
 Сагаан нарам, жабарай нарам,
 Сагай найхан хабарай нарам!
Дуун «Сагаалган» (Үхибүүд дуулана.)
10-дахи хурагша:
 Хурьһэтэ алтан дэлхэй дээрэ
 Бэлиг хүн боложо түрэнһөөрнай
 Нэгэ наһамнай нэмэбэ,
 Найр наадан дэлгэрэг.
11-дэхи хурагша:
 Арадайннай нааданууд
 Аман зохёолһоо эхитэй.
 Онһон үгэнүүд, үрэлнүүд,
 Урданай дуунууд,
 таабаринууд
 Наадан дээрэ ерыт, нүхэд!
Буряад арадай дуун «Наадан дээрэ ерээбди».
Хурагша: Шагай наада наадахамнай гү?
Хурагшад: Наадаа.
Хурагша: Алта нюужа наадаа.
Хурагшад: Наадаа, наадаа.
 (Үхибүүд наадаа.)
Хурагша: Ёохор наада хатараяа.
Хурагшад: Хатараяа, хатараяа.
 (Булга ёохор хатарнад).
Багша:
 Буряад зоной хуушан ёһо заншалаар,
 Бэе бээдээ мэндэ найниие хүсээл!
 (Үхибүүд үрэлнүүдые хэлэнэ.)
 Монгол угсаата арадуудай
 Мүнхэлиг ехэ найндэрөөр
 Сагаан нараар, Сагаалганаар!
 Ерээд байһан Нохой жэлээр
 Үетэн нүхэдөө, аха захатанаа,
 Багшанараа үнэн зүрхэнһөө амаршалнабди.
 Түби энэ дэлхэй дээрэ
 Түгэс жаргал эдлэжэ,
 Зон нүхэдтөө хүндэтэй,
 Золтой хубитай ябахамнай болтогой.
 Нигүүлэхы найхан сэдхэл сэдхэжэ,
 Буян эдлэжэ, ута наһатай,
 Удаан жаргалтай ябахыетнай
 Булганда хүсэнэбди.
Дүн гаргалга.
 Мүнөөдөр айлшадые угтан сагаалха ёһо гуримые ойлгожо, дуулабди, наадабди. Саашадаа арадайнгаа ёһо заншал наринаар сахижа, ажабайдалаа тааруулан зохёожо ябаял даа.
В.Ж.БАТУЕВА,
 № 54-дэхи нургуули.

С БЕЛЫМ МЕСЯЦЕМ!
 Цель: Приобщить учащихся к духовной культуре, возрождению традиций и обычаяв бурятского народа.

1-й ведущий: Здравствуйте, дорогие гости! Приветствуем Вас на нашем празднике.
2-й ведущий:
 Сагаан харын амар мэндэ!
 «Амар мэндэ!» - это добрый знак.
 Когда зимы рассеивая мрак,
 В дома желанный Белый месяц входит!
1-й ведущий:
 В праздник Белого месяца
 Как у нас повелось,
 Людям надо бы встретиться,
 Чтоб светлее жилось,
 Чтоб убавилось горе,
 Чтоб тучнели стада,
 Чтоб небо над взморьем Голубело всегда.
2-й ведущий: В феврале (январе) Новый год — Сагаалган приходит не только на землю Бурятии, но и Калмыкии, Тувы, Монголии, Китая, Индии и в другие страны Юго-Восточной Азии.

1-й ведущий: Это очень древний праздник. Первый бурятский ученый Доржи Банзаров писал, что Сагаалган - праздник монгольских племен, известный еще до эпохи Чингисхана.
2-й ведущий: В 1267 году внук Чингисхана Хубилай ввел новый календарь, где год начинается с февраля месяца.
1-й ведущий: Хорошо знать обычаи своего народа и уважать обычаи других народов — это основа крепкой дружбы и взаимопонимания народов.
2-й ведущий: В традициях и обычаях праздника заложен многовековой опыт бурятского народа, поэтому они подобно горячему крепкому чаю дают нам моральную силу и уверенность в себе.
1-й ведущий: Танай анхаралда хурагшад «Сагаан харын найр» гэгэн сценкэ харуулхань.
2-й ведущий: Буряад аилай гэр бүлэдэ, гал гуламтадань айлшад золгон ерээб.
Гости: Сайн!
Хозяин: Сайн байна!
Гости: Сагаан нараар, Сагаалганаар!
Хозяйка:
 Аяр холын айлшад ерээб,
 Ашата Сагаалганаар золгон бууба.
Хозяин:
 Хурдан зээрээ сэргэдэ уяжа,
 Хоймор шэрээдэ гаража,
 Сагаан эдеэнһэмнай амсыт!
Гости:
 Сагаан хадагаа хүндэлэн барижа,
 Сахюусан бурхандань зальбаран мүргэе.
Все: Арьяа баала ум маани бад май хум.
Хозяин: Гаранан Нохой жэлээр буряад монгол угсаатанаа, бүхы арад зоноо амаршалнаб.
Гости: Он бүри омог дорюун, жэл бүри жэгдэ амгалан, эбтэй эетэй, этигэл жаргалтай нуухатнай болтогой!

Хозяин: Аймаг соогоо суутай ябагты!
Хозяйка: Айл зондоо хүндэтэй ябагты!
2-й ведущий: С наступлением Нового года по лунному календарю все говорят друг другу, что стали на 1 год старше.

1-й ведущий: Мы поздравляем всех, кто родился в год Огненной Собаки и приглашаем на танец «Тоб-тоб тоборооб».
2-й ведущий: Когда к нашим летам прибавляется еще один год, пожелаем всем долгих лет жизни и счастья. Приглашаем на сцену учащихся 6-х классов, которые родились в год Собаки.

1-й ведущий: Танай анхаралда, хүндэтэ айлшад, багшанар, хурагшад манай дуун, хатар, наадан.
2-й ведущий: В исполнении хореографической студии танец «Самбо».
1-й ведущий: Сценка из повести Х. Намсараева «Сын Нойона».
2-й ведущий: В исполнении вокальной группы лицея песня «Түрүүшын дуран».

1-й ведущий: Зай, нүхэд, айлшад, ёохор наадаа хатараяа!
Все: Хатараяа!
 Тохойн шэнээн газарта
 Тойрон байжа хатараяа,
 Толгой дээрэхи гоёолтоо
 Хангир янгир хатараяа!
 Найдуннай найбарлаа,
 Найдуннай жороолоо.
 Гэрэй шэнээн газарта
 Гэшэн байжа хатараяа,
 Гээхэ дээрэхи гоёолтоо
 Нахис хотос хатараяа.
1-й ведущий: Приглашаем принять участие в викторине.

2-й ведущий: На сцене хореографическая студия исполняет танец «Восточные ритмы».
1-й ведущий: Каждый год пусть будет счастливым, каждый год пусть будет спокойным.
2-й ведущий: Пусть земля наша будет плодородна!
1-й ведущий:
 Пусть каждый человек - и стар и млад -
 Находят в этом году
 Покой, здоровье и счастье!
Все:
 Буряад ёһо заншалаа
 Бүүхэн бидэ мартаа,
 Буряад ёһо гуримаа
 Булта билэ сахия!
 (Исполняется Гимн Республики Бурятия.)

М.Ц.БАТУЕВА,
 лицей № 27

РЕДАКЦИНАА: Эдэ Сагаалганай сценаринуудые хэрэглэн, Сагаан Бар түмэр жэлтэй тааралдуулан өөһэдөө зохёожо, Сагаан харынаа найр наада Бар жэлдэ зорюулхадатнай болохо. «Сагаалганай наадан салгидаһаар...» гэгэн У.Е.Мангубатай номһоо (2007 ондо хэблэгдэһэн) эдэ сценаринууд абтажа хэблэгдэбэ.

Бэлигма ОРБОДОЕВА
 бэлдэбэ.

ТОБШОХОНООР:

Хорин 1-дэхи дунда хургуули – Зүүн Сибирийн эгээл урданай хургуули. Анаагай приходой училищи гээд нэрлэгдэж, 1806 оной январин 24-дэ нээгдээн түүхэтэй. 2006 ондо хургуули 200 жэлэй ойн баяры тэмдэглээ. Энэ хугасаа соо Хорин 1-дэхи дунда хургуули нилээд хүжөө.

ХҮГЖЭЛТЫН
ЖЭЛНҮҮД:

- 1) 1921 он - 2-дохи шатын хургуули.
- 2) 1925 он – долоон жэлэй хургуули.
- 3) 1927-1933 онууд – (ШКМ – школа крестьянской молодёжи) – хүдөө нютагай залуушуулай хургуули.
- 4) 1933 он – дунда хургуули. Олон бэрхэ хурагшад хургуули дүүргэж, республика, гүрэн дотор соогоо болон хари гүрэнүүдтэшье ажал хэжэ ябанад.

Мүнөө хургуули дүүргэжшэдэй дунда 16 эрдэмэй докторнууд болон 50 кандидатуд бии. 2004 ондо хургуули Буряадай гүрэнэй университетэй хуралсалай комплексн бүридэлдэ ороо. 2006 ондо хургуули миллион түхэригэй гүрэнэй тэдхэмжэ хүртөө.

Мүнөө дээрээ хургуули хэдэн халбаряар ажалаа ябуулна. Хургуулин 5 багшанар Россин Федерациин шангай лауреадууд, гурбаниннь – Буряадай Республикын шангай лауреадууд.

БАГШАНАРАА
СЭДЬХЭЖЭ
НАНААБДИ...

Энэ жэл «Борголоовско уншалганууд» Любовь Пластинина, Дулма Аюржанаева, Аграфена Трунёва, Евгения Красноруцкая – Хорин дунда хургуулин бэлигтэй эдэ багшанарта зориулагдаа.

Январин 23-да, субботын үглөөгүүр, энэ хэмжээ ябуулгада багшанарай үринэр, түрэлхид, хурагшад суглараа. Сугларагшадта баярай үгнүүдээр директор Л.А.Цыдындашиева хандаа. Түүхын багша Г.Ц. Цыреторова дүхэриг шэрээ хүтэлбэрилбэ.

«Манай эгээл дуратай багша» гэнэн үгэнүүдээр Буряадай АССР-эй габьяата багша Любовь Александровна Пластинина тухай В.А.Бузина хөөрөөгөө эхилээ.

Тэрэ гушан гурбан жэлэй болзор соо хуралсалай тагагай даагшаар хүдэлөө. Любовь Александровна биологи, хими гэнэн предметүүдэе заадаг гэн.

Дулма Аюржанаевна Аюржанаева Хорин аймагай Баруун Хасуурта гэжэ тоонготой. Буряад-Монголой гүрэнэй багшанарай институт дүүргээд, Баунтын аймагуудаар хүдэлөө. 1948 ондоо эхилээд августын 1965 он хүрэтэр Хорин 1-дэхи дунда хургуулин математикийн багшаар ажаллаа. Тэрэнэй удаа Улаан-Удын лесотехникумдэ математика заахан намтаргай.

Дулма Аюржанаевна тухай баясама дулаан үгэнүүдээр музейн хүтэлбэрилэгшэ Д.Е.Болдонова хөөржэ үгөө.

Аграфена Антиповна Трунёва тухай элдхэл хэгдээ. Тэрэ эхин классуудай завучаар хүдэлхэн юм.

Дулаахан дурсалга

Пётр Модонович БОРГОЛОВ Эрхүүгэй можын Ойхон нютагай гэн. Тэрэнэй гэр бүлэ 1925 ондо Буряад нютагта түбхнэхээс эрээ. Эсэгэн – бэрхэ дархашан байһандаа, Хорин МТС-дэ хүдэлөө.

1933 ондо Пётр хүбүүн 1-дэхи класста хураха баатай болоо. Арбан жэлэй болзор соо хүбүүн эрхимээр хураа.

1943 ондо тэрэ сэрэгэй албанда ябаа. Забайкалиин фронтдо, Япон гүрэнгэй дайллалдаанда залуу сэрэгшэ хабаадаа.

1946 ондо нютагаа бусажа, Хэжэнгын аймагта хүдэлмэрилжэ эхилээ. Багшанарай дээдэ хургуули дүүргэнэ. Хэжэнгэдэ Пётр Модонович эхин классуудай хургуулин директорээр, долоон жэлэй болон дунда хургуулин директорээр, арадай хуралсалай тагагай даагшаар хүдэлхэн намтаргай.

1954 ондо партийна хүдэлмэриэс эхилээ. Петр Модонович Борголов 1960 оной август нарада Хорин дунда хургуулин директорээр томилогдоо. Бэлигтэй хүтэлбэрилэгшэ директорээр ажаллаха сагтаа эдэбхитэйгээр хүдэлмэриэс ябуулна. Тийхэ сагта хургуулида 1800 хүүгэд хурадаг гэн. Пётр Модонович эдэ булта бүгэдые ниуураарнь таниха, мэдэхэ гэн.

1969 ондо П.М.Борголов Новоильинск хургуулин директорээр томилогдоо.

1971-1982 онууд – Буряадай АССР-эй гэгээрэлэй министрын орлогшо. Тэрэнэй удаа тэрэ багшанарай мэргэжэл дээшэлүүлгын институтда хүдэлөө.

Петр Модонович Лидия Павловна Соболева нүхэртээ хамта 4 хүүгэдтэй боложо, тэдэнэрээ хүнэй зэргэ хүн болгоогоо, хүмүүжүүлээ.

Вера басаганиннь Ленинграддай консерватори дүүргээд, хүгжэмэй

колледждо багшална, «Ангара» гэжэ фольклорно ансамблин хүтэлбэрилэгшэ, «Буряад Республикын соёлой хүдэлмэрилэгшэ» гэжэ нэрэ зэргэдэ хүртөө.

Сергей хүбүүниинь Хорин ЭТУС-эй электромонтёроор хүдэлжэ эхилээд, ОАО «Сибирьтелеком» гэжэ предпрятин регион хоорондын филиалай директорээр ажаллана.

Наташа басаганиннь Новосибирскэ электротехническэ холбоо утаһанай институт дүүргээ.

Владимир МВД-гэй запасай подполковник, ООО «Сибирьтелеком» предпрятин харууһалалгын албанай дарга.

Хорин хургуулин хуратшад хатар барина

ХАМГАЙ АЖАЛЛАА, ХАМГАЙ АЖАЛЛАА

ХУРГУУЛИЙН
ҮДЭР

Удаан хүлээхэн баярай
Одоош хүрээ эрбэл даа.
Түрэн үндэрөөршни амаршалнаб
Түрэл минни хургуули.
Түрэл манай хургуули
Түүхэ домогоор баян даа.
Алдар сольсын үргэһэн
Эрхим үхибүүд олон даа.
Х.ОЧИРОВА.

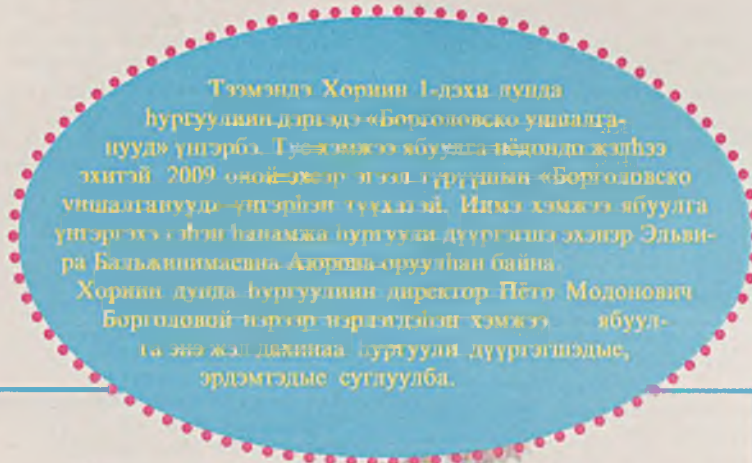

Евгения Илларионовна Красноруцкая Омск хотоһоо Хори эржэ хүдэлөө. Тийхэ сагта 1952 ондо Хорин дунда хургуули түбэй можонуудһаа олон залуу багшанар ерэнэн юм. Булта тэдэнэрые

нэрлээбэл, Антонина Форменова – Подмосковье газарай, Конкиной бүлэ – Рязаньһаа, Галина Вячкилева – Коломнаһоо, Лариса Лебедева – Свердловскоһоо.

Евгения Илларионовна Георг

Тэмэндэ Хорин 1-дэхи дунда хургуулин дэргэдэ «Борголоовско уншалганууд» үнэрибэ. Түүхэ хэмжээ ябуулга тэдэнэриэ эхлээд эхитэй 2009 оной эхээр гэгэ хургуулин «Борголоовско уншалганууд» үнэрибэ сүхэлэй. Иймэ хэмжээ ябуулга үнэрибэс сүхэн баямажа түүхүүд дүүргэһэн эхээр Эльвира Бальданинмаевна Аюржана-оруулан байна. Хорин дунда хургуулин директор Пётр Модонович Борголович тэрэ үнэрибэ хэмжээ ябуулга энэ жэл дахинаа хургуули дүүргэһэнэдые, эрдэмтэдые суглуулба.

Советскэ Союзай Герой Д.Ж.Жанасвай нэрэмжэтэ Хорин 1-дэхи дунда хургуули

гий Шодонов гэжэ хүнтэй ханилжа, Хори нютагта үлэхэн гэхэ. Тэрэ ород хэлэ ба литературынын багшаар нилээд хүдэлөө.

Буряадай гүрэнэй университетэй профессор, социологийн эрдэ-

мэй доктор Эрдэм Дагбаев багша тухайгаа нилээд дулаанаар үгэ барина. Пурагшад сугларагшадта дуу, шүлэг барижа, хатар наада харуулаа.

Буряад Республикын хунгалтын комиссийн түрүүлэгшын орлогшо Н.Т.Дашиева, «Шэнэ Удэ» гэжэ газетын ахамад редактор Л.Г.Стрекаловская болон багшанарай үхибүүдын үгэ барибад. Зоной анхаралда «12 жэл» гэжэ зүжэгэй хэбэ харуулагдаа. Буянтай зоной түлөө суглархада, үдэршье дулаан тогтоо, сэлхээлдэшье баясама байгаа юм.

Ерэнэн жэл Росси дотор Багшын жэл гэнэн тэмдэг доро үнгэрхэ юм. Тиймэһээ багшанартаа ажалдань амжалта хүсэжэ, амгалан тайбан ажаһуухыень хүсэе даа.

Янжама КИМ.
Авторай фото-зурагууд.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИНУУД

МУНИЦИПАЛЬНА БАЙГУУЛАМЖЫН ТҮЛӨӨЛӨЛГӨТЭ ЗУРГААНАЙ ДЕПУТАДАЙ, НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИЙН ПУНГАГДАДАГ ЗУРГААНАЙ ГЭШҮҮНЭЙ, НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЫН ХҮТЭЛБЭРИЙН ПУНГАГДАДАГ ТУШААЛТА НЮУРАЙ ЭРХЭ ТҮЛӨӨЛӨЛГӨНҮҮДЫЕ БЭЭЛҮҮЛГЫН ЛАБ НАЙДУУЛГАНУУД ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелийн 29-дэ
баталан абаа

Статья 1. Тус Хуулийн гурумшуулха зүйл

Тус Хуули муниципальна байгууламжануудай уставуудта тогтоогдохон муниципальна байгууламжын түлөөлөгчтэ зургаанай депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай нюурай эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлгын лаб найдуулануудье тодорхойлодог.

Статья 2. Гол ойлгосонууд

Тус Хуулийн зорилгодо имэ ойлгосонууд хэрэглэгдэнэ гэбэл:
муниципальна байгууламжын түлөөлөгчтэ зургаанай депутат (саашадаа – депутат) – сэлсэнэй, муниципальна аймагай, хотын тойрогой түлөөлөгчтэ зургаанай гэшүүн;

нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай хунгагдадаг тушаалта нюур – муниципальна хунгалтануудта нюусаар дуугаа үгэлгэтэй нийтын ба сэхэ хунгуулин эрхын үндэрөөр хунгагдадаг нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай тушаалта нюур;

нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн – муниципальна хунгалтануудта бүрилдүүлэгдээн нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай хунгагдадаг тушаалта нюур;

муниципальна хуулинта шийдхэбэри – саарна баримтанууд боложо бэшгэдээн, муниципальна байгууламжын дэбисхэртэ заабол дүүргэдэхэ, нийтэ уялгануудай дүримүүдье тогтоохон эсвэл хубилганан гү, али хубийн удхатай муниципальна байгууламжануудай хүн зоной, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай ба (али) нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай тушаалта нюурай баталан абахан, нютагай удха шанартай асуудалнуудаар гү, али Федеральная хуулинуудаар ба Россин Федерациин можонуудай хуулинуудаар нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаануудта дамжуулагданан гүрэнэй зарим эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлгын асуудалнуудаар шийдхэбэри.

Тус Хуулида хэрэглэгдэдэг бусад ойлгосонууд “Россин Федеральна нютагай өөһэдн хүтэлбэри эмхидхэлгын юрэнхы ёһо заршамууд тухай” Федеральная хуулийн тэрэл удха соо хэрэглэгдэнэ.

Статья 3. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай хунгагдадаг тушаалта нюурай мэдээсэл абалгын ба тараалгын эрхэ

1. Депутат, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюур муниципальна хуулинта шийдхэбэринүүдтэ тогтоогдохон гуримда саарна баримтануудаар, мэдээсэлэй ба лаблаха материалнуудаар хангагдадаг.

2. Депутат, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюур Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай, Буряад Республикада нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаануудай хүтэлбэрилэгшөөр ба ондоо тушаалта нюурнуудаар, Буряад Республикада дэбисхэртэ байхан, эмхидхэлэй-хуулинта түхэлхөө ба зөөрийн түхэлхөө дүлддылгүи нийтын нэгэдэлнүүдэй ба эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшээр ажалла орохо эрхэтэй.

Статья 4. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанай хунгагдадаг тушаалта нюурай тушаалта нюурнууда орохо эрхэ

1. Депутат, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюур өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье

бээлүүлгэтэй холбоотой асуудалнуудье шийдхэын тула Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай, Буряад Республикада нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ ба ондоо тушаалта нюурнууда, Буряад Республикада дэбисхэртэ байхан эмхидхэлэй-хуулийн түхэлхөө ба зөөрийн түхэлхөө илгаагүй нийтын нэгэдэлнүүдэй ба эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэ орохо эрхэтэй.

Статья 5. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай хандалгануудые хүтэлбэрилэгшэдтэ ба тушаалта нюурнуудай хаража үзэлгын гурим

1. Депутат, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюур өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлгэтэй холбоотой асуудалнуудье шийдхэын тула Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдтэ ба тушаалта нюурнууда, Буряад Республикада дэбисхэртэ байхан эмхидхэлэй-хуулинта түхэлхөө ба зөөрийн түхэлхөө илгаагүй нийтын нэгэдэлнүүдэй ба эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэдтэ хандаха эрхэтэй, тэдэнэр депутата, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүндэ, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурта бэшгэй түхэлөөр тэдэнэй хандалгануудта харюу үгэхэ, федеральна хуулида тогтоогдохон хизаарлануудые харада абан, бүридхэлдэ абганан үдэрхөө 30 хоног бололотор тэдэнэй эриһэн документнүүдье гү, али мэдээ дансануудые үзүүлхэ ёһотой.

2. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай хандалгаар ямар нэгэ асуудалнуудые дахин шалгах гү, али дахин үзэхэ хэрэгэй байхата, хүтэлбэрилэгшэд ба тус статьягай 1-дэхи хубида заагданан бусад тушаалта нюурнууд хандалга эльгээһэн депутатта энээн тухай дуулгаад, 30 үдэрхөө дээшэ бэшэ хандалга хаража үзэлгын болзор хунааха эрхэтэй.

Тус статьягай 1-дэхи хубида заагданан нюурнууд байхан соонь, али олон талаһаань ба саг соонь, хэрэгтэй болоо хаань – хандалга эльгээһэн депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай ха-баадалгатайгаар хандалга хаража үзэлгэ хангадаг. Хандалга хаража үзэлгын үдэр тухай депутатта, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүндэ, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурта 3 үдэрхөө хойшо бэшэ урид дуулгагдадаг.

Статья 6. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай ажалай эрхэнүүдэй лаб найдууланууд

1. Саг үргэлжэ өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг депутатта, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүндэ, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурта федеральна хуулийн ба Буряад Республикын хуулийн дүримүүдье хараад абан, муниципальна хуулинта шийдхэбэринүүдэй ёһоор ажалай салин нютагай бюджетдэй мүнгэнэй тоосоогоор тогтоогдодог.

2. Муниципальна байгууламжын уставаар муниципальна хуулинта шийдхэбэридэ тогтоогдохон хэмжээндэ, гуримда ба нүхэсэнүүдтэ депутатай ажал ябуулгатай холбоотой гаршанууд депутатта хүсэлдүүлэгдэдэг.

3. Саг үргэлжэ бэшэ өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг депутатта муниципальна байгууламжын түлөөлөгчтэ зургаанай сессин үедэ, тэрэ зургаанай зүблөөнүүдтэ ажалай хуури (тушаал) байдаг.

4. Саг үргэлжэ бэшэ өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг депутатдые депутатай ажал ябуулга бээлүүлгын үедэ тэрэнэй ажал хэдэг газраар ажалаа гү, али албанай уялгануудые дүүргэлгээ болжуулга тус зургаанай хүтэлбэрилэгшэдтэ тэрэн тухай депутатай албан ёһоной бэшгээр дуулгананай үндэрөөр бээлүүлэгдэдэг. Ямар нэгэ ондоо документнүүдье эрижэ болохогүй.

5. Муниципальна байгууламжын уставаар саг үргэлжэ бэшэ эрхэ тү-

лөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг депутата да депутатай ажал ябуулга бээлүүлгэтэй холбоотой ажалһаа гү, али албанай уялгануудһаа болжуулагдан саг соо нютагай бюджетдэй мүнгэнэй тоосоогоор, муниципальна байгууламжын түлөөлөгчтэ зургаанай шийдхэбэрээр тодорхойлогдохон хэмжээндэ мүнгэн хүсэлдүүлгэ тогтоогдожо болодог.

Статья 7. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай амаралта

1. Саг үргэлжэ өөрын эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг депутатта, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүндэ, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурта 28 үдэрэй жал бүрийн түлэгдэдэг амаралта үзүүлэгдэдэг.

2. Жэл бүрийн түлэгдэдэг нэмэлтэ амаралтын хугасаа ба нүхэсэнүүд федеральна хуулийн ёһоор муниципальна байгууламжын уставаар тогтоогдодог.

Статья 8. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай социальна лаб найдууланууд

1. Нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаанууд муниципальна хунгагдадаг тушаалнуудые саг үргэлжэ гурбан жэлхээ доошо бэшэ эзэлжэ байхан ба эрхэ түлөөлөгчнүүдэй болжуулагданан ушарһаа (тэрэ тоодо сагһаа урид) тушаалһаа болжуулагдан, гэм зэмтэй үйлэ хэрэгүүдтэй (үйлэ ябуулга хэнгүй байлгатай) холбоотой ушарнуудһаа бэшэндэ, нюурнуудта ажалай пенсидэ нара бүрийн нэмэлтэ түлбэринүүд тус муниципальна байгууламжын түлөөлөгчтэ зургаанай тодорхойлон гуримда нютагай бюджетдэй мүнгэнэй тоосоогоор тогтоогдожо болодог.

2. Муниципальна байгууламжын уставаар нютагай бюджетдэй тоосоогоор депутатта, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүндэ, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурта ондоо социальна лаб найдууланууд тогтоогдожо болодог.

Статья 9. Депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай хубидаа ойроо хүртэшгэй эрхэнүүд

Депутат, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүн, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюур федеральна хуулийн ёһоор дуу үгэлгэдэ ханал бодол хэлхэнэй, ба депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай зэргын үйлэ абадалай түлөө, тэрэ тоодо тэдэнэй эрхэ түлөөлөгчнүүдэй болзорой дүүрхэн хойно, уголовно гү, али захиргаанай харюусалгада хабаадуулагдадаггүй. Федеральная хуулийн ёһоор депутатай, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг зургаанай гэшүүнэй, нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн хунгагдадаг тушаалта нюурай хэрүүл шууяа гү, али федеральная хуулида хараалданан харюусалгата ондоо хазгайралтануудые гарганан байхата, тус дүрим тараагдадаггүй.

Статья 10. Пунгуулийн тойрогой ажалда холбоотой депутатай эрхэ

Пунгуулийн өөрын тойрогто депутат эрхэтэй гэбэл:

1) ажалшадай коллективуудтай, эрхэтэдтэй суглаа уулзалгануудые эмхидхэхэ;

2) эрхэтэдтэй эрхэ сүлөө, муниципальна хуулинта шийдхэбэринүүдье хазгайруулан баримтануудые шалгалга өөрын эрхэ мэдэл соо үнгэргэдэг;

3) пунгуулийн тойрогой дэбисхэртэ эрхэ түлөөлөгчнүүдье бээлүүлдэг туһа хүргэхыень туһалагшадтай байдаг.

Статья 11. Гаршануудые номололго

Тус Хуули бээлүүлгэтэй холбоотой гаршануудые номололго нютагай бюджетдэй мүнгэнэй тоосоогоор бээлүүлэгдэдэг.

Статья 12. Тус Хуулийн хүсэндөө оролго

Тус Хуули албан ёһоор толилогдохон үдэрхөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Удэ хото
2009 оной майн 08
№ 798-IV

«БУРЯАД РЕСПУБЛИКАДА МАЛАЙ ХАЛДАБАРИТА УБШЭНЭЙ БА ВЕТЕРИНАРНА-АРИГ СЭБЭРЭЙ ТАЛААР ХАНГАЛТАТАЙ БАЙДАЛ ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИЙН 8-ДАХИ СТАТЬЯДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелийн 29-дэ
баталан абаа

Статья 1

Буряад Республикын 2005 оной мартын 26-най 1054-III дугаарай «Буряад Республикада малай халдабарита үбшэнэй ба ветеринарна-ариг сэбэрэй талаар хангалтатай байдал тухай» Хуулийн 8-дахи статьяда (Буряад Республикын Хуулинта шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 3 (72), № 12 (81); 2006, № 4-5 (85-86); 2007, № 10-11 (103-104); «Бурятия» нонин, 2005 оной мартын 29, декабрийн 24; 2006 оной майн 13; 2007 оной ноябрийн 3) удаадахи хубилтануудые оруулха:

1) имэ удхатай арбан хоёрдохи ба арбан гурбадахи шэнэ дохол мурнуудые нэмэхэ: «амитадай онсо аюултай үбшэнүүдэй биин бололгые зайлуулха ба усадхаха зорилгоор амитадые амяарлан хаалгын ба малһаа болбосоруулагданан эдээ хоол хурьяан абахые эмхидхэлгын ба үнгэргэлгын гурим баталалга;»

амитадай онсо аюултай үбшэнүүдэй биин бололгые зайлуулха ба усадхаха зорилгоор малаа хороологон гү, малажалай продукци хурьялганан эрхэтэдтэ ба малһаа нюурнуудта гарза тэхэрюулгэдэ республикын бюджетдэй мүнгэ гаргашалгын гурим баталалга;»

2) арбан хоёрдохи дохол мур арбан дүрбэдэхэ гэжэ тоолохо.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдохон үдэрхөө хойшо арба хоноод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Удэ хото
2009 оной майн 8
№ 800-IV

«НЮТАГАЙ УДХА ШАНАРТАЙ УЧАСТОГУУДА ГАЗАР ДОРОХИ БАЯЛИГ, МҮН ЮРЭНХЫ УШАРДАГ АШАГТА МАЛТАМАЛАЙ ХЭБТЭШЭТЭЙ ГАЗАРАЙ БАЯЛИГАЙ УЧАСТОГУУДЫЕ БУРЯАД РЕСПУБЛИКАДА АШАГЛАЛГЫН ГУРИМ ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелийн 29-дэ
баталан абаа

Статья 1

«Нютагай удха шанартай участогуудта газар дорохи баялиг, мүн юрэнхы ушардаг ашагта малтамалай хэбтэшэтэй газар дорохи баялигай участогуудые Буряад Республикада ашаглалгын гурим тухай» Буряад Республикын Хуулинта шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 11 (80); 2007, № 3 (96), № 10-11 (103-104); 2008, № 3 (108); «Бурятия» газетэ, 2005, декабрийн 1; 2007, мартын 10, октябрийн 10; 2008, мартын 15, ноябрийн 8; 2009, мартын 17) удаадахи хубилтануудые оруулха гэбэл:

1) 10-дахи статья нигэжэ найруулха:

«Статья 10. Газар дорохи баялигай участогуудые ашаглалгын зорилго Юрэнхы ушардаг ашагта малтамалай хэбтэшэтэй газарай ба нютагай удха шанартай газар дорохи баялигай участогууд, тэрэ тоодо ашагта малтамал олзоборилготой холбоогүй газар дорохи түхэрлэгнүүдье барилгын ба ашаглалгын зорилгоор хэрэглэгдэдэг, нимэ зорилгоор ашаглагдаа үгтэдэг гэбэл:

1) геологийн шэнжэлгын, тэрэ тоодо газар дорохи баялигай ашаглагдаха шэнжэ бэдэрлгын ба сэгнэлгын;

2) газар дорохи баялигай ашаглагдаха

шэнжэ бэдэрэлгын ба ашагалгын;

3) газар дорохи баялиг зэргэ ашагалгын»;

2) 15-дахы статьягай 2-дохи хуви ниггэжэ найруулха:

«2. Газар дорохи баялигай участок ашагалгын эрхын бии бололгын үндэһэн гэбэл:

1) ашагта малтамал бэдэрхын ба олзолхын гү, али геологийн талаар шэнжэлхын, суг зүбшөөрлөөр бэсүүлэгдэдэг ашагта малтамал бэдэрхын ба олзоборилхын тулада участок ашагалгын эрхэ олгохо тухай конкурсын гү, али сэн хаялсалгын комиссын шийдхэбэри;

2) Буряад Республикын хуули ёһонуудтай зохилдуулан абтаһан Буряад Республикын Правительствын түлөөлхэн гүрэнэй засагай зургаанай шийдхэбэри:

а) аукционной дүнгөөр ашагта малтамал бэдэрхын ба олзолхын гү, али геологийн талаар шэнжэлхын, юрэнхы ушардаг ашагта малтамал хэбтэштэй участогуудта гү, али нотагай удха шанартай газар дорохи баялигай участогуудта ашагта малтамал бэдэрхын ба олзолхын эрхэ үгэхэ тухай;

б) ашагта малтамал олзоборилготой холбоогүй газар дорохи түхээрлэгүүды бариха ба ашаглаха зорилгоор нотагай удха шанартай газар дорохи баялигай участок ашаглаха эрхэ үгэхэ тухай;

в) геологийн шэнжэлэлэй хүдэлмэри хэжэ байһан газар дорохи баялиг ашаглагшын юрэнхы ушардаг ашагта малтамал хэбтэштэй участок нэһэн ушарта ашагта малтамал нөөсэ бэдэрхэ ба олзолхын тулада участок ашагалгын эрхэ үгэхэ тухай, тус хүдэлмэри гүрэнэй хэлсээнэй ёһоор хэжэ байһан ушарһаа бэшэндэ;

г) юрэнхы ушардаг ашагта малтамал хэбтэштэй ашагалгын эрхэ саһаа урид болуулагдаһан участок дээрэ хуулига нюурай (операторай) ажал ябуулга бэсүүлхын тулада, юрэнхы ушардаг ашагта малтамал хэбтэштэй участок саг зуура (нэгэ жэл хүрэтэр болзорто) ашагалгын эрхэ үгэхэ тухай.»;

3) 21-дэхи статьягай 2-дохи хувиин 3-дахы зүйлдэ «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха;

4) 22-дохи статьяда «албан түхэлдэ оруулгын» гэхэн үгэнүүдэй хойно «албан түхэлдэ шэнээр оруулгын» гээд нэмэхэ.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 8
№ 803

**БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИТА ЗАРИМ
ШИИДХЭБЭРИНҮҮДТЭ
ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА
ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

Буряад Республикын 2007 оной ноябриин 9-нэй 2646-III дугаарай «Агнууриин ажахы эрхилхын тула ой модо ашагалгын дүримүүд тухай» Хуулиин 3-дахы статьягай 1-дэхи зүйлдэ (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 10-11 (103-104); «Бурятия» һонин, 2007 оной ноябриин 10) «байгаалиин» гэжэ хаһаха.

Статья 2

Буряад Республикын 2007 оной ноябриин 9-нэй 2595-III дугаарай «2008-2010 онуудта ба 2017 он болотор Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын Програма тухай» Хуулиин хабсаргалтын (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 10-11 (103-104); 2008, № 3 (108); «Бурятия» һонин, 2007 оной ноябриин 13; 2008 оной мартын 15, ноябриин 11, декабриин 30; 2009 оной мартын 17) «2008-2010 онуудта ба 2017 он болотор програмын хэмжээнүүдэй зорилго, үүргэ ба байгуулал» гэхэн IV бүлэгэй «Оршон байгууламжын хүгжэлтэ» 4.3-дахы бүлэгэй «Тойронхи оршон хамгаалга» гэхэн 4.3.4-дэхи зүйлдэ «байгаалиин тойронхи оршон» гэхэн үгэнүүды «тойронхи оршон» гэхэн үгэнүүдээр һөлгөхэ.

Статья 3

Буряад Республикын 2007 оной июлиин 2-ой 2366-III дугаарай «Өөһэдн хэрэглэмжэдэ модон бэшэ ой соохи нөөсөнүүды эрхэтэдэй бэлдхэлгын ба суглуулгын гурим тухай» Хуулиин 3-дахы статьягай 8-дахы хубида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй

суглуулбари, 2007, № 6-7 (99-100); «Бурятия» һонин, 2007 оной июлиин 4; 2008 оной ноябриин 8) «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха.

Статья 4

Буряад Республикын 1999 оной январин 26-най 98-II дугаарай «Буряад Республикын зоние ба газар дэбисхэрые байгаалинаа ба үйлэдбэриһөө уламжалһан онсо ушаралта байдалһаа аршалалга тухай» Хуулига (Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига дансанууд, 1999, № 3 (39); Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 12 (57); 2004, № 6-7 (63-64); 2006, № 6-7 (87-88); 2007, № 3 (96), № 10-11 (103-104); «Бурятия» һонин, 1999 оной феввалиин 10; 2003 оной декабриин 31; 2004 оной июлиин 8; 2006 оной июлиин 11; 2007 оной мартын 10, октябриин 10; 2008 оной ноябриин 26; 2009 оной мартын 17) удаадахи хубилалтануудые оруулха:

1) 1-дэхи статьяда «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха;

2) 3-дахы статьяда «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха.

Статья 5

Буряад Республикын 1997 оной сентябриин 16-най 559-I дугаарай «Буряад Республикада эмшэлэгын-элүүржүүлгын газарнууд, курортнууд тухай» Хуулиин 18-дахы статьягай 3-дахы зүйлдэ (Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига дансанууд, 1997, № 20; Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 11 (30); 2004, № 12 (69); 2006, № 3 (84); 2008, № 3 (108); «Бурятия» һонин, 1997 оной октябриин 14; 2001 оной октябриин 6; 2004 оной декабриин 8; 2006 оной мартын 11; 2008 оной мартын 15) удаадахи хубилалтануудые оруулха:

1) гурбадахы дохол мүртэ «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха;

2) дүрбэдэхи дохол мүртэ «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха.

Статья 6

Буряад Республикын 1995 оной ноябриин 21-нэй 210-I дугаарай «Аяншалга тухай» Хуулига (Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига дансанууд, 1995, № 9 (20); 1998, № 25 936); Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 11 (30); 2002, № 3 (35); 2004, № 12 (69); 2006, № 6-7 (87-88); 2007, № 4-5 (97-98); 2008, № 6-7 (111-112); «Бурятия» һонин, 1995 оной декабриин 20; 1998 оной майн 13; 2001 оной октябриин 6; 2002 оной мартын 5; 2004 оной декабриин 8; 2006 оной мартын 8, июлиин 8; 2007 оной майн 19; 2008 оной июлиин 8) удаадахи хубилалтануудые оруулха:

1) 3-дахы статьягай 3-дахы зүйлдэ «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха;

2) 6-дахы статьягай 1-дэхи зүйлдэ «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха;

3) 7-дохи статьяда «байгаалиин» гэжэ үгэ хаһаха.

Статья 7

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 7
№ 806-IV

**«БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
ГҮРЭНЭЙ ЗАСАГАЙ АЛБАНАЙ
ТУШААЛНУУДАЙ РЕЕСТР
ТУХАЙ» БУРЯАД
РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИИ
ХАБСАРГАЛТАДА
ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА
ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

2006 оной сентябриин 22-ой № 1838-III «Буряад Республикын гүрэнэй засагай албанай тушаалнуудай реестр тухай» Буряад Республикын Хуулиин хабсаргалтада (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2006, № 8 – 9 (89 – 90); 2007, № 4 – 5 (97 – 98); 2008, № 6 – 7 (111 – 112); «Бурятия» һонин, 2006, сентябриин 26; 2007, майн 15, ноябриин 10; 2008, июлиин 8) иимэ хубилалтануудые оруулха:

«Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай албануудта, агентствэнүүдтэ ба бусад зургаануудта тушаалнуудай тоолбори» 5-дахы бүлэгэй 1-дэхи хуби бүлэгтэ тушаалнуудай гол бүлэгтэ иимэ мүрэй хойно:

«Буряад Республикын Гостехнадзорой Управлениин хүтэлбэрилэгшын орлогшо – Буряад Республикын Гостехнадзорой гүрэнэй ахамд инженерэй инспекторэй

орлогшо 05-1-2-017

мүр нэмэхэ:

Буряад Республикын эрхэтэнэй байдалай данса бүридхэлгын управлениин даргын орлогшо 05-1-2-017-1»

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 07
№ 809-IV

**«БУРЯАД РЕСПУБЛИКАДА
МУНИЦИПАЛЬНА АЛБАНАЙ
ТУШААЛНУУДАЙ РЕЕСТР
ТУХАЙ» БУРЯАД
РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИИ
ХАБСАРГАЛТАДА
ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА
ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

2007 оной сентябриин 7-ной № 2427-III «Буряад Республикада муниципальна албанай тушаалнуудай реестр тухай» Буряад Республикын Хуулиин хабсаргалтада (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 8 – 9 (101 – 102); № 10 – 11 (103 – 104); 2008, № 3 (108); «Бурятия» һонин, 2007, сентябриин 12, октябриин 10; 2008, мартын 7, мартын 12) иимэ хубилалтануудые оруулха:

1) нэгэдэхи хубида:

а) 1-дэхи хубиин нэрэ ииггэжэ найруулха:

«Хуби 1. 350 мянган хүнһөө олон хүн зонтой хотын тойрогто муниципальна албанай тушаалнууд»;

б) 2-дохи хубиин нэрэ ииггэжэ найруулха:

«Хуби 2. 350 мянган хүнһөө доошо хүн зонтой хотын тойрогто (муниципальна аймагуудта) муниципальна албанай тушаалнууд»;

2) хоёрдохи хубида:

а) хуби 1 ииггэжэ найруулха:

«Хуби 1. 350 мянган хүнһөө дээшэ хүн зонтой хотын тойрогто муниципальна албанай тушаалнууд

1. Депутадуудай советтэ муниципальна албанай тушаалнууд (хотын Советтэ) Муниципальна албанай дээдэ тушаалнууд

Албан газарай хүтэлбэрилэгшэ (хэрэгүүды эрхилэгшэ)

Хүтэлбэрилэгшын орлогшо

Муниципальна албанай гол тушаалнууд

Управлениин дарга

Управлениин даргын орлогшо

Таһагай дарга

Муниципальна албанай юрэнхы тушаалнууд

Таһагай даргын орлогшо

Зүбшэлэгшэ

Муниципальна албанай ахалагша тушаалнууд

Гол мэргэжэлтэн

Юрэнхы мэргэжэлтэн

Муниципальна албанай эхин шатын тушаалнууд

1-дэхи зэргын мэргэжэлтэн

2-дохи зэргын мэргэжэлтэн

2. Гүйсэдхэлгын-мэдэн захиралгын зургаанда муниципальна албанай тушаалнууд

Муниципальна албанай дээдэ тушаалнууд

Захиргаанай хүтэлбэрилэгшэ *

Захиргаанай хүтэлбэрилэгшын нэгэдэхи орлогшо (хотын тойрогой толгойлогшын) ***

Захиргаанай хүтэлбэрилэгшын орлогшо (хотын тойрогой толгойлогшын) ***

Албан газарай хүтэлбэрилэгшэ (хэрэгүүды эрхилэгшэ) ***

Захиргаанай нотаг дэбисхэрэй зургаанай хүтэлбэрилэгшэ ***

Хорооной түрүүлэгшэ

Захиргаанай нотаг дэбисхэрэй зургаанай хүтэлбэрилэгшын орлогшо

Муниципальна албанай гол тушаалнууд

Управлениин дарга

Хорооной түрүүлэгшын орлогшо

Управлениин даргын орлогшо

Хороондо управлениин дарга

Таһагай дарга

Хороондо управлениин даргын орлогшо

Муниципальна албанай юрэнхы тушаалнууд

Таһагай даргын орлогшо

Управленидэ таһагай дарга

Управленидэ таһагай даргын орлогшо

Зүбшэлэгшэ

Муниципальна албанай ахалагша тушаалнууд

Ахалагша мэргэжэлтэн

Юрэнхы мэргэжэлтэн

Муниципальна албанай эхин шатын тушаалнууд

1-дэхи зэргын мэргэжэлтэн

2-дохи зэргын мэргэжэлтэн

3. Нютагай өөһэдн хүтэлбэрин бусад зургаануудта муниципальна албанай тушаалнууд **

Муниципальна албанай дээдэ тушаалнууд

Хиналтын зургаанай хүтэлбэрилэгшэ (түрүүлэгшэ) *

Хүтэлбэрилэгшэ

Хиналтын зургаанай хүтэлбэрилэгшын (түрүүлэгшын) орлогшо *

Хүтэлбэрилэгшын орлогшо

Муниципальна албанай гол тушаалнууд

Управлениин дарга

Управлениин даргын орлогшо

Таһагай дарга

Хиналтын зургаанай инспектор (аудитор) *

Муниципальна албанай юрэнхы тушаалнууд

Таһагай даргын орлогшо

Зүбшэлэгшэ

Муниципальна албанай ахалагша тушаалнууд

Гол мэргэжэлтэн

Юрэнхы мэргэжэлтэн

Муниципальна албанай эхин шатын тушаалнууд

1-дэхи зэргын мэргэжэлтэн

2-дохи шатын мэргэжэлтэн

4. Хотын тойрогто һунгуулиин комиссида муниципальна албанай тушаалнууд

Муниципальна албанай юрэнхы тушаалнууд

Пунгуулиин комиссин албан газарай зүбшэлэгшэ

Муниципальна албанай ахалагша тушаалнууд

Гол мэргэжэлтэн

Юрэнхы мэргэжэлтэн

Муниципальна албанай эхин шатын тушаалнууд

1-дэхи шатын тушаалнууд

2-дохи шатын тушаалнууд”;

б) 2-дохи шатын нэрэ ииггэжэ найруулха:

«Хуби 2. 40 мянганһаа 350 мянган хүн болотор хүн зонтой хотын тойрогто (муниципальна аймагуудта) муниципальна албанай тушаалнууд

Муниципальна албанай дээдэ тушаалнууд

Албан газарай хүтэлбэрилэгшэ (хэрэгүүды эрхилэгшэ)

Хүтэлбэрилэгшын орлогшо

Муниципальна албанай гол тушаалнууд

Управлениин дарга

Управлениин даргын орлогшо

Таһагай дарга

Муниципальна албанай юрэнхы тушаалнууд

Таһагай даргын орлогшо

Зүбшэлэгшэ

Муниципальна албанай ахалагша тушаалнууд

Гол мэргэжэлтэн

Юрэнхы мэргэжэлтэн

Муниципальна албанай эхин шатын тушаалнууд

1-дэхи шатын тушаалнууд

2-дохи шатын тушаалнууд”;

б) 2-дохи шатын нэрэ ииггэжэ найруулха:

«Хуби 2. 40 мянганһаа 350 мянган хүн болотор хүн зонтой хотын тойрогто (муниципальна аймагуудта) муниципальна албанай тушаалнууд

Муниципальна албанай дээдэ тушаалнууд

Албан газарай хүтэлбэрилэгшэ (хэрэгүүды эрхилэгшэ)

Хүтэлбэрилэгшын орлогшо

Муниципальна албанай гол тушаалнууд

Управлениин дарга

Управлениин даргын орлогшо

хэмжээнд, тэндэ халабрида (налбаринуудта) ажал талаар харилсаануудыг гуримшуулгын үндээн тогтоогдодог;

нотаг дэбисхэрэй хэмжээнд, тэндэ Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай ажал талаар харилсаануудыг гуримшуулгын үндээн тогтоогдодог;

тус газарай хэмжээнд, тэндэ ажал талаар хүдэлмэрлэгшэдэй ба ажал олгогшодой уялганууд тогтоогдодог.

Статья 4. Буряад Республикада социально-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын талаар комиссинууд

1. Тус Хуулин 3 статьяда тодорхойлогдоһон социальна хоршоо нүхэрлэлэй бүхы хэмжээнүүдтэ социальна хоршоо нүхэрлэлэй эрхэ түлөөлэгшэнүүдтэй талануудай түлөөлэгшэнүүдтэй социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын комиссинууд байгуулагдадаг.

2. Буряад Республикада социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын талаар байнга хүдэлдэг республикын гарбан талын комисси байгуулагдадаг, тэрэнэй ажал ябуулга Буряад Республикын хуулин ёһоор бэелүүлэгдэдэг.

3. Нотаг можын (республикын) ба нотаг дэбисхэрэй хэмжээнүүдтэ социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын халбарин (налбаринууд хоорондын) комиссинууд байгуулагдажа болодог, тэдэнэй ажал ябуулгануудай гурим ажалай хууляар тодорхойлогдодог.

4. Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудта социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын тус нотаг дэбисхэрэй комиссинууд байгуулагдажа болодог.

5. Тус газарай хэмжээнд коллективуудай хэлсээ хэлгэ, коллективэй хэрээ хэлсээнэй проект бэлдэлгэ ба коллективэй хэлсээ баталалга эрхилхын тула комиссинуудыг байгуулжа болодог.

Статья 5. Нотаг дэбисхэрнүүдэй комиссинуудай бүридэл ба хуули ёһоной үндээн

Нотаг дэбисхэрэй комисси нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай, мэргэжлэй холбоонуудай болон тэдэнэй нэгэдэлнүүдэй нотаг дэбисхэрнүүдэй эмхнүүдэй ба ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлнүүдэй (саашаада - нотаг дэбисхэрэй комиссинууд) түлөөлэгшэдөө бүридэдэг.

Нотаг дэбисхэрэй комисси Россин Федерацин Конституциин, Россин Федерацин федеральна хуулинуудай, бусад хуулиа шийдхэбэрнүүдэй, Буряад Республикын Конституциин, Буряад Республикын бусад хуулиа шийдхэбэрнүүдэй, мүн баһа муниципальна байгууламжануудай түлөөлэгшэдтэ зургаануудай баталһан нотаг дэбисхэрнүүдэй комиссинууд тухай дүримүүдэй ёһоор өөрын ажал ябуулга бэелүүлдэг.

Статья 6. Нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай ёһо заршамууд ба бүридүүлгын гурим

Нотаг дэбисхэрэй комисси нотагай комиссинууд ажал ябуулгада нотагай комиссинуудай талануудай түлөөлэгшэдэй һайн дураараа хабаадаха, талануудай адли ба тэгшээрхэтэй, тэдэнэй эрхэ түлөөлэгшэдэй, нотаг дэбисхэрэй комиссинуудта өөһэдэн түлөөлэгшэдэй нэрэнүүдыг тодорхойлодоо, нотагай комиссинуудай талануудай өөһэдөө мэдэхэ ба дулдыдалгүй байха үндээн дээрэ бүрилдүүлэгдэдэг.

Нотагай комиссиин талануудай түлөөлэгшэд нотагай комиссиин гэшүүд болодог. Нотагай комиссиин таланууд бүхэнһөө нотагай комиссиин гэшүүдэй тоо адли байдаг ба 6 хүнһөө дээшэ байдаггүй.

Нотагай комиссида талануудай түлөөлэгшэдыг нэлгэлгэ түлөөлэгшэдэй бүридэлэй 25 процент шэнэлэлгэтэйгээр дүрбэн жэлдэ нэгэнһээ олон дахин бэшэ бэелүүлэгдэдэг.

Нотагай комиссида нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин, ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлнүүдэй ба мэргэжлэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлнүүдэй түлөөлэгшэдыг нэлгэлгэ мүн баһа тэдэнэй тушаалһаа орхилһон (болноулга, ажалай хэлсээ болноулга, ондоо ажалда, тушаалда оролго, эрхэ түлөөлэгшэнүүдэй болзорой дууһаада болон бусад), нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаанай, ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлэй ба мэргэжлэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлнүүдэй нэлгэлгэ, үгы гэбэл, нэрэгүй болголгодо бэелүүлэгдэдэг.

Нотагай комиссида мэргэжлэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлнүүдэй түлөөлэгшэдыг ба тэдэнэй нэгэдэлнүүдэй ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлнүүдэй түлөөлэгшэдыг баталалга ба нэлгэлгэ тус нэгэдэлнүүдэй зургаануудай шийдхэбэрээр бэелүүлэгдэдэг.

Нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай түлөөлэгшэдыг баталалга ба нэлгэлгэ нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин тус зургаануудай шийдхэбэрээр бэелүүлэгдэдэг.

Статья 7. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин зорилгонууд

Нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай гол зорилгонууд гэбэл:

нотаг дэбисхэрэй хэлсээнүүдэй проект бэлдэлгын ба баталалгын талаар ажалладай хэлсээнүүдыг хэлгэ;

нотаг дэбисхэрэй хэлсээнүүдыг дүүргэлгын үедэ бии болоһон нотаг дэбисхэрэй комиссиин талануудай үүсхэлээр асуудалнуудыг хаража үзэлгэ;

нотаг дэбисхэрэй хэлсээнүүдыг дүүргэлгын хойноһоо хиналта бэлүүлгэ, тэрэниг дүүргэлгын үедэ бии болоһон зүрилдөөнүүдыг шийдхэлгэ, мүн баһа хэлсэгдэнгүй үлэһэн асуудалнуудыг шийдхэлгэ;

Нотаг дэбисхэрэй комиссиин ондоо зорилгонууд нотаг дэбисхэрэй комиссинууд тухай дүримөөр тодорхойлогдодог.

Статья 8. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин гол эрхэнүүд

Нотаг дэбисхэрэй комисси эрхэтэй гэбэл:

нотаг дэбисхэрэй хэлсээ бэлдэхэдэ, бэлдүүлхэдэ ба нотаг дэбисхэрэй комиссиин шийдхэбэрнүүдыг дүүргэлгэдэ нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай талануудай сонирхолнуудыг зүбшэн тааруулжа;

республикын гурбан талын комисситай, социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгын талаар халбарин комиссинуудтай, социальна бусад хоршоо нүхэрлэлнүүдэй эмхнүүдтэй ажалладай хэлсээнүүдыг хэлгын ба нотаг дэбисхэрэй хэлсээнэй проект бэлдэлгэдэ хоорондын харилсаа бэелүүлжэ;

өөһэдэн шийдхэбэрнүүдыг дүүргэлгын хйноһоо хиналта бэлүүлжэ;

нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүд болодоггүй ондоо эмхнүүдэй түлөөлэгшэдыг өөһэдэн ажал ябуулгада хабаадахынь уриха, шэнжэлэгшэдыг, эрдэмтэдыг ба мэргэжлэтэдыг хабаадуулгатайгаар ажалай бүлэгүүдыг байгуулжа;

нотаг дэбисхэрэй хэлсээнэй проект бэлдэлгын ба баталалгын гуримыг хуулин ёһоор тодорхойлох;

нотаг дэбисхэрэй комисси тухай дүримдэ хараалагдаһан бусад эрхэ бэелүүлжэ.

Нотаг дэбисхэрэй комисси нотаг дэбисхэрэй комиссиин доторой дүрим бэлдэдэг ба баталдаг.

Статья 9. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин шийдхэбэрнүүдыг абалгын гурим

Таланууд бүхэнһөө хахад гэшүүдэй байхада, нотаг дэбисхэрэй комиссиин зүблөөн эрхэ түлөөлэгшэдтэй гэжэ тоологдог.

Нотаг дэбисхэрэй комиссиин шийдхэбэри нотаг дэбисхэрэй бүхы гурбан талын тэрэнэй түлөө дуугаа үгэхэдэ абтаһан гэжэ тоологдог.

Нотаг дэбисхэрэй комиссиин тала бүхэнэй шийдхэбэри абалгын гурим нотаг дэбисхэрэй комиссиин доторой дүримөөр тодорхойлогдодог.

Абтаһан шийдхэбэри зүбшөөнгүй байһан нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүд нотаг дэбисхэрэй комиссиин зүблөөнэй протоколдо тэдэнэй онсо һанамжа оруулхынь баадхаа эрхэтэй.

Статья 10. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ

1. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ муниципальна байгууламжын толгойлошго томилдог. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүн болодоггүй.

2. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ:

1) нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажал ябуулга эмхидэг, тэрэнэй зүблөөнүүдыг хүтэлдэг;

2) ажалай бүлэгүүдэй бүридэлыг баталдаг;

3) талануудай үзэл ханаа зүбшэн хэлсэлгэдэ туһа үзүүлгэ;

4) нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажалай түсбүүдтэ ба шийдхэбэрнүүдтэ гараа табидаг;

5) нотаг дэбисхэрэй комисси тухай дүримэй ёһоор өөрын ажал ябуулга бэелүүлдэг нотаг дэбисхэрэй комиссиин секретариат хүтэлдэг;

6) нотаг дэбисхэрэй комиссиин дурадхалнуудыг бэлдэхэ зорилгоор баталагдаха болон баталагдаһан хэлсээнүүд ба ажалладай хэлсээнүүд тухай мэдээсэл нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудһаа эридэг;

7) нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай ажалда хабаадахынь тулада нотаг

дэбисхэрэй комиссиин гэшүүд болодоггүй муниципальна байгууламжануудай, ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлнүүдэй ба мэргэжлэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлнүүдэй түлөөлэгшэдыг, мүн баһа эрдэмтэдыг ба мэргэжлэтэдыг, ондоо эмхнүүдэй түлөөлэгшэдыг уридаг;

8) нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудтай, ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлнүүдтэй ба мэргэжлэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлнүүдтэй хэлсээнэй ёһоор тус зургаануудай ба нэгэдэлнүүдэй үнгергэхэ социальна-ажалай харилсаануудыг гуримшуулгатай холбоотой асуудалнуудай хаража үзэгдэхэ зүблөөнүүдтэ хабаадахын тула нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүдыг эльгэдэг;

9) шууд шийдхэбэрнүүдыг абаха хэрэгтэй асуудалнуудаар талануудай залан хүтэлэгшэдтэй нотаг дэбисхэрэй комиссиин зүблөөнүүдэй хоорондохи үедэ өөрын эрхэ түлөөлэгшэнүүд соо зүбшэн хэлсэлгэнүүдыг үнгергэдэг;

10) социальна-ажалай харилсаанай асуудалнуудаар нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай абадаг хэмжээнүүд тухай нотаг дэбисхэрэй комиссида мэдээсэдэг;

11) нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажал ябуулга тухай нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдыг мэдээсэдэг.

3. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ талануудай ажал ябуулгада оролсодоггүй ба дуу үгэлгэдэ хабаададаггүй.

Статья 11. Нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай талануудай залан хүтэлэгшэ

1. Нотаг дэбисхэрэй комиссинуудай таланууд бүхэнэй ажал ябуулгыг нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүн болодог талын залан хүтэлэгшэ эмхидхэдэг.

2. Нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин гүйсэхэдыг зургаанай түлөөлдэг талын залан хүтэлэгшэ муниципальна байгууламжын толгойлошго томилдог.

3. Ажал олгогшодой нотагай нэгэдэлыг ба мэргэжлэтэй холбоонуудай нотагай нэгэдэлыг түлөөлдэг талануудай залан хүтэлэгшэд тус таланууд хунгадаг (томилдог).

4. Таланууд бүхэнэй залан хүтэлэгшэд тэдэнэй даабаряар нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэдэ нотаг дэбисхэрэй комиссиин ээлжэтэ бэшэ зүблөө үнгергэхэ тухай дурадхал орулдаг. Тиймэ ушарта нотаг дэбисхэрэй комиссиин залан хүтэлэгшэ тус дурадхалыг ороһон үдэрһөө хоёр долоон хоногой туршада гү, али талануудтай хэлсэн тааруулһан болзорто нотаг дэбисхэрэй комиссиин зүблөө зарлаха уялгатай.

5. Таланууд бүхэнэй залан хүтэлэгшэ нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажалда хабаадахын тула шэнжэлэгшэдыг, эрдэмтэдыг ба нотаг дэбисхэрэй комиссиин гэшүүн болодоггүй мэргэжлэтэдыг уриха эрхэтэй.

Статья 12. Нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажал ябуулга хангалга

Нотаг дэбисхэрэй комиссиин ажал ябуулгын эд хэрэгсэлэй-техникын ба эмхидхэлэй хангалгыг нотаг дэбисхэрэй комиссинууд тухай дүримдэ тодорхойлогдоһон гуримда бэелүүлэгдэдэг.

Статья 13. Палбарин (налбаринууд хоорондын) хэрээ хэлсээнэ оролгын гурим

1. ажалай талаар гүрэнэй политика ба хуули ёһоной гуримшуулга бэлдэлгын талаар үүргэ бэелүүлдэг Буряад Республикын гүйсэхэдыг засагай зургаанай гү, али Буряад Республикада нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаанай хүтэлбэрилэгшэ талануудай хэрээ хэлсээнэй дурадхалаар тус халбарин (налбаринууд хоорондын), нотаг дэбисхэрэй хэрээ хэлсээнэй толилогдоһоной удаа тус хэрээ хэлсээ баталалгада хабаадаггүй ажал олгогшодто тэрэндэ оролсохынь дурадхаха эрхэтэй.

2. Хэрбээ тус халбарид ажал ябуулга бэелүүлдэг ажал олгогшод, хэрээ хэлсээнэ орохо тухай дурадхалай албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө 30 үдэрэй туршада хэрээ хэлсээнэ орохо тухай дурадхал эльгэһэн зургаанда тэрэндэ оролгодо бэшгээр шалтагаантай арсалта үзүүлэггүй байгаа һань, тус дурадхалай албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө тэдэ ажал олгогшодто хэрээ хэлсээн тараагдаа гэжэ тоологдог. Заагдаһан арсалта тус ажал олгогшод ажалладай нэгэдүүлһэн профсоюзай эмхин эхин шатын хунгададаг зургаантай ажал олгогшын зүбшэлгэтэй протокол хабсаргагдаһан байдаг.

3. Хэрбээ ажал олгогшын хэрээ хэлсээнэ орохо арсаа һань, хэрээ хэлсээнэ орохо тухай дурадхал эльгэһэн зургаанай

хүтэлбэрилэгшэ тэрэ ажал олгогшын түлөөлэгшыг ба профсоюзай эмхин эхин шатын хунгададаг зургаанай түлөөлэгшыг хэрээ хэлсээнэй талануудай түлөөлэгшэдэй хабаадалгатайгаар хэлсэхынь ба шийдхэбэри гаргахынь уриха эрхэтэй. Ажал олгогшодой түлөөлэгшэд, ажалладай түлөөлэгшэд ба хэрээ хэлсээнэй талануудай түлөөлэгшэд тус зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаха уялгатай.

Статья 14. Ажалладай хэрээ хэлсээнүүдыг дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалга

1. Ажалладай хэрээ хэлсээнүүд федеральна хуулида тогтоогдоһон болзорто дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалгада ажал олгогшод, ажал олгогшын (ажал олгогшодой) түлөөлэгшэ эльгэдэг.

2. Республикын, нотаг дэбисхэрэй хэмжээндэ баталагдаһан халбарин (налбаринууд хоорондын) хэрээ хэлсээнүүдыг дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалгыг ажал талаар гүрэнэй политика бэлдэлгын ба хуули ёһоной гуримшуулгын талаар үүргэ дүүргэдэг Буряад Республикын гүйсэхэдыг засагай зургаан бэелүүлдэг.

Дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалгада эльгэгдэдэг хэрээ хэлсээнүүдтэй нэгэ доро үзүүлэгдэдэг гэбэл:

1) хэрээ хэлсээнэ таарагдадаг эмхнүүдэй тоолбори, ба тус эмхнүүдэй ажалладай тоо тухай мэдээсэл;

2) хэрээ хэлсээнэй проект бэлдэхэ ба баталах талаар ажалладай зүбшэн хэлсэлгэнүүдыг эрхилэхэ талаар талануудай түлөөлэгшэдтэ хэрэгтэй эрхэ түлөөлэгшэнүүдыг даалгаһан нотагай шанартай шийдхэбэри;

3) ханал нийлээгүй тухай протокол, ажалладай зүбшэн хэлсэлгэдэ зарим асуудалнуудаар ханал нийлэһэн шийдхэбэрин абтаагүй байхада.

3. Ажалладай хэрээ хэлсээнүүдыг дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалга ажалай хуулин ба тус Хуулин ёһоор Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нотагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаанууд бэелүүлдэг.

Дуулгаһан бэшгээр бүридхэлдэ абалгада эльгэгдэдэг ажалладай хэрээ хэлсээнэй хамта нэгэ доро үзүүлэгдэдэг:

1) ажалладай хэрээ хэлсээнэй проект ба тэрэнэй тобшолол бэлдэхэ талаар ажалладай зүбшэн хэлсэлгэ хэлгэдэ ажалладай түлөөлэгшэдыг баталах тухай эмхин ажалладай ниитын суглаанай (хуралай) протоколһоо буулгабар;

2) тус эмхнүүдэй ажалладай тоо тухай мэдээсэл;

3) хэрбээ ажалладай хэлсэлгын үедэ зарим асуудалнуудаар ханал нийлэһэн шийдхэбэрин абтаагүй байгаа һань, ханал нийлээгүй байһан протокол.

Статья 15. Тус Хуулин хүсэндөө оролго

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.
Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 08
№ 820-IV

«РЕСПУБЛИКЫН ТУСХАЙ ПРОГРАММАНУУД ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН 2 ба 3-дахи СТАТЬЯНУУДА ТА ХУБИЛАЛТАНУУДЫГ ОРУУЛХА ТУХАЙ

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-да
баталан абтаа*

Статья 1
2007 оной декабриин 27-ной 60-IV дугаарай «Республикын тусхай программанууд тухай» Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулиа шийдхэбэрнүүдэй суглуулбары, 2007, № 12 (105); «Бурятия» газет, 2007, декабриин 29) нимэ хубилалтануудыг оруулжа:

1) 2-дох статьягай 3-дахи зүйлдэ «(5 жэлһээ дээшэ үргэлжэлһэн)» гэһэн үгэнүүдыг хаһаха;

2) 3-дахи статьягай 5 ба 6-дахи зүйлнүүдыг хүсөө буураа гэжэ тоолохо.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 8
№ 823-IV

**«ЭРДЭМ НУРАЛСАЛ ТУХАЙ»
БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИЙН 36-ДАХИ
СТАТЬЯДА ХУБИЛАЛТА
ОРУУЛХА ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

Буряад Республикын 1993 оной июниин 2-ой 338-XII дугаарай «Эрдэм нуралсал тухай» Хуулийн 36-дахи статьягай 1-дэхи зүйлдэ (Буряад Республикын Верховно Соведэй Хуулига дансанууд, 1993, № 8; Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига дансанууд, 1996, № 16 (27); Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 4-5 (23-24); 2003, № 9 (54); 2004, № 12 (69); 2006, № 4-5 (85-86); № 6-7 (87-88); 2007, № 3 (96); № 4-5 (97-98); № 6-7 (99-100); № 8-9 (101-102); 2008, № 4-5 (109-110), хуби 1, № 6-7 (111-112); «Бурятия» нонин, 1996 оной декабриин 30; 2001 оной мартын 20; 2003 оной октябриин 4; 2004 оной декабриин 8, декабриин 29; 2006 оной майн 11, июлиин 11; 2007 оной мартын 10, майн 19, июлиин 7, сентябриин 12, октябриин 10, декабриин 29; 2008 оной майн 13, майн 31, июлиин 8) хубилалта оруулхадаа, нимэ удхатай 4.1-дэхи хуби зүйл нэмэхэ:

«4.1. федеральна гүрэнэй нуралсалай хэб эрилтэнүүдэй үндэһөөр гол нуралсалай жэшээтэ программануудыс тэдэнэй шата болон шэглэл хараада абалгатайгаар бэлдэлгэдэ хабаадалга;».

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо арба хоноод хүсэндөө орохо.
**Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 8
№ 826-IV

**«БУРЯД РЕСПУБЛИКАДА
ОЛОН ХҮҮГЭДТЭЙ ГЭР
БҮЛЭНҮҮДЫЕ СОЦИАЛНА
ТАЛААА ДЭМЖЭЛГЫН
ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ» БУРЯД
РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИЙН 6-ДАХИ СТАТЬЯДА
ХУБИЛАЛТА ОРУУЛХА ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

Буряад Республикын 2006 оной июлиин 6-най 1810-III дугаарай «Буряад Республикада олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдыс социальна талааа дэмжэлгын хэмжээнүүд тухай» Хуулийн 6-дахи статьягай 1.1-дэхи хубийн нэгэдэхи дохол мүртэ (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2006, 6-7 (87-88); 2008, № 8-10 (113-115); «Бурятия» нонин, 2006 оной июлиин 8; 2008 оной октябриин 14) хубилалта оруулхадаа, «Буряад Республикын Правительствын түлөөлһэн Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай зургаанаар тогтоогдодог» гэһэн үгэиүүдыс «федеральна хууляар тогтоогдодог» гэһэн үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо арба хоноод хүсэндөө орохо.
**Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 8
№ 829-IV

**«НОМОЙ САН ТУХАЙ»
БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИДА
ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ
ОРУУЛХА ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

1996 оной сентябриин 24-нэй № 366-I “Номой сан тухай” Буряад Республикын Хуулига (Буряад Республикын Арадай Хуралай хуулига дансанууд, 1996, № 15; Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2002, № 13 (45); 2004, № 12 (69); 2007, № 10-11 (103-104); “Бурятия” сонин, 1996, октябриин 22; 2003, январин 5; 2004, декабриин 8; 2007, октябриин 10) нимэ хубилалтануудыс оруулха гээбэл:

1) 7 статьягай 1-дэхи хубида “номой сан

ашаглалгын гуримуудаар,” үгэнүүдэй хойно “эрхэтэнэй хууляар” үгэнүүдыс нэмэхэ;

2) 16 статьяда:
а) хоёрдохи хубийн хоёрдохи абзацта “түлбэригүй” үгэ хаһаха.
б) нимэ удхатай гурбадахи ба дүрбэдэхи хубинуудыс нэмэхэ:

“Гүрэнэй номой сан номой сангай жасаһаа документнүүдэй бүрин бүтэниис ба хэрэглэгшэдэй хүртээс хангаха зорилгоор хэһэгүүдэй электрон түхэлнүүдыснь хэдэг гээбэл:

хуушан, элэһэн, муудаһан, гэмтэһэн документнүүдэй;
хэрэглэгшэдтэ үгэхэдэ үгы болохо, муудаха гү, али усадхагдажа болохо ори ганса ба (али) хоморой документнүүдэй, гар бэшгүүдэй;

машинын уншажа шадаха юумэн дээрэ бэшгэдэһэн ба ашаглаһын тула техникын хэрэгсэлгүй документнүүдэй;
эрдэмэй ба нуралсалай удхатай документнүүдэй.

Юоун ухаанай хамгаалалтатай үрэ дүн харуулһан электрон түхэлэй документнүүдэй хэһэгүүдыс хэлгэ ба үзүүлгэ Россин Федерациин Эрхэтэнэй колледжо хараалагдаһан гуримаар ба эрхэ нүхэсэлдэбэлүүлгэдэг.”;
3) 22 статьягай хоёрдохи хубида “түлбэригүй” үгэ хаһаха.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.
**Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 08
№ 832-IV

**«БЭЕЫН ТАМИР БА
СПОРТ ТУХАЙ»
БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИЙН ХАБСАРГАЛТАДА
ХУБИЛАЛТА ОРУУЛХА ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

1996 оной феврилиин 1-нэй № 250-I “Бэеын тамир ба спорт тухай” Буряад Республикын Хуулийн хабсаргалтада (Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига дансанууд, 1996, № 10 (21); Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 4-5 (23-24); 2006, № 8-9 (89-90); № 12 (93); 2007, № 3 (96); № 10-11 (103-104); 2008, № 6-7 (111-112); “Бурятия” сонин, 1996, мартын 10, октябриин 10; 2008, июлиин 8) хубилалтануудыс оруулхадаа, “Паралимпийн гү, али Сурдоолимпийн” үгэнүүдыс “Паралимпийн гү, али Сурдимпийн” үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.
**Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 08
№ 835-IV

**«МУНИЦИПАЛЬНА
ГУРИМШУУЛГЫН ХУУЛИТА
ШИИДХЭБЭРИНҮҮДЭЙ
РЕСПУБЛИКЫН РЕГИСТР
ЭМХИДХЭХЭ БА ЭРХИЛЭН
ХҮТЭЛХЭ ТУХАЙ»
БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН
ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ
ОРУУЛХА ТУХАЙ**

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

«Муниципальна гуримшуулгын хуулига шийдхэбэринүүдэй республикын регистр эмхидхэхэ ба эрхилэн хүтэлхэ тухай» 2008 оной октябриин 13-най 470-IV дугаарай Буряад Республикын Хуулига (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2008, № 8-10 (113-115); «Бурятия» газет, 2008, октябриин 14) удааахи хубилалтануудыс оруулха гээбэл:

1) 2-дохи статьягай 3-дахи хуби ингэжэ найруулха:

«3. Регистртэ оруулагдаха ёһотой муниципальна гуримшуулгын хуулига шийдхэбэринүүд тухай нэмэлтэ мэдээнүүд гээбэл:

1) муниципальна гуримшуулгын хуулига шийдхэбэринүүдэй регистр эрхилэн хүтэлхэ талаар Буряад Республикын Президентын

түлөөлэгтэй Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэхи зургаанай сэгнэн шэнжэлһэн тобшололнууд;

2) муниципальна гуримшуулгын хуулига шийдхэбэринүүдэй талаар абтаһан прокуророй хандалгануудай шийдхэбэринүүд (үзүүлэлтэ, буруушаалга болон сүүдтэ хандалганууд);

3) юрэнхы хуули шүүлгын федеральна сүүдүүдэй шийдхэбэринүүд, тогтоолнууд ба тодорхойлолтоннууд;

4) федеральна хүндэлэн шүүлгын сүүдүүдэй шийдхэбэринүүд, тогтоолнууд ба тодорхойлолтоннууд;

5) Буряад Республикын Конституциин муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй зохиолдол шалгаха тухай хэрэгүүдээр Буряад Республикын Конституционно Сүүдэй тогтоолнууд ба тодорхойлолтоннууд;

6) дэлгүүртэ онсо байдалда эсэргүү зургаануудай заабаринууд;

7) федеральна хуулиин гү, али Буряад Республикын хуулиин үндэһэн дээрэ дамжуулагдаһан гүрэнэй зарим тэды эрхэ түлөөлэгэнүүдыс нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай бээлүүлхыс гуримшуулһан хуулиин муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй хүсэ болуулха гү, али зогсоохо тухай гүрэнэй засагай зургаануудай шийдхэбэринүүд;

8) прокуратурын зургаануудһаа, Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудһаа, гүрэнэй бусад зургаануудһаа ба нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудһаа ороһон бэшэгүүд, бусад мэдээсэл;»

2) 4, 5, 6 ба 7-дохи статьянуудыс ингэжэ найруулха:

«Статья 4. Регистр эмхидхэлгэ ба эрхилэн хүтэлгэ»

1. Регистр хадаа муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй федеральна регистрэй бүридэлдэ ородог, мүн тиихэдэ республикын гүрэнэй мэдээсэлэй нөөсэ болодог.

2. Регистр эмхидхэлгыс ба эрхилэн хүтэллгыс түлөөлэгтэ зургаанууд бээлүүлдэг.

3. Тэрэндэ тус Хуулийн 2-дохи статьяда заагдаһан муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүд ба мэдээнүүд оруулагдадаг.

4. Федеральна хуулиин ёһоор түр хэлэн дээрэ электрон оньһоной түхэлөөр федеральна муниципальна регистр эрхилэлгын автоматжуулһан гурим хэрэглэгтэйгээр ба саарһан дээрэ эрхилэн хүтэлгэдэг.

5. Регистр хүтэлгэдэ юун ороноб гээбэл: муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэриис хуулиин түхэлдэ оруулга; муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэрийн уялгата мэдээнүүдыс оруулга ба бүридхэлдэ абалгын дугаар бин болгог; муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэрийн хэрэг бүридүүлгэ;

муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй бэшэгыс электрон оньһоной түхэлдэ оруулга;

муниципальна шийдхэбэриис хуулиин талаар шэнжэлгэ ба тэрэнэй дүнгүүд тухай мэдээнүүдыс Регистртэ оруулга; нэмэлтэ мэдээнүүдыс болбосоруулга, ба бэшэлгыснь электрон оньһоной түхэлдэ оруулга;

Регистрэй баримтануудыс хэрэгтэй түхэлдэ барилга;

Регистрэй баримтануудай согсолборин ба федеральна регистрэй мэдээсэлэй нөөсөнүүдээр андалдалга.

6. Регистр бүридүүлгын гуримыс Буряад Республикын Правительство баталдаг.

Статья 5. Регистр хүтэлхэ талаар түлөөлэгтэй зургаанай нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудтай харилсалга

1. Регистр бүридүүлгыс ба хүтэллгыс хангаха зорилгоор нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанууд ба тушаалта нюрунууд хангадаг гээбэл:

Регистртэ оруулагдаха ёһотой мэдээнүүдэй гүйсэд дүүрэн ба үнэниис;

Регистртэ тус Хуулийн 2-дохи статьягай зохиолдуулан оруулагдаха ёһотой, 2009 оной январин 1 болотор абтаһан ба Регистртэ оруулха үсэд хүсэндөө байһан муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй ба бусад мэдээнүүдэй буулгабари түлөөлэгтэ зургаанда эльгээлтэ;

хара бүри, байгша харын 5 болотор, тус Хуулийн 2-дохи статьягай зохиолдуулан Регистртэ оруулагдаха ёһотой муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй ба бусад мэдээнүүдэй буулгабари түлөөлэгтэ зургаанда эльгээлтэ. Муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй бэшэгүүд саарһан дээрэ ба электрон түхэлэй оньһон дээрэ эльгээлдэг, нэмэлтэ мэдээнүүд саарһан дээрэ үгтэдэг.

2. Тус статьягаар тогтоогдоһон тус Хуулийн 2-дохи статьягай зохиолдуулан Регистртэ оруулагдаха ёһотой муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй ба бусад мэдээнүүдэй буулгабари үзүүлэгын болзор 2009 оной январин 1 болотор абтаһан муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдтэ тарадаггүй.

Статья 6. Регистртэ оруулагдаһан муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй Россин Федерациин Конституцида, федеральна хуулинуудта, Буряад Республикын Конституцида, Буряад Республикын хуули ёһонуудта, муниципальна байгууламжануудай уставуудта зохилодохыс хангалга

1. Муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй Россин Федерациин Конституцида, федеральна хуулинуудта, Буряад Республикын Конституцида, Буряад Республикын хуули ёһонуудта, муниципальна байгууламжануудай уставуудта зохилодохыс хангаха зорилгоор Регистр хүтэлхэ талаар түлөөлэгтэй зургаан хуулиин талаар сэгнэн шэнжэлгэ хэдэг.

Муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй хуулиин талаар сэгнэлгэ хэдэг гурим Буряад Республикын Правительство баталдаг.

2. Муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдтэ Россин Федерациин Конституцида, федеральна хуулинуудта, Буряад Республикын Конституцида, Буряад Республикын хуули ёһонуудта, муниципальна байгууламжануудай уставуудта зүрюю дүримүүдэй элирүүлгэдэхэдэ Регистр хүтэлхэ талаар түлөөлэгтэй зургаанай хуулига шэнжэллгын тобшолол муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэри абтаһан нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанда, тушаалта нюурта хаража үзэхын ба хэмжээ абакын тула эльгээлдэг.

3. Нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаан, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн тушаалта нюур юридическэ шэнжэллгын тобшололой абтаһан үдэрһөө 20 үдэрэй туршда тэрэниис хаража үзэлгэ ба хазагайрлануудыс зайлуулга, үгы гээбэл, Регистр хүтэлдэг зургаанда үндэхэлэлтэй буруушаалга бэшгээр эльгээлтэ хангадаг.

4. Юридическэ шэнжэллгын тобшололдо нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн тушаалта нюрунуудай буруушаалга Регистр хүтэлхэ талаар зургаан ороһон саһаань 15 хоногой туршда хаража үзэдэг.

5. Тус статьягай 3-дахи хубаар хараалдаһан болзор соо элирүүлгэдэһэн хазагайрлануудыс зайлуулха талаар хэмжээ абаагүй ушарта Регистр хүтэлхэ талаар түлөөлэгтэй зургаан нимэ шийдхэбэринүүдыс абадаг:

муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэри абтаһан нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаанай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн тушаалта нюурай буруушаалга хараада абтаһан шэнэ тобшолол бэлдэхэ тухай;

прокуратурын зургаануудта хандалга тухай;

муниципальна хуулига шийдхэбэрийн федеральна хуулига ба (али) Буряад Республикын хуули ёһодо зүрюю гэжэ тоолохо тухай сүүдтэ мэдүүлгэ бариха тухай Буряад Республикын Президентдэ ба (али) Буряад Республикын Правительствата бэлдэхэ тухай.

Статья 7. Регистрэй мэдээнүүдыс муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдэй федеральна регистртэ оруулхын тулада дамжуулга ба хара бүри тэрэниис шухала бэлэн болгог

1. Тус Хуулийн 2-дохи статьягай 2 ба 3-дахи хубинуудта заагдаһан Регистрэй мэдээнүүд хара бүри электрон оньһотой түхэлөөр федеральна регистртэ оруулхын тулада федеральна түлөөлэгтэ зургаанда эльгээлдэг.

2. Муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүд федеральна регистртэ электрон оньһото түхэлөөр гол шийдхэбэрийн хүсыс ондоо болгоһон (нэмэлтэ), болуулһан ба (али) тогтооһон шийдхэбэрийнүүдыс заалгатай тэдэндэ оруулагдаһан хубилалтануудыс (нэмэлтэ) хараада абан шухала бэлэн байха найруулгаар дамжуулагдадаг.”.

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.

**Буряад Республикын Президент
В.В. НАГОВИЦЫН**

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 7
№ 838-IV

ҺУНГУУЛИН ХУУЛИН АСУУДАЛНУУДААР БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИТА ЗАРИМ ШИИДХЭБЭРИНҮҮДТЭ ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

2003 оной сентябрин 17-ной № 419-III "Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай түлөөлэлгэтэ зургаануудай депутадудай һунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 9 (54); 2004, № 12 (69); 2005, № 3 (72), № 6 - 7 (75 - 76), № 12 (81); 2006, № 6 - 7 (87 - 88), № 8 - 9 (89 - 90); 2007, № 3 (96), № 6 - 7 (99 - 100); 2008, № 4 - 5 (109 - 110), хуби 1, № 8 - 10 (113 - 115); "Бурятия" сонин, 2003, сентябрин 18; 2004, декабрин 28; 2005, мартын 31, июнин 29; 2006, январин 4, июлин 11, сентябрин 26; 2007, мартын 15, июлин 7; 2008, майн 13, майн 31, октябрин 2, ноябрин 6; 2009, мартын 17) нимэ хубилалтануудые оруулха:

- 1) 3 статьягай 10-дахи зүйлэй "в" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 2) 25 статьягай 1-дэхи хубида "гү, али һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулалгатайгаар" үгэнүүдые хаһаха;
- 3) 28 статьяда:
- а) 1-дэхи зүйлэй наймадахи ба хоридохи абзацууд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- б) 4, 4.1, 4.2, 5, 6, 7, 8, 9, 13 ба 14-дэхи зүйлнүүд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- в) 14.1-дэхи зүйлдэ "ба һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулга" үгэнүүдые хаһаха;
- г) 15-дахи зүйлдэ "ба һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулга" үгэнүүдые хаһаха;
- д) 16-дахи зүйлдэ "н" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 4) 40 статьягай 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 5) 46 статьягай 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 6) 47 статьягай 5-дахи зүйлэй "з" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 7) 63 статьягай 6-дахи зүйлэй "а" хуби зүйлдэ "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л", "м", "н" гү, али "о" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдые "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л" гү, али "о" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 2

2003 оной сентябрин 17-ной № 417-III "Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай толгойлогшын һунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 9 (54); 2004, № 12 (69); 2005, № 3 (72), № 12 (81); 2006, № 6 - 7 (87 - 88), № 8 - 9 (89 - 90); 2007, № 3 (96), № 6 - 7 (99 - 100); 2008, № 4 - 5 (109 - 110), хуби 2, № 6 - 7 (111 - 112); "Бурятия" сонин, 2003, сентябрин 18; 2004, декабрин 28; 2005, мартын 26; 2006, январин 4, июлин 11, сентябрин 26; 2007, мартын 15, июлин 3, июлин 7; 2008, майн 13, июлин 1, июлин 2; 2009, мартын 17) нимэ хубилалтануудые оруулха:

- 1) 3 статьягай 13-дахи зүйлэй дүрбэдэхи абзац хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 2) 23 статьяда "гү, али һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулалгатайгаар" үгэнүүдые хаһаха;
- 3) 25.2 статьягай 1-дэхи зүйлэй 4-дэхи хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 4) 26 статьяда:
- а) 1-дэхи зүйлдэ "үгы гэбэл, һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулхада," үгэнүүдые хаһаха;
- б) 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ба 15-дахи зүйлнүүд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- в) 16-дахи зүйлдэ "ба һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулга" үгэнүүдые хаһаха;
- г) 20-дохи зүйлэй "м" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 5) 45 статьяда:
- а) 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- б) 6, 7, 8, 9 ба 10-дахи зүйлнүүд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 6) 51 статьягай 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 7) 53 статьягай 5-дахи зүйлэй "з" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 8) 67 статьягай 5-дахи зүйлэй "а" хуби зүйлдэ "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л", "м" гү, али "н" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдые "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л" гү, али "н" хуби зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 3

2004 оной январин 6-най 603-III "Буряад Республикын Арадай Хурал депутатудай һунгалта тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 12 (57); 2006, № 4 - 5 (85 - 86), № 8 - 9 (89 - 90); 2007, № 3 (96), № 8 - 9 (101 - 102); "Бурятия" сонин, 2004, январин 7; 2006, майн 16, сентябрин 26, 2007, мартын 15, майн 17, июлин 7, августын 21) нимэ хубилалтануудые оруулха:

- 1) 1 статьягай 13-дахи зүйлэй дүрбэдэхи абзац хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 2) 23 статьягай 1-дэхи зүйлдэ "гү, али һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулалгатайгаар" үгэнүүдые хаһаха;
- 3) 26 статьяда:
- а) 1-дэхи зүйлэй табадахи ба арбан хоёрдохи абзацууд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- б) 12, 12.1, 13, 14, 15, 16 ба 17-дохи зүйлнүүд хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- в) 18-дахи зүйлдэ "ба һунгуулин барисаанай мүнгэ оруулга" үгэнүүдые хаһаха;
- г) 22-дохи зүйлэй "о" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 4) 45 статьягай 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 5) 47 статьягай 3-дахи зүйлэй "г" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 6) 49 статьягай 5-дахи зүйлэй "з" хуби зүйл хүсөө буураа гэжэ тоолохо;
- 7) 68 статьяда:
- а) 7-дохи зүйлэй "а" хуби зүйлдэ "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л", "м", "н" гү, али "о" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдые "а", "б", "в", "г", "д", "е", "ж", "з", "и", "к", "л", "м" гү, али "п" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдээр нэлгэхэ;
- б) 8-дахи зүйлэй "а" хуби зүйлдэ "б", "з", "и", "л", "м", "н" гү, али "п" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдые "б", "з", "и", "л", "м" гү, али "п" зүйлнүүдтэ хараалагдаһан" үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 4

2005 оной декабрин 29-нэй № 1449-III "Буряад Республикын һанал хуряалга тухай" Буряад Республикын Хуулин 1 статьягай 12-дохи зүйлэй "в" хуби зүйл (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 12 (81); 2007, № 3 (96), № 10 - 11 (103 - 104); "Бурятия" сонин, 2006, январин 4, ноябрин 24; 2007, мартын 15, октябрин 10) хүсөө буураа гэжэ тоолохо.

Статья 5

2003 оной ноябрин 28-най № 492-III "Буряад Республикада нютагай һанал хуряалга тухай" Буряад Республикын Хуулин 1 статьягай 11-дэхи зүйлэй "в" хуби зүйл (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 11 (56); 2005, № 12 (81); 2007, № 3 (96); "Бурятия" сонин, 2003, декабрин 4, январин 24; 2007, мартын 15).

Статья 6

Тус Хуули албан ёһоор толилогдон үдэрһөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 07

№ 841-III

"ЗАХИРГААНАЙ ХУУЛИ ХАЗАГАЙРУУЛГАНУУДАЙ ТАЛААР БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ЗАРИМ ХУУЛИТА ШИИДХЭБЭРИНҮҮДТЭ ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

2005 оной октябрин 13-най № 1280-III "Захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 10 (79); 2006, № 3 (84), № 10 - 11 (91 - 92); 2007, № 10 - 11 (103 - 104); 2008, № 4 - 5 (109 - 110), хуби 1, № 6 - 7 (111 - 112); "Бурятия" сонин, 2005, октябрин 15; 2006, мартын 11, ноябрин 24; 2007, октябрин 10; 2008, майн 13, майн 31, июлин 12, декабрин 25) нимэ хубилалтануудые оруулха:

1) 5 статьяда:

- а) нэрэдэ ". пассажирнуудые зөөлгын гурим тогтоодог" гэнэн үгэнүүдые нэмэхэ;
- б) 1-дэхи хубин түүрүүшын абзац ингэжэ найруулха:
- "1. Пассажирнуудые зөөлгэ эмхидхэлгын гурим тогтоодог муниципальна хуули ёһоной шийдхэбэринүүдые хазагайруулга, федеральна хуулида, тус Хуулида хараалагдаһан ушарнууднаа бэшэндэ,-";
- в) 2-дохи хубин түүрүүшын абзац ингэжэ найруулха:
- "2. Пассажирнуудые зөөлгын гурим тогтоодог муниципальна хуули ёһоной шийдхэбэринүүдые дахин хазагайруулга, жэлэй туршада урид захиргаанай хэлхээлтэдэ хүртэн тэрэ нюурай хазагайруулһанай түлөө,-";
- 2) 8.1-дэхи статья ингэжэ найруулха:

"Статья 8.1. Мал бэлшээлгын ба гэрэй шубуудые тэжээлгын гурим тогтоонон муниципальна гуримшуулгын шийдхэбэринүүдые хазагайруулга

Таряалангуудые, сабшалангуудые гэмтээһэн, хүдөө ажахын хуряагдаһан ургаса бузарлаһан гү, али үгы хэһэн, эрхэтэдэй, эмхидхэлэй-хуули ёһоной ба зөөрин түхэлһөө илгаагүй хүдөө ажахын эмхинүүдэй, таряашадай (фермернүүдэй) ажахынудай, үмсын хамһабарин ажахынудай хашаануудые малай гү, али гэрэй шубуудай хандаһан ушартай, захиргаанай хуули хазагайруулганууд Россин Федерацин Кодексдо хараалагдаһан үйлэ ябуулганууднаа бэшэндэ, мал бэлшээлгын ба гэрэй шубуудые харууһалгалын дүрим тогтоонон муниципальна хуули ёһоной шийдхэбэринүүдые хазагайруулга, - эрхэтэдэ зуунһаа табан зуун түхэриг хүрээр захиргаанай яла тохогодог; тушаалта нюурнуудта - зуунһаа нэгэ мянган хүрэтэр түхэриг; хуули нюурнуудта - зуунһаа хоёр мянган хүрэтэр түхэриг.

Ажаглалта: Тус Хуулида мал бэлшээлгэ ба гэрэй шубуудые тэжээлгын дүрим гэжэ хүдөө ажахын мал бэлшээлгэдэ зорюулагдаһан газарнууднаа гадуур хорифон гү, али хизаарлаһан Буряад Республикын нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай хуули ёһоной шийдхэбэринүүд ойлгогдодог."

3) 9 статья ингэжэ найруулха:

"Статья 9. Захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые бэшэхэ эрхэ түлөөлэлгэтэй нюурнууд

1. Тус Хуулин 2, 3, 6, 7, 8, 8.2.2 ба 8.2.3 статьянуудта хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые ниитын аюулгүйе сахилгын сагдаагай тушаалта нюурнууд бэшэдэг.

2. Тус статьягай 1-дэхи хубида хараалагдаһан ушарнууднаа гадна захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые нимэ тушаалта нюурнууд бэшэдэг:

1) олониин хооллуулгын, худалдаа наймаанай ба туһа хангамжаар муниципальна байгууламжын ажаһуугшадые хангаха нүхэсэлнүүдые бии болгохо эрхэ түлөөлэлгэтэй нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд - тус Хуулин 4 статьяда хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай;

2) хотын ба аймагууд хоорондын пассажирнуудые зөөлгын талаар эрхэ түлөөлэлгэнүүдые бэлүүлдэг нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд - тус Хуулин 5, 5.1, 6, 7 ба 8 статьянуудта хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай;

3) хотын ба аймагууд хоорондын пассажирнуудые зөөлгын талаар эрхэ түлөөлэлгэнүүдые бэлүүлдэг Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэхэ зургаануудай тушаалта нюурнууд - тус Хуулин 5, 5.1, 6, 7 ба 8 статьянуудта хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай;

4) хүдөө ажахын талаар эрхэ түлөөлэлгэтэй нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд, - тус Хуулида хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай;

5) болбосон түхэлтэй болголгын ба гэр байрын-коммунальна ажахын талаар эрхэ түлөөлэлгэнүүдые бэлүүлдэг нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд - тус Хуулин 8.2, 8.2.1 ба 8.2.2 статьянуудта хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай.

Статья 2

2004 оной июнин 6-най № 738-III "Буряад Республикада һүнин сагта эрхэтэдэй амгалан ба шэмээгүй байдал эбдэнэй түлөө захиргаанай харюусалга тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2004, № 6 - 7 (63 - 64); 2007, № 10 - 11 (103 - 104); 2008, № 4 - 5 (109 - 110); "Бурятия" сонин, 2004, июлин 8; 2007, октябрин 10; 2008, майн 13, майн 31) нимэ хубилалтануудые оруулха:

1) 4 статьяда:

- а) 1-дэхи хубида ", нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай эрхэ түлөөлэлгэтэ тушаалта нюурнууд" үгэнүүдые хаһаха;
- б) 2-дохи хубида "муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудта" үгэнүүдые хаһаха;
- 2) 6 статьяда "муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудта" үгэнүүдые хаһаха.

Статья 3

2005 оной мартын 24-нэй 1056-III "Буряад Республикын хотонуудай болон бусад һуурин газарнуудай дэбисхэртэ болбосон түхэлэй талаар захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай" Буряад Республикын Хуулин 23 статьяда (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 3 (72), № 10 (79); 2007, № 10 - 11 (103 - 104); 2008, № 3 (108), № 4 - 5 (109 - 110), хуби 1; "Бурятия" сонин, 2005, мартын 26, октябрин 18; 2007, октябрин 18, 2007, октябрин 10; 2008, мартын 6, майн 13, майн 31) хубилалтануудые оруулхадаа, тэрэниингэ найруулха:

"Статья 23. Захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые бэшэхэ эрхэ түлөөлэлгэтэй тушаалта нюурнууд

1. Тус Хуулин 8, 9, 15, 17, 18, 19 ба 20-дохи статьянуудта хараалагдаһан захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые ниитын аюулгүйе сахилгын милициин тушаалта нюурнууд, Буряад Республикын тус хотонуудай ба һуурин газарнуудай дэбисхэрнүүдтэ болбосон түхэлэй талаар хиналта бэлүүлдэг нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд бэшэдэг.

2. Захиргаанай хуули хазагайруулганууд тухай протоколнуудые, тус статьягай 1-дэхи хубида хараалагдаһан ушарнууднаа бэшэндэ, Буряад Республикын тус хотонуудай ба һуурин газарнуудай дэбисхэрнүүдтэ болбосон түхэлэй талаар хиналта бэлүүлдэг нютагай өөһэдэн хүтэлбэрин зургаануудай тушаалта нюурнууд бэшэдэг."

Статья 4

Тус Хуули албан ёһоор толилогдон үдэрһөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В. НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото
2009 оной майн 7

№ 844-IV

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ДЭБИСХЭРТЭ НОТАРИУСАЙ АЖАЛ ЯБУУЛГЫН ЗАРИМ АСУУДАЛНУУД ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

*Буряад Республикын Арадай Хурал
2009 оной апрелин 29-дэ
баталан абаа*

Статья 1

2006 оной майн 4-нэй № 1617-III "Буряад Республикын дэбисхэртэ нотариусай ажал ябуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2006, № 4 - 5 (85 - 86); 2007, № 10 - 11 (103 - 104); "Бурятия" сонин, 2006, майн 6; 2007, ноябрин 10) нимэ хубилалтануудые оруулха гэбэл:

- 1) 1.1 статьяда "гүрэнэй нотариусай конторонууд" үгэнүүдэй хойно "Хурамхаанай, Ахын ба Түнхэнэй нотариусай тойрогуудта" үгэнүүдые нэмэхэ;
- 2) хабсаргалта ингэжэ найруулха:

"Буряад Республикын дэбисхэртэ нотариусай ажал ябуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хабсаргалта

Буряад Республикын нютаг дэбисхэртэ нотариальна тойрогуудай хилэнүүд ба нотариусуудай тоо

Table with 3 columns: No. No., Нотариусай тойрогой нэрэ, Нотариусай тойрогой хилэнүүдые тодорхойлон дэбисхэртэ хэсэгэй захиргаанай-нотар дэбисхэртэ нэрэ, Нотариусай тойрогто нотариусуудай тушаалуудай тоо

Статья 2 Тус Хуули албан ёноор толилогдонон үдэрнөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 07

№ 847-IV

"БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ГҮРЭНЭЙ ЗӨӨРИ ХҮТЭЛЭЛГҮН ЮРЭНХЫ ӨНО ЗАРШАМУУД ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

ф) өөрын хэрэглэмжэдэ ой модо худалдан абалгын хэлсээ баталалгын гурим тогтоодог; х) байгаалин нөөсөнүүдые хүтэлхэ талаар эрхэ түлөөлэлгэнүүдые бээлүүлдэг."

Статья 2

Тус Хуули албан ёноор толилогдонон үдэрнөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 07

№ 850-IV

"БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ГҮРЭНЭЙ МЭДЭЭСЭЛЭЙ НӨӨСЭНҮҮД ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН 9-ДЭХИ СТАТЬЯДА ХУБИЛАЛТА ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Статья 1

"Буряад Республикын гүрэнэй мэдээсэлэй нөөсөнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулин 9-дэхи статьяда (Буряад Республикын Хуулида шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 11 (80); 2006, № 10-11 (91-92); "Бурятия" газет, 2005, ноябрийн 29; 2006, ноябрийн 25) хубилалта оруулхандаа, ингэжэ найруулха:

"Статья 9. Буряад Республикын гүрэнэй зургаануудай ажал ябуулга тухай мэдээнүүдые Интернетэ оруулга

1. Буряад Республикын гүрэнэй зургаанууд Интернетэй хуудананда саг үргэлжэ өөрын ажал тухай ба мэдээнгээ эмхинүүд тухай мэдээнүүдые, хизаарлагдан оролготой гэжэ илгаатай мэдээннээ бэшэ, оруулжа байдаг, тинимэ мэдээнгүй танилсаха арга тухай мэдээ дуулгадаг, хуудананай байдаг адрес заадаг.

2. Интернетэй хуудананда уялгата ёноор оруулагдадаг Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэх зургаануудай ажал ябуулга тухай мэдээнүүдэй тоолбори, мүн тэрэниие оруулха гурим Буряад Республикын Правительство тодорхойлодог.

Интернетэй хуудананда уялгата ёноор оруулагдадаг Буряад Республикын Арадай Хуралдай ябуулга тухай мэдээнүүдэй тоолбори, мүн тэрэниие оруулха гурим Буряад Республикын Арадай Хуралдай гуримшуулгын хуулида шийдхэбэринүүдээр тодорхойлодог.

Буряад Республикын гүрэнэй бусад зургаануудта Интернетэй хуудананда уялгата ёноор оруулагдаха тэдэнэй ажал ябуулга тухай мэдээнүүдэй тоолборинууд, мүн тэрэниие оруулха гурим тус

зургаануудай гуримшуулгын хуулида шийдхэбэринүүдээр тодорхойлодог.

3. Буряад Республикын гүрэнэй зургаануудай ажал ябуулга тухай мэдээнүүдэй тоолбори баталхада Интернетэй хуудананда мэдээ хэрэглэгшэдэй эрхэ ба хуулида аша талын бээлэл ба хамгаалга саг соонь хангажа байха мэдээ оруулгын саг дараалал, тэрэниие шэнэлэлгын болзорнууд, мүн заагдан мэдээ оруулгада бусад эрилтэнүүд тодорхойлодог.

4. Интернетэй хуудананда мүн федеральна ба Буряад Республикын хуулинуудар зохилдуулан нэмжэ тодорхойлодог бусад мэдээнүүд оруулагдажа болодог."

Статья 2

Буряад Республикын тус Хуули 201 оной январин 1-нээ хүсэндөө ородог.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 8

№ 853-IV

"ГҮРЭНЭЙ ГҮ, АЛИ МУНИЦИПАЛЬНА ЗӨӨРИДЭ БАЙАН ГАЗАРАЙ УЧАСТОГУУДЫЕ ТЭНДЭ БАЙАН БАЙШАН БАРИЛГАНУДАЙ ЭЗЭДТЭНЬ ХУДАЛДАХАДА СЭН ТОДОРХОЙЛГЫН ГУРИМ ТОГТООХО ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН 3 СТАТЬЯДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Статья 1

2007 оной ноябрийн 2-ой № 2643-III "Гүрэнэй гү, али муниципальна зөөридэ байхан газарай участогуудые тэндэ байхан байшан барилгануудай эзэдтэнь худалдахада сэн тодорхойлгын гурим тогтоохо тухай" Буряад Республикын Хуулин 3 статьяда (Буряад Республикын Хуулида шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 10 - 11 (103 - 104); "Бурятия" сонин, 2007, ноябрийн 3; 2008, ноябрийн 6), нимэ хубилалтануудые оруулха:

- 1) 1-дэхи хубида: а) хоёрдох абзацта "хоёр хахад" гэнэн үгэнүүдые "нэгэ хахад" гэнэн үгэнүүдээр нэлгэхэ; б) гурбадах абзацта "хоёр хахад" гэнэн үгэнүүдые "нэгэ хахад" гэнэн үгэнүүдээр нэлгэхэ; в) дүрбэдэхи абзацта "нэгэнэй" гэнэн үгэ "зургаа арбанай" гэнэн үгэнүүдээр нэлгэхэ; 2) 2-дох хубин гурбадах абзацта "таба дахин" гэнэн үгэнүүдые "гурба дахин" гэнэн үгэнүүдээр нэлгэхэ.

Статья 2

Тус Хуули албан ёноор толилогдонон үдэрнөө хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 08

№ 856-IV

"БУРЯД РЕСПУБЛИКАДА ХҮДӨӨ АЖАХЫН ҮЙЛЭДБЭРИ ГҮРЭНЭЙ ТАЛАҺАА ДЭМЖЭЛГЭ ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН 15 СТАТЬЯДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Статья 1

2005 оной октябрийн 13-най № 1282-III "Буряад Республикада хүдөө ажыхын үйлэдбэри гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулин 15 статьяда (Буряад Республикын Хуулида шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 10 (79); 2006, № 8 - 9 (89 - 90); 2007, № 4 - 5 (97 - 98); "Бурятия" сонин, 2005, октябрийн 15; 2006, сентябрийн 21; 2007, майн 19) хубилалтануудые оруулхандаа, нимэ удхатай 3.1-дэхи зүйл нэмэхэ:

"3.1) дээдэ ба дунда мэргэжэлэй нуруулсалтай мэргэжэлтэдые тусхай зорилгоор бэлдэлгэ;"

Статья 2

Тус Хуули албан ёноор толилогдонон үдэрнөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 7

№ 859-IV

"ЗАХИРГААНАЙ ХУУЛИ ХАЗАГАЙРУУЛГАНУУД ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Статья 1

2005 оной октябрийн 13-най № 1280-III "Захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай" Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулида шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 10 (79); 2006, № 3 (84); № 10 - 11 (91 - 92); 2007, № 10 - 11 (103 - 104); 2008, № 4 - 5 (109 - 110), хуби 1; "Бурятия" сонин, 2005, октябрийн 15; 2006, мартын 11, ноябрийн 24; 2007, октябрийн 10; 2008, майн 13, майн 31, июлийн 12, декабрийн 25) нимэ хубилалтануудые оруулха:

1) нимэ удхатай 8.3 статья нэмэхэ:

"Статья 8.3. Коморой ба хосорхо туйлда хүрэнэн ан амитадые гү, али ургамалнуудые үгы хэлгэ

Буряад Республикын Улаан дэбэртэ оруулагдан хоморой ба хосорхо туйлда хүрэнэн ан амитадые гү, али ургамалнуудые үгы хэлгэ, тэрэшэлэн амитадые үхүүлжэ, тоо толгойен хороожо, үгы гээбэл, тинимэ амитадай байдаг оршон эбдэжэ гү, али тинимэ ургамалнуудые хосоролго, үгы гээбэл, зохиго зүбшөөрөлгүгөөр гү, али зүбшөөрэлгэдэ хараалагданан нүхэсэлнүүдые эбдэлгэтэйгээр тинимэ амитадые гү, али ургамалнуудые, тэдэнэй үрэ зүйл, хубинуудые олзоборилго, суглуулга, харууналалга, худалдан абалга, худалдалга, үгы гээбэл, эльгээлгэ - нэгэ мянга табан зуунһаа хоёр мянган хүрэтэр түхэриг эрхэтэдтэ, тушаалта нюурнуудта - арбан табан мянганһаа хори мянган хүрэтэр түхэриг; хуулида нюурнуудта - гурбан зуун мянганһаа табан зуун мянган хүрэтэр түхэриг захиргаанай яла тохолгын хойшолонд асардаг.

Ажалалта. Хэрбээ тус ан амитад ба ургамалнууд Россин Федерациин Улаан дэбэртэ оруулагданан байгаа һаань, зэмэтэй нюурнууд захиргаанай хазгайралтанууд тухай Россин Федерациин Кодексын 8.35 статьягай ёноор харюусалга даадаг;"

2) 9 статьяда нимэ удхатай 3-дах хуби нэмэхэ:

"3. Тус Хуулин 8.3 статьяда хараалагданан захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай протоколнуудые Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэх зургаануудай ба тус зургаанай эрхэ мэдэл соо тус Хуулин 8.3 статьяда хараалагданан захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай хэрэгүүдые хаража үзэхэ эрхэ түлөөлэгтэй Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдын хүтэлбэрин зургаануудай эрхэ түлөөлэгтэй тушаалта нюурнууд бэшэдэг;"

3) 10 статья ингэжэ найруулха:

"Статья 10. Захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай хэрэгүүдые хаража үзэхэ эрхэ түлөөлэгтэй зургаанууд

Хуулида хараалагданан захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай хэрэгүүдые байгаали ашагалга, тойронхи оршон ба ой модо хамгаалгын, амитанай аймаг хамгаалгын талаар хинадаг башалгадаг Буряад Республикын гүрэнэй засагай эрхэ түлөөлэгтэй гүйсэдхэх зургаануудай ба Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдын хүтэлбэрин зургаануудай хаража үзэдэг тус Хуулин 8.3 статьяда хараалагданан захиргаанай хуули хазгайруулганууд тухай хэрэгүүднээ бэшэндэ Буряад Республикада захиргаанай комиссинууд хаража үзэдэг."

Статья 2

Тус Хуули албан ёноор толилогдонон үдэрнөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 08

№ 862-IV

"БУРЯД РЕСПУБЛИКАДА БЮДЖЕДУУД ХООРОНДЫН ХАРИЛСААН ТУХАЙ" БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Статья 1

"Буряад Республикада бюджетүүд хоорондын харилсаан тухай" 2005 оной октябрийн 13-най 1334-III дугаарай

Буряад Республикын Хуулида (Буряад Республикын Хуулида шиндхэбэрнүүдэй суглуулбари, 2005, № 10(79); 2006, № 6-7 (87-88), № 10-11(91-92), № 12 (93); 2007, № 6-7 (99-100), № 8-9 (101-102); 2008, № 6-7 (111-112) № 8-10 (113-115); "Бурятия" газет, 2005, октябрийн 15; 2006, июлийн 8, июлийн 11, ноябрийн 29, декабрийн 23; 2007, июлийн 3, сентябрийн 12; 2008, июлийн 8, октябрийн 14) хубилалтануудыг оруулха гэбэл:

- 1) 6-дахы статьяда: а) 4-дэхи хубида "хотын ба хүдөөгэй нуурин газарнуудай" гэнэн үгэнүүдыг хайха; б) 7-дохи хубида "республикын бюджетэй" гэнэн үгэнүүдэй удаа "муниципальна байгууламжануудай түлөөлэгтэ зургаануудай хэлсэн тааруулжа" гэж нэмэх; 2) 7-дохи хубида нимэ удхатай 6 ба 7-дохи хубинуудыг нэмэх; "6. Республикын бюджет бэлдэхэд ба (али) баталхдаа муниципальна байгууламжануудай түлөөлэгтэ зургаануудай хэлсэн тааруулагдажа, муниципальна аймагуудай (хотын тойрогуудай) бюджетэй хангагдаса тэгшээрүлгэдэ нэмэлт мүнгэн бүхэдөө гү, али зарим хубидаа хубинн нюурнуудай олзын налогтоо муниципальна аймагуудай (хотын тойрогуудай) бюджетүүдтэ оруулагдаха нэмэлт хэм хэмжээгээр нэлгүүлэгдэж болодог. Заагдаһан нэмэлт хэм хэмжээн ээлжээт сангай жэлдэ ба түсэбтэ үедэ муниципальна аймагуудай (хотын тойрогуудай) бюджетэй хангагдаса тэгшээрүлгэдэ нэмэлт мүнгэнэй тоологдоһон хэмжээнэй тус Хуулин 2-дохи хабсаргалтатай зохилдуулан хубинн нюурнуудай олзын налогтой багсаагдаһан хэмжээ тодорхойлоһон Методикын ёһоор тодорхойлогдоһон хубинн нюурнуудай олзын налогтой багсаагдаһан хэмжээнтэй харилсаан гээд тоологдодог. 7. Тус статьягай 6-дахы хубида заагдаһан нэмэлт хэм хэмжээнүүд республикын бюджет тухай Буряад Республикын хууляар баталагдадаг; 3) 14-дэхи статьягай зургаадахы шэнэ муртэ ("тусхай шэглэлэй мүнгэн туһаламжаһаа бэшэ") гэнэн үгэнүүдыг ("баталагдаһан хэлсээнүүдэй ёһоор нютагай удаха шанартай асуудалнуудыг шиндхэхэ талаар зарим эрхэ түлөөлэггэнүүдыг бэлүүлгэдэ бюджетүүд хоорондын мүнгэ дамжуулгаһаа бэшэ") гэнэн үгэнүүдээр нэлгэхэ; 4) 17.1-дэхи статьяда "тэрэ тоодо баталагдаһан хэлсээнүүдэй ёһоор нютагай удаха шанартай асуудалнуудыг шиндхэхэ талаар зарим эрхэ түлөөлэггэнүүдыг бэлүүлгэдэ бюджетүүд хоорондын мүнгэ дамжуулга" гэнэн үгэнүүдыг нэмэх; 5) нимэ удхатай 17.2-дохи статья нэмэх:

"Статья 17.2. Нуурин газарнуудай бюджетүүднээ муниципальна аймагуудай бюджетүүдтэ бусад мүнгэ шэлжүүлгэ"

Россин Федерациин Бюджетэй кодексын эрилтэнүүдэй ёһоор абтадаг нуурин газарай түлөөлэггэтэ зургаанай муниципальна хуулигта шиндхэбэрнүүдээр хараалагдаһан ушарнуудта ба гуримаар нуурин газарнуудай бюджетүүднээ муниципальна аймагуудай бюджетүүдтэ бусад мүнгэн шэлжүүлэгдэж болодог;";

б) 2-дохи хабсаргалтата да нимэ удхатай VI бүлэг нэмэх:

"VI. Хубинн нюурнуудай олзын налоговой багсаагдаһан хэмжээ тодорхойлгын арга"

1-н муниципальна аймагай нэгэдхэмэл бюджеттэ хубинн нюурнуудай олзын налоговой багсаагдаһан хэмжээн нимэ аргаар тодорхойлогдодог:

- V i ндфл = Σ(N cm j x Dij)
V i ндфл - i-н муниципальна аймагай (хотын тойрогой) нэгэдхэмэл бюджеттэ хубинн нюурнуудай олзын налогтоо орохо багсаагдаһан хэмжээн;
N ст j - хубинн нюурнуудай олзодо тохогодог j-н олзын налоговой хэмжээн;
Dij - ээлжээтэ жэлдэ ба түсэбтэ үедэ i-н муниципальна аймагай (хотын тойрогой) дэбисхэр дээрэ j-н олзын багсаагдаһан хэмжээн;";

Статья 2
Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 8 № 865-IV

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ДЭБИСХЭР ДЭЭРЭ ХҮРЭНГЭ НОМОЛОЛГЫН АЖАЛ ЯБУУЛГЫЕ ГҮРЭНЭЙ ТАЛАҢАА ДЭМЖЭХЭ ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-дэ баталан абаа

Бүлэг I. Юрэнхы дүримууд

Статья 1. Гол ойлгосонууд
Тус Хуулин зорилгонуудта нимэ гол ойлгосонууд хэрэглэгдэдэг гэбэл:

- 1) хүрэнгэ номололго - олзо олохо ба (али) туһатай бусад ашаг үрэ туйлаха зорилгоор олзын хэрэг эрхилэлгын ба (али) бусад ажал ябуулгын объектүүдтэ оруулагдадаг мүнгэн зөөри, сэнтэй саарһан, бусад зөөри, тэрэ тоодо зөөринн эрхэ, мүнгөөр сэгнэгдэдэг бусад эрхэ;
2) хүрэнгэ номололгын ажал ябуулга - олзо олохо ба (али) туһатай бусад ашаг үрэ туйлаха зорилгоор мүнгэ номололго ба бодото үйлэ хэрэг бэлүүлгэ;
3) хүрэнгэ оруулагдах - мүнгэн зөөринн түхэлөөр өөрын, урьһалһан гү, али хабадуулагдаһан мүнгэ оруулдаг ба тэрэ зорилгоорнь ашаглалга хангадаг хуулигта нюурнууд, олзын хэрэг эрхилэлгэд ба хубинн нюурнууд. Хамтын ажал ябуулга тухай хэлсээнэй үндэһөөр байгуулагдаһан ба хуулигта нюурнуудай нэгэдэлэй хуулигта нюурай эрхэ зэргэгүй, хубинн болон хуулигта нюурнууд, мүн федеральна хууляар тогтоогдоһон хорюул ба хизарлалтануудыг хараада абан ажал ябуулгага бэлүүлдэг хари гүрэнэй олзын хэрэг эрхилэлгэд хүрэнгэ оруулагдах болодог;
4) хүгжэлтын хүрэнгэдэ мүнгэ номололгын проект - мүнгэ номололгын экономика зорилгодо тааралгын, хэмжээн ба болзор баримталалга, тэрэниг бэлүүлэхэ талаар бодото үйлэ хэрэгүүдыг бэлүүлгэ, мүн мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлгын техникын-экономикын, мүнгэн һангай ба хуули ёһоной талаар үндэнэлхэ документүүд бүгдэ;
5) мүнгэ номололгын проектын экономика ашаг үрэ - экономика ашаг үрин гарза хоёрой харилсаагаар тодорхойлогдодог экономика ажал ябуулгын үрэ дүн;
6) хүрэнгэ номололгын проектын бюджетэй талаар ашаг үрэ - мүнгэ номололгын проектүүдыг бэлүүлгэнэ абтаһан Буряад Республикын нэгэдхэмэл бюджетэй гарша ба (али) ороһон нэмэлтэ оршо алмалгын дүн;
7) гарша харюулгын болзор - сэбэр олзын болон гол хэрэгсэл түхээрлэгдэ мүнгэ оруулһанай нүүлээр бүхы гаршын хэмжээн хоёрой харилсаанда нэмэгдэхэ тоогой бии болоһон үе;
8) гарша харюулгын тоосоото болзор - мүнгэ номололгын проектын мэдээ баримтануудта үндэнэлэн тоологдоһон харюулгын болзор;
9) мүнгэ номололгын хэлсээн - талануудай эрхэ уялгануудыг ба харюусалга, мүнгэ оруулагшын номололгын шэглэл ба болзор, мүнгэ номололгын ажал ябуулгыг гүрэнэй талаһаа дэмжэлгын тодорхой түхэлнүүдыг тодорхойлдог Буряад Республикын Правительствын ба мүнгэ номололгын хоорондох хэлсээн;
10) Буряад Республикын гүйсэдхэхы засагай түлөөлэгтэ зургаан - зохио түхэлэй гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлэлгын гуримай ёһоор Буряад Республикын Правительствын тодорхойлоһон Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэхы зургаан;
11) "ашаг олзо абагша" ба "лаб найдуулагша" гэнэн ойлгосонууд Россин Федерациин Бюджетэй кодексын 6-дахы статьяда заагдаһан удахаар ашаглагдадаг. "Гүрэнэй туһаламжа" гэжэ ойлгосо "Дэлгүүрэй тэмсэндэ тэгшэ байдал хамгаалха тухай" Федеральна хуулин 4 ба 19-дэхи статьянуудта заагдаһан удахаар ашаглагдадаг.

Бүлэг II. Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ мүнгэ номололгын ажал ябуулгыг гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ

Статья 2. Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай лаб найдуулгатай хүрэнгэ оруулагдадаг эрхэнүүд

- 1. Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд лаб найдуулдаг гэбэл:
1) мүнгэ номололгын ажал ябуулгын гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ абахадань хүрэнгэ оруулагдахадта адли тэгшэ эрхэнүүдыг хангалга;
2) хүсэндөө байгаа хуулинн ёһоор мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлхын тула хүрэнгэ оруулагдахадта бултандань хэрэгтэй мэдээнүүдыг сүлөөтэйгЛЛР абажа боломоор байдал;
3) гүрэнэй дэмжэлгэ олгохо тухай шиндхэбэрнүүдыг абалгын үйлын бүгдэндэ мэдэжэ байлга;
4) аралжаанай нюуса болодог ба хаража үзэлгэдэ табигдаһан мүнгэ номололгын проектүүд тухай нюуса бусад мэдээсэл болохо мэдээнүүдыг тараангүй байлга;
5) мүнгэ номололгын проект

бэлүүлгэтэй холбоогүй ба хүсэндөө байгаа хууляар тогтоогдоогүй мүнгэн һангай нэмэлтэ уялгануудыг хүрэнгэ оруулагдахадта тохонгүй байлга.

2. Мүнгэ номололгын хэлсээ баталһанай нүүлээр мүнгэ номололгын хэлсээ баталхдаа хүсэндөө байһан эрхэ нүхэсэлнүүднээ ондоо уялгата эрхэ нүхэсэл талануудта тогтоохо Буряад Республикын хуули абтабал, мүнгэ номололгын хэлсээ баталхдаа бии байһан эрхэ нүхэсэл тогтоогдоһон болзортоо хүсэндөө байдаг, гэбэшы табан жэлһээ эхэ бэшэ болзорто.

Статья 3. Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлдэг хүрэнгэ оруулагдахадта гүрэнэй дэмжэлгын түхэл янза ба эрхэ нүхэсэлнүүд

- 1. Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлдэг хүрэнгэ оруулагдахадта гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ нимэ түхэлөөр үзүүлэгдэдэг гэбэл:
1) эмхинүүдэй зөөринн налогто хүнгэлэлтэнүүдыг олголо ба эмхинүүдэй республикын бюджеттэ дамжуулдаг олзын налогто бага хэмжээ тогтоолог;
2) федеральна хуулинн ба Буряад Республикын хуулинн ёһоор мүнгэ номололгын налоговой урьһаламжануудыг үзэлгэ;
3) федеральна хуулинн ба Буряад Республикын хуулинн ёһоор Буряад Республикада гүрэнэй лаб найдуулануудыг олголо;
4) федеральна хуулинн ба Буряад Республикын хуулинн ёһоор мүнгэ номололгын проектүүдыг бэлүүлгэдэ гүрэнэй ба муниципальна болон гүрэнэй гү, али муниципальна нэгэдхэмэл предпрятинууд болодоггүй хуулигта нюурнуудта республикын бюджетдээ удаан болзорой бюджеттэ мүнгэ үзэлгэ;
5) хуулигта нюурнуудта (гүрэнэй (муниципальна) эмхи зургаануудта мүнгэн туһаламжаһаа бэшэндэ), хубинн олзын хэрэг эрхилэлгэдтэ, эд бараа, хүдэлмэри, туһа хангамжа үйлэдбэрлэдэг-хубинн нюурнуудта республикын бюджеттэ тоосоогоор мүнгэн туһаламжануудыг олголо;
6) Буряад Республикын гүрэнэй мэдэлдэ байһан зөөри хүнгэлэлтэтэйгөөр хүдлүүлгэ;
7) мүнгэ номололгын ажал ябуулга гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэдэ мүнгэн һангай бэшэ хэмжээнүүдыг олголо.
Хүрэнгэ оруулагдахадта нэгэ гү, али хэдэн түхэлэй гүрэнэй дэмжэлгэ нэгэн доро олгододог.
2. Мүнгэ номололгын ажал ябуулгыг гүрэнэй талаһаа гуримшуулга федеральна хуулинн ба Буряад Республикын хуулинн ёһоор ондоо түхэл ба аргануудыг хэрэглэн бэлүүлэгдэдэг.
3. Мүнгэ номололгын ажал ябуулгыг гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ хүрэнгэ оруулагдахадта тарадаггүй гэбэл:
1) панхаруудталгын гү, али усадхалгын үйлэ ябуулгада ороһон, мүн нэльбэн шэнэлэлгын байдалда байхадань;
2) салин түлбэринн талаар үритэй, Буряад Республикын урда мүнгэн уялгануудай талаар, бюджеттэй гуримай бүхы шатын бюджетүүдтэ ба бюджетэй жасануудта уялгата түлбэринүүдтэй талаар болзорһоо үнгэрһэн үритэй, мүн хуулигта нюурнуудта анхан олгогдоһон гүрэнэй гү, али муниципальна лаб найдуулануудта гуримшуулагдаагүй уялгануудтай байгаа һаань;
3) тэдэндэ Буряад Республикын гүрэнэй лаб найдуулгын хэмжээн соо мүнгэн түлэгдэнэн байбал;
4) уставай хүрэнгэ хүсэд түлөөгүй һаань;
5) налог ба суглуулбаринууд тухай хуули эблэнэн ушараар гэмтэ ябадалай шэнжээр уголовно хэрэг үүдхэгдэнэн байбал;
6) нэгэ ажалшанай салин түлбэринн дунда зэргын хэмжээнэй Буряад Республикадахи тус һалбаринн салин түлбэринн дунда зэргын хэмжээннээ дошо байбал.
4. Мүнгэ абагшын гүрэнэй дэмжэлгэдэ хүртэлгын уялгата эрхэ нүхэсэл гэхэдэ мүнгэ номололгын проект бэлүүлгэдэ мүнгэ номололгын хэлсээ баталалга ба тэрэнэй эрхэ нүхэсэлнүүдыг сахилга болоно.

Статья 4. Эмхинүүдэй зөөринн налоговой талаар мүнгэ номололгын хүнгэлэлтэ хүрэнгэ оруулагдахадта олголо ба республикын бюджеттэ эмхинүүдэй оруулдаг олзын налоговой доошолуулагдаһан хэмжээнүүдыг тогтоолог

- Эмхинүүдэй зөөринн налоговой талаар мүнгэ номололгын хүнгэлэлтэнүүдыг гүрэнгэ оруулагдахадта олголо ба республикын бюджеттэ оруулдаг эмхинүүдэй олзын налоговой доошолуулагдаһан хэмжээнүүдыг тогтоолог. Россин Федерациин нютаг можодо олгогдоһон эрхэнүүдэй хэмжээндэ ба федеральна хууляар ба "Налог болон бусад татабари тухай Россин Федерациин хууляар Россин Федерациин можын мэдэлдэ оруулагдаһан Буряад Республикада налог гуримшуулгын зарим тэдэ асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хууляар тогтоогдоһон гуримаар олгогдодог.

Статья 5. Мүнгэ номололгын налоговой урьһаламжа үгэлгэ

- 1. Мүнгэ номололгын налоговой урьһаламжа эмхинн олзын налоговой талаар, мүн шажанай ба нютагай налогуудай талаар олгогдодог.
2. Мүнгэ номололгын налоговой урьһаламжа федеральна хууляар ба "Налог болон бусад татабари тухай Россин Федерациин хууляар Россин Федерациин можын мэдэлдэ оруулагдаһан Буряад Республикада налог гуримшуулгын зарим тэдэ асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хууляар хараалагдаһан үндэнэнэй бии байхадта тус налоговой налог түлэгшэ болодог эмхидэ олгогдодог.

Статья 6. Эд бүтээл, хүдэлмэри, туһа хангамжа хэдэг хуулигта нюурнуудта (муниципальна) эмхи зургаануудта мүнгэн туһаламжаһаа бэшэндэ), хубинн олзын хэрэг эрхилэлгэдтэ, хубинн нюурнуудта республикын бюджеттэ тоосоогоор мүнгэн туһаламжа үгэлгэ

- 1. Эд бараа, хүдэлмэри, туһа хангамжа хэдэг хуулигта нюурнуудта (гүрэнэй (муниципальна) эмхи зургаануудта мүнгэн туһаламжаһаа бэшэндэ), хубинн олзын хэрэг эрхилэлгэдтэ, хубинн нюурнуудта республикын бюджеттэ тоосоогоор мүнгэн туһаламжа үгэлгэ мүнгэн һангай ээлжээтэ жэлэй ба түсэбтэ хугасаагай республикын бюджет тухай Буряад Республикын хууляар, тэрэнтэй зохилдуулан абтаһан Буряад Республикын гуримшуулгын хуулигта шиндхэбэрнүүдээр хараалагдаһан ушарнуудта ба эд бараа үйлэдбэрлэгтэй (бэлүүлгэтэй), ажал хэлгэтэй, туһа хангамжа үзүүлэгтэй холбоотой гарза гү, али хүсэд абтаагүй олзо оршо хүсэлдүүлхэ зорилгоор республикын бюджеттэ тоосоогоор түлөөһөгүй ба бусаалтагүй үндэнөөр үгтэдэг.
2. Мүнгэ номололгын проект бэлүүлгэдэ хүрэнгэ оруулагдаһан гаршын хуби хүсэлдүүлхэ зорилгоор шэглүүлэгдэнэн мүнгэн тэдхэмжэ олгогдодог гэбэл:
шэнэ үйлэдбэри байгуулгада, хүсэндөө байгаа үйлэдбэри үргэдхэлгэдэ ба нэльбэн шэнэдхэлгэдэ;
шэнэ түхэлэй эд бараа бүтээлгэдэ, гаргагдажа байгаа эд бараанай түрэл үргэдхэлгэдэ ба шанарын дээшлүүлгэдэ;
мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлгэдэ;
шэнэ үйлэдбэри нэбтэрүүлгын гү, али байһыень нэльбэн шэнэдхэлгын (үргэдхэлгын) аргаар ажалай шэнэ нууринуудыг байгуулгада;
үйлэдбэридэ хэрэгтэй тоноглолдо, түүхэй эд ба хэрэгсэл худалдан абалга.
Статья 7. Буряад Республикын гүрэнэй мэдэлдэ байһан зөөри хүнгэлэлтэйгөөр арэндэдэ дамжуулга
1. Гүрэнэй туһаламжа Буряад Республикын гүрэнэй мэдэлдэ байһан хүдэлдэггүй зөөри хүнгэлэлтэтэй эрхэ нүхэсэлдэ тусхай шэглэлээр (конкурс үнгэргэнгүй) хүлһэлэлгэдэ дамжуулгын түхэлөөр дэлгүүртэ онсо эрхэтэй тэмсэдэг зургаанай урид бэшэнэн зүбшөөлтэйгөөр нимэ зорилгоор олгогдодог гэбэл:
1) эрдэмэй үндэнэн шэнжэлэлгэнүүдыг үнгэргэхэ;
2) тойронхи оршон хамгаалха;
3) хүдөө ажахын эд бүтээл үйлэдбэрлэхэ;
4) шухала янзын ажал ябуулга бэлүүлдэг бага олзын хэрэг эрхилэлгын ажахынуудыг дэмжэхэ.
2. Онсо эрхэдэ эсэргүү хуулинн ёһоор Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ газарай участогуудыг хүлһэлэгшэдтэ Буряад Республикын мэдэлдэ байһан газарай участогуудай түлөө, мүн мүнгэ номололгын ажал ябуулга бэлүүлхэ зорилгоор ашаглагдадаг гүрэнэй мэдэлэй бэшэ газарай участогуудай түлөө арендын түлбэринн хэмжээн республикын бюджеттэ оруулагдадаг түлбэринн хубида гүрэнэй туһаламжын түхэлөөр мүнгэ номололгын хэлсээнэй түрүүшын гурбан жэлэй хугасаада - 90 процентээр, тэрэнэй удаадахы гурбан жэлэй хугасаада - 50 процентээр доошолуулагдадаг.
Статья 8. Мүнгэ номололгын ажал ябуулгыг гүрэнэй дэмжэлгын мүнгэн бэшэ хэмжээнүүдыг олголо
1. Мүнгэ номололгын хэлсээнүүдыг баталһан хүрэнгэ оруулагдахадта Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудта хүсэндөө байгаа хууляар үгтэнэн эрхэ түлөөлэггэнүүдэй хэмжээндэ мэдээсэлэй ба зүбшөөлгын туһаламжа олгогдодог, тэрэ тоодо:
Буряад Республикада бэлүүлгэдэ түсэблэгдэнэн ба бэлүүлэгдэж байгаа удаан болзороор мүнгэ номололгын проектүүдэй үзэсхэлэн ба яармагуудыг эмхидхэлгэдэ;
удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын материалнуудыг толилолгодо;
удаан болзороор мүнгэ номололгын проектын хэмжээнэй ёһоор үйлэдбэринн

талмайнуудыг ба газарай участогуудыг шэлэгдэдэг.

2. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээ баталхан хүрэнгэ оруулагшдаа Буряад Республикын Правительство мүнгэ номололгын проектые федеральна тусхай зорилгото программануудта оруулха талаар тунхаламжа үзүүлдэг.

Статья 9. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээнэй хүсэндөө байха болзор

1. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээн мүнгэ номололгын проектын тоосоной гарша харуулгын болзорт хоёр жэл нэмэн баталагдадаг, гэбшье:

зургаан жэлнээ ехэ бэшэ - экономикын ажал ябуулгын түхэлнүүдэй Бүхэроссин дансын ёһоор "Хүдөө ажахы, агнуури ба ойн ажахы" гэнэн А бүлэгтэ, "Ашагта малтамалнуудые олзоборилго" С бүлэгтэ, "Болбосоруулгын үйлэдбэринүүд" D бүлэгтэ, "Элшэ хүсээнэй, газай ба уһанай үйлэдбэри ба хубаари" гэнэн Е бүлэгтэ, "Барилга" F бүлэгтэ хабаатай ажал ябуулгын эмхидхэлгэдэ шөлгүүлэгдэн удаан болзорой мүнгэ номололгын проект бөлүүлдэг хүрэнгэ оруулагшдаг;

табан жэлнээ ехэ бэшэ - экономикын ажал ябуулгын түхэлнүүдэй Бүхэроссин дансын ёһоор бусад бүлэгүүдтэ хабаатай ажал ябуулгын эмхидхэлгэдэ шөлгүүлэгдэн удаан болзорой мүнгэ номололгын проект бөлүүлдэг хүрэнгэ оруулагшдаг.

2. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээнэй хүсээнэй талануудай хэлсээгээр гү, али тус Хуулин 11-дехи статьягаар хараалагдаһан ушарнуудта болзороо урид болуулагдажа болодог.

Бүлэг III. Удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ үзүүлэлгын гурим ба эрхэ нүхэсэл

Статья 10. Удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ үзүүлэлгын гурим ба эрхэ нүхэсэл

1. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээ баталха ба хүрэнгэ оруулагшдаа гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлгэ тухай шийдхэбэри Буряад Республикын Правительство залан хүтэлэлгын-зүбшэлгын зургаанай (заашадаа - залан хүтэлэлгын зургаан) зууршалгануудай үндэһөөр хуулига шийдхэбэреэр абадаг. Залан хүтэлэлгын зургаан тухай Дүрим ба тэрэнэй бүридэл Буряад Республикын Президент баталдаг. Залан хүтэлэлгын зургаанда Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэхи зургаануудай ба Буряад Республикын Арадай Хуралай түлөөлэгшэд оруулагдадаг.

2. Гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлэлгын гурим Буряад Республикын Правительство тодорхойлодог.

3. Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаан залан хүтэлэлгын зургаанай хаража үзэлгэдэ гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлгэ ба номололгын хэлсээ баталха тухай зүбшөөһөн гү, али буруушаһан тухай тобшолол бэлдэлгыг ба үзүүлэлгыг хангадаг.

4. Гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлгэ тухай зууршалга бэлдэхэдэ залан хүтэлэлгын зургаан Буряад Республикын Тоололгын палатын мүнгэ номололгын проект шнэжэлэлгын сэгнэлтэ хараада абадаг.

5. Мүнгэ оруулагшдаа гүрэнэй дэмжэлгэ абаха эрхэ конкурсын үндэһөөр бөлүүлдэгдэдэг. Залан хүтэлэлгын зургаан конкурс үнгэргэдэг.

6. Гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлгэ тухай шийдхэбэри абалгада конкурсно илаха сэгнэлтэдэ орохо гэбэл: 1) хүрэнгэ номололгын проектын экономика ба бюджетэй ашаг урын харуулалтануудай тоо; 2) проект номолгын тула түсэблэгдэн хүрэнгэ оруулалгын 20 проценттээ дээшэ хэмжээнэй өөрын мүнгэн зөөритэй байлга;

3) үйлэдбэридэ түсэблэгдэнэн эд бүтээлэй (ажалай, туһа хангамжын) дэлгүүрэй эрилтэдэ зохилдол, тинхэдэ нутагай эд бараа үйлэдбэрилэгшэдэй бии байгаа хуби 70 проценттээ үлүүлхэ ёһогүй.

7. Удаан болзороор мүнгэ номололгын хэлсээ баталха ба хүнгэ оруулагшдаа гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлгэ тухай Буряад Республикын Правительствын хуулига шийдхэбэрин гаранай нүүдээр Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаан мүнгэ номололгын хэлсээ бэлдэдэг ба гар табихын тула Буряад Республикын Правительствода ба хүрэнгэ оруулагшдаа эльгээдэг.

8. Буряад Республикын Правительство тоосоной үнгэргэшэ кварталда баталагдаһан мүнгэ номололгын хэлсээнүүдэй нэрэ тоолборине квартал бүри Буряад Республикын Арадай Хуралда ба Буряад Республикын Тоололгын палатада эльгээдэг.

Статья 11. Удаан болзороор мүнгэ номололгын эрхэ нүхэсэлнүүдые дүүргэгшын түлөө хүрэнгэ оруулагшын харюусалга

1. Хүрэнгэ оруулагшын удаан болзороор мүнгэ номололгын проектын экономика ба бюджетэй ашаг урын харуулалтанууды дүүргэлгын хубида мүнгэ номололгын хэлсээ бөлүүлдэг.

мүнгэ номололгын хэлсээнэй дүримүүдтэ хүрэнгэ оруулагшанууды (тэрэ тоодо хүрэнгэ оруулалгын түхэлнүүдэй, мүнгэнэй ба объектнүүдэй талаар) бөлүүлдэг бодото гарзын зохилдолой саг үргэлжын хиналта Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаан Буряад Республикын Правительствын тогтоохон гуримаар бөлүүлдэг.

2. Буряад Республикын Тоололгын палата Буряад Республикын Арадай Хуралай даабаряар хүрэнгэ оруулагшдые тэдэнэй мүнгэ номололгын хэлсээнэй эрхэ нүхэсэлнүүды ба тус Хуулин эрилтэнүүды сахиха хубида шалгалта үнгэргэдэг.

3. Тус статьягай 1-дехи ба 2-дохи хубинуудта заагдаһан зургаан бүхэндэ жэл соо нэгэннээ олон дахин шалгалга хориглодог, хүрэнгэ оруулагшын нэльбэн шэнэлэгдэнэн гү, али усадхагдаһан ушараар, үгы гэбэл, тус Хуулин эрилтэнүүды хүрэнгэ оруулагшын хазагайруулан ушарта үнгэргэгдэдэг шалгалтаһаа бэшэндэ.

4. Хүрэнгэ оруулагшын Буряад Республикын Тоололгын палатада, Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаанда тус статьягай 1-дехи ба 2-дохи хубинуудаар хараалагдаһан шалгалтанууды үнгэргэхын тула хэрэгтэй документнүүды, тоосоонууды үзүүлэгшэй, үгы гэбэл, үзүүлэлгын болзор сахяагүй, мүнгэ номололгын хэлсээнэй, тус Хуулин эрхэ нүхэсэлнүүды дүүргэгшэй ушарнуудта Буряад Республикын гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаан Буряад Республикын Тоололгын палата мүнгэ номололгын хэлсээ болуулха тухай дурадалнууды залан хүтэлэлгын зургаанай үзэмжэдэ эльгээдэг.

5. Мүнгэ номололгын хэлсээ болуулха ба гүрэнэй дэмжэлгэ үзүүлэлгэ болуулха тухай шийдхэбэри залан хүтэлэлгын зургаанай дурадалай үндэһөөр Буряад Республикын Правительство абадаг, мүнгэ номололгын налогой урьһаламжаһаа бэшэндэ.

Мүнгэ номололгын хэлсээ болуулха тухай Буряад Республикын Правительствын гуримшуулгын шийдхэбэри абаһан нара, үдэр хүрэнгэ оруулагшын гүрэнэй дэмжэлгэ абаха эрхээ алдаһан нара, үдэр гэжэ тоологдодог, Буряад Республикын удаан болзороор мүнгэ номололгын налогой урьһаламжаһаа ба Буряад Республикын гүрэнэй лаб найдууланууднаа бэшэндэ. Мүнгэ номололгын налогой урьһаламжын гү, али Буряад Республикын гүрэнэй лаб найдуулануудай түхэлээр гүрэнэй дэмжэлгэ болуулха гурим мүнгэ номололгын налогой урьһаламжа гү, али Буряад Республикын гүрэнэй лаб найдууланууды олгохо тухай хэлсээнүүдээр тогтоогдодог.

Хүрэнгэ оруулагш гүрэнэй дэмжэлгэ абаха эрхээ хангаданһаа хойшо харын туршада республикын бюджетдээ тус Хуулин 6-дахы статьягай ёһоор гүрэнэй дэмжэлгын түхэлээр абаһан мүнгэ, тус Хуулин 4-дехи статьягай ёһоор гүрэнэй дэмжэлгын түхэлээр абаһан хүнгэлэлтын мүнгэ, мүн мүнгэн зөөрин тус хубяар тогтоогдоһон мүнгэнэй түрээ бюджеттэ бусааха уялгатай. Түрсын хэмжээн хэлсээ болуулан нара үдэртэ Россин Федерацин Түбэй Банкын тогтоохон хэмжээндэ тодорхойлогдодог.

6. Мүнгэ номололгын хэлсээ болуулан тухай мэдээ гүйсэдхэхи засагай түлөөлэгшэтэ зургаан шийдхэбэрин абаһан үдэрһөө хойшо табан хоногой туршада почтоор захилай бэшгээр хүрэнгэ оруулагшдаа эльгээдэг. Захилай бэшгэ эльгээһэн үдэрһөө хойшо зургаан хоногой үнгэрхэдэ мүнгэ номололгын хэлсээ болуулан тухай мэдээн абтаа гэжэ тоологдодог. Тус мэдээнэй буулгари тэрэл болзорт хүрэнгэ оруулагшын бүридхэлдэ абаһан газараар налогой зургаанда эльгээгдэдэг.

7. Буряад Республикын Правительство жэл бүри Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын программануудай гүйсэдхэл тухай тоосоной нэгэ доро мүнгэ номололгын хэлсээнүүдтэ хараалагдаһан экономика ба бюджетэй ашаг урын харуулалтанууды туйлаһан шнэжэлэлгэтэй мүнгэ номололгын баталагдаһан хэлсээнүүдэй бөлүүлгын ябаса, мүнгэ номололгын хэлсээнэй дүримүүдтэ хүрэнгэ оруулалгада бодото гаршын зохиһон тухай тоосоо Буряад Республикын Арадай Хуралда эльгээдэг.

Бүлэг IV. Түгэхэлэй дүримүүд

Статья 12. Буряад Республикын хуулига зарим шийдхэбэринүүдэй хүсээ бууралга

1. Тус Хуулин хүсэндөө ороһон үдэрһөө хойшо хүсээ буураа гэжэ тоолохо гэбэл: 1) Буряад Республикын 2005 оной декабрин 2-ой 1344-III дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Хуули (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2005, № 12(81); 2006, № 6-7(87-88); 2007, № 6-7(99-100), № 10-11(103-104); 2008, № 3(108), № 4-5(109-110); "Бурятия" нонин, 2005 оной

декабрин 6; 2006 оной июлин 8; 2007 оной июлин 5, октябрин 10, ноябрин 10; 2008 оной мартын 15, майн 13, майн 31);

2) Буряад Республикын 2007 оной июлин 3-най 2335-III дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 6-7(99-100); "Бурятия" нонин, 2007 оной июлин 5);

3) Буряад Республикын 2007 оной октябрин 8-най 2586-III дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 10-11(103-104); "Бурятия" нонин, 2007 оной октябрин 10);

4) Буряад Республикын 2007 оной ноябрин 9-най 2637-III дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 10-11(103-104); "Бурятия" нонин, 2007 оной ноябрин 10);

5) Буряад Республикын 2008 оной мартын 14-най 88-IV дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2008, № 3(108); "Бурятия" нонин, 2008 оной мартын 15);

6) Буряад Республикын 2008 оной майн 4-най 210-IV дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулин 2-дохи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай" Хуули (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2008, № 4-5(109-110); "Бурятия" нонин, 2008 оной майн 6);

7) Буряад Республикын 2008 оной майн 8-най 254-IV дугаарай "Буряад Республикада удаан болзороор мүнгэ номололгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуулин 2-дохи статьяда хубилалтанууды оруулха тухай" Хуули (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2008, № 4-5(109-110); "Бурятия" нонин, 2008 оной майн 13, майн 31);

8) Буряад Республикын 1996 оной июлин 20-ной 327-I дугаарай "Буряад Республикын экономикадо гадаадын мүнгэ номололгонууды хабтадуулга урмашуулха тухай" Хуули (Буряад Республикын Арадай Хуралай Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 2(2); 2003, № 4(49); "Бурятия" нонин, 1996 оной июлин 16; 1998 оной майн 13; 2001 оной мартын 16; 2003 оной апрелин 24);

9) Буряад Республикын 1998 оной апрелин 14-най 745-I дугаарай "Буряад Республикын экономикадо гадаадын мүнгэ номололгонууды хабтадуулга урмашуулха тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 2(2); 2003, № 4(49); "Бурятия" нонин, 1998 оной апрелин 14; 2003 оной мартын 16; 2003 оной апрелин 24);

10) Буряад Республикын 2001 оной мартын 7-ной 652-II дугаарай "Буряад Республикын экономикадо гадаадын мүнгэ номололгонууды хабтадуулга урмашуулха тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2001, № 3(22); "Бурятия" нонин, 2001 оной мартын 16);

11) Буряад Республикын 2003 оной апрелин 23-най 304-II дугаарай "Буряад Республикын экономикадо гадаадын мүнгэ номололгонууды хабтадуулга урмашуулха тухай" Буряад Республикын Хуулин 3-дахы статьяда хубилалта оруулха тухай" Хуули (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2003, № 4(49); "Бурятия" нонин, 2003 оной апрелин 26);

Статья 13. Тус Хуулин хүсэндөө оролго

1. Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо болоод хүсэндөө орохо, тус Хуулин 4-дехи статьяһаа бэшэндэ.

2. Тус Хуулин 4-дехи статья албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо нэгэ нараһаа урид бэшэ ба налогой ээлжээтэ хугасагай түрүүшын үдэрһөө урид бэшэ хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент

В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 8

№ 868-IV

«ГҮРЭНЭЙ БА МУНИЦИПАЛНА МЭДЭЛДЭ БАЙНАН ГАЗАРАЙ УЧАСТОГУУДЫЕ ТҮЛӨӨНӨГҮЙГӨӨР ЗӨӨРИ БОЛГОЖО ҮГЭЛГЭ ТУХАЙ» БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИН 1-ДЭХИ СТАТЬЯГАЙ 2-ДОХИ ХУБИДА ХУБИЛАЛТА ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 29-да баталан абаа

Статья 1

«Гүрэнэй ба муниципальна мэдэлдэ байһан газарай участогууды түлөөнө-гүйгөөр зөөри болгожо үгэлгэ тухай» Буряад Республикын Хуулин 1-дехи статьягай 2-дохи хубида (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2002, № 11(43); 2006, № 3(84), № 10-11(91-92); 2007, № 8-9(101-102); 2008, № 4-5(109-110); «Бурятия» газет, 2002, октябрин 19; 2006, мартын 7, ноябрин 29; 2007, сентябрин 12; 2008, майн 13, майн 31, октябрин 14) хубилалта оруулхадаа ингэжэ найруулаха:

«2. Гэр байра барихын тулада, үмсын хамнуурин ажахы (байрын гэр бариха эрхэтэйгээр) гү, али дача бариха зорилгоор (барилга гү, али байрын гэр бариха эрхэтэйгээр) нуурин газарай хилэ соо оршодог гүрэнэй мэдэлһээ илгагдаагүй газарай участогууды зөөри болгожо түлөөнөгүй ба нэгэ удаа урдан зөөридөө, наһан соогоо уг залгамжалан эзэлэлгэдэ ба саг үргэлжын (болзоргүй) ашаглалгада участогтай байгаагүй эрхэтэдэй нимэ бүлэгүүдтэ үгтэдэг гэбэл:

а) муниципальна нуурин газарай бүридэлдэ ородог хүдөөгэй гү, али хотын нуурин газарта хүдэлдэг мэргэжэлтэдэ (нуралсалай эмхи зургаануудай багшанарта, медицинын ба эм найруулдаг хүдэлмэрилэгшэдтэ, соёлой ба искусствын хүдэлмэришэдтэ гүрэнэй ветеринарин албанай мэргэжэлтэдтэ, хүдөө ажахын үйлэдбэридэ хүдэлдэг мэргэжэлтэдтэ);

б) социальна хүлнэлэлгын хэлсээнүүдээр үгтэдэг байрын гэртэ хэрэгтэй гэжэ бүридхэлдэ ороһон эрхэтэдтэ.»

Статья 2

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө хойшо арбан хоногой үнгэрхэдэ хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент

В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 8

№ 874-IV

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИГА ЗАРИМ ШИЙДХЭБЭРИНҮҮДТЭ ХУБИЛАЛТАНУУДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

Буряад Республикын Арадай Хурал 2009 оной апрелин 30-да баталан абаа

Статья 1

2007 оной сентябрин 7-ной № 2455-III "Өөрын хэрэглэмжэдэ эрхэтэдэй модо бэлдхэлгын гурим ба хэм хэмжээн тухай" Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2007, № 8(101 - 102); "Бурятия" сонин, 2007, сентябрин 12) хубилалтанууды оруулха:

1) 2 статьягай 3-дахы хубин 1-дехи зүйлдэ "гү, али урид баригдан байрын гэр усалай гэжэ тоологдоһон ба тэрэ гэрэй хуушархадань задалагдахаар болоһон гэршэлгэтэй эрхэтэнэй байдаг газараар нутагай өһөндэн хүтэлбэрин зургаанай шийдхэбэри, үгы гэбэл, "2002 оной октябрин 16-най № 115-III "Гүрэнэй зөөридэ ба муниципальна зөөридэ байһан газарай участогууды үмсэдэ түлбэриггүйгөөр үгэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулин ёһоор үмсын гэр барилгада үгтэһэн газарай участогуудтай эрхэтэдтэ нэгэ дахин 300 гурбалжан метр хүрэтэр"

2) 2 статьягай 6-дахы хубида:

а) табатади абзац ингэжэ найруулаха: "Модо бэлдхэлгын мэдүүлгэдэ хабсаргагдадаг;

б) арбан хоёрдохи абзац ингэжэ найруулаха:

"Түлээнэй модо бэлдхэлгын мэдүүлгэ ой модоной харилсаанай талаар эрхэ түлөөлэлгэтэ Буряад Республикын гүрэнэй засагай гүйсэдхэхи зургаанда, дээрэ заагдаһан документүүд хабсаргадангүй үгтэдэг."

Статья 2

2008 оной майн 8-най № 251-IV "Ой модо худалдан абалгын хэлсээнэй үндэһөөр модо бэлдхэлгын шухала ушарнууд тухай" Буряад Республикын Хуули (Буряад Республикын Хуулига шийдхэбэринүүдэй суглуулбари, 2008, № 4 - 5(109 - 110); "Бурятия" сонин, 2008, майн 13, майн 31) хүсөө буураа гэжэ тоолохо.

Статья 3

Тус Хуули албан ёһоор толилогдоһон үдэрһөө арбан үдэр болоод хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент

В.В.НАГОВИЦЫН

Улаан-Үдэ хото 2009 оной майн 8

№ 877-IV

ЮНЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛИ ТУНКИ

Практика проведения учебных исследований с младшими школьниками может рассматриваться как особое направление внеклассной или внешкольной работы, тесно связанное с основным учебным процессом.

Оно ориентировано на развитие исследовательской, творческой активности детей. Дети младшего школьного возраста с большим интересом участвуют в разнородной исследовательской работе. Мои ученики участвовали в республиканском конкурсе «Название родных мест». Они получились интересными и познавательными. Но чтобы активизировать процесс обучения, придать ему творческий, исследовательский характер, необходимо передать учащемуся инициативу в организации своей познавательной деятельности. Дети младшего школьного возраста уже по природе своей исследователи. Вот один из исследований моих учеников.

Виктория ПАТАХИНОВА,
учитель начальных классов
МОУ Кыренская СОШ
(с.Кырен, Тункинского района).

ЭКСКУРСИЯ НА ДАЦАНСКИЕ ИСТОЧНИКИ

По дороге домой на экскурсию мама рассказала мне интересную легенду. В селе Кырен, на территории, где до недавнего времени размещалась Кыренская школяринтернат, в свое время находился комплекс Кыренского дацана.

Дацан обязательно должен был строиться рядом с целебными источниками. Местность за территорией школы-интерната, поросшая словым лесом и кустарником, издавна называется Хараганай.

Хараганайских источников было семь. Шесть неподалеку от дацана, седьмой на другой стороне реки Кыренки. Самый известный в наши дни из Дацанских источников — это тот, что находится рядом с дорогой, у старых тополя, сегодня почти замыт в наводнение иловыми наносами и загрязнен. Аршан этот пользовался большим интересом у жителей Кырена. Целебные воды использовались при заболеваниях желудка. Вода этого источника холодная, хрустальной чистоты, приятная на вкус, без запаха. В заболоченном, словом лесу есть еще пять источников — это сердечный, почечный, кишечный, печеночный, глазной. Сегодня никто точно не знает, где они находятся.

Целебные источники очень ранимы. Недаром существовал в народе целый ряд запретов. К примеру, запрещалось брать воду грязным ведром, а потому еще 30—40 лет назад воду из реки, ручья брали чистым ковшом. Мы почистили аршан, убрали мусор и аршан наполнил нас живой целебной водой, без которой человек становится слабым.

Берегите целебные источники, берегите родники и речки! Без воды жизнь человека немилосива, без воды умирает природа — среда человеческого обитания!

Юлия ЧИМИТОВА,
ученица 3 «в» класса
Кыренской СОШ.

«ДРУЖБА» КЛУБ – НАЙРАМДАЛАЙ ЭХИН

Наркободосуудһаа һэргыһын ажал физическэ культура болон спортын аргаар үрэ дүнтэйгөөр Улаан-Үдэ хотын хүүгэдэй «Дружба» клуб эмхидхэж байна. Аргагүй үүргэ сэхэтэй ажалынгая түлөө гэдэ наркободосуудыг хэрэглэгчтэ хиналтын Россин федеральна албанай грант абажа, федеральна бюджетһээ 200 мянган түхэриг дамжуулагдаха юм.

- Энэ баяртай мэдээн Шэнэ 2010 оной эхилхэ байхада абтаа. Бидэ, клубай хүдэлмэрилгэдэ, манай хүүгэд энээндэ сэхэ баярлаа, - гээд «Дружбын» директор Анжелика Цыбиковна Гомбосва хөөрэнэ.

Бүхы Росси доторһоо энэ талаар эрхимээр ажал ябуулжа байһан түлөөлэгшэд Москвада суглараа. Нэн түрүүн гэдэ өөрын ажал тухай Гүрэнэй Дүүмын депутатуудта хөөрөжэ үгөө. Удаань Кремлинн Екатеринбургта зал соо хүндэлэн ёһололгын ажал эмхидхэгдээ.

«Дружба» клубай директор Анжелика Цыбиковна найман үхибүүдэй эжы юм. Эдэ үгэнүүдээр өөрынгөө ажал тухай хөөрөжэ эхилхэдэнь, Дүүмын депутатууд бодоод алыгаа ташажа эхилһэн байна.

- Манай «Дружба» клуб 17-дохи хургуулитай хамта ажалаа ябуулна. Тэндэ һурадаг 1300 хурагшадай хахадын манай клубай гэшүүд юм. Тэдэ булта спортын болон уран найханай кружогуудта хабаадалсадаг, - гээд Анжелика Цыбиковна хөөрөөгөө үргэлжлүүлнэ. «Очумелье ручки», театральна талмай болон бусад кружогууд үхибүүдэ һонирхуулна. Тон эхээр спорто анхаралаа хандуулнабди. Долоон хоног бүхэн һонирхолтой хэмжээ ябуулгануудыг эмхидхэнбди. Амралгын үдэрнүүдтэ тусхай программа зоёгодоно. Ондонһы клубнуудтай уулзажа, танилсалгын хэмжээ ябуулгануудыг эмхидхэнбди.

2007 ондо нягта харилсаа холбоотойгоор ажаллахын тула өөрын захиргаан байгуулагдаа. Рэмик Матсыян тэрэ үгөө хойшо президентээр хүдэлнэ. Олег Онхонов, Андрей Дроздов, Исмадияр Халибсков, Слава Пак, Андрей Кушнарев, Андрей Выгран, Зарима Азизбек, Эржена Батомункуева гэгшэд эрхимүүдэй тоодо ороно. Хүүгэдэй клубта ганса орёо байдалтай гэр бүлэнүүдэй үхибүүд хүмүүжүүлэгдэнэ гэжэ зарим хүнүүд буруугаар һанана. Манай клубта үхибүүдэ баян үгытэй, ород узбек гэнгүй, суг хамта булта энээдэ наадатайгаар ажалаа ябуулнабди, - гээд Анжелика Цыбиковна хэлэнэ.

- Грантын мүнгэн элдэбын хэмжээ ябуулгануудай бэлэг сэлэгүүдтэ үгтэхэ. Бүхы хүүгэд энэ амжалтада хабаатай байһанаа мэдэхэ ёһотой, - гээд Анжелика Гомбосва мэдүүлнэ.

БАЯР ГЫЛЫКОВ – ЗАХААМИНАЙ ФУТБОЛОЙ ЕРЭЭДҮЙ

Совет үедэ Захааминай аймагай команда яһала һайн үрэ дүнтэйгөөр футболлоор Буряад Республикын чемпионатта ходо хабаадажа байдаг һэн. Харин хүүлэй 20-ёод жэл соо энэ команда үгы болоо. Оройдоол үнгэрһэн 2009 оной һууд багаар тус аймагай команда үбэлэй чемпионатта хабаадаха бэшүүлэгдээ. Тэдэ 6 наадан соо 1 очко абаад ябана. Командын бүридэлдэ олон залуушуул оруулагданхай. Эдээн соо Баяр Гылыковы онсолмоор.

Захааминай районий гимназинин шаби Баяр Гылыков Россин хойто зүгэй нислэл гэжэ алдаршаһан Санкт-Петербург хотодо футбол наадажа һураһан юм. Тэрээнэй гэр бүлэ тэндэ ажайуугша һэн.

- Найман жэл соо футбол нааданаб. 2001 ондо манай гэр бүлэ Санкт-Петербург ошоо бөлэй. Тэрэ үедэ тэндэхи хүүгэдтэй танилсахадаа, футбол наадаабди. Булта хубүүд намда бэрхэ нааданаһ гэвэ. Тиигэжэ «Проховчанин» гэхэн хүүгэдэй спортын хургуулида бээ һорижо эхилээб, - гээд Баяр хөөрэнэ.

Жэл бүри Баяр һорилгоёо дээшлүүлжэ, ходо бэрхэ наадагшадай тоодо оролсожо эхилээ. 2008 оной эхиндэ суута «Зенит» гэхэн футболлоо командын академидэ һурахаа уригдаа. «Ехэ гоё саг байгаа. Порилго хэхээ хари гүрэн ошообди, олон тоото мурьсөөнүүдтэ хабаадабди. Турци, Финлянди гэхэн гүрэнүүдтэ

ошоод, наададаг байгаабди. Мүнгэ алтанһаа боложо, манай академи хаагдашоо һэн», - гээд Баяр хөөрэнэ.

2009 ондо Баярай гэр бүлэ түрэл Захааминаа зөөжэ срээ. Мүнөө «Захаамина» гэхэн команда соо Баяр Гылыков наадажа эхилэнхэй. Мэдээжэ Буряадай бартаа хамгаалагша Рафанль Галимовай хөөрөөр, тус команда зунай чемпионатта хабаадаха һанаатай. «Үнгэрһэн намар аймагай гулваа Виктор Аюшесвтэй хөөрэлдөөбди. Командада туһа хүргэхьем тэрэ намай гуйһан байна. Мүнөө мүнгэ алта һомолжоор бэлэн байһанаа тэрэ мэдүүлээ», - гээд Рафанль Галимов хэлэнэ.

Р.Н.БАЗАРОВАЙ
фото-зураг.

БАРИЛДААШАН БОЛОО НАА, ХОЛО ОЙГУУР АЯНШАЛХАШ

Газаа хүйтэн байхада, манай зарим хубүүд, басагад ганса нимгэн футболло болон шорт үймөөд һорилго үйлсэдэ үдэр бүри хэнэ. Эдэмнай хадаа Эрдэм ухаанай болон һуралсадай министерствын мэдээдэ ородог олимпийн халаанай республиканска хүүгэдэй спортын хургуулийн (РСДЮС-ШОР) шабинар болоно. Тэдэ Хара далайн эрьсэдэ һая амарһан байна.

- Манай хургуулида олон шабинарнай орёо байдалтай, олон хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдэй түлөөлөгшэд юм. Иимэ муу социальна байдалтай гэр бүлэнүүдэй 10 гаран хубүүд, басагадыг Хара далайн эрьсэдэ амархынь эльгээгээбди, - гээд РСДЮСШОР-ой директор Цырен Цындынжапов хөөрэнэ.

«Райский уголок» гэжэ нэрэртэй тусхай спортивна лагерь Крас-

нодарска хизаарай Анапа хотодо Хара далайн эрьсэдэ түбхинэнхэй.

Манай энэхэ 10 үхибүүдэй нэгэниинһы имэ холо аяншалаагүй байгаа. Тэдэ аяар 21 үдэрэй хугасаа соо гобор амаржа, аматайгаар эдэлжэ, һайнаар бээ һоринон байна.

«Райский уголок» ошоһон хубүүд, басагад ерээдүйн барилдаашад мүн, спортын мастернууд Людмила Мезенцева ба Цыденжап Гулгенов гэгшэдэй тамиришад юм. Зверсовхоз оршодог 55-дахи хургуулийн шаби Аюр Дансорунов табадахи класста һурадаг юм. «3 жэлэй саада тэрэ хургуулингаа газаа футбол наадажа байгаад, барилдаашадай һорилго хараха һанаамни хүршөө. Тэдэниис хараад, оорөөшье барилдаха дуранда абтааб. Тэрэ гэхээр бээ барилдаагаар һориноб», - гээд Аюр хөөрэнэ.

- Минии нүхэр басаган хоёр жэл соо барилдадаг байгаа. «Барилдаанда ошоё» - гэжэ ходо тэрэ гасалдаг һэн. Харин минии сухални хүрөөд, «Шамһаа үлүү барилдахаб» гээд секцид бэшүүлжэрхөб. Удаань тэрэ басаган һорилгоёо хаяжархө, харин би мүнөө болотор барилдаанаб, - гээд 43-дахи хургуулийн 8-дахи классай һурагша Лидия Очирова хэлэнэ.

55-дахи хургуулийн һурагшад Алексей Бельский,

Ирина Дорифесва, Елизавета Курашова. 38-дахи хургуулийн Алсана Морозова болон бусад һонирхолтойгоор амарһанаа хөөрэнэ.

- Бидэ анха түрүүшынхис нодөөрөө Москва хото хараабди. Тэндэ Улаан талмай, Александровска саад соо Мүнхэ галай харуулашадай һулгэлгэ анхаржа хараабди. Мүн метро соо һонирхолтой байгаа. Тэндэ олон хүн элдэб номуудыг, журналнуудыг уншана, - гээд Лида басаган хөөрэнэ.

«Райский уголок» лагерьта ганса бидэ амараа бэшэбди, мүн Азербайджанай, Курск хотын тамиришад бээ һайжаруулаа. Тсэд тэдэ мааналһаа аха байшоо. Нэн түрүүн, Азербайджанай хубүүдтэй бээ ойголсонгүй байгаабди. Юуб гэхэдэ, тэдэ ганса өөрын хэлэн дээрэ болон англи хэлэн дээрэ хөөрэлдөө. Харин бидэ ганса ород хэлэ ойлгообди, - гээд Ирина Дорифесва хөөрэнэ.

Иринин хэлэнһээр, манай Аюр эгээл бага һанатай хубүүн байшоо. Тиимэхээ булта тэрэниис таалахаа, тэбэрхээс һанаа, ходо хажуугаарнь гарахадаа, шэмхээд абадаг байгаа. Хэды тиигэбшье, бүхы лагерь Аюрта дуратай байжа, яблока, банан, груша, апельсин, мандарин бэлгэлээ.

Багашье һаа, «бэрхэ», - гээд дэмы хэлсэлдэггүй. Аюр шатараар лагерьни мурьсөөндэ диилэжэ гараа. «Ехэ хубүүд намтай наадахадаа, хараагүй байхадамни, фигурануудыг

абаад хажуу тээшнэ табижархидаг байгаа. Хэды тиигэбшье бултсынэ шүүжэ шадааб», - гээд Аюр хөөрэнэ.

- Манай лагерьһаа холо бэшэ, хадын үндэртэ бидэ галта уулын шабар соо шунгаабди. Тэндэхэнь гүйлдэжэ гараад, уһа руу ороходо сэхэ гоё даа, - гээд Лида Очирова хөөрэнэ.

Үглөөнэй найман сагта бодоод, ниур гараа угаагаад, үглөөнэй хоол барилгын саг ердэг һэн. Удаань хоёр саг соо һорилго хэд, обед болошолог байгаа. Амарһанай удаа нэгэ дахин һорилго. Үдэһын хоол, элдэбын нааданууд, тиигэдэ унтахаш — эгээл имэ гүхэлөөр үхибүүд үдэр бүри энде амараа. Үнэхөөрөөшье, «Райский уголок» болоно бшуу.

Россин спортын мастер Людмила Александровна Мезенцева түрэлхидэй талаһаа Цырен Цындынжаповта баярыг хүргэнэ.

Тус хуудаһа Борис БАЛДААНОВ
хэблэлдэ бэлдэбэ.

АМАРШАЛГА

Уважаемая наша Наталья НИКОЛАЕВНА!

50 лет творческой деятельности - и в книжном издательстве, на Бурятском радио, и в Издательском доме "Буряад үнэн" - и всё время редактором, с чьей помощью рождались новые книги, передачи, журналы, радующие общественность и наших читателей. Сколько людей обрели крылья, состоялись как писатели и поэты благодаря Вам, Вашему душевному и профессиональному участию, Вашей многоотрпеливой и кропотливой работе РЕДАКТОРА.

Золото творческого долголетия блещит на Вашей груди и многочисленные Ваши друзья и коллеги от души поздравляют Вас с этим необычным юбилеем и желают долго-долго жить на крыльях творческого вдохновения и озарения.

Здоровья, счастья и настроения Вам, пусть каждый прожитый Вами день будет плодотворным и радостным!

С наилучшими пожеланиями коллектив ИД "Буряад үнэн", коллеги по перу.

17.35 Х/Ф «ГЕНСЕКИ. КАК ДОБИВАЛИ ХРУЩЕВА»
18.55 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
19.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
20.00 Д/Ф «САМЫЕ ОПАСНЫЕ ЖИВОТНЫЕ МИРА. МОРЯ»
21.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
22.00 ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ
23.00 Д/Ф «КОСМИЧЕСКИЙ ГЛАЗ»
00.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
01.00 Х/Ф «АВЕНУО УАНДЕРЛЕНД»
03.00 НОЧЬ/ПРОСТРАНСТВО//ЛЕПОРК
03.35 Х/Ф «ОДНАЖДЫ В КИТАЕ-3»
05.40 Х/Ф «АМЕРИКАНСКИЙ ПУТЬ»
07.20 Д/С «ВЕЛИКИЕ ПОБЕГИ В ИСТОРИИ»

Понедельник, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00 13.00, 16.00, 19.00 НОВОСТИ
10.05 МАЛАХОВ +
11.20 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
12.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
13.20 «УЧАСТОК»
14.20 «ДЕТЕКТИВЫ»
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.20 ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ
16.20 Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.10 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
18.00 ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
19.20 «ШКОЛА»
19.50 «СЛЕД»
20.40 «ЖДИ МЕНЯ»
21.20 «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «И ВСЕ-ТАКИ Я ЛЮБЛЮ...»
23.30 «ВЫЖИВШИЕ ЗА ГРАНЬЮ»
00.30 «ШКОЛА»
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.10 «ПОЗНЕР»
02.10 ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ
02.40 Х/Ф «СОГЛЯДАТАЙ»
04.10 Х/Ф «ПОЕДИНОК»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 Х/Ф «ТЕРАПИЯ ЛЮБОВЬЮ»
12.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Х/Ф «ДОМ БЕЗ ВЫХОДА»
14.40, 18.50 ВЕСТИ, ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Х/Ф «ДОМ БЕЗ ВЫХОДА»
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»
21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С «РУССКАЯ СЕРИЯ». «РАЙСКИЕ ЯБЛОЧКИ»
22.55 Т/С «РАЙСКИЕ ЯБЛОЧКИ. ЖИЗНЬ ПРОДОЛЖАЕТСЯ»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 МУНХЭЗУЛА
10.20 УЛГУР
10.35 «САТАЙ СУУРЯАН»
11.00 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ДВЕ СТОРОНЫ ОДНОЙ АННЫ»
14.40, 18.50 ВЕСТИ, ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»

00.45 «ДЕЖУРНЫЙ ПО СТРАНЕ». МИХАИЛ ЖВАНЕЦКИЙ
01.45 ВЕСТИ+
02.05 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ»

КУЛЬТУРА

08.00 КАНАЛ «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 20.30, 00.30, 16.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20 «ЛУВР. ВСЕНАЧАЛОСЬ С ЗАГАДОЧНОЙ УЛЫБКИ»
12.00 Х/Ф «ДВОЙНАЯ ЖИЗНЬ»
13.50 ЛИНИЯ ЖИЗНИ. А. ГАЛИБИН
14.45 ПЯТОЕ ИЗМЕРЕНИЕ
15.15 СПЕКТАКЛЬ «В ОЖИДАНИИ ЭЛИЗАБЕТ»
16.35 «ДВУХ СТОЛИЦ. НЕПРИКАЯННЫЙ ЖИТЕЛЬ... Е. РЕЙН»
17.00 М/С «ЗВЕРОПОРТ»
17.15 М/Ф «ЛИСА, МЕДВЕДЬ И МОТОЦИКЛ С КОЛЯСКОЙ»
17.25 Х/Ф «МАГНА АУРА». «СОПЕРНИКИ»
17.50, 02.40 Д/С «НАЕДИНЕ С ПРИРОДОЙ». «ОЛУШИ - ШТОРМОВЫЕ ПТИЦЫ»
18.20, 03.10 «ТРИ СЪЕЗДА: В ПОИСКАХ ФОРМУЛЫ ВЛАСТИ»
18.50 Д/Ф «ГЕНДРИК ЛОРЕНЦ»
19.00 КАНТАТА К. ОРФА «КАРМИНА БУРНА»
20.05 «В ГЛАВНОЙ РОЛИ...»
20.50 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ: ПЕРВЫЕ ХРИСТИАНЕ»
21.40 АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ. АЛЬМАНАХ ПО ИСТОРИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
22.20 Т/С «ОЧАРОВАНИЕ ЗЛА»
23.05 «ТЕМ ВРЕМЕНЕМ»
00.00 Д/Ф «ПОДСТРОЧНИК»
00.50 Д/Ф «ЛУННАЯ РЕГАТА»
01.20 А. ГОЛОВНЯ. ОСТРОВА
02.05 В. А. МОЦАРТ. КОНЦЕРТ №17 ДЛЯ ФОРТЕПИАНО С ОРКЕСТРОМ
03.35 Д/Ф «ПОН-ДЮ-ГАР - РИМСКИЙ АКВЕДУК БЛИЗ НИМА»

АРИГУС

07.00 НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ
08.00 «ТАКСИ». ПОГОДА
08.30 М/Ф «ЖИЗНЬ И ПРИКЛЮЧЕНИЯ РОБОТА-ПОДРОСТКА»
09.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». ПОГОДА

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ •

21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С «РУССКАЯ СЕРИЯ». «РАЙСКИЕ ЯБЛОЧКИ. ЖИЗНЬ ПРОДОЛЖАЕТСЯ»
23.50 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
00.50 ВЕСТИ+
01.10 Х/Ф «НАД ЗАКОНОМ»

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00 13.00, 16.00, 19.00 НОВОСТИ
10.05 МАЛАХОВ +
11.20 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
12.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
13.20 «УЧАСТОК»
14.20 «ДЕТЕКТИВЫ»
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.20 ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ
16.20 Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.10 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
18.00 ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
19.20 «ШКОЛА»
19.50 «СЛЕД»
20.40 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
21.20 «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «И ВСЕ-ТАКИ Я ЛЮБЛЮ...»
23.30 «НАРКОЗ ДЛЯ НАРКОМА»
00.30 «ШКОЛА»
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.20 ЦЕРЕМОНИЯ ВРУЧЕНИЯ ПРЕМИИ «ГРЕММИ». ТРАНСЛЯЦИЯ ИЗ ЛОС-АНДЖЕЛЕСА
03.00 Х/Ф «ДЕНЬ РОЖДЕНИЯ»
05.00 Т/С «АКУЛА»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 МУНХЭЗУЛА
10.20 УЛГУР
10.35 «САТАЙ СУУРЯАН»
11.00 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ДВЕ СТОРОНЫ ОДНОЙ АННЫ»
14.40, 18.50 ВЕСТИ, ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»

09.30 «COSMOPOLITAN: ВИДЕОВЕРСИЯ». ПОГОДА
10.30 «УНИВЕР»
11.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
12.30 М/С «ЭЙ, АРНОЛЬД!»
13.00 М/Ф «ГУБКА БОБ КВАДРАТНЫЕ ШТАНЫ»
13.30 Т/С «Н 20»
14.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ»
14.30 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ
15.30 Х/Ф «НЕКУДА БЕЖАТЬ»
17.30 Т/С «БАРВИХА»
18.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. ПОГОДА
19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
20.00 «УНИВЕР»
21.00 Х/Ф «ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ»
23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА

23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
01.00 РЕБЕНОК-РОБОТ-2

06.00, 06.55, 08.20, 09.20, 10.50, 17.40, 18.40, 20.50, 22.50, 00.50, 01.30, 02.30 ПОГОДА
02.30 ПОГОДА
06.00 «АГЕНТСТВО-2»
06.30 «ЧАС СУДА»
07.30 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
08.30 «СОЛДАТЫ»
09.30, 12.30, 16.30, 19.00, 23.30 «24»
10.00 «В ЧАС ПИК»
11.00 «ЧАС СУДА» С ПАВЛОМ АСТАХОВЫМ
12.00 «ШКОЛЬНОЕ ТВ»
13.00 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
14.30 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН»
16.00 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «РЕВНОСТЬ. ТЕМНАЯ СТОРОНА ЛЮБВИ»
17.00 «ОТБЛЕСКИ»
18.00 «В ЧАС ПИК»
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
20.00 «ОТБЛЕСКИ»
21.00 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
23.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
00.00 «ДАЛЬНИЕ РОДСТВЕННИКИ»
00.15 «ШАГИ К УСПЕХУ»
01.15 «НОВОСТИ ДНЯ»
01.45 Х/Ф «БУГИМЕН: ЦАРСТВО НОЧНЫХ КОШМАРОВ»
03.15 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «ВОРЫ В ЗАКОНЕ»
03.40 ПРОГРАММА АЛЬФРЕДА ХАБЕРА «САМЫЕ ЗАБАВНЫЕ СЛУЧАИ В ИСТОРИИ МИРОВОГО СПОРТА»
04.25 «НЕИЗВЕСТНАЯ ПЛАНЕТА»
04.50 «НОВОСТИ ДНЯ»
05.15 «НОЧНОЙ МУЗЫКАЛЬНЫЙ КАНАЛ»

ТИВИКОМ

06.00, 06.55, 08.20, 09.20, 10.50, 17.40, 18.40, 20.50, 22.50, 00.50, 01.30, 02.30 ПОГОДА
02.30 ПОГОДА
06.00 «АГЕНТСТВО-2»
06.30 «ЧАС СУДА»
07.30 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
08.30 «СОЛДАТЫ»
09.30, 12.30, 16.30, 19.00, 23.30 «24»
10.00 «В ЧАС ПИК»
11.00 «ЧАС СУДА» С ПАВЛОМ АСТАХОВЫМ
12.00 «ШКОЛЬНОЕ ТВ»
13.00 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
14.30 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН»
16.00 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «РЕВНОСТЬ. ТЕМНАЯ СТОРОНА ЛЮБВИ»
17.00 «ОТБЛЕСКИ»
18.00 «В ЧАС ПИК»
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
20.00 «ОТБЛЕСКИ»
21.00 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
23.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
00.00 «ДАЛЬНИЕ РОДСТВЕННИКИ»
00.15 «ШАГИ К УСПЕХУ»
01.15 «НОВОСТИ ДНЯ»
01.45 Х/Ф «БУГИМЕН: ЦАРСТВО НОЧНЫХ КОШМАРОВ»
03.15 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «ВОРЫ В ЗАКОНЕ»
03.40 ПРОГРАММА АЛЬФРЕДА ХАБЕРА «САМЫЕ ЗАБАВНЫЕ СЛУЧАИ В ИСТОРИИ МИРОВОГО СПОРТА»
04.25 «НЕИЗВЕСТНАЯ ПЛАНЕТА»
04.50 «НОВОСТИ ДНЯ»
05.15 «НОЧНОЙ МУЗЫКАЛЬНЫЙ КАНАЛ»

СТС «БАЙКАЛ»

18.50, 20.05, 21.55, 22.30, 23.20, 00.05, 00.50, 01.50 ПОГОДА НА СТС
06.00 Х/Ф «ДЖИНН ДОМА»
06.55 М/С «СМЕШАРИКИ»
07.00 М/С «ЧТО НОВЕНЬКОГО, СКУБИ ДУ?»
09.30 «COSMOPOLITAN: ВИДЕОВЕРСИЯ»
10.30 «УНИВЕР»
11.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
12.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
13.00 М/Ф «ГУБКА БОБ КВАДРАТНЫЕ ШТАНЫ»
13.30 Т/С «Н 20»
14.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ»
14.30 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ
15.30 Х/Ф «ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ»
17.30 Т/С «БАРВИХА»
18.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ
19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
20.00 «УНИВЕР»
21.00 Х/Ф «ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ-2»
23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
01.00 РЕБЕНОК-РОБОТ-2

ТИВИКОМ

06.00, 06.55, 08.20, 09.20, 10.50, 17.40, 18.40, 20.50, 22.50, 00.50, 01.30, 02.30 ПОГОДА
02.30 ПОГОДА
06.00 «АГЕНТСТВО-2»
06.30 «ЧАС СУДА»
06.50 НОВОСТИ МОНГОЛИИ «ЭНЭЦАГТ»
07.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
07.30 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
08.30 «СОЛДАТЫ»
09.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
10.00 «В ЧАС ПИК»
11.00 «ЧАС СУДА» С ПАВЛОМ АСТАХОВЫМ
12.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
13.00 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
14.00 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН»
16.00 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «ЯДЕРНЫЙ ШАНТАЖ»
17.00 «ОТБЛЕСКИ»
18.00 «В ЧАС ПИК»
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
20.00 «ОТБЛЕСКИ»
21.05 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
23.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
00.00 «ДАЛЬНИЕ РОДСТВЕННИКИ»
00.15 «НЕРЕАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА»

07.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
08.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 18.30 ИСТОРИИ В ДЕТАЛЯХ
09.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
10.00 ГАЛИЛЕО
11.00 Т/С «МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ»
12.00 ГАЛИЛЕО
12.30 Т/С «ШАГ ЗА ШАГОМ»
14.00 М/С «ЛИЗУН И НАСТОЯЩИЕ ОХОТНИКИ ЗА ПРИВИДЕНИЯМИ»
14.30 М/С «АНИМАГИЯ»
15.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
15.30 Т/С «САБРИНА - МАЛЕНЬКАЯ ВЕДЬМА»
16.00 Х/Ф «ВОЛШЕБНИКИ ИЗ БЭЙВЕРЛИ ПЛЭЙС»
16.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
17.30 ГАЛИЛЕО
19.00 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
20.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
21.00 «МАРГОША»
22.00 Х/Ф «КАЗААН»
23.45 6 КАДРОВ
00.30 КИНО В ДЕТАЛЯХ
01.30 Х/Ф «КОРОЛЕВСТВО»
03.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 Т/С «КОРОЛЕВА МАРГО»
08.00 «СЕГОДНЯ УТРОМ»
09.30 «КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК»
10.30 ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
11.20 «СРЕДНИЙ КЛАСС»
12.00 Т/С «МАНГУСТ-2»
13.00 СУД ПРИСЯЖНЫХ
14.30 Т/С «ЗАКОН И ПОРЯДОК»
16.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА-2»
19.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
20.30 Т/С «МЕДВЕЖИЙ УГОЛ»
22.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ СИНДБАДА»
00.35 ЧЕСТНЫЙ ПОНЕДЕЛЬНИК
01.25 «ШКОЛА ЗЛОСЛОВИЯ»
02.15 «РОКОВОЙ ДЕНЬ»
02.45 Х/Ф «ОДИНОЧКИ»
04.55 Х/Ф «БРОНКОБИЛЛИ»

5 КАНАЛ

08.00 Д/Ф «ЖЕЛЕЗНЫЙ ПРЕМЬЕР. АЛЕКСЕЙ КОСЫГИН»
09.00 «САМЫЕ СЛОЖНЫЕ В МИРЕ МЕХАНИЗМЫ. ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННАЯ ВЫШКА»
10.00 Х/Ф «ТАЙНА СИННИХ ГОР»
11.35 Д/С «ДРЕВНИЕ ОТКРЫТИЯ»
12.30, 15.30, 18.30, 21.30, 00.30 СЕЙЧАС
12.40 Х/Ф «ПАЦАНЫ»
14.30 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
15.40 Д/Ф «МИР ПРИРОДЫ. АФРИКАНСКИЕ КРАСНЫЕ ВОЛКИ»
16.35 Д/Ф «СПАРТАК. ПО ТУ СТОРОНУ МИФА»

СТС «БАЙКАЛ»

00.45 Х/Ф «ОДИНОКИЕ СЕРДЦА»
02.40 «НОВОСТИ ДНЯ»
03.10 «ЧАСТНЫЕ ИСТОРИИ»
04.00 Т/С «ПАНТЕРА»
04.45 «НОВОСТИ ДНЯ»
05.15 «НЕИЗВЕСТНАЯ ПЛАНЕТА»
05.40 «НОЧНОЙ МУЗЫКАЛЬНЫЙ КАНАЛ»
05.55, 07.00, 08.05, 09.20, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.25, 00.05, 00.50, 01.50 ПОГОДА НА СТС
06.00 Х/Ф «ДЖИНН ДОМА»
06.55 М/С «СМЕШАРИКИ»
07.00 М/С «ЧТО НОВЕНЬКОГО, СКУБИ ДУ?»
07.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
08.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 18.30 ИСТОРИИ В ДЕТАЛЯХ
09.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
10.00 «МАРГОША»
11.00 Т/С «МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ»
12.00 ГАЛИЛЕО
12.30 Т/С «ШАГ ЗА ШАГОМ»
14.00 М/С «ЛИЗУН И НАСТОЯЩИЕ ОХОТНИКИ ЗА ПРИВИДЕНИЯМИ»
15.00 М/С «АНИМАГИЯ»
15.30 Т/С «САБРИНА - МАЛЕНЬКАЯ ВЕДЬМА»
16.00 Х/Ф «ВОЛШЕБНИКИ ИЗ БЭЙВЕРЛИ ПЛЭЙС»
16.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
17.30 ГАЛИЛЕО
19.00 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
20.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
21.00 «МАРГОША»
22.00 Х/Ф «ДЕНЬ СУРКА»
00.00 6 КАДРОВ
00.30 INTERSETЬ
01.30 Х/Ф «РОЗЕНШТРАССЕ»
04.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 Т/С «КОРОЛЕВА МАРГО»
08.00 «СЕГОДНЯ УТРОМ»
09.30 КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС
10.30 ЧИСТОСЕРДЕЧНОЕ ПРИЗНАНИЕ
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
11.20 «СРЕДНИЙ КЛАСС»
12.00 Т/С «МАНГУСТ-2»
13.00 СУД ПРИСЯЖНЫХ

17.35 Х/Ф «ГЕНСЕКИ. КАК ДОБИВАЛИ ХРУЩЕВА»
18.55 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
19.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
20.00 Д/Ф «САМЫЕ ОПАСНЫЕ ЖИВОТНЫЕ МИРА. МОРЯ»
21.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
22.00 ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ
23.00 Д/Ф «КОСМИЧЕСКИЙ ГЛАЗ»
00.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
01.00 Х/Ф «АВЕНУО УАНДЕРЛЕНД»
03.00 НОЧЬ/ПРОСТРАНСТВО//ЛЕПОРК
03.35 Х/Ф «ОДНАЖДЫ В КИТАЕ-3»
05.40 Х/Ф «АМЕРИКАНСКИЙ ПУТЬ»
07.20 Д/С «ВЕЛИКИЕ ПОБЕГИ В ИСТОРИИ»

5 КАНАЛ

08.00 Д/Ф «МАО. ТАЙНЫ ВЕЛИКОГО КОРМЧЕГО»
09.00 «САМЫЕ СЛОЖНЫЕ В МИРЕ МЕХАНИЗМЫ. ТРУБОПРОВОД НА АЛЯСКЕ»
10.00 Х/Ф «О ТЕХ, КОГО ПОМНЮ И ЛЮБЛЮ»
11.30 Д/Ф «ДОИСТОРИЧЕСКИЕ ОХОТНИКИ. СТРАУП - УБИЙЦА»
12.30, 15.30, 18.30, 21.30, 00.30 СЕЙЧАС
12.40 Х/Ф «ГЕНСЕКИ. КАК ДОБИВАЛИ ХРУЩЕВА»
13.30 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
15.40 Д/Ф «МИР ПРИРОДЫ. АВСТРАЛИЙСКИЙ ПЛЕЙБОЙ»
16.40 Д/Ф «ВАСИЛИЙ МЕРКУРЬЕВ. НЕВЫНОСИМАЯ ЛЕГКОСТЬ БЫТИЯ»
17.30 Д/Ф «НИКОЛАЙ ТОЛСТОЙ. РУССКИЙ ГРАФ ИЗ АНГЛИЙСКОЙ ГЛУБИНКИ»
18.55 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
19.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
20.00 Д/С «ОХОТА НА ОХОТНИКОВ. БЕЗУМСТВО НОСОРОГА»
21.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
22.00 ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ
23.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
23.25 ИСТОРИИ ИЗ БУДУЩЕГО: «Е. П. ВЕЛЕХОВ. ЗРЕЛЫЕ ГОДЫ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА»
00.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
01.00 Х/Ф «ГЛАВАРЬ МАФИИ»
04.25 НОЧЬ//ЗВУК//ГОРИБОЛЬ
05.00 Х/Ф «ПОЛИЦЕЙСКАЯ ИСТОРИЯ-3»
06.40 Д/Ф «МОМЕНТ СМЕРТИ»

№ 3 (664)

Буряад үнэн

Дүхэрнэ

28.01.2010

№ 3 (21749)

Среда, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
13.00, 16.00, 19.00 НОВОСТИ
10.05 МАЛАХОВ+
11.20 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
12.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
13.20 «УЧАСТОК»
14.20 «ДЕТЕКТИВЫ»
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.20 ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ
16.20 Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.10 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
18.00 ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
19.20 «ШКОЛА»
19.50 «СЛЕД»
20.40 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
21.20 «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «И ВСЕ-ТАКИ Я ЛЮБЛЮ...»
23.30 «ОРАНЖЕВЫЕ ДЕТИ ТРЕТЬЕГО РЕЙХА»
00.30 «ШКОЛА»
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.20 НА НОЧЬ ГЛЯДЯ
02.00 Х/Ф «БЕЗ КОМПРОМИССОВ»
04.00 Х/Ф «ЖЕНАТЫЙ»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 «ЛЕБЕДИНАЯ ПЕСНЯ ЕВГЕНИЯ МАРТИНОВА»
11.00 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
12.00, 12.30, 12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ДВЕ СТОРОНЫ ОДНОЙ АННЫ»
14.40, 14.40, 15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»
21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!

Четверг, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
13.00, 16.00, 19.00 НОВОСТИ
10.05 МАЛАХОВ+
11.20 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
12.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
13.20 «УЧАСТОК»
14.20 «ДЕТЕКТИВЫ»
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.20 ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ
16.20 Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.10 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
18.00 ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
19.20 «ШКОЛА»
19.50 «СЛЕД»
20.40 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
21.20 «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 Т/С «И ВСЕ-ТАКИ Я ЛЮБЛЮ...»
23.30 «ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН»
00.30 «ШКОЛА»
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.20 СУДИТЕ САМИ С МАКСИМОМ ШЕВЧЕНКО
02.10 Х/Ф «ГОЛУБАЯ ВОЛНА»
04.20 Х/Ф «ПРИВЕТ, СЕСТРА, ПРОЩАЙ, ЖИЗНЬ»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 «ТОЛИ»
10.20 УЧИМСЯ ГОВОРИТЬ ПО-БУРЯТСКИ
10.25 «БУРЯД ОРОН»
11.00 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
12.00, 12.00, 12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ТЕРРИТОРИЯ КРАСОТЫ»
14.40, 14.40, 15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»
21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!

Пятница, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
13.00, 16.00, 19.00 НОВОСТИ
10.05 МАЛАХОВ+
11.20 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
12.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
13.20 «УЧАСТОК»
14.20 «ДЕТЕКТИВЫ»
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.20 ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ
16.20 Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.10 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
18.00 ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ
19.30 «ПОЛЕ ЧУДЕС»
20.30 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
21.20 «СПАЛЬНЫЙ РАЙОН»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

21-62-62

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

22.00 Т/С «РУССКАЯ СЕРИЯ». «РАЙСКИЕ ЯБЛОЧКИ. ЖИЗНЬ ПРОДОЛЖАЕТСЯ»
23.50 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
00.50 «КАЛЬКУТТСКИЙ КАПКАН. ОШИБКА ЭКИПАЖА»
01.45 ВЕСТИ+
02.05 Х/Ф «ЗАКАТ»

КУЛЬТУРА

07.30 КАНАЛ «ЕВРОНЬЮС»
20.30, 00.30, 16.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.00, 20.05 «В ГЛАВНОЙ РОЛИ...»
11.50 Х/Ф «СОН В ЛЕТнюю НОЧЬ»
14.05 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ: ЕГИПЕТ РАМСЕСА»
14.55 ВЕК РУССКОГО МУЗЕЯ
15.25 Х/Ф «ОПАСНЫЙ ПОВОРОТ»
16.15 Д/Ф «КАРТАХЕНА. ИСПАНСКАЯ КРЕПОСТЬ НА КАРИБСКОМ МОРЕ»
16.35 Д/Ф «ЛОПНУВШАЯ СТРУНА»
17.00 М/С «ЗВЕРОПОРТ»
17.20 М/Ф «А ВДРУГ ПОЛУЧИТСЯ!...»
17.25 Х/Ф «МАГНА АУРА». «ПРИГОВОР»
17.50, 02.55 Д/С «НАЕДИНЕ С ПРИРОДОЙ». «ЛЕСНАЯ КУНИЦА»
18.20, 03.25 «В ТЕНИ ПЕТРАВЕЛИКОГО»
18.50 Д/Ф «АМЕРИГО ВЕСЛУЧЧИ»
19.00 ПАРТИТУРЫ НЕ ГОРЯТ
19.30 С. РАХМАНИНОВ КОНЦЕРТ №1 ДЛЯ ФОРТЕПИАНО С ОРКЕСТРОМ
20.50 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ: ИЕРУСАЛИМ И ИСУСА»
21.40 ВЛАСТЬ ФАКТА
22.20 Т/С «ОЧАРОВАНИЕ ЗЛА»
23.10 Д/Ф «ИСААК ШВАРЦ. ДРУГИЕ ИЗМЕРЕНИЯ»
23.40 Д/Ф «ДОМА ХОРТА В БРЮССЕЛЕ»
00.00 Д/Ф «ПОДСТРОЧНИК»
00.50 Х/Ф «СТЕНФОРТЫ, ХОЗЯЕВА ЯЧМЕНЯ»

АРИГУС

08.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
08.30 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». ПОГОДА
09.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА ПРОФИЛАКТИКА

11.00 «УНИВЕР»
11.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
12.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
13.00 М/Ф «ГУБКА БОБ КВАДРАТНЫЕ ШТАНЫ»
13.30 Т/С «Н 20»
14.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ»
14.30 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ
15.30 Х/Ф «ДОМ БОЛЬШОЙ МАМОЧКИ-2»
17.30 Т/С «БАРВИХА»
18.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ
19.20 ТОЧКА ЗРЕНИЯ
19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
20.00 «УНИВЕР»
21.00 Х/Ф «КАК ПОТЕРЯТЬ ДРУЗЕЙ И ЗАСТАВИТЬ ВСЕХ ТЕБЯ НЕНАВИДЕТЬ»
23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА РЕБЕНОК-РОБОТ-2

ТИВИКОМ

06.00, 06.55, 08.20, 09.20, 10.50, 17.40, 18.40, 20.50, 22.50, 00.50, 01.30, 02.30 ПОГОДА
06.00 «АГЕНТСТВО-2»
06.30, 12.30, 16.30, 19.00, 23.30 «24»
06.50 НОВОСТИ МОНГОЛИИ «ЭНЭ ЦАГТ»
07.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
07.30 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
08.30 Т/С «СОЛДАТЫ-2»
09.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
10.00 «В ЧАС ПИК»
11.00 «ЧАС СУДА» С ПАВЛОМ АСТАХОВЫМ
12.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
13.00 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
14.00 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
16.00 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «ПОРЧА-ОРУЖИЕ ЧЕРНЫХ МАГОВ»
17.00 «ОТБЛЕСКИ»
18.00 «В ЧАС ПИК»
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
20.00 «ОТБЛЕСКИ»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

21-62-62

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

22.00 Т/С «РУССКАЯ СЕРИЯ». «РАЙСКИЕ ЯБЛОЧКИ. ЖИЗНЬ ПРОДОЛЖАЕТСЯ»
23.50 Т/С «В КРУГЕ ПЕРВОМ»
00.50 К 65-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ. «ЧРЕЗВЫЧАЙНЫЙ И ПОЛНОМОЧНЫЙ СОЛОВЕЙ. ПОЛАД БЮЛЬБЮЛЬ ОГЛЫ»
01.45 ВЕСТИ+
02.05 Х/Ф «ГЛАВА 27»

КУЛЬТУРА

07.30 КАНАЛ «ЕВРОНЬЮС»
20.30, 00.30, 16.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.00, 20.05 «В ГЛАВНОЙ РОЛИ...»
11.50 Х/Ф «РОМЕО И ДЖУЛЬЕТТА»
13.55 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ: ИЕРУСАЛИМ И ИСУСА»
14.45 ПИСЬМА ИЗ ПРОВИНЦИИ. ЗЕЛЕНОДОЛЬСК
15.15 Х/Ф «ОПАСНЫЙ ПОВОРОТ»
16.35 Д/Ф «ДРУГИЕ ИЗМЕРЕНИЯ»
17.00 М/С «ЗВЕРОПОРТ»
17.15 М/Ф «МЕДВЕЖУТЬ»
17.25 Х/Ф «МАГНА АУРА»
17.50, 02.55 Д/С «ФОРМЫ ПРИРОДЫ». «СВЯЩЕННЫЙ СКАРАБЕЙ»
18.20 Х/Ф «ЗАГОВОР ПЕТРАШЕВСКОГО. ЛЮДИ СОРОКОВЫХ ГОДОВ»
18.50 Д/Ф «СОФОКЛ»
19.00 «ЦАРСКАЯ ЛОЖА»
19.40 ИГРАЕТ КАМЕРНЫЙ ОРКЕСТР МИЛАНСКОГО ТЕАТРА «ЛА СКАЛА»
20.50 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ»: «ШОТЛАНДИЯ ХРАБРОГО СЕРДЦА»
21.40 ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА
22.20 Т/С «ОЧАРОВАНИЕ ЗЛА»
23.05 КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ
00.00 Д/Ф «ПОДСТРОЧНИК»
00.50 Х/Ф «СТЕНФОРТЫ, ХОЗЯЕВА ЯЧМЕНЯ»
02.40 МУЗЫКАЛЬНЫЙ МОМЕНТ. Н. РОТА. «ПРОГУЛКА С ФЕЛЛИНИ»
03.25 «ЗАГОВОР ПЕТРАШЕВСКОГО. ЛЮДИ СОРОКОВЫХ ГОДОВ»

АРИГУС

07.00 НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ
08.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
08.30 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». ПОГОДА

09.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
09.30 «COSMOPOLITAN: ВИДЕОРЕВИЗОР»
10.30 «УНИВЕР»
11.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
12.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
13.00 М/С «КАК ГОВОРЯТ ДЖИНДЖЕР»
13.30 Т/С «Н 20»
14.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ»
14.30 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ
15.30 Х/Ф «КАК ПОТЕРЯТЬ ДРУЗЕЙ И ЗАСТАВИТЬ ВСЕХ ТЕБЯ НЕНАВИДЕТЬ»
17.30 Т/С «БАРВИХА»
18.30 Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ
19.20 ТОЧКА ЗРЕНИЯ
19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
20.00 «УНИВЕР»
21.00 Х/Ф «СУПЕРГЕРОЙСКОЕ КИНО»
23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА РЕБЕНОК-РОБОТ-2

ТИВИКОМ

06.00, 06.55, 08.20, 09.20, 10.50, 17.40, 18.40, 20.50, 22.50, 00.50, 01.30, 02.30 ПОГОДА
06.00 «АГЕНТСТВО-2»
06.25, 12.30, 16.30, 23.30 «24»
06.50 НОВОСТИ МОНГОЛИИ «ЭНЭ ЦАГТ»
07.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
07.30 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
08.30 Т/С «СОЛДАТЫ-2»
09.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
10.00 «В ЧАС ПИК»
11.00 «ЧАС СУДА» С ПАВЛОМ АСТАХОВЫМ
12.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
13.00 «ЗВАНЫЙ УЖИН»
14.00 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
16.00 «ПЯТЬ ИСТОРИЙ»: «САША. САШКА. САШЕНЬКА»
17.00 «ОТБЛЕСКИ»
18.00 «В ЧАС ПИК»
19.00 «РАДАР-СПОРТ»
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ»
20.00 «ОТБЛЕСКИ»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

21-62-62

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 ЮБИЛЕЙНЫЙ ВЕЧЕР ИГОРЯ МАТВИЕНКО
01.10 «ГОРДОН КИХОТ»
02.10 Х/Ф «УЛИЦЫ В ОГНЕ»
04.00 Х/Ф «ОДНАЖДЫ ВЕЧЕРОМ В ПОЕЗДЕ»
05.30 Т/С «АКУЛА»

«РОССИЯ»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 МУСУЛЬМАНЕ
10.20 «МОЙ СЕРЕБРЯНЫЙ ШАР. ВЛАДИМИР ИВАШОВ»

11.10 «ДОБРОВОЛЕЦ ПРОТИВ БУБЛИКОВА. НЕСЫГРАННЫЕ РОЛИ ПЕТРА ШЕРБАКОВА»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ТЕРРИТОРИЯ КРАСОТЫ»
14.40, 18.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»
21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!

21.05 «СОЛДАТЫ. ДЕМБЕЛЬ НЕИЗБЕЖЕН!»
23.00 «НОВОСТИ ДНЯ»
00.00 «ДАЛЬНИЕ РОДСТВЕННИКИ»
00.15 Х/Ф «КТО ВЫ, МИСТЕР БРУКС?»
02.25 «НОВОСТИ ДНЯ»
02.55 «СЕКРЕТНЫЕ ИСТОРИИ»
03.45 Т/С «ПАНТЕРА»

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 08.05, 09.20, 10.05, 11.15, 18.50, 20.05, 21.55, 22.20, 23.25, 00.05, 00.50, 01.50 ПОГОДА НА СТС
06.00 Х/Ф «ДЖИНН ДОМА»
06.55 М/С «СМЕШАРИКИ»
07.00 М/С «ЧТО НОВЕНЬКОГО, СКУБИ ДУ?»
07.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
08.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
09.00, 13.30, 18.30 ИСТОРИИ В ДЕТАЛЯХ
09.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
10.00 «МАРГОША»
11.00 Т/С «МОЯ ПРЕКРАСНАЯ НЯНЯ»
12.00 INTERCETЬ
13.00 Т/С «ШАГ ЗА ШАГОМ»
14.00 М/С «ЛИЗУН И НАСТОЯЩИЕ ОХОТНИКИ ЗА ПРИВИДЕНИЯМИ»
14.30 М/С «АНИМАГИЯ»
15.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
15.30 Т/С «САБРИНА - МАЛЕНЬКАЯ ВЕДЬМА»
16.00 Х/Ф «ВОЛШЕБНИКИ ИЗ БЭЙВЕРЛИ ГЛЭЙС»
16.30 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
17.30 ГАЛИЛЕО
19.00 Т/С «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
20.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
21.00 «МАРГОША»
22.00 Х/Ф «НЕЧЕГО ТЕРЯТЬ»
23.50 6 КАДРОВ
00.00 6 КАДРОВ
00.30 «ИНФОМАНИЯ». ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА
01.00 Х/Ф «СЕРДЦА»
03.20 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 Т/С «КОРОЛЕВА МАРГО»
08.00 «СЕГОДНЯ УТРОМ»

09.30 ДАЧНЫЙ ОТВЕТ
10.30 ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. РАССЛЕДОВАНИЕ
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
11.20 «СРЕДНИЙ КЛАСС»
12.00 Т/С «МАНГУСТ-2»
13.00 СУД ПРИСЯЖНЫХ
14.30 Т/С «ЗАКОН И ПОРЯДОК»
16.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА-2»
19.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
20.30 Т/С «МЕДВЕЖИЙ УГОЛ»
22.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ СИНДБАДА»
00.35 «ПОЗДНИЙ РАЗГОВОР»
01.20 АВИАТОРЫ
01.55 Х/Ф «ПОБЕД»
03.35 Х/Ф «ПОЕЗД СО СМЕРТЬЮ»

5 КАНАЛ

08.00 Д/Ф «МОШЕ ДАЯН. БРЕМЯ ВЛАСТИ»
09.00 Д/Ф «ЭКО-ТЕХНОЛОГИИ. ЭНЕРГИЯ ВОЛН»
10.00 Х/Ф «ПЛОХОЙ ХОРОШИЙ ЧЕЛОВЕК»
12.00 Д/С «ХРОНИКИ ДИКОЙ ПРИРОДЫ»
12.30, 15.30, 18.30, 21.30, 00.30 СЕЙЧАС Д/Ф «НИКОЛАЙ ТОЛСТОЙ. РУССКИЙ ГРАФ ИЗ АНГЛИЙСКОЙ ГЛУБИНЫ»
13.35 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
15.40 Д/Ф «МИР ПРИРОДЫ. ОБИТАТЕЛИ ХРАМОВ»
16.35 Д/Ф «КОСМИЧЕСКИЙ ГЛАЗ»
17.30 Д/Ф «ЛИК ЦАРИЦЫ НЕБЕСНОЙ»
18.55 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
19.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
20.00 Д/С «ОХОТА НА ОХОТНИКОВ. ПРОПАВШИЙ»
21.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
22.00 ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ
23.05 Д/Ф «ЛУННОЕ ШОУ. ПРАВДА ИЛИ ВЫМЫСЕЛ»
00.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
01.00 Х/Ф «РАСПЛАТА-2»
02.55 НОЧЬ//ТЕАТР//ЦИЛИКИН
03.30 Х/Ф «ВИВА, МАРИЯ»
05.40 Х/Ф «ГОГЕН-ДИКАРЬ»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

09.30 СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ...
10.30 «ПЕРВАЯ КРОВЬ»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
11.20 «СРЕДНИЙ КЛАСС»
12.00 Т/С «МАНГУСТ-2»
13.00 СУД ПРИСЯЖНЫХ
14.30 Т/С «ЗАКОН И ПОРЯДОК»
16.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА-2»
19.30 ОБЗОР ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
20.30 Т/С «МЕДВЕЖИЙ УГОЛ»
22.30 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ СИНДБАДА»
00.35 Х/Ф «СЛУЧАЙНЫЙ ШПИОН»
02.15 Х/Ф «ИХ ПОМЕНИЛИ МОЗГАМИ»
04.00 Х/Ф «СНИМКИ»
05.30 Х/Ф «КАПКАН ВРЕМЕНИ»

5 КАНАЛ

08.00 Д/Ф «УРХО КЕККОНЕН»
09.00 Д/Ф «ЭКО-ТЕХНОЛОГИИ. АКАДЕМИЯ САН-ФРАНЦИСКО»
10.00 М/Ф «СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ КОЛОБКИ»
10.05 Х/Ф «ГОЛОС»
12.00 Д/С «ХРОНИКИ ДИКОЙ ПРИРОДЫ»
12.30, 15.30, 18.30, 21.30, 00.30 СЕЙЧАС Д/Ф «ЛИК ЦАРИЦЫ НЕБЕСНОЙ»
13.35 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
15.40 Д/Ф «МИР ПРИРОДЫ. ТЮЛЕНИ-ПОКОРИТЕЛИ МОРЕЙ»
16.40 Д/Ф «ЛУННОЕ ШОУ. ПРАВДА ИЛИ ВЫМЫСЕЛ»
17.30 Д/Ф «СМЕРТИ НЕТ. ТАЙНА АКАДЕМИКА БЕХТЕРЕВА»
18.55 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
19.00 «МАКСИМАЛЬНОЕ ПРИБЛИЖЕНИЕ»
20.00 Д/С «ОХОТА НА ОХОТНИКОВ. СМЕРТЬ ЧЕЛОВЕКА-МЕДВЕДЯ»
21.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
22.00 ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ
23.05 Д/Ф «ПЕТЕРБУРГ ПОРТРЕТЫ. ИСААК ШВАРЦ»
00.00 ЭКСТРЕННЫЙ ВЫЗОВ 112
01.00 Х/Ф «МОТЫЛЕК»
04.00 НОЧЬ//ИНТЕЛЛЕКТ//ЧЕРНИГОВСКАЯ
04.30 Х/Ф «СТИГМАТЫ»
06.15 Х/Ф «НОЧЬ И ГОРОД»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

21-62-62

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

22.00 «ВРЕМЯ»
22.30 ЮБИЛЕЙНЫЙ ВЕЧЕР ИГОРЯ МАТВИЕНКО
01.10 «ГОРДОН КИХОТ»
02.10 Х/Ф «УЛИЦЫ В ОГНЕ»
04.00 Х/Ф «ОДНАЖДЫ ВЕЧЕРОМ В ПОЕЗДЕ»
05.30 Т/С «АКУЛА»
06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.05 МУСУЛЬМАНЕ
10.20 «МОЙ СЕРЕБРЯНЫЙ ШАР. ВЛАДИМИР ИВАШОВ»

11.10 «ДОБРОВОЛЕЦ ПРОТИВ БУБЛИКОВА. НЕСЫГРАННЫЕ РОЛИ ПЕТРА ШЕРБАКОВА»
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
13.45 Т/С «ТЕРРИТОРИЯ КРАСОТЫ»
14.40, 18.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
15.50 Т/С «ВЫЗОВ». «УРОВЕНЬ СМЕРТИ»
16.45 СУД ИДЕТ
17.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
18.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
19.00 Т/С «КАРМЕЛИТА. ЦЫГАНСКАЯ СТРАСТЬ»
20.00 Т/С «СЛОВО ЖЕНЩИНЕ»
21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!

22.00 «КРИВОЕ ЗЕРКАЛО. ТЕАТР»
00.05 Х/Ф «СКАЛОЛАЗКА И ПОСЛЕДНИЙ ИЗ СЕДЬМОЙ КОЛЫБЕЛИ»
01.55 Х/Ф «АБСОЛЮТНАЯ ВЛАСТЬ»

КУЛЬТУРА

07.30 КАНАЛ «ЕВРОНЬЮС»
20.30, 00.30, 16.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.00, 20.05 «В ГЛАВНОЙ РОЛИ...»
11.50 Х/Ф «МАКБЕТ»
13.55 Д/Ф «УТРАЧЕННЫЕ МИРЫ: ШОТЛАНДИЯ ХРАБРОГО СЕРДЦА»
14.45 Д/Ф «БЕЗУМИЕ ПАТУМА»
15.15 Х/Ф «ДЕНЬ АНГЕЛА»
16.35 «ОЧИ СТРАСТНЫЕ»
17.00 В МУЗЕЙ - БЕЗ ПОВОДКА

17.15 М/Ф «ТЕРЕМОК»
17.20 ЗА СЕМЬЮ ПЕЧАТЯМИ
17.50, 02.55 Д/С «ФОРМЫ ПРИРОДЫ». «АРХИТЕКТУРА ПЕРЕНАСЕЛЕННЫХ ЖИЛИЩ»
18.20 РАЗНОЧТЕНИЯ. ХРОНИКИ ЛИТЕРАТУРНОЙ ЖИЗНИ
18.50 Д/Ф «ФРАНЦ ШУБЕРТ»
19.00 «ПО КОНЯМ!...»
19.45 ВОКРУГ СМЕХА. НОН-СТОП
20.50 «СФЕРЫ»
21.30 Т/С «НИКОЛАЯ ЛЕ ФЛОК». «ЧЕЛОВЕК СО СВИНЦОВЫМ ЧРЕВОМ»
23.20 Е.ВЕЛИКОВ. ЛИНИЯ ЖИЗНИ
00.10 Д/Ф «КАСТЕЛЬ-ДЕЛЬ-МОНТЕ. КАМЕННАЯ КОРОНА АПУЛИИ»
00.55 Х/Ф «И ПРИШЛИ ТУРИСТЫ»
02.20 «ПРОГУЛКИ ПО БРОДВЕЮ»

№ 3(21749)

Дүхэрнэ

№ 3(664)

Table with columns for time and program name under the heading 'АРИГУС'. Includes programs like 'НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ' and 'ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС'.

Table with columns for time and program name under the heading 'ТИВИКОМ'. Includes programs like '«СЕКС» С А. ЧЕХОВОЙ' and '«ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'СТС «БАЙКАЛ»'. Includes programs like '«НОВОСТИ ДНЯ»' and '«ПРЕДЕЛ ТЕРПЕНИЯ»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'НТВ'. Includes programs like 'ГАЛИЛЕО' and '«ПАПИНЫ ДОЧКИ»'.

Table with columns for time and program name under the heading '5 КАНАЛ'. Includes programs like '«ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД... ФЕТИСОВЫ»' and '«СФЕРА»'.

Суббота, 6

● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ● 21-62-62 ● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ●

Table with columns for time and program name under the heading 'ПЕРВЫЙ КАНАЛ'. Includes programs like '«НА МУРОМСКОЙ ДОРОЖКЕ»' and '«УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'КУЛЬТУРА'. Includes programs like 'СПАСАТЕЛЬ' and 'ТАМИРША БУРЯД ОРОН'.

Table with columns for time and program name under the heading 'ТИВИКОМ'. Includes programs like '«САША ПЛЮС МАША»' and '«МИР НА ЛАДОНИ»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'СТС «БАЙКАЛ»'. Includes programs like '«БУДЬ ГОТОВ!» КОНЦЕРТ МИХАИЛА ЗАДОРНОВА»'.

Table with columns for time and program name under the heading '5 КАНАЛ'. Includes programs like 'СМОТР' and 'ГЛАВНАЯ ДОРОГА'.

Воскресенье, 7

● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ● 21-62-62 ● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ●

Table with columns for time and program name under the heading 'ПЕРВЫЙ КАНАЛ'. Includes programs like '«СУРОВЫЕ КИЛОМЕТРЫ»' and '«КРЯК-БРИГАДА»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'КУЛЬТУРА'. Includes programs like 'КАНАЛ «ЕВРОНЬЮС»' and '«ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'ТИВИКОМ'. Includes programs like '«ТОЧКА ЗРЕНИЯ»' and '«НЕ ВСЕ СОГЛАСНЫ НА ЛЮБОВЬ»'.

Table with columns for time and program name under the heading 'СТС «БАЙКАЛ»'. Includes programs like '«ЛЕСТНИЦА ИАКОВА»' and '«СЕКРЕТНЫЕ ИСТОРИИ»'.

Table with columns for time and program name under the heading '5 КАНАЛ'. Includes programs like '«РОБОТЕКА»' and '«ТАЙНЫ ИСТОРИИ. СЕКРЕТЫ ЭДГАРА ГУВЕРА»'.

Үргэн Буряад орондомнай Сагаан нара морилхонь. Элинсэг хулинсагайнгаа эгээ ехэ найдэрөөр бүхы арад зоноо амаршалнаб. Ууралтай эдегээр айлшанаа хүндэлжэ, Удхатай үгөөр зоноо хүхэжэ, Үглөө бүри наранай гарахые угтажа, Үдэр бүри ажалай амжалта туйлажа, Үбгэд хүгшэдөө хүндэлжэ, Үри хүүгэдээ үргэжэ ябахатнай болтогой! Манай 32-дохи нургуулида арбаад гаран жэлэй туршада буряад хэлэмнай "Буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн" гэнэн программаар заагдажа байна. Олон ондоо яхатанай үхибүүдтэ, хэлээ мэдэхгүй буряад үхибүүдтэ буряад хэлэ зааха гэжэ бэлэн бэшэше наань, манай нургуулин багшанар Наманова Пылжит Пунцыковна, Цыренова

Виктория Дамбаевна, Ванзатова Гэрэлма Ринчинимбуевна, Батуева Оюна Цыденовна, Гомбоева Дулма Жамсаевна гэгшэд харюусалгатайгаар, эрмэлзэл эхэтэйгээр ажаллажа ябанад. Манай хурагшад элдэб янзын конкурсуудта, эрдэмэй конференцинуудтэ, фестивалнуудта хабаадаг. Хотын эдир аяншадай түб 5 шатаана бүридхэн гүнзгэйдэ удха шанартай "Нарайнаа залуу наһан хүрэтэр" гэнэн проект бэелүүлжэ байна. Энэ этнофестивалиин хоёрдохи шатадань Гранпри, гурбадахи шатадань I нуури эзэлхэн байнабди. Эдэ найдэрнүүдэй сценаринууд танай анхаралда дурадхагдана.

Г.Р.ВАНЗАТОВА
Улаан-Үдэ хотын 32-дохи нургуулин буряад хэлэнэй багша.

Сагаалгание угтуулан

Баруун зүүн тээһээ Бултадаа сугларьт.

2. Сэнгүү зунай үедэ Сэлмэг наранай шарахада, Зүрхэ сэдхэхэл хүдэлгэмэ Зунай наадан наярхань.

3. Зон нүхэднай сугларьт, Зунай наадан эхилхэн. Баатар шадалтай хүбүүднай Барилдажа туршахань.

4. Абыяас зориг хоёрые Адли тэгшэ зангидан, Арад зонойнгоо дунда Алдар солодо хүртэхэн.

СОЛО ДУУДАЛГА.
Баатар бүхын магтаал даа Бароо, бароо, бароо даа. Бароо, бароо, бароо даа! А-һээ! Да-һаа!
Барюу дабшуу зодогтой, Барас арсалан хүсэтэй, Баатар зоригтой бүхэ байнаш, Хаан гарууди мэтэ Элин халин арад олоной урда Абарга хүсөө харуулһан, Айлшад ноёдоо баясуулһан Баатар бүхэ байнаш даа!

Талмай дээрэ сугларһан зон бултадаа боһор хатарна.

Тохой зандан эмээлээ, эмээлээ Тохыш саашань мориндоо, мориндоо. Тойроод байһан залуушуул, залуушуул, Ерыт наашаа наадандаа, наадандаа.

Борол зандан эмээлээ, эмээлээ Тохыш саашань мориндоо, мориндоо.

Эдэл байһан залуушуул, залуушуул, Ерыт наашаа наадандаа, наадандаа.

Шэнэл мүнгэн эмээлээ, эмээлээ Шэдыш саашань мориндоо, мориндоо.

Саагуур байһан залуушуул, залуушуул, Ерыт наашаа наадандаа, наадандаа.

Гэрэлма ВАНЗАТОВА,
Улаан-Үдэ 32-дохи нургуулин буряад хэлэнэй багша.

БҮХЭ БАРИЛДААНДА НУРГАЛГА

ХАБААДАХА НЮУРНУУД:
1. 12-13 наһанай Буянта хүбүүн
2. Буянтын үбгэн аба.
3. Буянтын нүхэд.
4. Авторнууд.
5. Соло дуудааша.
(Бүхэ барилдаан, суута барилдаашад тухай слайднууд харуулагдана).

Буянта хүбүүн үбгэн абатаая гэрэйнгээ газар ташуур томогой нууна. Буянтын нүхэд ерэнэ. Буянтын нүхэд:
Зунай найр наадан дүтэлбэ. Буянтын үбгэн аба, та суута барилдаашан ябаат гэжэ мэдэнбди.

Барилдаха гэшэмнай Баһал гайтай ёһотой даа. Бидэндэ барилдаанай онол аргуудые заажа үгыт. Найр нааданда хүсэ шадалаа үзэлсэхээ нананабди. Бидэ булта барилдахаяа нананабди, Баатар бүхэ болохо хүсэлтэйбди.

Буянтын үбгэн аба:
Бишыхан үхибүүд эрын бэе бэелжэ эхилхэдээ, эгээл түрүүн барилдадаг гэшээ ааб даа. Харин 12-15 наһа хүрэхэдөө, зунай нааданда хабаадаха эрхэтэй болодог байгаа. Буряад барилдаанда хүсэ шадал

хэрэгтэйше, наа, олон ушарта толгойн найн хэрэгтэй бшуу. Добын нюрууда нургаа найса аршанан хадаа хэлэнбэ даа. Зай, хүбүүднэ, ерэгтылши. Барилдаанай олон оньһонуудые харуулхаб. Тахим татаха, матаргай татаха, шэлэ дараха, шэлэ сабшаха, толгой үргэхэ, хүльбэрхэ, хам тэбэрхэ, газар дэгээ, зосоо дэгээ, һамган дэгээ, гүрөөһэлхэ, зүүн нуга доогуур шургаха, дала хабшаха, һэнжэгыдэхэ, ташаалха гэхэ мэтэ арга мэхэнүүд олон юм даа. (Буянтын үбгэн аба барилдаанай элдэб олон аргуудые хүбүүдтэ харуулна).

Авторнууд:
1. Эртэ урда саһаа Элинсэг хулинсагуудайнгаа дамжуулан
Эрэ хүнэй нэрэ үргэдэг Эрын юһэн эрдэмэй нэгэн Бүхэ барилдаан тухай Баран таанадтаа хөөрөөл.
2. Өөрын үндэһэн түхэлтэй, Онсо буряад маягтай, Эрын бэе бэелүүлдэг, Эрэлхэг зориг нэмээдэг Бүхэ барилдаамнай.
3. Гайтай юмэн гэхэдэ, Газар һабардабал һалаха Гани хатуу гуримтай Галаб сагай барилдаан.
4. Дотор гохо хэхэ.

Доогуур шурган орохо, Дортобол ташаалха.
5. Арга мэхэ гаргаха, Ахин хаяжа дабшаха.
6. Габшагай шадамараар Гаһар томо зариманаа Газардуулдаг ёһо бии.
7. Арсалан, заан бүхэшүүл Арад соомнай олон даа. Аза талаанаар заримдаа Алдар соло ерэдэг даа. "Сурхарбаан" гэжэ дуун эздэлнэ.
Авторнууд:
1. Шаса балсан шангатаан, Шамбай шуран бүхэшүүл,

Хэшээл
НАНГИН
ҮГЭ -
ЭХЭ

Зорилго:
1. Эхын долоон шанартай /шэнжэ/ танилсуулха, хадуужа, наанажа, сэгнэжэ ябахыень ойлгуулха.
2. Эхэ тухай ойлгосо үргэлжэлүүлхэ, хэлэ амаа баяжуулха.
3. Эжы абынгаа нургаануудые мэдэдэг боложо, тэрэнүүдые дүүргэлгэ.
4. Элыгэ нимгэн Эхэ тухайгаа уран найханаар хөөржэ хуралга, үри хүүгэдэй магтаал үгэнүүдые шагнажа, урижа байг лэ эжыһэрнай!
Хэрэгсэлнүүд:
Эжы тухай үхибүүдэй зураһан зурагууд, фотомонтаж, хурагшадтай оёһон, нэхэнэй юмэнүүд, магнитофон.
Ябаса:
Бэлэдхэлэй үе.
I. Магнитофон шагнаха (Эжы тухай дуун)
Багшын хөөрөөн: Эхэ... Энэ дэлхэй дээрэ эхэнэр боложо түрэнэн хүн Эхын жаргал элдэхэ азатай байдаг гэшээ. Эхэ тухайгаа, эдин сагаан дэлхэй дээрэхи эгээл дүтэ, эгээл энэрхы урин хүн эжы тухай олон тоодо нангин дуунууд, шүлэгүүдые бэшгэдэнхэй, үри хүүгэдэйнь магтаал үгэнүүдые эхэнүүдэй сэдхэхэл шэмэглэн эздэлдэг.
Үхибүүд дуулана: «Эжыдээ дуратайб» Ц.Дондогой.
II. Багша хөөрөөн. Эхэ хүнэй агуухэ аша, габьяа, удха шанар тухай бэшэхэ гэбэл, бурьялма баян буряад хэлэнэй үгэнүүдые үсөөдөжэ магадгүй. Эхэгүй хүн байдаггүй гэжэ юрын ойлгосо бии. Эхэ

хүнһөө бүхы юмэн эхитэй, эхэ нютаг, Эхэ орон гэнэн ойлгосонууд агуу эхэнээ нангин һабагшатай.
Хурагшад. Онһон үгэ «Түрэл орон – түрэнэн эжы».
Хурагшад уншана. Шүлэг «Эжымни» Батажаргал Загдаев.
Эжы гэжэ үгһөө ондоо Ямар найхан үгэ байхаб? Ямаршые сагай болоо наа, Энхэрэн байха эжымнай.
Урин найхан сэдхэхэлээр Угтажа байха бидэнэй, Энэ болгоһон эжымнай Сэгнэжэ байдаг бзеымнай.
Буурал сагаан толгойтой, Баһал сагаан сэдхэхэлтэй Бидэнэй харахадаа мэхэхэй, Баярлан байдаг эжымнай.
Борьбо дээрэмнай үндылгэнэн, Буряадай заншалда хурганан Мүнхэ байха жэшээтэй Манай энхэргэн эжымнай.
III. Багша хөөрөөн. Урда саһаа хойшо Эхэ хүн хадаа түрэнэн уриез эхэнэр хүнэй шанартай /шэнжэтэй/ танилсуулха, хургаха, заажа үгэхэ ёһотой байгаа. Бидэ мүнөө тобшохоноор 7 шанартай танилсахабди.
7 шанар
1. Эхэ эсэгээ 3 зөөлөнөөр хараха, үргэхэ.
а) үгын (хододоо урин зөөлэхэнөөр хөөрөлдэхэ, бүхы наһанан, хэлэнэй захяаень дүүргэдэ ябахэ).
Онһон үгэ хурагша хэлэнэ «Наһатай хүниие хүндэлэ, эжы абаяа «та» гэжэ хүндэлэ».
б) унтарини (уриг сэбэр, зөөлэн, дулаахан унтарини орон)
в) эдээнэй (халуун сай, найхан амтатай хилээмэн, шаргал тоһон, тарган мяхан).
2. Үхибүүдэ өөдөнү үргэн найнаар хурагуулга. (үхибүүдээ хургуулида хургажа, эрдэм олгохо, ажалда дуратайгаар хургаха.)
Онһон үгэ хурагша хэлэнэ: «Хүн болохо баһаана, хүлэг болохо унаганһаа».
3. Гуламтаяа улам дулаан, сэбэр байлха (эдир бага наһанһаань эхилээд, үхибүүдээ хургана: аяга табагаа угаахые,

шорой хамахые, тоһо аршахые, өөрын хубсаһа угаахые).
- Хэн энэ ажалнуудые хэжэ шадахаб? (...)
- Ондоо юмэ хэжэ шадаха гүт? (...)
Онһон үгэ хурагша хэлэнэ: «Үмдэнэн хубсаһаа сэбэрээр абажа яба!»
4. Харууһалдаг малаа тобир тарган байлгахыа.
- Юун гэжэ ойлгонот? /.../
5. Сагаан эдэе найнаар буйлуулжа шадалга.
Манай буряад зон хадаа эртэ урда саһаа мал ажалтай байһан хадаа сагаан эдэе буйлуулдаг, тэрэндээ ехэ бэрхэ байгаа. Үнөөнэй, хониной, ямаанай, гүүнэй, тэмээнэй лүүөөр тооложо барашагүй эдээнэй зүйлнүүдые хэдэг юм. Жэшээнь, нэрлэбэл: зөөхэй, тоһон, сага, эзэгэй...
6. Утаһан һабагшын, улгым зүүнэй, алтан хайшын, мүнэн хурабшын ёһотой эзэн байха ёһотой. /оёжо, нэхэжэ хургадаг/
Эжын ба багшын хүтэлбэри дор ажаллаһан выставкэ харуулха.
Багахан мурьсөөн:
- Хэн түрүүн тобшо түргэн, зүбөөр хадаһаб?
- Хэн гоё найхан гүрэмэл үнэ гоёноно?
7. Эрэ нүхэрөө, ороһон, гараһан айлшадаа хүндэлхэ.
/эсэлүүлхэ, амаруулха/.
Онһон үгэ хурагша хэлэнэ: «Үлдэнэн, ангаһан хүниие эдэелүүлэ, амаруула».
Багша: Эдэ бүхы шанартай танилсабабди, мэдэхэ болоо хадаа шадал соогоо дүүргэжэ ябая!
Худагай оёрто заһанан үгы, Хуушанай үгэдэ худал үгы, Хүлэһэн үгэдөө хүрэхэ, Эхилхэн ажалаа бүтээхэ гэдэг юм.
IV. Үри хүүгэдэй магтаал үгэнүүд, шүлэгүүд, дуунууд.
Хурагшад хэлэнэ:
1) Онһон үгэ: «Наратай үдэр дулаан байдаг, Эжытэй хүн жаргалтай байдаг.»
2) Шүлэг «Минни эжы» А.Жамбалон. Эжым колхоздоо хүдэлдэг, Эрхим хониһон гэлсэдэг, Амтатай алаади шарадаг,

Ноһоор оёһон оймһониинь Намжар дулаахан, зөөлэхэн, Сүлөөтэй болоод үдэнһэндөө Үльгэр хөөрөдэг бидэндээ Хэнһээше найн эжытэйб.
3) Онһон үгэ «Мушуушые наа, модон найхан, Муушые наа, эжы найхан».
4) Шүлэг «Эжы» Ц.Дондогой /Нүүлшын бадаг/.
Энээхэн сагаан дэлхэй дээрэ Эжыһээ найхан юумые, Эжыһээ үнэн хүниие Энэ наһандаа олохогүйбди.
5) Багшын таабари: Хоёр эжыһэнэр, хоёр басагад, хамта гурба» /Хүгшэн эжы, эжы, басагад/.
6) Сленк «Хонин мөөрэдэг гү, маарадаг гү?» Ц.Б.Бадмаев.
V. Багша хөөрөөн. Үе наһан соогоо үелжэ яһанан нүхэршын – Эхэ! Энэ дэлхэйдэ шамайе түрэнэн, эды болотор тэжээһэн хүн – Эхэ! Ариун найхан захяагаа аян замдаһни эгээл түрүүн үргэнэн хүн – Эхэ! Угаа найганаар, угаа найханаар наһан соогоо наанажа яһанан хүниинь – Эхэ!
Ямаршые сагта, газарай хахаран гантаһан, хурыһөөрөө хүдэлхэн үедэше, галзуу туймэр, дайн дажарай дүжэрһэн хаһадашые, шулуун мундэр, шуһан бороогой адхарһан хугасаадашые Эхэ хүнэй эрэлхэг габьяа сэгнэшэгүй үнэтэй, юугээршые хэмжэшэгүй эхэ байһандань гайхамээр бэшэ, омогорхомоор хадаань «Эжымни» гэжэ нангин үгы аманһаа унагаангүй ябахамнай болтогой!
Л.Ошанин
Дуун «Хододоо байг лэ наран»
Эдин сэлмэг тэнгэридэ Элишэ туяа нааданал даа, Эды гоёор эрелжэб, Эдир хүбүүн зурабал даа. Хододоо байг лэ Наран, Хододоо байг лэ Замби, Хододоо байг лэ Эжы, Хододоо байнуулби!

Цырже-Мэдэг АЮШЕЕВА,
Ивалгын аймагай Гильберын эхин нургуулин багша.

Буряад литератураар республикын Олимпиадада хабаадаһан һурагшадай сочиненинүүдһээ

Буряад литератураар сонсохгодоһон олимпиадын хэмжээн соо Агуу Илалтын түүхэтэ үдэртэ зорюулһан зураглалнууды республикын һурагшад бэшэжэ, БГУ-ай Үндэһэтэнэй гуманитарна институтдай буряад литературын кафедрэ даагша Л.Ц.Халхарова түрүүтэй комиссийн сэгнэлтэдэ дурадхаһан байгаа. Эрээдүйдэ байдалаа зохёохо залуу халаан ехэнхидэ түүхын хуудаһануудһаа, хүгшэн эжы, абанарайнгаа хөөрөөнһөө Эсэгийн дайн тухай мэдээсэл абанан байна. Сэдьхлээ дэлгээн бэшэһэн эдиршүүлэй зураглалнууд – дүлэтэ дайнай суурьян бшуу... Уншагшадтаа дурадхалда.

Захаминай аймагай Енгорбойн дунда хургуулийн 11-дэхи классай һурагша Цыцык ЖИГЖИТОВА (I һуури):

- Дайн... Ямар ехэ гашуун, хатуу үзэгдэлнүүд түрэнб минни дүрхэн соо энэ үгэ дуулахадаа. Хэды гэгшын тулалга, хүнүүдэй зоболго, хүнэй наһа баралга дайнда болоноб? Хэншэ хэлэхгүй. Дайнай үйлөөр ганса шуһан, гал дүлэн, хүнэй нүдэндэ харагдахагүй юмнүүд болоно бшуу.

Ганса манай республикын Захаминай аймаг хараад үзөө һаа, эндэһэмнай олохон хүн Агууехэ дайнда ошоожо, бултадаа амиды мэндэ бусажа эрээгүй. Тиймэһээ бүхы Россие абабал, хэды гэгшын олон хүн дайнда ошоод үгы юм. Дайн гээшэмнай хэнишье хайрлахагүй, хэнби, хаанаһааби гэхэ мэтн асуудалнууды хэнһээшье һурахагүй бшуу даа.

Манай Енгорбойн нотагһаа баатар сэсэн хүбүүднай тоонто нотагһаа хамгаалһаа ошоо һэн. Тэдэнэй нэгэн Дамдин Будаевич дайнда ошоһон тула, ехэ олон үйлэ ушарнууды хөөрөгшэ бэлэй. Нэгэ хөөрөөһөн би найруулга соогоо бэшэһүү.

Дайнда мордоод байхадаа, Дамдин таабай ород хүбүүдтэй хамта дүрхэри барихадаа, түрэл нотагайнгаа эзэндэ - Аршаан төөбиндөө, Хүүхэн-Бүмбэйдээ гээд, архаа үргэдэг байгаа. Харин тэдэ ород хүбүүднэ хаража, «Кому молишься, дур-рак?!» - гэжэ Дамдин таабайе наадалдаг байгаа. Тийгэжэ нэгэ хэды саг үнгэрхэдэ, тэрэ наадалгын үгэнүүды хэлһэн ород сэрэгшэд немецүүдтэ алуулаа, харин манай таабай амиды мэндэ гэртээ бусажа эрээ.

Энэ ушар дуулаһанһаа хойшо би ходо Аршаан төөбиндөө мүргэжэ ябадагби. Мүн тийхэдэ минни Абида таабай дайнда ошоһоор үгы юм. Энэһээ боложо, би дайн дажары үшөө ехээр үзэн ядадагби. Дэлхэй дээрэ дайнай үгы болоо һаа, һайн байхадби гэжэ һананаб. Юундэб гэхэдэ, тэрэһэнээл боложо, хүн зон ажабайдалай жаргал үзэнгүй.

ХҮШӨӨ

Харатан шолмос
галзууржа,
Жан ай дайдым бузарлаа,
Хүдэлмэришэ, ажалша
зондомнай
Хүндэ байдал тохёолдоо.

Хүхэ сэлмэг тэнгэри
Харлан, улайран
бүрхөө һэн.
Хамаг арад эблэржэ,
Хүсээ нэгэдүүлэн
бодоо һэн.

Энэ шувата дайнда
Эрэлхэг араднай илаа һэн,
Бантар сэсэн хүбүүднай
Баян дайдаа абараа һэн.

Хүшөө хаража зогсоноб,
Харин нотагаа бусаагүй
Хүбүүдэй мүнхэ
нэрэнүүд,
Хүбүүдэй пангин
дүрэнүүд.

Минни таабайн нэрэ
Аржитар һилэтэй
байба.
Мүнхэ нэрын мартангүй
Алаг зүрхэндөө хадуухаб!

Бузар муухай дайсадаа
Бута сохиһон габьяань
Бүхөөр хадуун абахынь
Булта зоние урялнаб!

Энэ дайнай хаһа соо
Эсэгэ ороноо хамгаалжа,
Омогтой зоригоо
гаргажа,
Олон баатарнууд унаа.
Цыцык
ЖИГЖИТОВА.

Агуу Илалтын 65 жэлэй ойдо

Хэжэнгын 1-дэхи дунда хургуулийн 11-дэхи классай һурагша Баян ДУГАРОВ (II һуури):

- 1941-1945 онууд... Энэ юртэмсын эгээл хүндэ жэлнүүд – хүндэ ямаршые туһа асараагүй, гансал үбшэ зоболон үзүүлһэн үе. Хара ханаатай Гитлер добтолжо, гасалан зоболон асараа. Хүн зон гэдэһээ үлдэжэ, хара ажал хэжэ, эжынэр наһанайнгаа нүхэрые, түрэнхэн хүбүүдэ хүлэжэ, уйдажа, арга шадалаараа ажал хэжэ ябаһан саг. Дайнай үсын жэлнүүдтэ нотагайнгаа ажабайдал тухай эжымни хөөрөжэ үгөө һэн:

«Зунай сагта фашист гүрэнэй дайгаар добтолго хэхэдэнь, манай нотагта ехэ шууян боложо, хамаг зон орохо газараа оложо ядаһан. Би тийхэдэ арбан хоёр наһатай, юушые ойлгохогүй, дайн гэжэ мэдэхгүй баарһан байһанби. 1942 оноор Эсэгэ ороноо хамгаалһаа залуу хүбүүднай ошоо. Үлһэн эжынэр ба багашуул хамаг хүндэ ажалые даажа абана. Үглөөгүүр эртэ бодожо, колхозой дүшэ гаран үхэрэй шабаһа түүдэг байгаа. Түүгээд ерэхэдэмни, эжымни заваруха шананхай, намайгаа эдэлүүлдэг һэн. Заварухаһаа бэшэ ондоо эдэһышье хоморой һэн. Хүн зон гэдэһээ үлдэжэ ябаа. Бүхэли үдэртөө ажал хэдэг һэмди. Зунай сагта үбшэ хулһанда гаража, гар хажуураар үглөөнһөө үдшэ боло-тор үбшээ эжыгээ сабшахаш. Дайнда ябаһан хүбүүд нотагаа, эжынэрэ ханаабди, ехэ гэгшын зоболон гаража байнабди гэжэ бэшэгүүды бэшэхэ. Тийһээр Агуу Илалтын үдэр эржэ, Гитлерые дараабди гэхэн мэдээсэл радиогоор дамжуулагдаа. Тийхэдэнь хүнүүд аргагүй ехээр баярлажа, зариманинь бархиралдые абаа һэн. Дайнай һүүлдэ амиды үлһэн хүбүүд гэртээ бусажа, эжынэрэйнгээ ханаань амаруулаа.»

Иигэжэ намда эжымни бага наһандамни хөөрөжэ үгэһэн. Дайнай һүүлдэ эжымни найман үхибүү түржэ, тэдэнэ томо болгоһон. Мүнөө эжымни аша гушанараа хаража, ехэ баяртай ажаһуудаг.

Дайн – дэлхэй дээрхи эгээл муу үгэ. Энэ үгын үгы байгашые һаа, болохо байгаа. Дайнай үгы байбал, хамаг хүн зон зоболонгүй байха. Хамаг арад зон эбтэй эстэй, бэе бэе ойлголсоод ябаа һаа, дайн үгы байха. Тиймэһээ арад зондоо эбтэй байа гэжэ үрэнэб!

НЮТАГАЙМНАЙ СЭРЭГШЭДЭЙ ГАБЬЯА ДҮРДА

Захаминай аймагай Үлгэһэнэй дунда хургуулийн 10-дахи классай һурагша Чимита ШАГДУРЖАПОВА (I һуури):

- Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүрхэн улам холодоол байна. Дайн байлдаанай дүлэн дүрбэн жэлэй туршада соробхилоо. Хара ханаатай, хаба ехэтэй дайсадтай бүхы Советскэ Союз тэмсэлдэ хабаадаһан байна. Манай Үлгэһэн нотагһаа дайнда мордоһон гурбан зуу гаран хүбүүдһээ оройдоол хахадын амар мэндэ бусажа эрээ. Мүнөө Агуу Илалтын 65 жэлэй ойн баярые тэмдэглэхээ байнабди. Гашуудалта дайнай гал дүлэн соогуур ябажа, дайсаһаа даралсажа, арад зондоо сүлөө асаралсаһан хүбүүды хүн бүхэн зосоогоо ханаад ябаха. Л.Тайпаевай «Еохор» гэхэн зохёол уншаад байхад, минни нүдэндэм бүрхэг хара тэнгэри, үхибүүд, басагадай үйлалдаан, зүрхэгүй муу ханаатай дайсад, шамбай залуу хүбүүд харагдана.

Энэ дэлхэй дээрэ хүн бүхэнэй хуби заяан өөр өөрылхээрэ тохёолдог байна. Минни таабай, Доржо Шулдумович, 1922 ондо Үлгэһэн нотагта түрэнхэн намтартай. Зунай хоншуу хайхан ссэгэ набшын анхилаанай эхилжэ байхада, тэрэ холын дайнай үедэ минни таабай арбан юһэн наһатай байгаа. Дайнай дүлэн хохидолые гаталжа, Эхэ оройнгоо, арад зонийнгоо түлөө тэмсэлдэ хабаадаа. Минни таабай дайнда ябахада, ехэ мэдээжэ снайпер ябаһан байна.

Гадна таабаймни ород болон япон дайнуудта хабаадажа, Георгиевско хэрээһээр ба олон медальнуудаар шагнагдаа. Түрэл нотагтаа бусажа эрээд, Монтоон, Дамби, Ринчин, Жаргал, Зоригто, Жамсаран гэхэн зургаан хүбүүдэ эрдэм номдо һургажа, гарын ганагада, хулын дүрөөдэ хүргөө. Олон аша зээлэртэй боложо, 1999 ондо бурханай орон руу ошоһон. Би хадаа Захаминай аймагай Үлгэһэн нотагай Хашин угай Үндэртэнэй уг гарбалһаа тараһан Шагдуржанов Жаргалай одхон басаган Чимита болоноб. Абаһа ходо таабай тухаймни намда хөөрөлдөг. Минни Доржо таабай сэсэн ухаатай, хүндэ тухатай, хүндэтэй байһан.

Тиймэһээ би таабайдаа эрэлхэг зоригтой байһанайн түлөө доро дохёод, дайн дажар бэшэ бү болог гэжэ үрэхэ байнаб!

Түнхэнэй аймагай Охор-Шэбэрэй дунда хургуулийн 10-дахи классай һурагша Аюна ГОМБОЕВА (II һуури):

- Дайн... Энэ богонихон үгэ соо хэды ехэ зоболон, уй гашуудал, гуниг багтанхайб. Бүхы хүнүүд ханаа үнөөндэ абтажа, бурхандаа мүргэдэг, этигэдэг. Агуу дайнай үедэ хэды олон үхибүүд үншээрэ, инаг нүхэд хаксаа, бүлэнэр таһараа, хэды шуһан, хүлһэн адхараа. Дууһаагүй олон солдадууд эрэлхэг зоригоо, хүсээ гаргажа, ами наһаа хайрлангүйгөөр Эсэгэ ороноо, арад зоноо хамгаалжа, газараа тэбэрээд унаа.

1941 оной июнийн 22-то хорото дайсад гүрэнэймнай хилэ дабажа добтолоо гэхэн мэдээсэл бүхы ороймнай хүнүүдтэ дуулдаа бэлэй. Тэрэ муухай дайсадые хүнөөхэ, нотагһаа намнаха, хото, аймагуудаа сүлөөлхэ гэхэн зорилго Улаан Армин урда табигдаа. Бүхы Россин эршүүл энэ дайнда хабаадалсажа, түрэл нотагаа, түрэлхидөө орхижо, халуун дайнда мордоһон байгаа. Энэ дайн барагдашагүйгөөр үргэлжэлжэ байха гэжэ тэрэ үсын хүнүүдтэ ханагдажа болоо.

Гансал дайнай газар дээршые бэшэ, харин дайнай ара талада ажал хэгдэжэл байгаа. Түрэл нотагтаа үлһэн хүнүүд унаһан малгайгаа абангүйгөөр хүдэлөө юм. Иигээд дайнай шэрүүн жэлнүүд олон хүнүүдэй ами наһа эдижэ үнгэрэ, үни удаан хүлэсгэдһэн Илалтмнай дүтлөө. «Илалта туйлагдаа» гэхэн үгэнүүдэй соностоходо, бүхы ороймнай хүнүүд баясаа һааб даа. Лопсон Тайпаевай «Еохор» гэхэн зохёол соошые хүбүүдэй дайнда мордолго зураглагдана.

Минни хүгшэн эжымни, Бадма Лопсонова Ганжеева, бага балшар наһанһаа дайнай ара талын хүдэлмэридэ хабаадаһан. Ажалай ветеран гэхэн нэрэ зэргэтэй. Дайнай эхилхэдэ, нэн түрүүн хүгшэн эжымнай хониндо ябажа хүдэлөө, һүүлээрнь һаалишанаар наһанайнгаа амаралтада гаратар ажаллаа. Би хүгшэн эжыгээрэ ходоо омогорхожо ябахаб. Тийгээд хүндэтэ

тэбнидээ ута наһа, удаан жаргал үнэн зүрхэнһөө хүсэнэб.

Түрэнхэн тоонто нотагнин,
Түрэл эрхим Түнхэмни,
Хадата хайхан байгалиин
Хангай шэдигтэ эрдэнэ юм.
Гансал түрэл Түнхэмни
Байгалиин баялг суглуулдаг,
Бэрхэ хүнүүдые суурхуулдаг,
Бүхы зоной зүрхэ эзэлдэг.
Омогтой хад уулануудын
Огторгой хүртэй оршодог,
Олзотой ой модолын
Олонхи газар хушадаг.
Үргэн тала гүбээнийн
Үнгын ссэгээр халбардаг,
Үүлгүгэй сэлмэг тэнгэри
Үнэтэ агаарыар анхилдаг.
Ашата хайхан Түнхэндөө
Амжалта жаргал хүснэб,
Алдартай, мүнхэ ходоодо
Амархан ажаһуухынь үрэнэб.
Хурамхаанай аймагай Аргатын дунда хургуулийн 10-дахи классай һурагша Алексей Хобраков (III һуури):

- Урда сагһаа хойшо манай газар дээрэ ехэ олон дайн болоо. Хүн бүхэн түрэл нотагаа хамгаалжа ёһотой байдаг.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн 1941 оной апрелин 22-то үглөөнэй 4 сагта эхилэ. Фашист Германи бүхы дэлхэй гартаа барихамни гэжэ шийдэһэн. Дайнай түрүүшын үдэрнүүдтэ манай гүрэнэй хүнүүдтэ ехэ хүшэр хүндэ байгаа. Тэрэ үедэ хүн бүхэн Эсэгэ ороноо, түрэл тоонто нотагаа хамгаалжа, дайнда илажа гараһан. Дайнай үе сагта ехэ хүшэр хүндэ байһан юм. Манай нотагай олон зон алуулһан, гэмтүүлһэн байна.

Минни нагаса Шагжи Арсланович Хобраков Агуу дайнда хабаадалсаһан. «Курска дуга» дээрэ баатарай үхэлөөр унаһан гээд, минни эжы намда хөөрөө һэн. Тэрэ ехэ шанга шадамар хүн байгаа. Тэрэнэй хүбүүд ба басагад мүнөөшье түрэл нотагтаа һайн ажаһуудаг. Тэдэнэй нэгэн мэдээжэ поэт Дамба Шагжиевич болоно.

Дайнай үедэ багашуул, эхэнэрнүүд ба хүгшэн зон талха тарягаа тариха, бүхы

ургасаяа фронтдоо эльгээдэг һэн. Жэшээлхэдэ, минни хүгшэн эжы Надмит Евреевна дайнай үедэ түрэл колхоздоо хүдэлөө.

Агууехэ дайн 1945 ондо дүүрһэн. Тиймэһээ дайнда ябаһан хүнүүдтэ сэдхэл соо бүхы наһандан дайнай аймшагтай үдэрнүүд ханагдадаг. Дайнда хабаадалсаһан олон хүнүүд дурасхаалай дэбтэр соо ороогүй, тиймэһээ мүнөө сагта бэдэрэлгын ажалнууд хэгдэжэ, тэдэ зондо ордон болон медальнууд бусагдана. Манай нотагай снайпер Доржи Ухинов ямаршые шагналгүй үлшэһэн байна. Тэрэ ехэ мэргэн хүн байгаа. Архивуудай бэшэлгэнүүд соо Доржи Ухинов 138 фашистнууды алаһан гээд бэшээтэй. Тэрэнэй ордон болон медальнууды бэдэрэлгын ажал мүнөө хэгдэжэ байна.

Бидэ, илангаяа залуу халаан, дайнда хабаадагшадтай нэрэнүүдые дурсажа, ходоодо хүндэлжэ ябаха ёһотойбди. Тэдэнэр Эсэгэ ороноо хамгаалжа, мүнөө нимэ амгалан байдал манда бэлэгдэһэн байна ха юм. Тэдэнэр хэзээдэшые мартагдахагүй, ходоодо ханаандамнай байха!

Сэлэнгын аймагай Ноёһоной дунда хургуулийн 11-дэхи классай һурагша Саяна Лхасарунова (III һуури):

- Панажа ябагты!
Зуун жэлнүүдтэ
Зулайдашые хүрэтэр
Панажа ябагты!

Дэлхэйн хоёрдохой ехэ дайнай дүүрһээр, аяар 65 жэл үнэрбэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда манай Ноёһон нотагһаа хамта дээрэ 236 хүн мордоо һэн. Тэдэнэй хахалһаа ехэнхинь дайнһаа бусаагүй.

Жэл ошохо бүри дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүдтэ холодобонше, дүлэтэ жэлнүүдтэ суурьянууд арад зоной зүрхэ сэдхэлые мүнөөшье дололгоһоор лэ. Сагай үнгэрхэдэ, байдалшые хубилдаг гэшэ.

1418 үдэр, хүнинүүдтэ хугасаа соо үргэлжэлһэн энэ аймшагтай дайнда хүбүүдтэ баатаршалганууд тухай бидэ мүнөөшье дууланабди...

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА
хэблэлдэ бэлдэбэ.

«ОЛИМП»: ОБЪЕДИНЕНИЕ ОДАРЕННЫХ ОПТИМИСТОВ

Литературное объединение «Олимп» действует на базе библиотеки № 19 (филиал ЦГБ им.И.Калашникова) почти 30 лет.

У истоков создания «Олимпа» были Борис Мирлас, Вера Сиунова, Галина Чеботарева, Сергей Захаров, Ирина Филиппова, Светлана Нестерова.

Объединение проводит творческую и пропагандистскую работу среди населения на общественных началах. Организируются литературные вечера, проводятся тематические конкурсы среди старшеклассников, совершаются поездки по районам, проводятся презентации, интеллектуальные десанты в учебные заведения.

Издаются коллективные сборники стихов, рассказов, статей, очерков, а также авторские сборники.

В «Олимпе» много талантливых и одаренных поэтов, музыкантов, на слова и музыку которых написаны песни.

Сейчас мы предлагаем Вам подборку стихов, членов «Олимпа».

С.ПАНИКАРОВСКИХ,
 руководитель ЛМО «Олимп».

Светлана ПАНИКАРОВСКИХ

Нежность - тонкое, лёгкое
 чувство;
 Слабый всплеск среди водной
 глади
 И свечение солнца сквозь лист.
 Ветерок робко чёлку гладит.
 Прикасаешься к таинству
 будто.
 Хмель искрится в твоём
 бокале.
 И калины прозрачная кисть
 Горьким вкусом станет
 едва ли.
 ***
 Холодное царство света.
 Сияют от солнца блики.

Пленяют прочно поэта
 Снежные, горные пики.
 И кажется спрятан там рай,
 Зовут и зовут вершины.
 Аршан - неизведанный край!
 Таинственный и былинный.
 ***
 И память вновь неукротима
 Уводит вдаль и в чудеса.
 Растёт там тонкая рябина,
 Уральской стороны краса.
 И тянет край неумолимо
 Своей несбыточной мечтой.
 Грустит и ждёт моя рябина,
 Качая низко головой.

ИСКРИТСЯ ЗОРЬКА МОЛОДАЯ

Искрится зорька молодая,
 И по извилю тропе,
 Тайга, с зарёю расцветая,
 Зовёт опять меня к себе.
 И вот нагрелся день лучистый
 Такой веселый, удалой,
 А лес весь хвойно-золотистый
 Украшен дымчатой фатой.

ПОСЕЛИ В СЕРДЦЕ РАДОСТЬ

Посели в сердце радость
 От сердечности встреч,
 А печаль проводи
 в путь-дорогу.
 Собери - солнца луч,
 Розы алый рассвет,
 Свежесть ветра, всего
 понемногу.
 Не забудь нежно-белый
 От черёмухи цвет,
 Запах трав полевых
 горьковатый,

ПОСЛЕДНИЙ ПУТЬ светлой памяти участкового врача поликлиники № 6 К.К. Ермаевой

Летел самолёт над Уралом.
 Прибыть к месту должен был
 в срок.
 В нём женщина чутко дремала.
 При ней её малый внучок.
 Не ведая зла и печали,
 Резвился он в кресле один,
 А все пассажиры дремали
 Под гул монотонный турбин.
 Кровиночка, милая кроха
 Себе потихоньку играл...
 Вдруг бабушке сделалось
 плохо,
 И в страхе малыш закричал.
 К любому готовые стрессу,
 Отринув спокойствие прочь,

Людмила ЩЕТИНИНА

И здесь, где в воздухе порхает
 Благоухание хвои,
 Я знаю, вмиг все исчезают
 Неразрешимости мои.
 И сняв с души своей уставшей
 Скопленные суетных забот,
 Я улынусь цветам, соткавшим
 Ковёр из ярко-синих звезд.
 Легко так, землю не тревожа,
 По травам бархатным бродить
 И чувствовать - совсем
 не сложно
 Частичку природы быть.
 Испив в ручье живой водицы,
 Нахлынет снова свежесть
 в грудь...
 Вот только низко поклониться
 Природе в ноги не забудь.

Ольга ЦАРЕВА

Собери в свой букет
 -Колокольчиков звень,
 И красоты вечерних закатов.
 Посели в сердце радость
 Соловьем пусть поет,
 Пожелай всем удачи и счастья
 В их прощальный полет
 Отпусти тени слов
 И навек позабудь о ненастье.
 2007

Михаил ЕФИМОВ

Примчавшиеся стюардессы
 Пытались ей как-то помочь.
 Больная взирала на лица.
 Ей мнились подвезды, дома...
 - Со мной ничего не случится...
 Не бойтесь - я медик сама...
 Спросонку ей грезилось
 часто -
 Срабатывал долг магнит:
 Как будто она на участке
 К своим пациентам спешит.
 Уж гам суматохи не слыша,
 Пыталась изречь что-то вновь,
 Но сердце стучало всё тише
 И стыла стремительно кровь...
 Летел самолёт над Уралом.
 Всё жизнью дышало вокруг.
 А бабушка-врач умирала
 И плакал безудержно внук.

Светлана НЕСТЕРОВА

Что-то в сердце дрогнет больно,
 В грудь ветра ударят вдруг.
 Это я - в краю привольном
 Оказалась, милый друг.

Сосны кружат, в вальсе листья,
 Рябь озерная вдали
 Осень путает мне мысли
 И курлычат журавли...

Все настолько грустно, ясно...
 Притаился за бугром
 Куст рябины, ягод красных
 Слышен тихий перезвон.

То ли держат они речи,
 То ли шепчут - потерни,
 За спиной крадется вечер...
 Как тревожат журавли...

Ирина ФИЛИПОВА

И вновь весна захлопала
 в ладошки,
 Ручьями и качелями звеня,
 И зайцем просочившись
 сквозь окошко,
 По полу разбежалась у меня.
 И детвора, восторгов
 не скрывая,
 Затеяла веселую возню.
 И чашу жизни, полную до края,
 По малому глоточку пью и пью.
 И чувствую в душе любовь
 и силу,
 И прорастает новая строка,
 Считаю жизнь наполненной,
 красивой,
 Пока живу я и пишу пока.

Дмитрий ЦАРЕВ НА СЛИЯНЬИ ДВУХ РЕК

На слиянья двух рек,
 двух серебряных струй,
 Дом срубил человек, вот, живи,
 не тоскуй.
 Хватит здесь на века и земли,
 и лесов,
 Лишь бы был здесь всегда мир
 у наших сынов.
 Так сказал человек и соседа
 позвал.
 На слиянья двух рек городок
 выростал.

Он название свое взял
 у младшей из рек.
 Чисты воды ее сберегал
 человек.
 Много в реках воды с той поры
 утекло,
 Человека мечты стали явью
 давно.
 На слиянья двух рек стальной
 город стоит.
 Он четвертый уж век мир
 живущих хранит.

Евгений ГОЛУБЕВ

ТРИ ПУТИ ЛЕГЛИ ПЕРЕДО МНОЙ..

Я стою, как витязь,
 сиротливо, -
 Три пути легли передо мной.
 И копытом бьет нетерпеливо
 Подо мной жеребчик вороной.

К городку, где прошлое
 осталось,
 Левая дорога пролегла.
 Но души израненной усталость
 Некому там выласкать дотла.

Правый путь ведет к реке
 широкой,
 Что бежит, прохладой маня.
 Захлебнуться ль в омуте
 глубоко
 Или только напоить коня?

Выбираю третий путь, -
 и прямо
 Поскачу, как к черту на рога,
 Я туда, где всех бродяг
 упрямых

Ждет в свои объятия тайга,
 Встав стеной зеленой над
 полями,
 Бор тенистый встретит
 тишиной.
 И на земляничные поляны
 Рухну я с поникшей головой.

Грудью упаду в густые травы
 И вдохну цветочный аромат.
 Надо мной, вздымаясь
 величаво,
 Сосны вековечные шумят.

Улетает, тает в дымке синей
 Сердца грусть, как стая
 лебедей.
 Ты врачуй, лечи меня, Россия,
 Забайкальской красотой своей!

Иван БАШАНОВ

В той стороне,
 Где солнце поднимается,
 Берет начало сонная Уда;
 Течет река, и в берегах
 плескается, -

Как месяц в небе, -
 Теплая вода.
 Недолог путь твой,
 Реченька сибирская:
 Там, где когда-то высился
 острог,

Тебя в объятиях мостами
 тискают,
 Теперь стоит красивый
 городок.

Ты здесь встречаешься
 Со старшей сестрою;
 Густой тальник скрывает
 берега,
 Как сходятся одна гора
 с другою, -

Спиваются Уда и Селенга.
 Прощайте степи,
 Вольные долины,
 По ходу солнца тянет сумрак
 скал.

На запад нас уводит
 Берег длинный, -
 Где волнами шумит седой
 Байкал.

ЦВЕТЫ /Романс/

Цветы, цветы - по всей округе.
 Цветы, цветы - и там и тут.
 Цветы, цветы - они как люди,
 Они как женщины цветут.

Цветы, цветы, мне руку
 дайте -
 Цветы багула на снегу.

Геннадий ЛЕПИНСКИХ

ОСЕНЬ

Желтизна берез, румяны
 сосен,
 Радугой в глаза полощет осень,
 Проплывает журавлиной
 стайей,
 А меня она вдали оставит.

Рябчик пересвистнул
 спозаранку,
 Да черемух медная чеканка.
 Глаз небесных сказочная
 просинь -
 Это осень, золотая осень.

С озера размерный взлет
 утиный,
 Зарево зардевшейся рябины.
 Лебединые на юг коуют стаи,
 А меня они грустить оставят.

Борис МИРЛАС

Обветшают страницы
 у книжки
 И поблекнет, возможно,
 портрет,
 И обложка, уверен, на сгибе,
 Изменится от давности лет.

Но как только ее ты откроешь,
 Станешь снова страницы
 листать,
 Твое сердце о прошлом занеет,
 И ты будешь меня вспоминать.

Между строк вновь проявится
 четко
 Позабывший мой образ тебе.
 Поплывет светлой памяти
 лодка

По лирической легкой волне.
 В ней я буду с тобой в каждой
 строчке,
 В каждой буковке и запятой.
 В каждой точке иль многоточье
 Я останусь, родная, с тобой.

Знаю, годы на старой странице
 Чуть размоют портрета черты.
 Но в стихах я смогу
 сохраниться,
 Потому что в них
 царствуешь ты!

Тамара ЧУДЕСЕНКО

АГОНИЯ ЗИМЫ

Смотрю в окно, не верю:
 Весной пришла зима
 И всюду поразвесила
 Ажур и бахрому.

И намела сугробы
 До самых до колен, -
 Всю землю заковала
 В свой белоснежный плен.

Перед весной красуюсь,
 Смеется ей в лицо
 И завалила снегом
 Весеннее крыльцо.

Весна притихла вроде
 И, на зиму не злясь,
 Тихонько наблюдает
 Ее последний пляс.

Павел БОЛЬШЕШАПОВ

Я вас молю: не увядайте,
 Я вас люблю до не могу.

Цветы, цветы - они увяли
 И не цветут в моём глазу.
 И снова руки на рояли,
 И нечем вытереть слезу...

Цветы, цветы - они увяли
 И не цветут в моём саду...
 Цветы, цветы, уже не я ли,
 Уже не я ли к вам уду...

Буряад зоной урданай нуудал байдалай тайлбари толи

(Үргэлжлэл. Эхинийн июнийн 12-ой, 19-эй, 26-ай, июлийн 10-ай, 17-ой, 24-эй, сентябрийн 11-эй, 18-ай, 25-ай, октябрийн 2-ой, 16-ай, 23-ай, 30-ай, ноябрийн 6-ай, 13-ай, 20-ной, 27-ой, декабрийн 4-эй, 11-эй, 2009 оной январийн 1-эй, 15-ай, 22-ой, февралийн 26-ай, декабрийн 10-ай, 17-ой, 24-эй, 31-эй дугаарнуудта).

Шэбхэ — хони гаргахдаа, хониной хотодо шудханан шунанай адхархагуйн тула амхарыень бүхэлдэг нариихан модон (тоненькая палочка, при помощи которой закупоривают бараний желудок, заправленный кровью). *Шунанай шэбхэ хэмжээр орёгоод, нарин гэдэхээр хүрмэдэг юм.*

Барюул — тогоо гал дээрхээ абахадаа, хоёр тээхэнь баридаг, хоёр тэбхэрхэн шэрэмэл нэеы (прихватка). *Налхан абгайн газарта хэбтээн тогооний дагдагар барюулшые наань абажа, хэды хэды нэжэрээд, ашагдажа байгаа бараанайн забхарта хабшуулна* (Ж. Балданжабон, 1960).

Гар тээрэмэ — хоёр түхэрээн шулуу дабхасуулан табиһан, орооно буталдаг түхээрэлгэ (ручная мельница). Дээдэ талынь шулуун дундаа орооно хээ нүхэтэй, мүн эрьюулхэдээ, нэгэ хажуудаа бариха барюултай байдаг. ... *«Долоон зуун жаран турба...» — гэжэ аман соогоо тоолон, гар тээрэмээ эрьюулнэб* (Ц-Ж. Жимбиев, 1972).

МОДОН АМНАРТАНУУДЫЕ ЗҮБӨӨР ЭДЛЭЛГЭ УХОД ЗА ДЕРЕВЯННЫМИ ПОСУДАМИ

Хэгсаха — модон амнартануудай хатажа, забхар гараад, гоожодог бололго (рассыхаться — о деревянных емкостях). *Нэгэтэ Туржад абгайн хэнтэглэжэ амжажа байжа, юһэн тамгын тогоон соо уһа бусалгаад, хэгсашанан амнартануудаа жэбхэндүүлжэ, уурал хабшуулжа хуутарнь, гэнтэ Сэсэгмаа гүйлгэжэ эрбэ* (Ж. Тумунов, 1949).

Жэбхэндүүлхэ — хэгсахан модон амнартануудые тогоотой уһан дээрэ уруунь харуулан табяад бусалгажа, хэгсааень гаргаха (запаривать деревянную посуду). ... *хэгсашанан амнартануудаа жэбхэндүүлжэ, уурал хабшуулжа хуутарнь, гэнтэ Сэсэгмаа гүйлгэжэ эрбэ* (Ж. Тумунов, 1949).

Хэгсаа гаргаха - жэбхэндүүлхэ, хэгсахан амнарта соо уһа хээд байлгаха, үгышые наа, ехэ тогоотой уһан соо бусалгаха (запаривать деревянную посуду). *Аарсанай торхын хэгсаае гаргаха.*

Угааха — модон амнартануудые халуун уһаар, шүүрээр үржэ зайлаха (мыть деревянную посуду при помощи веника). Байлгасануудые шүүрээр угааха.

Шүүрдэхэ — модон амнартануудые шүүрээр үрэн угааха (мыть деревянную посуду веником). *Паба болон аарсанай хүнэг шүүрдэн угааха.*

АЙЛАЙ ГЭР БАЙДАЛДА БОЛОН АЯНДА ЯБАХАДА ХЭРЭГЛЭГДЭДЭГ БАЙПАН, АРНААР БОЛОН НЭЕЫГЭЭР ОЁГДОНОН АМНАРТАНУУД

ТАРА ДЛЯ ХРАНЕНИЯ ВЕЩЕЙ, ПРИМЕНЯВШАЯСЯ В ХОЗЯЙСТВЕ БУРЯТ

Богсо - хайрсагта адляар углуутуулан оёһон, хубсаһа хадагалдаг гонзогор нэеы амнарта (шитая из войлока тара для хранения одежды и других вещей; дорожная сумка). *Бадан Тасха хоёр Баатар сагаан хаанда бэлгэ барихаяа абаашажа ябаһан, үнэтэй хитад торгон гадартай булган дэглээ богсо сооһоо гаргажа, хэды-хэды нэжэрээд...* (Б. Санжин, 1981).

Богсолхо — богсодо, богсо соо хээхэ (клясть в дорожную суму). *Тэдэнэ хуу богсолхо дүүргэхэдээ, магнайгаа хулһэ хормойгоороо аршаад амаржа хуутарынь, Шоно орожо эрбэ* (Б. Санжин, 1981).

Уута — дэглэ хубсаһа хадагалдаг, томо хэмжүүрэй арһан тулам (большой кожанный мешок для хранения одежды), ... *баруун урдахи хаягай арһан уута сооһоо торгон шэнги зөөлэхэн болотор элдэгдэн хүрбэдхэ арһа гаргажа...* (Б. Санжин, 1981).

Тулам — бодо малай элдэгдэн, үгышые зулмаагдаһан арһаар оёһон амнарта (кожанный мешок большого размера). *Тингээд хугшэнэй аягада сай хэжэ урдань асарһаар, тэндэ хэбтээн хүрхигэр тулам абаад, яаруугаар газашаа гараба* (Ч. Цыдендамбаев, 1961).

Сумаа - элдээд, үгышые зулмааһан бодо малай арһаар оёһон, хазаар мориндо тэгнээд ябахата зохисотой, хоёр амяараа хүндтэй арһан амнарта (переметная сума). *Эгээл багтаасатай гүнзэгы сумаа соогоо хонинойнгоо болоһон мяха, хилэмэ, тоһо багтаажа ядажа хэбэд* (Ч. Цыдендамбаев, 1961).

Тугал туулмаг — дутуу гараһан гү, али нарайдаа үхэнэ тугалай арһа бүтүүгээр үбшэжэ абаад, элдэжэ оёһон багашаг хэмжүүрэй тулам (мешок из выделанной шкуры теленка). *Мүн саашань хуулижа, шэхэтэй тугал туулмаг соо гошхойтор хээд, амхарынь уяжархиһан юумэ гаргажа, хогоулайнь баряад, стол тээшэ эрбэ* (Д. Батожабай, 1955).

Годон туулмаг — ангай болон малай голдонуудые элдээд, зүйжэ оёһон багахан хэмжүүрэй туулмаг (мешочек из выделанных камусов зверей и домашних животных). *Янжама годон туулмаг соо үбгэндөө болгоһон мяха, хуураһан талха хэнэ* (Ж. Тумунов, 1949).

Шуудай — ламанарай баряад ябадаг, ута ооһортой багахан сүүмхэ (сумка ламы). *Лама тэрэ хамбаанда зөөритэй шуудайгаа унтари соогоо нюугаад, ханаа амар янзатай хуужа байһанаа, нүхэрэйнгөө орожо эрэхэдэ...* (Б. Санжин, 1981).

Алшуур — тамхи татадаг хүнэй тамхияа хээд ябадаг, багахан арһан гү, али бүд туулмагхан (кисет). *Амхарынь үмышэтэр хумижархиһан хусын хууханаг алшуур гаргажа: «Иймэ байнал даа!» — гээд, гаһандаа тамхи удхана* (Д. Батожабай, 1955).

Булхар — арһаар гү, али торгон бүдөөр оёһон, дээдэ таладаа үмэгэр амнартай, мүнэгэ болон бэшшые бутархай юумэ хадагалдаг түхэрээн туулмаг (вышитый кожанный или матерчатый мешочек для хранения денег). *Булхар торгон бүдөөр оёжо, хажуу талынь оёдол дээгүүр*

торгон утаһаар «гүрлөө» хээ гарган гоёодог хэн. Тээд волостиин правление үлөөхэ гэхэн захяатай эрхэн дээдэ ноён сэрбэ сагаахан пулаадайнгаа орондо будамал хүдхэн булхараар амаяа аршажа байба (Д. Батожабай, 1966, 3).

БҮРЯАД ЗОНОЙ ХУБСАҺАН, ТЭРЭНЭЙ ЯНЗАНУУД БОЛОН ХУВИНУУД БУРЯТСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ОДЕЖДА, ЕЕ РАЗНОВИДНОСТИ И ЧАСТИ

Дэглэ — буряад зоной сагсага үмдэдэг, бүхэтэй хүнэй, эхэнэрэй болон үхибүүдэй гадар хубсаһан (мужская, женская и детская верхняя одежда). Буряад дэглэ жэлэй дүрбэн сагай ямар сагта үмдэхөөр хараалагдаһан, тэрэнһээ боложо зунай, хабарай, намарай, үбэлэй гэжэ илгарна. Хүйтэнэй сагта үмдэгдэхэ дэглэ элдэ нооһотой — ута, богино, дунда зэргын — арһаар оёдог юм. Тэрэнһээ боложо, дэглэй доторнууд хуулида, хагса, нэхы гэжэ илгарна. Мүн доторынь үргэлжэдөө арһаар оёгдоһон гү, али ганса сээжынь дотор арһаар оёгдоһонһоо боложо, хүжэ дотор, сээжэ дотортой дэглэ гэжэ илгарна. Дэглэнүүд гэр тойронхи ажалда үмдэхөөр, үгышые наа, гоёжо, талаар гарахадаа үмдэхөөр хараалагдаһанһаа боложо, гэрэй ба гоёлой гэжэ илгарна. Буряад дэглэ түхэлээрөө эр хүнэй, эхэнэр хүнэй гэжэ илгарна: эхэнэрэй дэглэ залгамал хормойтой юм. Үхибүүдэй номон дэглэ басагадай гү, али хүбүүдэй гэжэ илгаагүй. Эхэнэрэй үмдэхэ дэглэ хадамада ошоогүй басагадай болон намган хүнэй гэжэ илгаатай.

Буряад дэглэ оёлгодо дэглэй гадарта онсо анхарал хандуулагдадаг юм. Гэр тойрон, мүн малдаа ябахатаа үмдэдэг дэглэнүүдые үнэгүй аад, хүдэр бүдөөр гадарлажа, зэмсгынышые сэхээр гоёодоггүй юм.

Гоёлой дэглэнүүдые торгон, хилэн, хилгаһан бүдөөр хушахаһаа гадна, хургы торгоор зэмсгэлдэг, гоёодог хэн.

Дэглэ хурганай, унаганай, тугалай, хониной, ямаанай, гүрөөһэнэй гэхэ мэтэ арһаар оёдог хэн. Урдань бүдэй хомор сагта дэглэ гадарланшыегүй оёдог байһан юм. Утагдаһан үнгэ арһаар гү, али будагдаһан, будагдаашыегүй харьмайгаар оёдог байгаа.

Помон дэглэ — үхибүүдэй ба шабганса болоһон хүгшэдэй үмдэдэг, сээжэ хормой хоёрынь үргэлжэдэн сэхээр эхэнэн дэглэ (шуба прямого покроя, предназначенная детям и женщинам пожилого возраста). Үхибүүдэй дэглэ арбаад наһатай болоторнь, хүбүүдэй, басагадай гэжэ илгардаггүй. Шабганса болоһон хүгшэдэй дэглэ түхэлээрөө илгардаггүйшые наа, үнгэн хүрин,

хүри улаан байдаг. ... *хуушаржа ангашаһан хүхэ даалимбаар оёһон оодоһон номон дэглээ погдог-погдогхон гүүлээд, хониной хойноһоо ошоходоо, һөөл эдешэг, бүдүүн хүн шэнги юумэ ябадаг бэлэй* (И. Тугутов, 1956, №2).

Басаган дэглэ — 13-14 наһатайһаа хадамда ошохо болоотороо басагадай үмдэдэг, хормойнь хунижа сээжэдэн залгаһан, номон дэглэйхидэл адли сэхэ хамсытай гадар хубсаһан (шуба незамужней девушки). Басаган дэглэ бусад түхэлэй дэглэнүүд шэнги мүн өөрын онсо гоёолтонуудтай юм. Урдань басаган дэглэй энгэр бүхэтэй хүнэй дэглэй энгэрэй хэлбэритэй байһан, хэдэн үнгын хургыгаар хэгдэжэ, хилэнгээр гоёгдолог байгаа. Л.Л. Линховоин бэшэхэдээ, басаган дэглэй энгэр амяараа оёгдожо халагдахадань, зүүн талаһаань хармаан шэнги хүнды бии болодог хэн гэжэ тэмдэглэнэ. Тэндээ басагад гарай пулаад болон булхар гэхэ мэтэ юумэнүүдэ хадагалдаг байгаа. Басаган дэглэй татаһан намган дэглэйхидэ адли ганса урда таладаа бэшэ, бүхы сээжынь тойроод байһан юм. Басаган дэглэй хяза хормойнь доодо талаар оёгдоһоо гадна, хоёр ташаан өөдөө гараһан юм. Басаган дэглэй сээжынь ута тон нарин матаргайда тудалдаһан бэшэ юм, тэрэнь матаргайгаараа нарин болон алдаад, доошоо болоходоо бага зэргэ үргэн болодог хэн. Хамсын номон дэглэйхидэ адли сэхээр эсхэгдэдэг. Иймэ урданай заншалаар басаган дэглэ оёлгые шэнэхэнэй буряадууд мүнөө хүрэтэр абажа ябаһан байна. Мүнөө үеын басаган дэглэй энгэрнь нарин хүбөөтэй, алишые таладаа татаһаагүй, сээжынь доодо талада мүшөөһө хэжэ, туузаар даруулдаг болоһон байна. Мүн басаган дэглэй түхэл нэгэ бага ондоо болоо гэхэдэ, алдуу болохогүй. Урданай басаган дэглэй сээжынь уужамшаг байдаг наань, мүнөө басаган дэглэй сээжынь богондор, тон нарин матаргайда тудахаар оёгдодог, матаргайгаарнь (талия) уйтатуулан, барюугаар оёдог болоһон байна. Мүнөө сагта басаган дэглэ басагадшые, намгадшые илгаагүй үмдэдэг болоһон байна. *Харахан пулаад уруунь боонхой. Тэрэн дээрээ хара хурган, зохидхон тойрбишо малгай үмдэнхэй. Минил юрын пусхэгэр хүдхэн басаган дэглэлтэй.* (Ц. Дамдинжалов, 1963).

Бүхэтэй хүнэй дэглэ, тэрэнэй хувинууд ба зэмсэгүүд МУЖСКАЯ ШУБА. ЕЕ ЧАСТИ И ОТДЕЛКА

Бүхэтэй хүнэй дэглэ/эрэ дэглэ - номон дэглээ адляар үргэлжэдэн сэхээр эсхэгэ оёһон, эрэ хүнэй үмдэдэг гадар хубсаһан (мужская шуба). *Гомбо харанхы болохотой адли хилэн гадартай дулаан дэглээ үмдэжэ, бүхээ яндайса бүхэлжэ, ябахаяа забдана* (Ж. Тумунов, 1949).

Заха — дэглэй захын түнхилөөдэ залгагдадаг, хүнэй хүзүү бүглөөд байхаар хараалагдаһан хуби (ворот, воротник шубы). *Дэглэй заха хоёр янзын байдаг юм: бодомол ба хэхэмэл. Бодомол заха ехэнхидээ ута хүзүүтэй хүнэй дэглээ оёходо таарамжатай байдаг. Хара хилэн захатай номон дэглэ.*

Бодомол/бодхомол заха —

дээдэ талынь тамһалдин хүбөөһөн, хэхэгдэдэггүй заха (стоячий воротник), ... *бодхомол захатай, хара халюунай арһаар энгэр хормойнь хүбөөһөн хүхэ хилэн дэглэ нэмэрэнхэй Ван-Түмэрэй шархатай нюурыс харахада хүртэй байба* (Д. Батожабай, 1966, 1).

Пэхэмэл заха - хоёр үзүүрынь шушууртуулан эсхэнэ, газаа тээшээ хэхэгдэн унаад байхаар хуулгагдаһан, ангай арһан үнгэсэ гоёолтотой заха (отложной воротник). *Халюун үнгэсэтэй хэхэмэл захатай, хурган дотортой дэглэ.*

Захын хүбөө — захыс тойруулан хүбөөһөн, гоё үнгэтэй һөөлжүү торгон гү, али хоргой тамһан (окантовка воротника из шелка или парчи яркого цвета). *Улаан хоргой хүбөөтэй, хаб заһанай арһан үнгэсэтэй заха.*

Захын үнгэсэ — хэхэмэл захада хүбөөһын дээдэ талада халагдаһан ангай үнэтэ арһан, үгышые наа, хургынаг буржагар нооһотой арһан гоёолто (узкая полоса пушины, пришитая на отложной воротник). *Захын үнгэсэнь, хормойнь зубшаһанай бултадаа халюун байһынь абгайхан хангилжа абаад, басагандаа малгай оюулжархиһан байгаа хэмнай* (Ш-С. Бадлуев, 1980).

Хамсы — мүрэнөө сарбуу хүрэтэр хүнэй гарта үмдэгдэдэг дэглэй хуби (рукав). Помон, басаган болон эрэ дэглэй хамсы дэглэлтээ үргэлжэдэн сэхээр эсхэгдэнэ байдаг юм. *Алдын шэнэнэ яһан жорхо барижархэод, ногоон магнал дэглэйнгээ хамсые ара тээшэнэ шамажа, мундуу шэрүүнээр харбахатаа, Гомбо үдэнэй зэргэ хабтагай дээрэ үрэтэй байһан жэрэгэр шагайе нэгэ жорхоор хамаад абана* (Ж. Тумунов, 1949).

Хамсын хүбөө — дэглэй хамсын үзүүрые хүбөөһөн нарин зурууд бүд тамһан (бейка на конце рукава). Хамсын хүбөө хоёр янзын байдаг: үргэн ба нарин. Үргэн хүбөө хэхэдээ, гурбан хурга тухай үргэнтэй хара хилэн хамсын үзүүртэ залгажа, захынь нугалан няагаад оёдог. Гоёлой дэглэдэ үргэн хүбөөгэй доодо талые нарихан хургыгаар тамһалжа гоёодог юм. Нарин хүбөө нэгэ хурга тухай үргэнтэй һөөлжүү хилэнгээр гү, али хургыгаар хэдэг хэн. *Хара хилэн хамсын хүбөө.*

Туруун — дэглэй хамсыда залгагдадаг, үгышые наа шагталагдадаг, гарай даарахагүйн тула хэгдэнэ, моринной түрүүншүү түхэлтэй арһан гү, али хилэн гоёолто (обшлага). Дулаанай сагта үмдэхэ гоёлой дэглэй турууе хилэнгээр хээд, захынь хоргойгоор тамһалдин гоёдог хэн. Хүйтэнэй сагта үмдэдэг гоёлой дэглэй түрүүе ехэнхидээ халуугаар, үгышые наа хурганай арһаар хэдэг юм. *Намда халюун заха, туруутай хүхэ шэршүү дэглэ оёо юм ха* (Ч. Цыдендамбаев, 1961).

Нюдарга - туруун, туруунай хэхэгдээд байдаг таладань халагдаһан ангай үнэтэй арһан (обшлага). Халюун нюдарга, булган нюдарга гэхэ мэтэ.

С.Д. БАБУЕВ. Ц.Ц. БАЛЬЖИНИМАЕВА. (Үргэлжэлэлын хожом гараха).

№ 3 (664)

Уянга

ДАЛА НАНАЙМ ДААМАЙ МҮРНҮҮД

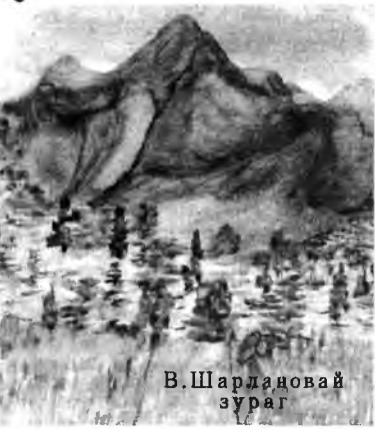

Владимир СЫРЕНОВ

Мүнөө тиихэдэ Түнхэн соогоо бэе бээ хэлэхье өөртөө дүтэ абалсажа, бэе бээ хэлэхье зүрхэ сэдхэлдээ дүтэ болгожо, гарагша Бар жэл соогоо бараг найн байжа, энэ жэлээ баян-таргаар угтахамнай болтогой. «Түнхэнэймнай хаданууд хаража байна. Шэнгэсымнай шэрээ шэбэнэжэ байна. Өөһэдөө бултадаа хамтаржа саашаа Өөдөлжэ нуудалаа Ургэел саашаны!» гэхэ дуран хүрэнэ.

ЭСЭГЫН ХҮБҮҮД, ЭБТЭЙ ЯБАЯ

Үүрэй сайхые хүлээжэ байгаад, Наранай мандахые угтажа абая. Үндэгэн шэнги гамнажа ябаад, Үеын нүхэдөө хүндэлжэ байя. * * * Үргэн талаараа ногооржо ургахан Унгын сэгсгүүд хэды гоёб даа? Тэхэрижэ дахин ерэхгүйше наа, Түрүүшын дурамнай мартагдашагүйл даа. * * * Хабатай, тэнхээтэй ябахан хадаа Холоһоо хараатай болоһомнай элихэн. Найхан намгадые анхаржа ябаһаар, Хайран сагнай ходоршобо гэхэм. * * * Шэхэндэтнай хажар: шүлэг шагнахаяа болёот. Сагынь тиимэ: түргэндөө орошоо. Ухаамлиг үгэдэ үнэншэхээ болёод, «Үүлэнэй саана наранинь хорошоо»... * * * Хоймор, урда Туран, Тооро гэлдээд, Хубааржа дундаа одоо яахамнай? Эсэгын хүбүүдтэл нэгэ амин болоод, Эбтэй ябаха эгээл ехэ уялгамнай!

В. Шарлановой зураг

БАРХАН УУЛАЯА БАРААЛХАН НАНААБ

Бархан уулын сэнхир хүхэ хормойдо Сэлгээн минни Баргажан нютаг. Бардам дошхон зангыем хорингүй, Бөөмэйлэн намайгаа байһандаш сэгнээб. Баабай эжым шүтэнэн хада ууланууд Сэбэрлэн байхал минни һанаа бодол. Буруу, зэмыем заримдаа обёоронгүй, Бүтүүхэн лэ досоомни нэшхэл болоош. Боорито эхэ Баргажан нютагни — Сээргүй балшар наһанайм эхин. Баруун холодо ажаһуухадам, Буурал эжым зүрхөөр хүлисыш. Бархан уулынгаа сагаан толгойдо, Сэнтэй Баргажан нютагтаа шүтэнэб. Бардам зангаа даража, Бөөмэйлэн Танаа нанажа ябанаб. Бархан уулын сэнхир хүхэ хормойдо Сэлгээн минни Баргажан нютаг... Үймөөн соо харагдаһан нюурнууд, Уладта хэлэгдэһэн үгэнүүд... Хүйтэн үбэлэй харын Хүүен үнгэрһэн үдэрнүүд...

Уншагшадаймнай туршалгануудһаа

«СЭДЬХЭЛЫМ СЭБЭРЛЭЭЛ БАРХАН УУЛАМ»

В.Б.Шарланов Баргажанай аймагай Арзгун нютагта 1960 ондо түрэнэн юм. Нютагайнгаа нургуули дүүргээд, БГПИ-дэ орожо, ород болон буряад хэлэ бэшгэй таһагыг түгэсөөд, Хурамхаан нютагтаа 12 жэл багшалһан байна. Удаань арба гаран жэл соо Улаан-Удын хүүгэдэй колонида хүмүүжүүлэгшээр ажаллаа. Мүнөө үедэ Валерий Бадмаевич хубинн харуулай предпрятида ажаллана.

Валерий ШАРЛАНОВ

Хэн хэнтэй золгон хөөрөлдөөб? Хэлэхэ зугаагаа дүүргээб? Халагни гэжэ бодолдо орооб, Хайран даа гэжэ голхорооб?

Харанхы һүниин мүшэнби Нойрсохо, һэрнэхэ сагтайб, Халуун наранай элшэби Нааршааха, гэрэлтүүлэхэ аргатайб.

УУЛА ХАДЫМ

Хулгана жэлтэйшүүлдэ, үетэн нүхэдтөө

Тала дайдын сэгсгүүдтэй Табин үнгын хангал Таран сэдхэлдэм шэнгээ, Тааруу дулаагаар дэлгэрээ.

Пэриуэн мүрэнэй эхинби Налуур үргэн адагтайб, Нарьдаг хадын орголигби Нүүдэл сагаахан үүлэтэйб.

***

Талаан дээрээ баясангүй, Таби наһанайнгаа наранда Таашаан дулаасуулһайб Таанад бүгэдэнөө, нүхэдни.

Нажаһан гэрнүүдэй дүрсэнүүд Томоотойхоноор нюдэндэм харагдана. Нанааеи абяагүйхэн һэрюулэн, Танил хүнүүдым һануулна.

Таашаамаар даа, сэдхэлэйм охин Талын булагтал орьёлно, Тэгшэхэн, номгохон урьалжа, Түрэл дайдым һануулна.

Наруул дулаан үдэр болохыень Толотоһон зүүн тэнгэри найдуулна, Наргаһан сэдхэлээ түлхэжэ, Тэниһэн үеһөөн гарганаб.

Уула хадын һалхиндал Урин дууга амисхал, Уяруулан сэдхэлыем сэбэрлээ, Урма зориг нэмээгээ.

В. Шарлановой зураг

Гэбшээ һалхиной аминби Ниидэхэ, номгорохо хубитайб. Галбарһан мойһоной охинби Найгалзаха, анхилха халһатайб.

ДҮЛЭТЭЙХЭН ДҮРБЭН МҮРНҮҮДНИ

«МКАД» - түгрөөн үргэн харгыниинь 108 мүшэрэгтэй. «Метро «Красные Ворота» гүнзэги харгыдаа «Улаан-Үүдэ» нээлгээтэй. «Мушхаваа» үргэн мүрэнниинь «Долоон Добонуудаа» «Мушхан» тойроходоо гэлһэн тайлбаритай. Манай олон буряадууд мандажа хүгжэхэнь найдалтай! * * * Дээгүүр «Отрадное» гэлһэн газарта Ласан бариха түсэбтэй. Олон жэлнүүд үнгэржэл байна, ханданабди арадтаа! «Ом маани бадме хум!» - гэжэ зальбараргы!

Орден, медальнуудта хүртэнэн Охин-Булагһаа уг гарбалтай ород хүбүүн Анатолий Коробенков геройтой. * * *

Мушхаваа хизаарай (топливно-энергетическэ комитетэй түрүүлэгшэ) Цырен-Доржо Цагадаев даргатай. * * *

Кризис шэрүүнэй хүйтэ татажа ерээд байхадань, Хоёр тээшээ бу найгаарайт! Ажаллажа байһан байрандаа Амжалта туйлажа хүдэлөөрөйт! * * *

Дуулаагүй зон, магад, үгы байгаа ёһотой, Дорюун хүбүүдые ударидажэ ябаһан, Дэлхэй дээрэ мэдээжэ болоһон Даши Намдаков суута скульптортай. * * *

Жэлэй жэл «Сагаалганаар» золгодог хүм, Жэшээ боложо ябаглы манай залуушуулда. Хүдөө ажахын ажал эрхим найнаар ударидажэ ябаһан Холын Захааминһаа уг гарбалтай Василий Шабанов коммесаантай. * * *

Дорюун ябаһан зонойнгоо Дооробоонь ургаашад харагты! Дархинта - Хүти гэлсэнгүй, Дандаал аятай танилсагты.

Восток-Запад илгаруулдаггүй Вениамин Гармаев-Чемпион мира. Сочи-2009 Каратист самурайтай.

Ехэ гоёор гитара дээрэ тоголдог, Ехэнхи буряадууд, харин Мушхаваадашы байдаг зон таниха болоо.

Хүдөө ажахын министерствын поликлиникэдэ Хүнэй элүүр энхые сахигша Харланай томоотой хүбүүдэй залуушуултай. * * *

Бэеын тамирай дээдэ нургуулида Боксоор хоригшо, хэдэн дахин Мушкаваагай чемпион байһан Зааханшог, набтархан бэетэй Заха холын Захааминой Александр Дугаров тренертэй. * * *

Хүндэтэ аба, эжы Александр Людмила хоёр арад зондоо мэдээжэ, Хүгжэм дуунуудайн аялга ходоодоо эдэлдэг Геннадий Петрунин бардтай.

Хаб-хара толгойтой Приндлай доктортой. * * * Олон зоной дундаһаа аюултай дайнда Огсом илгаржа гарагшадта ехэхэн хүндэ.

Наадан дээрээ сугларжа ерэхэдээ, Намгар дууша арюун басагантай. Нахилзан хотолзон хойшо урагшаа гэшхэлдэг Налгай олон хүхюун залуушуултай. * * *

Государственно-академическэ баледэй солистка ябажа, Гансашы бэшэ, олон дары маанарые баясууллаһан нютагтаа. Сэбэр арюухан шарайтай, үндэр гүлмэр бэетэй, Сахьянова суута багшатай байһан, Людмила Доксомова балеринэтэй.

Владимир ВАНЧИКОВ.

Арбаад жэлэй саана дуулаа бэлэйб, Аяр холо эндэ нимэ бэрхэ Хяагтын хүбүүтэйбди гэжэ, Манай буряад зон ехэнхимнай дуулаагүй байжа болоо.

Мушхаваагай хизаар Шёлково хото, Январь, 2010 он.

УУЛЗАЛГА

Уянгата зүрхэнэйнгөө досоһоо ерэнэн Унгэтэ энээхэн наһанайм мэдэрэл сооһоо, Урма баяртай үргэн сэдхэлэйм нюрууһаа Удаан хүлээгдэһэн халуун уулзалга болоо. Ухаан бодолни мүнөөдэр хүлгөөтэй, Үнинэй нүхэртээ уулзабаб нютагтаа, Үнгэрһэн жэлнүүдээ уяран панажа, Үелһэн нүхэдөө дурдан хөөрөлдөөбди. Урин шарайшни хуушан зандаа мнһэрнэ, Үнгэрһэн жэлнүүдшы эрьелдэн ошоо, Урматай, баяртай сагай манан соогуур

Урдамнай харагдаа һэн эли тодоор. Уужам сэбэр сээжын хубшэргэйһөө Уян нугархай сэдхэлэй долгинууд, Уняартан үнгэрһэн дуранайм охин Унтаршагүй сусалайм хоёр галхан. Энэ дэлхэйн алтан жамын ёһоор, Энээхэн наһандаа амжалтатый ябанабди, Этигэл дүүрэн замаянгаа харгыда Энхэрэн дураяа наһан соогоо гамнаабди. **Виктор ДАРМАЕВ,** ажалдай ветеран. Хурамхаанай аймаг, Бархан тосхон.

Бессмертие по-буддийски или квинтэссенция буддизма

(Окончание. Начало в №50, 51 (660), №1, 2 за (663) за 21/1 2010 г.)

В беседах с буддийскими монахами постоянно звучала тема реинкарнации - переселения душ, следующих рождений после смерти. Так было и во время встречи с ламой Юлией Эрсендженовой. Многие знакомые в Элисте рассказывали мне о ней как о необычной и очень талантливой девушке, глубоко разбирающейся в буддийском вероучении. Юле всего девятнадцать лет. В монастыре она служит с 1996 года, с момента основания обители. Настоятель, лама Баатр Зулаев, представил ее как истинного знатока буддизма, талантливого проповедника и авторитетного учителя.

Девушка-монахиня в мужском монастыре — явление, прямо скажем, удивительное. «На сегодняшний день в Калмыкии всего две женщины-монахини. Ни одного женского буддийского монастыря на территории республики нет. Поэтому совершенно естественно, что я служу в мужском монастыре. А вот в Индии и в Тибете довольно много женских буддийских обителей. Я сама провела год в женском монастыре «Чангджун-Чойлинг» на юге Индии, в штате Карнатака», — рассказала Юля. Ее главная мечта — создать женский монастырь в Калмыкии: «У нас никогда не было женских монастырей, среди калмычек очень немногие становились монахинями. В православный монастырь или в католический орден обычно приходят уже в сознательном возрасте, взрослыми людьми; в буддийский — отдают на обучение детей в возрасте восьми-девяти лет. Часть этих послушников и послушниц возвращаются потом в мирскую жизнь, приобретают специальность, создают семьи. А некоторые принимают монашеский сан и остаются до конца жизни в обители. Никакого давления на детей в монастыре не оказывают, они сами, после нескольких лет обучения, принимают решение, вернуться ли им в мир».

Ночует Юлия дома, с родителями живут совсем рядом с монастырем, но свою дочь видят только рано утром и поздно вечером. Настоящим домом стал для нее монастырь: «Конечно, мама и папа больше всего переживают из-за обета безбрачия, который берет на себя монахиня. «Единственный ребенок в семье, и родители горюют, что у них никогда не будет внуков. Но они принимают меня такой, какая я есть».

В свои девятнадцать лет Юлия вполне могла бы быть обычной студенткой, но она уже читает лекции по буддизму в Калмыцком государственном университете, ведет в монастыре приём граждан по личным вопросам. Когда Юля десятилетней девочкой стала служить в обители, она оставила учёбу в школе, однако без диплома о среднем образовании не осталась. «При монастыре действует своя школа. Помимо религиозных дисциплин, послушники осваивают все школьные предметы. В конце каждого года они сдают экзамены в одной из элистинских школ, а по окончании курса обучения получают диплом о среднем образовании. Так было и со мной. Сейчас в монастыре живут, учатся и воспитываются шесть мальчиков, которые приехали из разных районов республики. Мы не гонимся за количеством послушников, а занимаемся с каждым мальчиком индивидуально. Я тоже провожу эти занятия. В наших мальчиках горит огонь Веры, все они хотят стать монахами. Но данное решение они смогут принять только по достижении совершеннолетия».

Юлия Эрсендженова не производит впечатления человека, оторванного от мира. Помимо богословских талантов, признанных ведущими буддийскими авторитетами республики, она проявила себя как знаток компьютера и Интернета. Буддийская община активно пользуется современными средствами коммуникации. Кроме того, юная монахиня разбирается и в хозяйственных вопросах. Когда в монастырской бухгалтерии понадобилось подкрепление, она освоила и эту специальность. «Монастырь — моя семья. Любая работа на благо общины для меня в радость».

Я спросил у Юлии, что значит для нее вера. «Буддизм — это учение о том, как достичь счастья, это путь к счастью. В мирской жизни много мелких, краткосрочных радостей. Но житейские радости быстро проходят или оборачиваются горестями. Например, можно радоваться покупке машины, а эту машину украдут, или она сломается. Можно радоваться встрече с дорогим, близким человеком, а потом с этим человеком поссориться, воспользоваться к нему гневом. Можно радоваться интересной, высокооплачиваемой работе, а потом эту работу потерять. Буддизм учит не зависеть от этих преходящих, суетных радостей. Вместо них человеку даруются вечная радость, абсолютное спокойствие и благоденствие. Буддизм учит достигать состояния нирваны. Это та радость, которую у верующего не отнимет никто и ко-

торая не закончится никогда. Буддизм не только облагораживает нынешнюю жизнь, но и готовит нас к следующему рождению».

Искренность и убежденность моей собеседницы производили сильное впечатление, но одна мысль не давала мне покоя: действительно ли нужно всю жизнь готовиться к следующему рождению? Ведь есть же поговорка о том, что человек живет *один раз*. *Может быть, стоит, не думая о следующем рождении, просто радоваться сегодняшнему дню. Мои робкие возражения вызвали следующую отповедь: «Любое животное радуется жизни. Свинья, например. Хозяин холит ее и лелеет, у нее достаточно пищи, ей нравится валяться в грязи, ей доступны все плотские утехи. Свинья не знает только одного: хозяин создал для нее такую прекрасную жизнь только для того, чтобы откормить и зарезать. Свинья не знает смысла своего существования, не ведает высших сил, которые управляют ее жизнью. Человек не должен уподобляться животному. Буддизм позволяет верующим стать подлинными хозяевами своей жизни, распорядиться не только своим настоящим, но и будущим».*

По статье хочу дать три ремарки.

Во-первых, я согласен с мнением Александра Бадмаева в том, что хоронить человека в земле и ставить ему памятник — нонсенс. Наш читатель наверняка знает, что у бурят не было слова «смерть» по отношению к человеку, а есть слово «эгэгдэ». Этимология или история происхождения данного слова, думаю, всем известна.

На Востоке не отравляли стихию земли останками людей, в том числе умерших от инфекционных заболеваний, не захламливали Природу могильными плитами, памятниками, железяками, искусственными венками, бутылками, посудами и прочими. Захоронение по западному образцу, кроме того, что оно антиэкологично, накладно и людям, и государству, и Природе, поскольку, делая огромные энергетические затраты, нужно производить цемент, добывать руду, гранит, мрамор, варить сталь, пропускать металл через прокатные станы, рубить лес, производить пиломатериал, сортировать, вывозить, складировать и продавать всё это. В итоге, на смерти покойного разворачивается огромная производственная и торговая индустрия, отвлекаются силы и средства цивилизации.

В Тибете также не хоронят мертвых в земле, ей дают на съедение горным птицам, грифам. В Индии — сжигают, иначе миллиардному населению с многими миллиардами надгробных памятников умершим не хватило бы земли живой. И ещё в Индии имеются так называемые Башни тишины, где хранятся костные останки и поддерживается идеальная экологическая чистота, не отличающаяся от красивого места жительства человека: вокруг зеленое поле отдыха. А в небольшой по территории Индонезии с её населением на четверть больше России сегодня уже не хватает земли живым, поэтому людям приходится беспокоить мертвых. Так, в перенаселенной Джакарте на всю многодетную семью изготавливается склеп вместимостью одного человека, куда замуровывают умершего. Склеп хранится возле дома или в самом доме. Когда умирает следующий член семьи, склеп вскрывают, вытаскивают останки предыдущего, очищают склеп и помещают туда усопшего.

Во-вторых, прежде, чем идти в пожизненные монахи или монахини, желательно молодым людям сначала обзавестись семьёй, завести детей или хотя бы ребёнка, чтобы не прервался род человека, человечества (даже Будда Шакьямуни имел ребёнка), и только после этого уйти навсегда служению миру, человечеству. Иначе, теоретически, если все буддисты и верующие иных конфессий уйдут поголовно в монахи и монахини, примут пожизненный обет безбрачия, то на Земле останутся разве что коммунисты и божки, которые не веруют в Бога. И то от последних никакого проку: они уж пропили репродуктивную способность и в этом деле человечеству не помощники.

Справедливости ради всё же отмечу, что служители Бога и верующие — это на самом деле люди с разными понятиями ценности, и духовной, и материальной. Церковнослужители в своих чистых помыслах в основном стараются служить людям, но современный верующий

человек — это зачастую жертва моды: «куда стадо, туда и я». У кого-то прапрадед веровал в какую-то религию («потому я и мои деди обязаны следовать по его стопам»), кому-то не хочется быть белой вороной, а иным быть там, в обители, очень даже выгодно — доходное место.

А кому-то нравится просто экзотика, атрибутика церкви. Недавно я смотрел по телевизору: претендент на звание чемпиона мира 2009 года по боксу в тяжёлом весе по версии АИ-Би-О (WBO) афро-англичанин Ола Афолаби вышел на ринг с большими буддийскими коралловыми четками на шее (число бус, как известно, бывает 108). Сомневаюсь, что он является истинным верующим-буддистом, точно так же, как и богатые коммерсанты, показательно носящие на груди золотые кресты на золотых опочках, не являющиеся истинными христианами.

В-третьих, монахиня-лама Юлия Эрсендженова говорит, что человеку не следует уподобляться свинье, которая не знает, что ей создают прекрасные условия жизни только для того, чтобы откормить и зарезать её. Почти так же сказал в своё время и Лев Толстой, знаток философии буддизма, только вместо слова «свинья» он употребил слова «стадо баранов». Как известно, за «крамолу», не согласующуюся с церковной догмой, этот великий русский писатель при жизни был предан анафеме и отлучён от церкви Русской православной церковью.

Мне кажется, что не только некоторые верующие и служители церкви, но и большинство человечества до сих пор не усвоило истину, изложенную в духовных Учениях, поэтому мир сегодня такой, какой он есть, т.е. мы, люди, — всё ещё заблудшие овцы, не осознавшие, что имеем собственные мозги. Поэтому идём только туда, куда нам покажут, да ещё при этом высокомерно предвзято претензии другим «баранам»: «Куда...? Иди по нашей самой правильной дороге, почитай нашего самого умного в мире вождя, молись только нашему богу, а не то...!». Подтверждением сказанному является тот факт, что за всю историю современного человечества на Земле не было ни одного года, когда люди во имя своих «правильных» убеждений не воювали бы между собой, не убивали бы друг друга. Так было, так, видимо, будет и впредь, судя по тому, как усиленно вооружается наша цивилизация, совершенствуется технология убийства. Оружие массового уничтожения, изготовленное с применением новейших достижений науки и техники, уже выводится в Космос, определены и взяты цели на объекты и населённые пункты, которые нужно уничтожить в первую очередь. Технологическая цивилизация изобрела так называемый ядерный чмоданчик с ключом к пусковым кнопкам. Благо, не дожили нацисты до этого дня, но реваншисты на Земле не вывелись.

На словах политики всех времён и народов только и говорили, и продолжают твердить, что они живут заботой о человеке, о мире. На самом деле мир как был, так и остаётся по-прежнему разделённым на антагонистические, непримиримые лагеря, каждая сторона жёстко осуществляет неконструктивную политику: «Мы никогда не поступим своими принципами, религиозными, национальными и политическими убеждениями! Будем стоять насмерть, уничтожим всех врагов!».

Под Солнцем не происходит ничего нового. Взрослые дяди так же, как и раньше, как и две с половиной тысячи лет назад (когда в мир было послано очередное Учение, затем — ещё два), продолжают играть всё в те же свои детские игрушки — «войнушки».

То, что происходит в настоящее время, является, как говорил видьядхара Бидия Дандарон, общественной кармой народов, их бедой. На языке простых людей на всех уголках планеты это называется «что посеешь, то и пожнешь». И мы «жнём» то, что было посеяно предками. «урожая» хватит кушать далёким потомкам. Процесс объективный, причинно-следственный, конкретных виноватых лиц в этом нет и быть не может. И продолжаться так будет до тех пор, пока не созреет общественное сознание землян.

Современное состояние мира — это зеркальное отражение нашего лица, нашей внутренней сути, уровня нашего коллективного сознания. Каковы мы сами, таков и мир. Продумывает, валяет, лепит, создает свой мир человек сам. Он — творец своей судьбы. Ни Бог, ни сатана, ни дьявол в этом не участвуют. Каково мышление и мастерство художника — таково и

его произведение; каков танцор, жалующийся на что-то, — таков и его танец; каков строитель — таков и дом, в котором приходится нам жить. Мы, современное поколение землян, не умнее своих предков, передавших в наши руки мир таким, какой он есть. Мы его не улучшили ни на йоту, наоборот, угрозу ему усилили.

И ещё хочу сказать, что все духовные учения посланы человечеству Свыше. Другое дело, как они интерпретируются людьми. Человек имеет слабость превращать любое учение (духовное, политическое, националистическое, экономическое) в религию и молиться его основателю (Будде, Иисусу, Мухаммеду, Гитлеру, Мао, Марксу и т.д.). Но ничто в мире не стоит на месте, всё движется, всё изменяется, вчерашняя правда и истина уже не подходит человеку сегодняшнего дня. Мы движемся от одного состояния света к другому.

Поскольку я веду речь только о духовной стороне, то в своей книге попытался раскрыть вопрос о том, что духовность и религиозность являются понятиями диаметрально противоположными, хотя первоначально исходили из одного источника — Любви. Духовность — это вектор, бесконечное развитие сознания личности, а религиозность — зачерствевшее, ограниченное рамками догмата знание и сознание, театрализованный ритуал, стагнация. Духовность — это свободный полёт мысли и творчества, осмысление и познание человеком своей уникальности, а религиозность — сознательная остановка собственного развития, воинственный фанатизм. Но это не значит, что не нужно изучать другие учения: в каждом из них содержится рациональное зерно. Изучать, но с умом, процесс обучения нескончаем. При этом человек не должен превращаться в жалкого глупца, подобострастно повторяющего чужие мысли и чужой опыт, даже если это — опыт самого Гаутама Шакьямуни. Духовный опыт неповторим, противоречив, каждый человек — сам уникум Природы, способности и возможности его безграничны. Гаутама только указал Путь, обозначил направление, но идти должен человек сам, топтать своими ногами по тернистой, труднопроходимой, неисследованной тропинке к Свету, не пытаясь переложить решение своих проблем на Дядю на Небе.

Что касается учения буддизма, то основополагающими в нём являются, на мой взгляд, законы о карме и реинкарнации, чего не признают ни иные мировые религии, ни наука. Если эти законы верны, будут понята и приняты большинством человечества, то это, вполне вероятно, явится эволюционным толчком к Высшему сознанию, и оно, человечество, выйдет на качественно иной, высочайший уровень своего развития.

И, наконец, о сближении религии и науки. Последняя всё явственнее движется к понятию о том, что Вселенная развивается не хаотично, что она является разумным созданием. Кого или чего? Сознания, визуализированной мысли, формы. Всё в мире создается мыслью. Реальность — это конструктор воображения, она создается человеком. Следовательно, самым загадочным созданием на Свете является человек. Наука, особенно изучающая голографическую природу Вселенной, приходит к выводу о том, что богом является сам человек, всё знание мира сокрыто в нём самом. Человек — нераздельное целое с Вселенной, имеет единое космическое сознание, поэтому только он знает, как она создавалась, куда движется и к чему придёт. Для познания законов мира нужно углубиться в самую себя, в мир бездонной кладоби.

Да будет мир. Ом мани падме хум.

Валерий ДАБАЕВ

Пока печатался материал. По предложению гендиректора «Издательского дома «Амрита-Русь» Вячеслава Мохвицова книга Валерия Дабасва «К Престолу Бога» переименована в «Учебник жизни». Практическое пособие по формированию своей реальности».

В книгу войдёт небольшая часть материала из темы «Бессмертие по-буддийски или квинтэссенция буддизма».

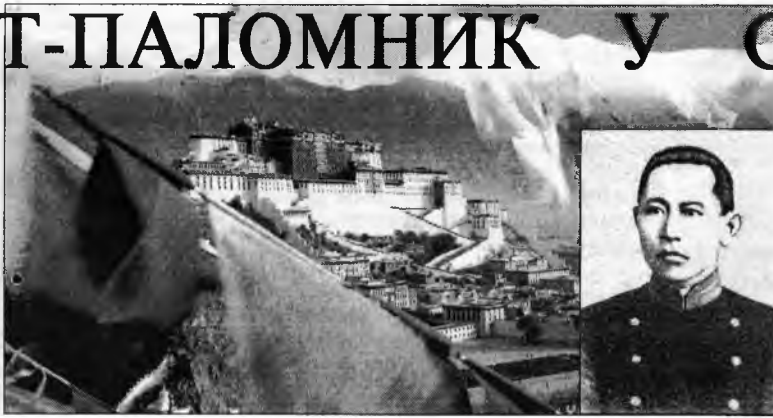
«Конечно, лично я не додумался бы дать своей книге такое претенциозное и амбициозное название. Но коль редакция сочла нужным назвать её так, я дал согласие, — говорит автор, — у меня были наготове другие названия. Кроме того, рукопись была принята быстро, а я хотел ей дать немного «отлежаться», внести изменения и дополнения, но мне ответили: «Текст уже на стадии верстки и, к сожалению, изменить уже ничего нельзя».

Российскому читателю книга поступит в феврале.

БУДДИСТ-ПАЛОМНИК У СВЯТЫНЬ ТИБЕТА

(Продолжение. Начало в №№ 49 (607) за 11 декабря, 50 (608) за 18 декабря, 51 (609) за 25 декабря 2008 г., 1 (610) за 1 января 2009 г., 2 (611) за 15 января, 3(612) за 22 января, 4 (613) за 29 января, 5 (614) за 5 февраля, 6 (615) за 12 февраля, 7(616) за 19 февраля, 8 (617) за 26 февраля, 10 (619) за 12 марта, 12 (621) за 26 марта, 20 (629) за 21 мая, 21 (630) за 28 мая, 22 (631) за 4 июня, 23 (632) за 11 июня, 31 (640) за 6 августа, 32 (641) за 13 августа, 33 (642) за 20 августа, 34 (643) за 27 августа, 35 (644) за 3 сентября, 36 (645) за 10 сентября, 37 (646) за 17 сентября, 38 (647) за 24 сентября, 39 (648) за 1 октября, 40 (649) за 8 октября, 42 (651) за 22 октября, 43 (652) за 29 октября, №50 (659) за 17 декабря, №51 (660) за 24 декабря, №52 (661) за 31 декабря, №1 (663) за 14 января 2010 г.)

странения и исполнения проповеди, а также необходимых богатств. Затем старшим из своих учеников — Дагба-чжалцану, специалисту монастырской дисциплины (винаи), и Дарма-ринчэну — Цзонхаве указал места для постройки главного сумэ, здания цокчэн-дугана и своего дома, а также план зданий для жилищ духовенства. Они, в исполнении этого поручения, в том же году построили указанные здания и более 70 жилищ для духовных.

Основанный таким образом монастырь Галдан, полное название которого «Брог-ри-галдан-намбар-чжал-бий-лин» («Уединенно-горское вполне радостное обиталище полного победоносца») находится верстах в 25—30 на восток от Лхасы на левой стороне от р. Уй, у самой вершины глубокой седловины, отделяющей скалистую вершину Брог-ри от более высокой горы Ван-гур-ри. Здания построены на южной стороне горы полукругом и амфитеатром и доходят до самой вершины. С юго-восточной стороны вид монастыря еще более украшается живописными скалами и мелким лесом, растущим по оврагу ниже скал.

Главной святыней монастыря, без сомнения, признается так называемый «сэрдон-чмо» — золотое надгробие, или золотая ступа (по-монгольски «субурган»), с телом великого Цзонхавы. Ступа эта находится в лучшем из здешних зданий, окрашенном в коричневый цвет с небольшой золоченой крышей. После смерти Цзонхавы в 1419 г. старшие из учеников, как сказано в биографии его, стали совещаться, сечь ли его тело или оставить нетронутым. Рассудив, что если оставить нетронутым, то он, как будто сам действительно будет жить и будет велика польза как для продолжения учения, так и для многих живых существ, решили воздавать почести, оставив тело в целостности, соорудили субурган, украсили его орнаментами из разных драгоценностей (камни, серги, гау, табакерки китайского изделия из разных ценных камней, раковины), вставленных в чеканку. Над этим субурганом в 1420 г. построили большое сумэ. Тело же вложили в гробницу из сандалового дерева, перенесли из дворца и поместили в бумба субургана лицом на северо-восток в сидячем положении.

Впоследствии 50-й настоятель Галдана (49-й наместник Цзонхавы), джябралский (по названию камцана, к которому он принадлежал) Гэндун-пунцог, сделал всему субургану облицовку из чистого ковального золота, почему субурган сделался как бы золотым и его ныне называют «большой золотой ступой». По правую сторону от него находится субурган первого наместника Цзонхавы Чжалцаб-дарма-ринчэна¹, а по левую — второго его наместника Хайдуб-гэлэг-балсана². Прах других наместников, коих было 84, помещается в металлических субурганах (медных, серебряных, золотых) различной величины в двух этажах этого же здания. Лишь субурган последнего, 84-го наместника (или 85-го настоятеля сего монастыря), Лобсан-цулгима, находится во дворе под навесом и отличается от прочих своим большим размером и более роскошной отделкой. На многих субурганах, которые помещены в страшной тесноте и многие в темноте, написаны имена лам, в них похороненных.

Размер и роскошь отделки субургана всецело зависят от самостоятельности покойного и благоусмотрения его наследников, которые заботятся о похоронах и нахождении его перерождения. Говорят, что некоторые из наместников еще при жизни своей готовят субурганы для своего

праха. Тела всех следующих за Цзонхавой наместников сжигаются, и в субургане помещается лишь пепел, который смешивается с глиной. Из такого состава формуют цельные и барельефные цацы (статуэтки разных божеств).

В этом же здании находится комната с изображениями хранителей учения — «чойчжонов». Главной святыней является старшина чойчжонов, Страшный Чжиг-чжэд (индийский Ямантака) с 9 головами, 34 руками и 16 ногами, придавливающимися различные существа. По левую сторону от него стоит также весьма чтимый кумир Дамчжан-чойчжял, который сделан, по преданию, самим Цзонхавой. Вообще, должно заметить, что покровителем и, вместе с тем, работным слугой Цзонхавы считается именно Дамчжан-чойчжял, служивший ему под разными видами и, между прочим, довольно долго в виде его слуги, светского парня. Под этим Дамчжан-чойчжялом нет обычного синего быка.

Рядом с названным зданием находится большое здание собрания духовенства, или цокчэн-дуган, на дверях левой стороны которого висит синяя доска с китайской надписью «сиань-цы-фу-фу», которую можно перевести: «Повсюду распространяет блаженство». Достопримечательностью этого дугана служит золотой трон Цзонхавы, находящийся во втором этаже у задней стены как будто на открытой сцене, если смотреть из нижней большой залы дугана. На этом троне во время богослужения садятся наместники Цзонхавы и Далай-ламы. Здание с маленькой золоченой крышей.

Третьим зданием с золоченой крышей является так называемый Олсэр-луг, или дворец Цзонхавы, построенный еще при жизни великого реформатора. Здесь указывают комнату, где скончался Цзонхава, и рисованное на стене изображение его, которое считается «самопоявившимся» тотчас после его смерти, когда ученики плакали над трупом покойного и в рыдании восклицали: «Учитель, где ты?» Тогда чудом появился на стене портрет учителя и произнес: «Я — здесь!» Дворец этот в настоящее время служит квартирой наместников Цзонхавы.

Еще должно упомянуть о доме второго после Цзонхавы его наместника, Хайдуб-гэлэг-балсана, который находится на самом верхнем краю монастыря, выше только что упомянутых трех зданий. В этом доме хранится коллекция предметов почитания, принадлежащих Хайдубу, одному из самых ревностных учеников и последователей Цзонхавы. Между этими предметами много статуэток и субурганов индийской работы из медного состава «лима».

Кроме сих зданий, принадлежащих, так сказать, всему монастырю, здесь находятся два дугана, или дацана (факультета), для изучения богословия. Первый называется Шярдэ («Восточная вершина») и основан современником и сподвижником Цзонхавы Ринчэн-чжалцаном. В нем изучают богословие по догматике, составленной в более позднее время четырнадцатым наместником Цзонхавы, Соднам-дагпа, жившим с 1478 по 1554 г. Духовенство этого дацана делится на 13 общин, или камцанов, которые суть следующие.

1. До-хан. 2. По-хан. 3. Лхо-ба. 4. Няг-ре. 5. Чжо-нэ. 6. Тэ-бо. 7. Сун-чу. 8. Сог-бо. 9. Та-онь. Ю.-Арий. 11. Ца-ба. 12. Няг-бо и 13. Гун-ру. Второй дацан называется Чжян-цэ («Северная вершина»); основателем его считается известный сподвижник Цзонхавы и первый его наместник Чжалцаб-дарма-ринчэн. Догматика же изучается по сочинениям некоего Чжямба-даши, современника вышеупомянутого Соднам-дагпы. Камцанов в нем также 13.

1. Хамдон, 2. Самло, 3. Дэбо, 4. Цаба, 5. Сэрхан, 6. Дор, 7. Лунбум, 8. Брагни, 9. Бати, 10. Чжалрон, 11. Гобо, 12. Гон-бо и 13. Арий.

Кромсего, на юго-западном краю монастыря стоит длинный многооконный дом, который, как говорят, прежде был дацаном Нягрон, основанным Цэма-ванчжялом.

Оба нынешних дацана помещаются по левую руку от упомянутых выше главных зданий и от зрителя; первый дацан стоит ниже второго, имеющего два дугана, стоящие рядом. У каждого из них находится учебный двор «чойра» с насаженными деревьями. Здесь происходят богословские диспуты и читаются установленные молитвы.

Духовных в Галдане насчитывают до 2000. По дацанам Шярдэ и Чжян-цэ они распределяются в отношении 2:1. Охранительницей Чжян-цэ считается богиня Лхамо, а охранителем Шярдэ — Сотаб.

Как монастырь, основанный Цзонхавой, Галдан полон предметами почитания, связанными с именем великого основателя желтошапочного ламаизма и его главных сподвижников. Так, «круговая дорога» (горла) монастыря полна разными объектами почитания для набожных. На юго-западной стороне монастыря вам показывают ключ-колодец, который, по преданию, явился от указания Цзонхавою на это место пальцем, когда монахи страдали от недостатка воды. Далее на скалах и камнях указывают следы шапки, чстока, локтей, колен, пальцев и пр. Цзонхавы; также углубление в скале, откуда Цзонхава добыл раковину, спрятанную еще при жизни будды Шакьямуни; изображение Цзонхавы, рисованное на скале указательными пальцами Чжалцаба и Хайдуба. Указывают домики, где жил в простой обстановке Цзонхава, и маленькую часовню, где на плите самостоятельно выступило изображение триицы «Ригсум-гонь-бо», т. е. Чжамья-на, Чагдора и Чжанрай-сига (Манджушри, Ваджрапани и четырехрукого Авалокитешвары). На восточной стороне обходящему монастырь может броситься в глаза золотой чжалцан (победный знак) на скале, а внизу изображение Цзонхавы с его двумя учениками, ниже которого нарисован громадный Дамчжан-чойчжял. Из этой скалы, как говорят, ныншней Далай-лама достал клад, состоявший из шапки и других вещей Цзонхавы, который он поместил в особый ящик у гробницы последнего. Набожные верующие с благоговением, превосходящим удивление, прикладываются ко всем этим реликвиям, но на человека, смотрящего более хладнокровно, они могут произвести впечатление работ художников, да притом не особенно искусных.

Этим, пожалуй, можно было бы окончить описание Галдана, если бы в нем не было еще одной особенности, именно должности наместника Цзонхавы и двух кандидатов к нему. Кандидатами я называю так называемых «чойрчжэ» двух дацанов Шярдэ и Чжян-цэ, которые по очереди дацанов вступают на наместнический трон (о них было упомянуто при описании дацанов Чжюд). О возведении на золотой трон первого наместника Цзонхавы в его биографии сказано следующее: «Тотчас после воздания чествований Чжэ-ламсе, т. е. Цзонхаве, и после окончания приношения мандала охранитель (специалист) Винаи (монастырской дисциплины) Дагба-чжалцан и великие учителя учения единогласно обратились с просьбой к Дарма-ринчэну и посадили его с большими почестями на большой львиный трон учения, на котором сидел всеведущий великий Цзонхава, для того, чтобы он напутствовал бесперывное продолжение постоянно расширяющегося чистого учения законов высшего творения Цзонхавы». Затем Чжалцаб-дарма-

ринчэн начал молитвенное обращение к Цзонхаве, а собрание духовных читало вслед за ним. После этого он отправился на жительство во дворец Цзонхавы и стал во главе духовных. Он сделался таким образом первым наместником Цзонхавы и вторым золотогранным или золотопрестольным, считая первым самого Цзонхаву. Сначала положение это, как и в других монастырях, являлось должностью настоятеля галданского монастыря, со временем же, когда были уничтожены должности настоятелей в двух других монастырях (Сэра и Брайбун), галданский настоятель, как наместник Цзонхавы, не только остался, но и приобрел еще большее влияние и теперь является лицом, почитаемым духовными всех монастырей, соседних к Лхасою.

Настоятели большую часть года живут в Лхасе, хотя не принимают активного участия в светском управлении страной. Они являются поэтому исключительно хранителями религиозных традиций, ведущих начало от Цзонхавы, и, как наместники его, они имеют печать, приписываемую Цзонхаве. Печать эту они прикладывают к ответам на вопросы интересующихся предсказаниями и на дипломы, выдаваемые на разные ученые звания. Дипломы эти в Центральном Тибете не имеют особого значения, но в Амдо и в особенности в Монголии почти повсюду признаются действительными, и обладатели их пользуются правами получивших высшие духовные степени по богословским, медицинским и тарнистическим наукам. Дипломы галданских наместников продаются и даже недорого, но в Амдо и Монголии этим не интересуются и в большинстве случаев не знают, как они получаются, а получают они следующим образом. Стоит самому написать на гладком китайском атласе желтого цвета или просто на бумаге текст диплома на звание, которое желают получить, и с 20 тибетскими монетами подать наместнику для приложения «цзонхавинской» печати.

Внешним отличием настоятеля является желтая шапка цзонхавинского образа «банша», носимая постоянно и, желтый зонтик, несомый над ним. Сидящие его устанавливаются немного ниже Далай-ламского. У тех из бывших настоятелей, которые оставили после себя значительные средства, достаточные для содержания, как подобает, своих перерождений, последние отыскивают часто на первоначальной родине покойного. Поэтому много таких перерождений находится в Амдо, Каме и других провинциях, но не было еще случая, чтобы галданским настоятелем был монгол. Предание говорит, что чжунгарский предводитель Галдан-бошукту покинул Тибет для мести за убийство своего отца лишь накануне своего вступления на наместнический трон, чем лишил последующих монголов счастья достигнуть этого удела, потому что духи-хранители, недобольные поступком Галдана-бошукту, стараются не допускать их к престолу.

Закончив этим описание Галдана, мы скажем, что благодаря положению монастыря на большой высоте я две ночи провел без сна вследствие сильной одышки и страшного гнета, лишь только начинал засыпать. Поэтому 8-го числа решил вернуться в Лхасу, и под вечер, спустившись с горы, я спокойно заснул в доме одного тибетца, тут же под горой.

9 мая отправились далее и после 15 верст пути прибыли к старинному замку Дэчэн-цзон, где в ожидании лодок пришлось ночевать.

10 мая, утром, если на одну из кожаных лодок, отправляющихся отсюда ежедневно в Лхасу, за плату 0,5 монеты с человека, и в тот же день к полудню прибыли в Лхасу.

ПРИМЕЧАНИЕ

¹ «...служившие...местопребыванием 80 «дуб-чонов», т. е. великих подвижников (учения), прибывших из Индии в начале распространения буддизма в Тибете (IX в. по Р. X.)». Вообще, известны 84 индийских сидхачудотворца — «дубчэн», биографии которых в монгольском переводе из нартанского Данчжура под названием «Эндэкэгун найан дурбэн шиддэ-тэн-у цидиг орошоба» в свое время были изданы в Агнгоке дацане.

² Чжалцаб-дарма-ринчэн — известный ученик Цзонхавы, крупный ученый (1364-1432).

³ Хайдуб-гэлэг-балсан — ученик Цзонхавы Хкайдуб (1385—1438).

Подготовила Г. ДАШЕВА.

(Продолжение следует).

Бүхэдэлхэйн харилсаан - Буряад монголнуудай хуби заяан

Буряадай гүрэнэй университетэдэй Үндэһэтэнэй гуманитарна институтудай багшанур буряадуудай ёһо заншал, хэмэ бэцэг шэнжэлэлгын ехэ хүдэлмэри ябуулдаг. Буряад Республикаһаа гадуур ажаһуудаг буряад яһатанай хуудал байдалтай танилсажа, Хитадай Арадай Республикын Дотор Монголд ажаһуугшадай, тиихэдэ барга-монголшуудай түбхнэһэн нотагуудаар аян замда ябажа, шэнжэлгэнүүдыг үнгэргэнэ. Монголой Дорнод аймагай буряадуудай мүнөө үсын үндэһэн соёлой болов хэлэнэй байдалаар һонирхожо, дээрэ нэрлэгдэһэн институтудай буряад хэлэнэй кафедрые даагша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, доцент Валентина Дугаровна ПАТАЕВА энэ нотагаар ябажа ерээ. Энээн тухай хэһэн хөөрэлдөөн - уншагшадай һонорто.

- Үнгэрһэн зунай амаралтын хаһада хаана эмхидхэгдэһэн эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэридэ хабаадаһан байнабта?

- 2009 оной июнь-июль нарада «Буряад монголшуудай түүхэ, уг изагуур, хэлэн болон соёлой хүгжэлтын зарим асуудалнууд» гэхэн сэдэбтэй уласхоорондын эрдэм шэнжэлэлгын аяншалгада хабаадалсабди. Буряад монголшуудай байра байдал, хэлэ, ёһо заншалын үзэхэ, хараха, зураглан бэшэхэһээ гадна жэһэн шэнжэлэлгын ехэ материал суглуулагдаба. Үнгэрһэн зунай аяншалгада Монголд ажаһуудаг буряадуудай хүзэн шүтэлгэдэ ехэ анхаралаа хандуулан байнаб.

Энэ ехэ аяншалга эмхидхэһэн Монгол ороной Буряад сулалын академиин президент, доктор М.Одмандх, гүйсэдхэхэ захирал Б.Чинзориг гэгшэдтэй манай Буряадай гүрэнэй университетэдэй 7 багшанур бэлдэхэлэй ажал ябуулжа, буряадуудай нотагжаһан Дорнод, Хэнтэй аймагуудаар аяншалабди. Монголой талаһаа энэ аяншалгада олонхинь Улсын багшын ехэ хургуулиһаа эрдэмтэд, тиихэдэ хэлэ бэцэг шэнжэлэлгын дээдэ хургуулиһаа, соёл урлалай ехэ хургуулиһаа болон Дорнодой багшын дээдэ хургуулиһаа хабаадалсаа. Эдэ нүхэднай шэнжэлэлгын аяншалгада ехэ найнаар бэлдэһэн байгаа. Юннин 22-то Улаан-Баатар хото буужа ерэхэдэнай, аяншалгада хабаадалсадаг монголой эрдэмтэд булта шахуу угтан абаа. Хойто үдэрын үзэргэгдэһэн суглаанай удаа 2 бүлэг болон хубааржа, аяншалга эхилээбди. 1-дэхи бүлэгнай Хэнтэй аймаг руу ошоо. Манай 2-дохи бүлэг хэлэ шэнжэлэлгын дээдэ хургуулин кафедрые эрхилэгшэ Б.Чинзориг түрүүтэй Дорнод аймаг руу зорёобди. Улаан-Баатар - Цагаан-Овоо - Баян-Уула - Баяндун - Дашбалбар - Чойбалсан хото - Улаан-Баатар хото гэхэн замаар аянда ябажа, бүхы дээрээ 2000 модоной зай гаталабди.

- Ехэ бүлэг эрдэмтэд тиишэ ябажа ерээ гү?

- Манай бүлэгтэ Монголой талаһаа Соёл урлалай ехэ хургуулин доктор, профессор, мэдээжэ оперно дуушан Г.Батцырен, Б.Эрдэнибаатар оюутадаараа, буряад хэлэнэй нотаг илгаануудые шэнжэлдэг Улсын багшын ехэ хургуулин багша, доктор Г.Батзаяа, Дорнодой багшын дээдэ хургуулида ажаллажа байһан, мүнөө манай кафедрын багша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Д.Цэдэнжав гэгшэд ябалсаа. Манай талаһаа буряад хэлэнэй кафедрин доцентүүд Бадмажап Баясхаланович Будаин, Цымжит Бадмажаповна Базарова, хэлэ бэшэгэй болон методикын кафедрин доцент Алла Дамдиновна Эрдэнеева, Улаан-Удын 3-дахи гимназини багша Ханда Батоцыреновна Пурбуева гэгшэд хабаадалсабди.

- Тодорхойбол, ямар нотагуудаар ябаһан болонот?

- Ехэ мүргэлтэй газар болохо Баян Даваа, Эрдэни Сүмэн, Нацагдоржын гоонто Хун галуута номоной Баян Дэлгэр, Бага нуур, Хэнтэй аймагай Сэнхир Мандал номон, Мүрэн номон, Шанидагатай, Үндэр Хаан хото, зүүн захань болохо Баян Обоо нотагуудаар холоро гаран, Дорнод аймаг хүрөөбди. Нэгэ айлда хүрээ, зүбшөөл нураад, гэргэн орожо унтабди. Энэ газарнай Дорнод аймагай Дабхар гэжэ нэрэтэй байба. Пүнин хүлээгдээгүй айлаһады хонуулан айлын харгана угай малша

ДОРНОД АЙМАГААР АЯНШАЛГА

айл байшоо. Үбгэниинь 72 наһатай Жамбалай Сагаан гэжэ нэрэтэй, Балсуу хүгшэниинь 65 наһатай. Үглөөнэй таба хахадта бодожо, гэргэй эздэтэй танилсажа, халуун сайн уужа, гэрэл зурагаа абалсаад, саашаа ябаабди.

Хотогор Хөврин нуурай хажуугаар гаража, одоошье Сагаан Овоо сомоноо хүрөөбди. Баярмагнай захирал ехэ найнаар угтажа, нотагай түүхэ, зоний байдал тухай хөөржэ үгэбэ. Ямаршы сомондо ябахаданай, захиргаанай ноёд залуу хүбүүд байна. Булта маанэды тон найнаар угтаа. Аймагай 4 сомоонуудаар, Чойбалсан хотоор ябахадна, ехэ олон буряад хүнүүдэр уулзажа хөөрэлдөөбди, айлуудта орообди, тахилгай мүргэлтэй газарнуудта ошообди, номин түүхэтэ баримтануудые олообди.

- Тэндэхи зоний байдал ямар байна гэжэ харабат?

- Үнгэрһэн зунай эхиндэ Монголд ехэ зуд боложо, Хэнтэйнишье, Дорнодшые аймагай зондо ехэ хохидол үзэгдэжэ байгаа. 7, 8, 10 мянгаад мал сомон бүхэндэ ехээр гарзалжа, олонхи ноёд хүдөө гарашан байгаа. Тэрэ хосорһон малаа бултые зөөжэ байнабди гэхэн. Гол ажалын мал үсхэбэрилгэ хадаа арал зоний байдалда ехэ гарзат хөбөлдөө гээшэ ааб даа. Манай Буряад нотагта нимэ олон хони ямаа баридатгүй хадаа бусаагдашагүй ехэ хохидол шэнги ханагдаа хэн. Тиигээд манай эндхидэл адли халхы шуурганһаа хамгаалха хониной байра байхагүй, жэлэй дүрбэн сагта тэдэ бэлшэжэ ябадаг ха юм даа.

Дорнод аймагта гол түлэб мал хүрэг үсхэнэ, үбһэ сабшаха, таряа хуряаха ажалтай болоно. Байгалин гоё, үргэн тала, зүүлжэе ошохо бүри модотой, уулатай газарнууд олошорно, тимэһээ модон гэр, хорёо хашаануудшые элбэг болоно. Адуу мори олоор барина, харин эбэртэ бодо мал манай эндхихээ үсөөн. Хонин хүрэг нэгэ айлда гурбан зуунһаа мянга хүрэтэр бин, хонин хүрэгтэн ямаадууд бэлшэнэ. Олон буряадуудсаад, огород тарина, ногоон эдэе, жэмэс ургуулна. Үндэһэн арадайнгаа заншалта сагаан эдэенэй, мяханай зүйлүүды буйлуулжа эднээр, янза бүрин хүн, мяхан табат бэлдэнэ. Жэһэнь, айрһан, ааруул, аарса, хурууд булта бин. Сомон бүхэндэ маанэды хониной, ямаанай хорхогор хүндлөө. Хорхог хэхэдэ, амитанай доторшыне бүтүүгээр эбэрлээд, досоонь халуун шулуу хэжэ мяхынь болгоно. Шулуунуудшыне гаргаад, алын

соогоо эрьюулжэ, бэсын үбшэ, шалаа гаргана. Суг ябаһан дууша хубүүн Эрдэни-Баатар гэртээ бидэниие урижа, эжы абань, аха дүүнэрын дээрэ нэрлэгдэһэн эдээнэй дээжээр бултымнай хүндлөө.

Тэндэхи буряадуудай үндэһэн хубсаһан - агын буряадуудай хубсаһантай тон адли, хаа-яа монгол (халха) дэгл үмдэнэ. Найр наадагүй юрын үдэр олонхи зон мүнөө үсын хубсаһаар ябана, тиигэбшье буряад дэглтэй, гугалтай, малгайтай зон үсөөн бэшэ ушарна.

- Тэндэхи буряадууд үндэһэн ёһо заншалнуудаа хэр сахинаб?

- Дорнодой буряадуудай ёһо заншал бүхы буряадуудай заншалдал адли: мүнөө үедэ буддын шажан дэлгэржэ, хүзэгтэй зонинь дасан дугандаа мүргэдэг, обоо тайлга тахидга болоо. 1990-ээд он болотор буддын шажан, дасан дуган тэндэ үзэгдөөгүй байгаа. Дашбалбар сомоной

малтай, 77 мянганин хонид, 700 хүүгэдэй бурадаг дунда хургуули, больница, соёлой түб, сэсэрлиг бин. 1977 ондо 100 мянган хонитой болоһоной дурасхаал болгон, «Хусын хүшөө» нээгдэһэн байна. Буряад зоной дундаһаа Монгол орондоо алдартай олон зон урган гарһан, жэһэнь, Цагаан Овоһоо - Г. Гармазагда - композитор, П. Очир - габыята тренер, Ш. Гомбо - кино найруулагша, оршуулагша, 12-дохи улсын абарга Дамдин г.м. Бэшэшые буряад сомоноудһаа ехэ олон түрүү хүнүүд урган гарһан түүхэтэй. Монголдошые, Буряадгашы мэдээжэ дуушан, ехэ нэрэ зэргэтэй Жаргалсайханай Дашбалбар номонһоо гарһан байна. Тиихэдэ 1939 оной, 1945 оной япон булимтарагшадтай тэмсэһэн дайнда хабаадалсажа, габыяа

захиргаанай хүдэлмэришэн Ганболд музейн директор Сэсэгма хоёр сентябриин һүүл багаар аймагынгаа 25 наһатайшуултай манай Ивалгын дасан ерээ, тэдэнэр Этигэлэй хамбадэ гүн сэдхэлһээ мүргэжэ ошоо. Шүтэгшээй ерэхэдэ, бидэ шадаха зэргээрэ туһалха гэжэ оролдообди. Дорнод аймагта обоотой, мүргэлтэй газарнууд олон, юрэ Монгол орондо обоонууд манай эндхидэл орходоо ехэ олон ушарна. Аяншалгынгаа түгэхэдэ Улаан-Баатар хотоһоо урагшаа 200 модо болохо газар оршодог Эж хадаа ошожо мүргөөбди. Байгалин үзэхэлэн энэ шулуун хүшөө эхэнэр хүнэй бэсын дүрсэтэй, хадатай газарта оршодог. Тэрэ хүрээлэгдэнхэй, харуултай, ехэ мүргэлтэй газар болоод байна. Эндэ өөрынгоо түүхэ, соёлдо ехэ анхаралаа хандуулдаг, залуушуудай дунда хүмүүжүүлгын ехэ ажал ябуулдаг байна.

Бөө мүргэл Монголд мүнөө сагта ехэ дэлгэрэнхэй. Баян-Уула номондо Галсан багша

гарһан сэрэгшэдшые олон.

Баян Уула номондо маанэдые угтажа абанан хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Тойсомой Галсан манай газарта боложо ябалсаа. Энэ хүн түүхэ бэшэг дансалжа бэшэхэһээ гадуур мүнөө үсын бүхы арадуудай түүхэ, байдал тон найн мэдээдэг байна. Баян Уула 4 гаран мянган зонтой. Хэрбээ Цагаан Овоо, Баян Овоо нотагууд обоонуудаар ехэ элбэг газар һаа, Баян Уула нотаг уула хадануудаар ехэ элбэг байна. Жабарта хушуун гэжэ уулада гаража, дээрэһэн нотагай бүхы газар уһынь, малай байра, бэлшээр хараабди. 1937 оной сүлэлгэдэ Дорнод аймагайшые хубуудэ, басагад оролсоһон түүхэтэй. Олон хүнүүдые Россиян Сибирь руу, Улаан-Баатар хото руу ябуулдаг байгаа. Ганса Баян Уула номонһоо 375 хүн сүлэлгэдэ ябуулагдаһан байдаг.

- Бэшэ ямар нотагуудаар үшөө хүрэнэн байнат?

- Дорнод аймагай зүүн сомон болохо Дашбарта хүрээ эрхэдэмнай, ехэ дабан дээрэ үндэһэн буряад хубсаһатай олон зон сагаан эдэегээрэ, алда хадагаараа угтажа, алтан үрээл табжа байхадань, бидэней сэдхэл ехэл уяраа хэн. Дашбалбар сомон ехэ найн байдалтай, олон гоё байшангуудтай газар. Эндэ манай хуушанай танил Лувсан-Сэрэн, Паршан багшанартай уулзажа баясаа хэмди, Лувсан-Сэрэн багша сүлэжэ байжа, ехэ олон юумэ хөөржэ үгөө хэн. Номой санда орожо хараа хэмди. Дашбалбар сомоной зонтой соёлой байшан соо уулзалгын удаа үдэшэлэниинь түүдэгэй нааданда хабаадалсабди. Түүдэг носоожо тойроод, ёохор наада хатарна, наһатай зон булта гоё буряад хубсаһаа үмдөөд, гоёлтонуудаа зүүгэд эрээ. Ёохорой дуу мэдэхэ хүнүүд үсөөн байна. Залуушуулын оройдоо мэдэнгүй. Чойбалсан хото руу гарахаданай, Дашбалбар сомонһоо Ганболд маанэды сомонойнгоо хилэ болохо обоотой дабан дээрэ үдэшөө.

Чойбалсан хототой танилсаад, манай дээдэ хургуулида хүдэлдэг Цэдэнжав багшын эжиндэ хүрээ, аха дүүнэргэйн танилсаабди. Дорнод аймагай багшын дээдэ хургуулин ректор болон багшанартай уулзажа, дүй дүршэлөөрөө хубаалдаабди. Ректор Ариунболд бидэнырые ехэ найнаар угтаа. Хэрэн гол шадархи газар абаашажа харуулаа.

- Энэ аяншалгын удаа сэдхэлдээ түрэнэн нанал бодолоо тобшолон хэлэжэ үгыт?

- Дорнод аймагай буряадуудай хэлэн ехэнхидэ агын аялгатай, наһатай бадунда наһатай хүнүүд сэбэр буряадаар хөөрлэдэнэ, хаа-яа монгол хэлэнэй нүлөө гарана, харин залуушуудай хэлэлгын 70 процентэнь шахуу халха болонхой. Тиигэбшье буряад ёһо заншалаа алдаагүй, үндэһэн аман зохолоо найн мэдэнэ, шүлэгдуугаа дуулажа, уншажа, бэлшэжэ байдагынь найшаалтай. Жэһэнь, сагаангууд угай Цэдэнжавын Цэрэгмаа буряад арадай дуунууды ханхнаса дуулажа ябадаг, тэрэнэ ном болгожо гарһан байна. Лувсанай Оюун-сэсэг буряад хэлэн дээрэ «Гүүртэдэ» гэжэ поэмэ бэлшэжэ хэблээ. Пүүлэй үедэ буряад хэлэе үзэхэ, буряад хэлэн дээрэ бэлшэхэ дуратайшуул олошорно.

Ингэжэ 2-3 тээшэ хубааржа халашан буряадууд нэгэ түүхэтэй, нэгэ шажантай, нэгэ заншалтай байһанаа маргангүй, нягта холбоо харилсаатай байхамнай болтогой!

Эльвира ДАМБАЕВА хөөрэлдэбэ.

маанэды Хархираа бөөгэй түб «Хүхэ Сүлдэ» гэжэ газарта абаашаа. Энэнь буряад яһатан заарин Сэрэн бөөгэй байра юм. Тэрэнэй эхи табиһан бөө мүргэлтэй хургуули мүнөөшье бин зандаа. Наһа бараһанайнь удаа энэ байрадань 50 наһатай Оюунбаатар гэжэ хүбүүниинь ударидатша болонхой. Энэ хүн маанэда ехэ удаан саг соо буряадуудай бөө мүргэлт тухай хөөржэ үгөө, өөрөө Баргажанай хэнгэлдэр угай хүн байшоо.

Ехэ заарин Сэрэн бөө ганса Дорнод аймагта бэшэ, бүхы Монгол, Буряад ороноудта мэдээжэ бөө байһан, мүнөөшье тэрэнэй нэрэ эрдэмтэдэйнишье, шүтэгшээйнишье дунда ехэ хүндэтэй байна. Сэрэн зааринтай түбтэ бөөнэр, удаганар ехэ хургуули абана, Оюунбаатар багшһаа ехэ хүндэлжэ гэжэ ойлгообди. Эндэ ганса буряадууд бэшэ, халха, барга болон бусад яһатан булта ерээжэ хураана, хэрэгтэ бүтэнэ.

- Хэр олон буряадууд тэрэ аймагта ажаһуунаб?

- Дорнод аймагай буряадууд Ага нотагһаа 1915-1920-бод онуудаар нүүжэ ерэн түүхэтэй. Жэһэнь, Сагаан Овоо нотаг 1935 ондо байгуулагдаһан, Халха голоор нүүгэдэ, нэгэ бүлэг зон эндэ үлөөд, нүгөөдэнь Хитадай Шөлөхөн нотаг ябашан. Мүнөө эндэ 3600 гаран хүнажамидарна, 95 процентни буряадууд, 5-ниинь халха, барга, үзэмчин, хамниган гэхэ мэтэ яһатан. 175 мянган

XVII ЖАРАНАЙ ШОРОЙ ШАРАГШАН ҮХЭР ЖЭЛ

ҮБЭЛЭЙ НҮҮЛ УЛААГШАН ҮХЭР НАРА

Буряад лугэ	17	19	20	21	22	23	24
Европын лугэ	1	2	3	4	5	6	7
Гараг Нэр	Дабаа	Мягмар	Лагда	Лүрбэ	Баасан	Бимба	Нима
Үдэр	Нара	Марс	Меркури	Юпитер	Солбон	Сагурн	Наран
	понед	вторник	среда	четверг	пятница	суббота	воскр.
Үнгэ	хара	харагшан	хүхэ	хүхэтиш	улаан	улаагшан	шара
Үдэр	Морин	Хошин	Бишэн	Тахья	Нохой	Гахай	Хулгана
Мэнгэ	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан
Лүүдал	модон	хин	гал	шорой	түмэр	огторгой	уһан

Гарагай 2-го үбэлэй һүүл улаагшан Үхэр нарын февралын 1 (хуушанай 17).
Хара Морин, 7 улаан мэнгын, модондо һуудалтай үдэр.
Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд ба тэнгэри тахиха, хэшэг даллага абаха, дасан хинд бодохо, сан тахиха, хүрэнгэ эһээ-хэ, замда мур гаргаха, гэр байра бариха, архи нэрэхэ, ехэ хүндэ тангариг үгэхэ, нүхэрые эрихэ, худалдаа наймаа хэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, нэеы гэр тахихада һайн. Ном эхилэн соносохо, шэнэ дэгл үлдэхэ, эд, юумэ үгэхэ, шарил шатааха, мори худалдаха, байра бууса түбхинуүлхэ, модо отолхо, хүншүү хёрбоно гутуулха, улай гаргахада муу.
Хүнэй үһэ абаа һаа, шэг шарай муудаха.
Гарагай 3-да февралын 2 (хуушанай 18-най үдэр үгы, забнарлана, 19).
Харагшан Хонин, 6 сагаан мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр. Дашиниматай тон һайн үдэр.
Бурханда зальбарха, хэшэг даллага абхуулха, тарни уншаха, угаал үйлдэхэ, харюулга хэхэ, замда ябаха, нүүдэл хэхэ, шэнэ ноёниие тахиха, худалдаа хэхэ, дайсаниие дараха, хонинһоо ашаг шэмэ абаха, мал газашань үгэхэ, ажалшаниие абаха, бэри буулгаха, хурим найр хэхэдэ һайн. Эм найруулха, хүн, малые ханаха, төөнэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, мал худалдаха, тээрмэ бодохо, бузар буртагые зайсуулхые хориглоно.
Хүнэй үһэ абабал, һайн нүхэртэй ханилха.
Гарагай 4-дэ февралын 3 (хуушанай 20).
Хүхэ Бишэн, 5 шара мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр.
Бурханда зальбарха, дасан дуган нэргэхэ, арамнайлха, лама болохо, бэшэг зурхай зураха, дасан шүтөөнэй тахил залжаха, өөрын ахамидаралда тунхатай ажал хэхэ, шэмэг зүүхэ, бүжэг наада тахиха, туг дарсаг хиндхүүлхэ, бэри буулгаха, ураг садан болоходо һайн. Ном соносохо, газашань үгэхэ, хүрэнгэ эһээхэ, шэнэ хубсаһа үлдэхэ, шэмэг оёхо, худалдаа хэхэ, замда ябаха, нохой абаха сээртэй.
Хүнэй үһэ абаа һаа, үлэсхэлэн хоһон байдал тохөөлдөхө.
Гарагай 5-да февралын 4 (хуушанай 21).
Хүхэгшэн Тахья, 4 ногоон мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Тэрсүүд тэмдэгтэй үдэр. Хутагын хурса үдэр.
Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэлгэ үгэхэ, бэшэг зурхай зураха, санаар олгохо, дасан шүтөөн бодохо, үзэл үзэхэ, эм найруулха, эрдэмдэ һураха, ном соносохо,

номлохо, хэблэхэ, ханаха, тангариг үгэхэ, наад тодхор дараха, замда ябаха, бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүхэндэ һайн. Мал агталха, байшан гэрэй һуури тахиха, наһа барагыше хүдөө тахиха, угаал хэхые тэбшэгты.
Хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.
Гарагай 6-да февралын 5 (хуушанай 22).
Улаан Нохой, 3 хүхэ мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр.
Бурханда зальбарха, лусууд тахиха, лама болохо, «Чавдор», «Уһан балин», «Лудор», «Лусын балин» үргэхэ, зурхай зураха, урлаха ухаанда һуралсаха, ном заалгаха, хэлсээнэй ажалшаниие абаха, эм найруулха, залаха, эрдэмдэ һураха, шэнэ хубсаһа үлдэхэ, бэри буулгаха, бэрин үйлэ бүхэндэ үлзэтэй һайн. Нэхэхэ, нүүдэл хэхэ, замда гараха, хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, газар һэндэхэ, харюулга хэхэ, модо отолходо бүтэмжэгүй.
Хүнэй үһэ абаа һаа, эдэ хоол, ундан элбэгээр олдохо.
Гарагай 7-до февралын 6 (хуушанай 23).
Улаагшан Гахай, 2 хара мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Нарын сээр.
Огторгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, харюулга хэхэ, лама болохо, арамнай хэхэ, замда гараха, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худал малтаха, ном заалгаха, гүлгэ тэжээхэдэ һайн. Бэри буулгажа, хурьгэ оруулжа болохогүй, модо отолхо, худал малтаха, наһа барагышые хүдөө тахиха, мал худалдаха, аралжаа хэхэ, үбшэн эмнэжэ эхилхэ, дасан дуганай һуури тахиха, гэр бүрихэ, нүүдэл хэхэ, худалдаа хэхэ, нохой абаха сээртэй.
Хүнэй үһэ абабал, эдэ хоол, ундан, эд бараан олдохо.
Гарагай 1-дэ февралын 7 (хуушанай 24).
Шара Хулгана, 1 сагаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр.
Бурханда, лусуудта зальбарха, тахиха, лама болохо, харюулга хэхэ, түмэр урлаха, замда гараха, анда нүхэр болохо, шэнэ барилга ашаглалгада оруулха, худалдаа хэхэ, гэрлэхэ, хурим хэхэ, адууһа мал һургаха, эм найруулха, эрдэм номдо һургаха, буянай үйлэ бүтээхэдэ һайн. Байшан гэрэй һуури тахиха, шэнэ гэр бариха, хүн, малые ханаха, төөнэхэ, һамнаха, бэри буулгаха, шэнэ дэгл эсхэхэ, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, нохой тэжээхэ, хүүгэдые үргэхэ абаха, нялхые хүлдэ оруулха, ехэ гол гаталха, заһаһа бариха, тангариг үгэхые хориглоно.
Хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн, хамшиг хүрэхэ.

График проведения обрядов МРОШ "Тэнгэри"

Обряды месяца	Февраль	Март	Апрель	Май	Июнь
«Бурхан сагаан гарбал»	6	7	3	2	6
"Арын 13 ноёд"		13	10	9	13
"Дархан тэнгэри"	20	21	18	15	19
"Хиһаан Улаан Тэнгэри"	28	28	25	29	27

АМАРШАЛГА

Манай Ульдэргэ нютагай эрхим хүбүүдэй нэгэн болохо «Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Ажалай Улаан Тугай орденото Гүрэнэй Буряад драмын академическэ театр» гэгэн гүрэнэй соёлой эмхидэ хүдэлжэ байһан Россиин габыята ба Буряадай арадай артист БОЧИК-ТОЕВ Дамбадугар Доржиевичай «Эсэгэ оронойнгоо үмэнэ аша габыятай байһанай түлөө» гэгэн орденотой II шатын медаль шанда хүртэһэн тухай «Дүхэрэг» газетын хуудалһанда уншажа, ехэ баярлабабди, омогорхоббди.
Энэ ехэ шанда хүртэһэнтэйнь дашарамдуулан, тоонто нютагайхидайнь, түрэл гаралайнь, нүхэдэйнь зүгһөө Дамбадугар Доржиевиче хани халуунаар амаршалаад, үнэн зүрхэнһөө элүүр энхые, үшөөл ехэ амжалта туйлахыень хүсэнэбди.
Зула шэнги бадаржа,
Зол жаргалтай, дүүрэн хэшэгтэй,
Хонгёохон хоолойтнай мохитонгүй
Бүрил найханаар дуулажа ябахалтай болтогой!
Цырен-Дулма ДОРЖИЕВА, ажалай ветеран.
Ульдэргэ тосхон, 2010 оной январь.

Ехэ хүйтэн янгинама январь нарын 27-ой үдэр маанадтаа эгээл хүндэтэй **МОНГОЛОНОВ Алексей Улзытуевич** абгамнай, нагасамнай 70 наһанайнгаа ойн баярые угтахань гээшэ. Тиймэһэ Алёша ахайдаа, абгадаа, нагасадаа зорюулжа, үрээлэй найханиие тогтоонобди.
Үнгэтэ сэнхир дэлхэй дээрэ
Үнэр баян, дэлгэр сэдхэлтэй,
Үри хүүгэдэйнгээ, аша зээнэрэйнгээ, гушанарайнгаа
Урдахине хаража, залжа,
Сээжэ зүрхээ хани халуун
Сагаан наһаагаар бадаруулжа,
Хизаар ороной нарата юртэмсын
Хэшэг буяндань хүртэлсэжэ,
Урихан зантай, ажалша бэрхэ
Үе наһанайнгаа нүхэр
Людмила Афанасьевна таяа сугтаа
Урагшатай, дэмбэрэлтэй, жаргалтай
Ажаһуухатнай болтогой!
Улаан-Үдэ, Гусиноозерск хотонуудта, Харганаа нютагта ажаһуудаг олон тоото түрэл гаралнуудтай.

ВЕЧЕР ПАМЯТИ

Памятное событие произошло в Кижинге 24 декабря 2009 года. По приглашению группы «Уетэн» и по зову сердца прибыл из Улан-Удэ звездный «десант» артистов: Эрдэни Батсук, Цырен Шойжо-нимаев, Вера Шобосоева, Инна Шагнаева, Чингис Хандажапов, Чингис Раднаев, Булат Бадмаев, Баярма Лайдапова, Дина Санданова - студентка I курса музыкального колледжа им. П.И. Чайковского. Выступил фольклорный ансамбль «Баян Сүмбэр». В память друга отца - Лубсана Митыпова специально подготовил клип, музыку Зандан Шойдоков, ученик II класса КСШ-1. Очаровали и околдовали зрителей действительные члены московского клуба фокусников Чернин Дабаев и Татьяна Чертыкова - артисты оригинального жанра. К слову, Чернин - агинец, Татьяна - хакаска. Концерт прошел на одном дыхании, зал был переполнен, «яблоку негде упасть». Люди с удовольствием посмотрели клип, видеосъемку последних лет «Уетэн», с неизменно улыбочивым, веселым Лубсаном. Он был с нами, он был среди нас!
Закончился концерт, но люди не расходились, так как на сцену вышел председатель райсовета депутатов Б.Н. Шойдоков. Сердечно и просто он произнес

короткую речь о Лубсане, поблагодарил его маму, родных, его одноклассников, друзей и всех почитателей его таланта. От имени администрации района и от депутатов райсовета вручил денежный подарок маме - Нине Сдобоевне Митыповой. Затем выступила И.И. Эрдынеева от имени одноклассников, она преподнесла подарок маме Лубсана. Группа «Уетэн» с наилучшими пожеланиями - ценные подарки близким Лубсана. Остается только порадоваться, что память о Лубсане Митыпове, талантливом, неординарном певце, артисте и просто хорошем человеке пришли почтить многие кижингинцы. Его звезда не угаснет никогда.
После концерта я поговорила с несколькими зрителями.
Намжилма Бодиевна Намсараева, ветеран труда: «Вообще очень люблю группу «Уетэн», стараюсь никогда не пропускать их концерты. Могу сказать, что Лубсана любили все и будут, конечно, помнить всегда. Спасибо большое артистам из города, что нашли время приехать и выступить на таком концерте. Молодцы, что порадовали маму Лубсана, его близких. Святое дело - порадовать мать».
Эржена Шулуновна Цырендоржиева и Светлана Шулуновна Пинтаева:

«С удовольствием посмотрели и концерт, и клип, было очень интересно, немного грустно. Разделяем радость матери Лубсана, что не забыт ее сын и не будет забыт. Со своей стороны благодарим группу «Уетэн» за высокую организацию такого серьезного мероприятия».
Д.С. Самбуев, ветеран тыла: «Все прошло хорошо, на высоком профессиональном уровне. Очень правильно, что почтили память друга».
От себя и от имени всех почитателей таланта Лубсана Митыпова, добавлю: «Человек, с юности отдавший жизнь песне, кочевой жизни артиста, служению искусству, навсегда останется в памяти, в сердцах многих и многих людей кижингинской долины».
М. БАЗАРОН.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директорэй - ахамад редакторай түлөө
Т.В.САМБЯЛОВА.
Редактор **Г.Х.ДАШЕЕВА.**

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, Б.Г.БАЛЪЖИРОВ, П.Л.НОСКОВ, М.В.КАЛАШНИКОВ, И.В.СМОЛЯК (Буряад Республикын Правительство), А.С.КОРЕНЕВ, Ц.Б.БАТУЕВ, В.Р.БУЛДАЕВ, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), А.Л.АНГАРХАЕВ (генеральна директор - ахамад редактор), Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА (редакторай орлогшо), С.Б.БАЙМИНОВА (харюусалгата секретарь), В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, Л.В.ОЧИРОВА, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Манай адрес:
670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаршвиллийн үйлэс, 23, Хэблээлэй байшан "Буряад үнэн".
E-mail: unsp@mail.ru

Газетэ хэблээлэй 9 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 73877. Газетын хэлэг 6150. Хамтын хэлэг - 30080. Хэблээлд тушаагдаһан саг - 17.00.

"Республиканская типография" гэгэн ОАО-до бэлэн диапозитивүүдһээ газетэ хэблэгдээ. 670000, Улаан-Үдэ, Борсоевой үйлэс, 13. Директорайнь телефон: 21-40-45. Сүлөө эси. Б-0165-дахи номертойгоор «Восточно-Сибирское межрегиональное территориальное управление» ФГУ-да бүридхэлдэ абтанхай.

Хэблээлэй байшанай телефонууд: генеральна директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмный - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дэхи орлогшын - 21-68-08, «Буряад үнэн - Дүхэрэгтэй» редакторай - 21-64-36, «Бурятия» сонинной редакторай - 21-33-61, секретариатай - 21-60-21; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-54-93; «Морин хуур», «Вершины» журналуудай редакци - 21-55-97; залуушуудай, оюутадай ажабайдалай - 21-54-96, «Одон» журналай редакци - 21-68-08; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламаны - 21-62-62, коммерческэ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерийн - 21-23-67.

Редакцияда ороһон материалнууд шүүмжлэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань бусаагдадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрэнүүдэй бэшэлгэе хазагайруулһан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакциин һанамжа автарайхитай адли бэшэ байжа магад.

**ЗАГОТОВКА МЯСА
И СУБПРОДУКТОВ
НА ЗИМНИЙ ПЕРИОД**

Мясо и субпродукты при забое скота подвергались четырем видам воздействия: а) замораживались в сыром, б) вареном, в) жареном виде, г) сушились на ветру в сара-ях. Также изготавливались полу-фабрикаты - готовые к примене-нию мясoproductы. Заготовленное мясо хранилось в деревянных бо-чонках, шкурах животных, ткане-вых мешочках в сараях на полках, крючках, а также закапывалось в снег. Мясо нарезалось на крупные, средние, мелкие кусочки острым ножом на специальных деревян-ных досках и подносах.

Үүсэ - говядина на зимний пе-риод. Издревле скот на питание за-бивали строго в определенное вре-мя года. В начале зимы (конце но-ября-начале декабря) резали круп-ный рогатый скот. Бедные - одну голову, богатые - две-три. Заготов-ленного мяса хватало до мая. В свя-зи с особенностями климата и об-раза жизни заготовка мяса произ-водилась оригинальным способом, принятым у многих монголоязыч-ных народов-скотоводов.

Нари - ребра, хребтовые позво-нки, бока, толстая кишка и другие лучшие куски туши укладывали в деревянный бочонок и зарывали в снег. Часть мяса укладывалась в бочонки и ставилась в амбаре для употребления в ближайшее время.

Мясо в шкуре. Говядину и ове-чье мясо заворачивали в шкуры особым способом. В туше овцы удаляли один позвонок и загибали тушу напополам. В задней части проделывались отверстия, куда закладывались ноги передней ча-сти. Туша отлично сохранялась до весны, не теряя вкусовых качеств.

Хирмаса - внутренности скоти-ны, кроме сердца, печени и почек, клали в брюшину (рубец) и замо-раживали. Хирмаса была готова к употреблению, только нужно было нарубить ее с мороза и опустить в кипящую воду.

Тархи - мелкие кусочки наибо-лее мягкого мяса смешивались с го-

ловным мозгом и диким луком. Смесь помещалась в кишки.

Эрээлжэ (хиима) - колбаски из смеси печени с жиром.

Пархинсаг - баранья книжка (рубец), начиненная крошеным мясом и жиром. Края закреплялись тоненькими палочками.

Сушеное мясо - нарезанное лентами длиной 20-40 см мясо су-шилось подвешенным в тени в са-раях. Мясо сушили и летом, но тог-да оно было более твердым.

Жареное мясо в рубце (по-луфабрикат) - мясо набивалось в рубец и использовалось как заго-товка в дорогу.

Особенность сезонного патаная бурят
В традиционном питании бурят было принято выделять два сезона - зимний и летний. Зимний - с октября до апреля, летний - с апреля до ноября. В летний период мясо и молоко заготавливались и консервировались на зимний период, условия климата позволяли осуществлять хранение продуктов в естественных условиях. Мясо и молоко составляли основу питания. Заготовка мяса на зиму считалась прерогативой мужчин. Глава семьи, не заготовивший хотя бы одну тушу крупного рогатого скота на зиму, считался плохим хозяином. Дичь, рыба и дикоросы являлись существенной добавкой к рациону.

Это мы должны знать**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ
ДИКОРАСТУЩИХ
РАСТЕНИЙ**

Коренья дикой сараны и дикой гречихи варили в молоке.

Корни кровохлебки, солодки, ре-веня, листья щавеля сушили и тол-кли для добавления в пищу.

Дикий лук сушили на зиму. Дикие яблоки, черемуху, шипов-ник, бруснику, голубицу, дикий персик, боярку сушили и мололи, затем добавляли в пенку. Ягоды также ели сырыми с молоком или сметаной.

Вместо чая употребляли листья брусники, плоды боярышника, ли-стья иван-чая.

Иногда находили мышинные за-пасы луковиц сараны, это было большой удачей, так как мышинные запасы были довольно большими - несколько килограммов, от двух до десяти.

Живая кровь, употреблялась в подогретом виде. Вообще, угощение кровяными колбасами считалось знаком особого уважения к человеку.

- Молотая черемуха закрепляет желудок.

- Концентрированный бульон, особенно бараний, восполняет де-фицит железа в организме. Это ка-сается долго болеющих людей, ро-жениц, больных анемией. В совре-менных условиях можно пригото-

вить говяжий и куриный, но обя-зательно со свежей датой изготов-ления и расфасовки продукта. Раз-мороженное мясо желаемого лечеб-ного эффекта не дает.

- Конский внутренний жир «ар-бин» помогает при анемиях, голо-вокружениях.

- Потроха - кишки, желудок, пе-чень, почки, сердечек также содержат много железа и необходимы для тех, кто «устал» употреблять мясо и решил сесть на диету. Народная диетология рекомендует есть их на завтрак в небольшом количестве.

В настоящее время на минераль-ные воды Бурятии приезжают жел-ающие из разных регионов России и СНГ. Информацию можно полу-чить на сайтах курортов Аршан, Го-рячинск, Нилова Пустынь.

- Молоко от коровы-стародойки в количестве 3 литров смешать с 10 сырыми куриными желтками и 3 стаканами свежих сливок из-под сепаратора. В глиняный горшок положить золотое кольцо, царскую се-ребряную монету и три шарика мякиша черного хлеба, залить мо-локом с желтками и поставить на одни сутки в теплое место, накрыв горшок тканью. Через сутки вынуть кольцо и монету, взбить мутовкой, добавить 2 стакана сахара. Упот-ребляют этот напиток в день по 50-100 мл. для омоложения организ-ма, а также для повышения мужс-кого потенциала.

- От зубной боли в старые вре-мена курили зеленый чай.

О ЧИСТОЙ И ПОЛЕЗНОЙ ПИЩЕ**БУРЯТСКАЯ КУХНЯ
ОСНОВЫВАЕТСЯ НА ТРЕХ
ОСНОВАХ - МЯСЕ, МОЛОКЕ
И ДИКОРАСТУЩИХ
СЪЕДОБНЫХ РАСТЕНИЯХ**

Ольхонские буряты использова-ли в пищу байкальскую рыбу - омуль, сига, хариуса, красноперку, сазана, окуня, щуку. Рыба готови-лась разными способами: на от-крытом огне на рожнах, в виде шашлыков, вареная, сушеная (вя-леная), соленая, расколотка (замо-роженная рыба, употреблявшаяся в сыром виде).

Черный чай, тем более с сахаром, буряты не любят. У иркутских бурят был распространен черный кирпичный чай, забайкальские буряты предпочитали зеленый кирпичный.

В старину пекли пресные лепеш-ки из муки, приготовленной из ко-реньев диких растений. С середи-ны XVII в. широко распространилось употребление хлеба на дрожжевой опаре - ржаного и пшеничного. Рожь и пшеницу сеяли понемногу в ос-новном в Иркутской области, эти культуры были известны до при-хода русских. Согласно архивным данным, буряты выращивали так-

же ячмень и гречиху.

Существуют поверья, связанные с пищей. Например, поздно вече-ром, после захода солнца, нельзя отдавать продукты кому-либо. Так-же, если скот был кастрирован, в течение десяти суток нельзя было отдавать на сторону молоко и мо-лочные продукты.

Считается, что употребление в пищу внутренностей животных усиливает функции подобных ор-ганов у человека. Съедаемое серд-це животного увеличивает храбр-ость, печень - силу.

Молоко употреблялось коровье, кобылье, ячье, козье, верблюжье, овечье.

Древним охотничьим блюдом являлась туша козла или барана, внутри которого клали раскаленные на остре камни. Также известно блюдо из мяса, приготовленное в яме в земле на углях. Считалось, что приготовление мяса на костре - мужское занятие. Варка мяса в котле - женское.

Молочные продукты несут в себе особую благодать благодаря своему белому цвету, священному у мон-голов.

**ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА
БУРЯТСКОЙ КУХНИ**

- Настоем зеленого чая можно промывать воспаленные и устав-шие глаза.

- При укачивании можно поже-вать несколько листиков сухого зе-леного чая, он хорошо помогает при тошноте и в других случаях - на-пример, при высоком давлении.

- При простуде 3 чайные ложки чая, 1 чайную ложку меда, 1 чай-ную ложку водки и стакан воды довести до кипения. Пить в тече-ние дня.

ПРАВИЛА ПРИЕМА ПИЩИ. УГОЩЕНИЕ ГОСТЯ

В старину у бурят было принято угощать любого гостя, зашедшего в дом. На стол ставились в первую оче-редь подносы, тарелки и блюда с молочными продуктами - сметаной, творогом, пенками, саламатом, поз-же - хлебом, печеньем, чашки с чаем и молоком, которые подавались в руки гостя. Подавать чай и тарелку следовало стоя, обеими руками или правой рукой, поддерживая ее левой. Затем хозяева жестом приглашали гостя отведать пищу, повернув кисти рук ладонями вверх.

Старший из гостей брал кусочек масла и бросал его в огонь. Затем наступала оче-редь остальных, которые совершали такие же действия, отдавая дань божествам до-машнего очага.

Садились вокруг стола также по старшин-ству. Первым садился среди ровесников тот, у кого старше отец. В конце трапезы гость постарше говорил, что он насытился и воз-вращал хозяевам чашку. Хозяева должны были уговаривать гостя еще попить чаю и отведать пищи. После питья чая и привет-ственных разговоров хозяева начинали ва-рить мясные блюда.

В Бурятии нормы традиционного этикета фактически утрачены, в соседней Монголии правила поведения на людях внушаются де-тям с детства. Например, по древним нор-мам этикета, женщинам не полагалось хо-дить в гости одним, без мужчины.

Чтобы показать отсутствие враждебно-сти, гость должен был оставить оружие и плеть во дворе. Нож должен свисать с ремня сво-бодно, не прятаться в складках одежды. Если гость пришел ненадолго, он не снимает го-ловного убора. Неуважением к хозяину счи-тались незастегнутые пуговицы. Стучать в двери у монголов не было принято - нужно было подать голос, например, крикнуть, что-бы убрала собаку. Стучаться и скребуется в дверь, мол, только животные. Переступить порог гостю следовало правой ногой.

В торжественных случаях хозяева для приема гостей забивали барана. И в настоя-щее время, узнав о приезде дорогих гостей, хозяева стараются раздобыть барана. Забой и употребление его мяса - символ уважения

к гостю или особой торжественности и значи-мости приезда гостей.

Архи, или водку, в старину подавали только пожилым гостям. В присутствии бо-лее старших людей левую ладонь нужно дер-жать на правой, нельзя скрещивать ноги.

Чай хозяева подают гостям по часовой стрелке, принимающий пиалу берет ее пра-вой рукой за дно, придерживая левой рукой правую. Важное значение имеют выражение глаз, поза пришедших гостей. Гостям нельзя садиться на женскую кровать.

Куски вареного мяса ставились на блю-да перед каждой тройкой гостей. Самому ува-жаемому гостю подносились голова «тоолэ» - опаленная, промытая и сваренная. Голова подавалась мордой к гостю, на ее лбу делал-ся надрез треугольной формы, а на щеках и за ушами - два прямых параллельных над-реза. Главным гостям - женщинам голова не ставилась, им ставился бочонок.

Почетный гость, кому была предложена голова, срезал кожу с головы барана. Кусочки кожи со лба бросал вверх - небу, с левой щеки

- в сторону огня, с затылка ел сам. Затем поворачивал блюдо по ходу солнца, клал на него ребрышко и отдавал блюдо молодому, здоровому мужчине.

В приготовлении чая также соблюдалась особые церемонии. В котле жарят толченую пшеницу. Затем в котле варят чай - воду с заваркой. Чай вычерпывают и помещают в другую посуду. В котел кладут сметану и варят саламат. В саламат вливают воду и варят до образования масла. Сюда же мож-но добавить мелко накрошенный жир. Пос-ле этого вливают сваренный чай и медлен-но помешивают. Получается так называе-мый зутаран сай, или тогон сай. Вместо муки употреблялись такие растения, как сарана и дикая гречиха. Муку из луковиц и зерен этих растений жарили в котле на сале диких зверей, затем добавляли воду и за-варку, а также молоко и сметану.

(Из книги Б.Б.Доржиева, В.Т.Михайло-вой «Традиции бурятской кухни».)

Полосу подготовила
Эльвира ДАМБАЕВА.